Έγραψαν για Αυτήν

Έγραψαν για Αυτήν

«[...] Τελικά, λέω, φτάσαμε στην Ελευσίνα,

με καθυστέρηση, περίπου δύο χιλιάδων χρόνων. [...]»

ΒΙΡΤΖΙΝΙΑ ΓΟΥΛΦ

Πίνακας Περιεχομένων

17ος-19ος αι.

20ός-21ος αι.

Αντί προλόγου

«...η καρδιά μου με σήκωσε να ξαναπάρω πάλι το δρόμον οπού τέλειωνε στα ρείπια του Ιερού της Ψυχής, στην Ελευσίνα.»
— Άγγελος Σικελιανός, *Ιερά Οδός*

Μπορεί, μετά από τις γνωστές σε όλους μας δυσκολίες και καθυστερήσεις των τελευταίων ετών, η Ελευσίνα να ανακηρύσσεται επίσημα πρωτεύουσα πολιτισμού το 2023, ωστόσο δεν υπάρχει καμία αμφιβολία πως έχει αποτελέσει, αν όχι πρωτεύουσα, τότε οπωσδήποτε βασική κοιτίδα του ελληνικού πολιτισμού σε όλες τις περιόδους και εκφάνσεις του.

Ο συλλεκτικός τόμος *Έγραψαν για Αυτήν*, στον οποίο συγκεντρώνονται κείμενα γραμμένα για την Ελευσίνα από την αρχαιότητα μέχρι τις μέρες μας, είναι ακόμα ένα τεκμήριο της διαχρονικότητας της, της σταθερής και διαρκώς εξελισσόμενης παρουσίας της στην ελληνική πολιτιστική ταυτότητα και δημιουργία ανά τους αιώνες.

Στόχος όλων μας είναι η υψηλής αισθητικής αυτή έκδοση να λειτουργήσει ως πυξίδα για τους ερευνητές που προσεγγίζουν επιστημονικά την Ελευσίνα και την ιστορία της, και ως χάρτης που να οδηγεί στην ανακάλυψη θησαυρών για τους σπουδαστές, επίδοξους μελετητές και για το ευρύ κοινό που επιθυμεί να μυηθεί στα μυστήρια και τα Μυστήριά της, από όποιο χώρο και αν προέρχονται.

Αν και σταθερή ως σημείο αναφοράς, η Ελευσίνα είναι παράξενα ρευστή — μεταμορφώνεται ανάλογα με τις συνθήκες, τις εποχές αλλά και τους ανθρώπους που έρχονται κάθε φορά να την καθορίσουν. Από τον τεράστιο αρχαιολογικό πλούτο της — ποιος μπορεί να ξεχάσει το δέος που εμπνέει η θέα του Ιερού της θεάς Δήμητρας; — μέχρι το δυσθεώρητο ύψος της Αισχύλειας τραγωδίας και τις πνευματικές αναζητήσεις του Άγγελου Σικελιανού. Από τον κόσμο της φιλοσοφίας μέχρι τη σύγχρονη βιομηχανία, με τα φουγάρα των εργοστασίων να πνίγουν συχνά τις όψεις εκείνες που καθρεφτίζουν την πολιτιστική κληρονομιά μας.

Είναι επομένως ιδιαίτερης σημασίας και ξεχωριστής αξίας η απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να κηρύξει ως Παγκόσμια Πρωτεύουσα την Ελευσίνα, αρχικά για το 2021, και μετά από τη δοκιμασία της πανδημίας, τελικά για το 2023. Ο θεσμός αυτός προσφέρει μία μοναδική ευκαιρία να ανακτήσει η πόλη της Ελευσίνας τη θέση και την ταυτότητα που της αντιστοιχούν μέσα στην ελληνική αλλά και διεθνή κοινότητα.

Δεν θα μπορούσα λοιπόν να φανταστώ καταλληλότερο άνθρωπο για την καλλιτεχνική διεύθυνση της σημαντικής αυτής διοργάνωσης από τον Μιχαήλ Μαρμαρινό, έναν πολυσχιδή και πάντα ανήσυχο δημιουργό του οποίου η σφραγίδα λειτουργεί αυτομάτως ως εγγύηση για την ανεκτίμητη αξία του αποτελέσματος. Ούτε θα υπήρχε ιδανικότερη συνοδοιπόρος του στο ταξίδι αυτό από τη σύμβουλο του προγράμματος, Δηώ Καγγελάρη, που διαθέτει γενναιόδωρα την αστείρευτη γνώση της σε κάθε νέο βήμα. Ευχαριστώ και τους δύο για την πολύτιμη συνεργασία και εμπιστοσύνη τους.

Η ανάληψη αυτής της έκδοσης δεν μπορούσε παρά να γίνει δεκτή με ενθουσιασμό από τη διοίκηση του Ιδρύματος Αικατερίνης Λασκαρίδη, ενός φορέα αφιερωμένου και αφοσιωμένου στη διάδοση και πρόοδο του ελληνικού πολιτισμού, φέρνοντάς μας έτσι σε επαφή με τις Εκδόσεις Μένανδρος και δημιουργώντας μία νέα ευπρόσδεκτη σύμπραξη. Στο σημείο αυτό, ευχαριστώ θερμά τη συνεργάτιδά μου Ιωάννα Ρωμηού για την ακούραστη και ενδελεχή επιμέλεια της έκδοσης που έχετε στα χέρια σας. Ελπίζουμε να σας ταξιδέψει.

Καλή Παγουλάτου-Κυπαρίσση
Διευθύντρια του Ιδρύματος Αικατερίνης Λασκαρίδη
01.01.2023

Θεοί,
εξαιρετικοί άνθρωποι
έτυχε να έχουν περπατήσει αυτή τη γη,
τη γη της Ελευσίνας, στα 3.500 χρόνια της βαθιάς ιστορίας της.
Από απλούς πιστούς, μέχρι αυτοκράτορες,
από συγγραφείς αρχαίους, ποιητές ρομαντικούς, σύγχρονους πολίτες των πόλεων
του γνωστού έως και σήμερα κόσμου,
μέχρι εμένα και εσάς, περιηγητές όλοι του φαινομένου
του κόσμου και σε αναζήτηση ενός νοήματος, αυτού που λέγεται ζωή στην πληρότητα της.

Λέγεται ότι στα Ελευσίνια Μυστήρια εκφέρονταν και προσευχές προς τη Μνημοσύνη.

Αυτή η Ανθολογία, που κρατάτε στα χέρια σας είναι ακριβώς αυτό:
ένας αίνος, μια προσευχή/επίκληση προς τη μνήμη.
Εγγραφές, γραψίματα, επιγραφές στο σώμα αυτής της πόλης από όλους αυτούς που την περπάτησαν κάποτε, είτε κυριολεκτικά είτε μέσα απ' τα όνειρα. Θα έλεγε επίσης κανείς ότι αυτά τα κείμενα, συγκαταλέγονται -όπως έλεγε ο Μάρκος Αυρήλιος ο Αυτοκράτωρ για τα Ελευσίνια- «ανάμεσα στα θεία δώρα που δηλώνουν την έγνοια των θεών για το ανθρώπινο γένος».

Μια Ανθολογία διαβάζεται πάντα στο παρόν. Και αυτού του παρόντος συνιστά το παρόν, μνήμης μνημείο.
Θα έλεγε λοιπόν κανείς, πέραν του να αποκαλύψει, να φέρει στην επιφάνεια όλην αυτή τη συμπυκνωμένη πνευματικότητα που ενέπνευσε ανά τους αιώνες αυτή η μικρή, ελάχιστη πόλη του φωτός και του σκότους, αυτή η Ανθολογία έχει μια πρόθεση:
Να μετακινηθούν οι καπνοί και τα σύννεφα.
Να αποκαλυφθεί, ώστε να επιστραφεί επιτέλους στην Ελευσίνα, εκείνο το ασύλληπτο, πάμφωτο κομμάτι μυθολογίας που τής ανήκει,
που για καιρόν πολύ
το στερήθηκε.

ΜΜ.

ΥΓ.

Οι ευχαριστίες συνήθως έπονται ενός αισθήματος ευγνωμοσύνης, το οποίο με κανέναν τρόπο δεν θα έπρεπε να παραμένει ανεπίδοτο.

Αυτό το έργο - πόνημα, που το κρατάτε αυτή τη στιγμή στα χέρια σας, υπάρχει μόνον, χάριν:

Της κ. Καλής Κυπαρίσση, Διευθύντρια του Ιδρύματος Αικατερίνης Λασκαρίδη, η οποία νωρίς διέγνωσε και η ίδια τη σημασία μιας τέτοιας Ανθολογίας για την Ελευσίνα, την Πολιτιστική Πρωτεύουσα και την περιπέτεια του ευρωπαϊκού πνεύματος εν γένει, εξ αφορμής αυτής της πόλης,

Της στενής συνεργάτιδάς της κ. Ιωάννας Ρωμηού, που διέθεσε αμέτρητες ακούραστες ώρες στην επιμέλειά του,

του ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΛΑΣΚΑΡΙΔΗ αυτού καθ' αυτού,

Όλων των παρευρισκομένων μέσα σε αυτό το πολύτιμο έργο, είτε των συγγραφέων είτε των μεταφραστών είτε των κατόχων κάθε είδους πνευματικής ιδιοκτησίας, οι οποίοι πρόθυμα, αφιλοκερδώς προσέφεραν με γενναιοδωρία, ο καθένας από τη δική του θέση, ό,τι δικαίωμα είχε ή όποια δυνατότητα υλικού συμπεριλαμβάνεται σε αυτή την έκδοση,

Των συνεργατών μου στην ομάδα της Πολιτιστικής που «έτρεξαν» γοργά, υπεύθυνα αυτό το έργο,

Της μοναδικής μου Δηούς Καγγελάρη που συνοδοιπορούμε σε αυτό και σε άλλα όνειρα,

και τέλος,

Της ανεκτίμητης Όλιας Πανίδου, που αυτή, μόνον αυτή, ακούραστη έτρεχε από αιώνα σε αιώνα - κάτι σαν αφιονισμένος Αρχάγγελος- για να ξυπνήσει όλες αυτές τις εξέχουσες ψυχές της ιστορίας του ευρωπαϊκού πνεύματος και να τους πείσει να μαζευτούν -για πρώτη φορά όλοι αυτοί μαζί- υπέρ μιας ανεξίτηλης μνήμης του κόσμου,
με τίτλο

Έγραψαν για Αυτήν

Βαθύ
Ευχαριστώ!

Αντίδωρο

Τούτη η κολόνα
έχει μια τρύπα, βλέπεις
την Περσεφόνη;

Γιώργος Σεφέρης

Μια χειρονομία αγάπης προς την πόλη της Ελευσίνας είναι η παρούσα ανθολογία: αρχαία και σύγχρονα κείμενα που συνδέονται με τη μακραίωνη ιστορία της, επιστρέφονται τώρα ως αντίδωρο σε αυτήν. Εμβληματικοί ξένοι και Έλληνες ποιητές, λογοτέχνες και άνθρωποι του θεάτρου, ιστορικοί, ρήτορες και φιλόσοφοι, επιγραμματοποιοί και κληρικοί γράφουν ανά τους αιώνες για την ιερή πόληπαλίμψηστο, χαράσσοντας πάνω στο σώμα της διαδοχικές επιστρώσεις μνήμης.

Η πόλη με το αρχικό όνομα Σαισαρία, που η «έλευσις» μιας περιπλανώμενης θεάς έμελλε να τής χαρίσει το όνομά Ελευσίνα, αποτελεί ένα τοπόσημο με οικουμενική εμβέλεια, ταυτισμένη με τον μύθο της Δήμητρας και της Περσεφόνης, με τα Ελευσίνια Μυστήρια, αλλά και με τη γη που γέννησε τον Αισχύλο.

Συνυφασμένη με τον κύκλο της αέναης επιστροφής, η Ελευσίνα αποτελεί έναν κόσμο του μυστικού και του μυστηρίου, μαγνητικό πεδίο βλάστησης και φθοράς, ερχομού και αναχώρησης, παρουσίας και αποχωρισμού, κατάβασης στα έγκατα και ανάδυσης.

Μέσα από τις αλλαγές στις ιστορικές συνθήκες, ο μυστηριακός απόηχος της μακρινής καταγωγής της συνυπάρχει στο σήμερα με το πρόσφατο βιομηχανικό παρελθόν. Τα λείψανα του αρχαίου ιερού συγκατοικούν με το ρωμαϊκό τελεστήριον και τα ερείπια του βυζαντινού ναού· ο λόφος της ακρόπολης συνομιλεί με τα φουγάρα των εργοστασίων.

Περί τα διακόσια κείμενα που υπογράφουν εκατόν πενήντα συγγραφείς, συγκροτούν την ύλη αυτού του αφιερωματικού τόμου. Καθώς εξ αρχής ο στόχος ήταν να αναδειχτεί το διαχρονικό βλέμμα των Άλλων πάνω στην Ελευσίνα, δεν συμπεριελήφθησαν Ελευσίνιοι συγγραφείς. Τα κείμενα παρουσιάζονται σε χρονολογική τάξη σύμφωνα με το έτος της συγγραφής τους και σε αποσπασματική μορφή, για αυτονόητους λόγους οικονομίας. Εξαιρείται ο ομηρικός ύμνος «Στη Δήμητρα», ο οποίος παρατίθεται ακέριος, αφού αποτελεί το παλαιότερο μνημείο όπου πρωτοαναφέρεται η Ελευσίνα, ως η γη που δεξιώνεται την απαρηγόρητη θεά Μητέρα μετά την αρπαγή της Κόρης από τον Πλούτωνα και τη μετάβασή της από το ανθισμένο λιβάδι στο ανήλιο βασίλειο του Άδη· αλλά και ως ο τόπος που θα δεχτεί τη διπλή ευεργεσία της Θεάς με τα χρυσά στάχυα: την καλλιέργεια

του σίτου και τη λυτρωτική μύηση στην ιεροτελεστία του θανάτου και της ανάστασης· ό,τι ακριβώς προσωποποιεί η «φεύγουσα» και αναγεννημένη Περσεφόνη.

Μέσα από τα σπαράγματα, ο αναγνώστης ή η αναγνώστρια μπορεί να αναζητήσει το νήμα της σύνδεσης με την ιστορική πραγματικότητα, αλλά και να παρακολουθήσει τον υποδόριο διάλογο που ανοίγουν πάνω στο ίδιο θέμα διαφορετικοί συγγραφείς. Τα κείμενα της ελληνικής και ρωμαϊκής αρχαιότητας πιστοποιούν τη στενή σχέση του Δήμου της Ελευσίνας με την Αθήνα και την περιώνυμη θέση των Ελευσίνιων Μυστηρίων στη συνείδηση του αρχαίου κόσμου. «Ευλογημένο» θεωρεί τον μύστη ο Πίνδαρος, ενώ για τον μυημένο στα μυστήρια Κικέρωνα, αυτή η οριακή εμπειρία αποτελεί το πέρασμα στον πολιτισμό.

Μετά το τέλος των «σκοτεινών αιώνων», η επιστροφή στα αρχαία κείμενα θα συντελεστεί χάρη στον αναγεννησιακό Ουμανισμό και συν τω χρόνω θα αρχίσει να αναζωπυρώνεται το ενδιαφέρον για την Ελευσίνα. Ο Σαίξπηρ χαιρετίζει την καρποφόρα Δήμητρα, εξομοιώνοντάς την με τη Ρωμαία Ceres. Υπέρμαχος της ελεύθερης βούλησης του ανθρώπου και επικριτικός απέναντι στην εξουσία των θρησκειών, ο Βολταίρος προσεγγίζει από απόσταση τα Μυστήρια. Η στροφή στον ρομαντισμό επαναφέρει την ανάγκη για τους υπερβατικούς μύθους και ο Γκαίτε και ο Σίλλερ υμνούν στην ποίησή τους τη Θεά. Ο Χέγκελ, που στη νεότητά του αφιερώνει ένα ποίημα στην Ελευσίνα, εξετάζει στη *Φαινομολογία* του τη μύηση σε σχέση με «το είναι των αισθητών πραγμάτων».

Στο μεταξύ οι Ευρωπαίοι περιηγητές αρχίζουν να επισκέπτονται την Ελευσίνα επί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Μέσα από την παλιά Ιερά Οδό, που ακολουθούσαν οι αρχαίες πομπές των Ελευσίνιων Μυστηρίων, θα φτάσουν στο Θριάσιο Πεδίο για να συναντήσουν τη Λευσίνα ή Λεψίνα, έναν εγκαταλελειμένο αρχαίο τόπο με ερείπια μισοθαμμένα στους αγρούς κι ένα ταπεινό χωριό με ελάχιστους Αρβανίτες κατοίκους. Οι αφύλακτες αρχαιότητες δεν θα αφήσουν βέβαια αδιάφορους κάποιους αρχαιοκάπηλους. Στο μέλλον πληθαίνουν οι προσκυνητές που αναζητούν τα ίχνη της χαμένης ιερής πόλης· ανάμεσά τους ο Φλωμπέρ, η Βιρτζίνια Γούλφ, ο Χάουπτμαν, ο Καμύ, ο Χένρυ Μύλλερ.

Στον εικοστό αιώνα συνεχίζεται αμείωτο το ενδιαφέρον για την Ελευσίνα και οι προσεγγίσεις πολλαπλασιάζονται. Η Περσεφόνη, η Δήμητρα και η Αφροδίτη αποτελούν μια ενότητα στο κοσμολογικό σύμπαν του Πάουντ. Ο Σικελιανός βρίσκει στη Δήμητρα-Μητέρα Γη τη συμφιλίωση με τους νόμους της φύσης και της ζωής. Ένας κρυπτικός ερωτισμός αναδύεται μέσα από την Περσεφόνη του Ρίτσου, ενώ ο Γκάτσος αντιπαραβάλλει την Ελευσίνα του χθες και του σήμερα και το «θυσιαστήριο» με το «διυλιστήριο». Για τον Αρτώ η αναπαράσταση του θείου δράματος στα Ελευσίνια Μυστήρια αποτελεί παράδειγμα αληθινού θεάτρου που παρομοιάζεται με τη δύναμη της πανούκλας.

Αυτή η ιχνηλάτηση για και προς την Ελευσίνα είναι αποτέλεσμα δημιουργικών συναντήσεων που θα ήταν παράλειψη να μην μνημονεύσω:

Η Καλή Παγουλάτου-Κυπαρίσση, διευθύντρια του Ιδρύματος Αικατερίνης Λασκαρίδη, το οποίο χορήγησε γενναιόδωρα τη συλλεκτική δίγλωσση έκδοση, αγκάλιασε το εγχείρημα με συγκινητικό ενδιαφέρον και πρόσφερε τις εποικοδομητικές συμβουλές της.

Ο Μιχαήλ Μαρμαρινός, ως Γενικός Καλλιτεχνικός Διευθυντής της 2023 ΕΛΕΥΣΙΣ Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης, είχε την ιδέα της ανθολογίας, ως προσφορά στην Ελευσίνα και τους Ελευσίνιους, και συμμετείχε ενεργά σε όλα τα στάδια της έρευνας, της συλλογής των κειμένων και του εικαστικού υλικού, έχοντας από την αρχή ώς το τέλος την εποπτεία.

Καθοριστική ήταν η συμβολή των συλλεκτών-ερευνητών της ιστορίας της Ελευσίνας, Κωνσταντίνου Π. Καλλιαντά, Κώστα Λυκίδη και Γιώργου Παυλόπουλου που πρόσφεραν αφειδώλευτα τις γνώσεις τους και έθεσαν στη διάθεσή μας τις συλλογές τους. Ιδιαίτερης μνείας χρήζει η εξαιρετική μελέτη του Κ.Π. Καλλιαντά *Εις Ελευσίνα*, από την οποία επίσης αντλήθηκε πολύτιμο υλικό. Η απόφοιτος του Τμήματος Θεάτρου της Σχολής Καλών Τεχνών του ΑΠΘ, Όλια Πανίδου, ανέλαβε με ζήλο, συνέπεια και ενθουσιασμό να εμπλουτίσει την έρευνα και να επιμεληθεί τον τόμο. Ο επαγγελματισμός της Ιωάννας Ρωμηού αποτυπώνεται στην τελική μορφή της έκδοσης. Ο Παναγιώτης Καγιαλής, καλλιτεχικός διευθυντής των εκδόσεων «Μένανδρος» κατέβαλε κάθε προσπάθεια για να φέρει σε πέρας το απαιτητικό εγχείρημα μέσα στις ασφυκτικές χρονικές προθεσμίες και η Ισαβέλλα Καρούτη, Προϊσταμένη Τμήματος Υποστήριξης Γενικού Καλλιτεχνικού Διευθυντή, φρόντισε τον συντονισμό.

«Μόνον τα ίχνη μάς κάνουν να ονειρευόμαστε», έλεγε ο Ρενέ Σαρ.

Δηώ Καγγελάρη

Αρχαιότητα

Όμηρος [8ος-7ος αι. π.Χ.]

Οδύσσεια, Ραψωδία κ΄ (490-495)
μτφρ. Δημήτρης Ν. Μαρωνίτης

«[...] γιατί σας πρέπει πρώτα να φτάσετε στου Άδη το παλάτι,
εκεί που ανήμερη η Περσεφόνη κατοικεί·
να πάρετε χρησμό απ' του θηβαίου Τειρεσία την ψυχή,
του μάντη εκείνου του τυφλού, που η γνώση του ακέραιη πάντα μένει·
γιατί, ακόμη κι όταν πέθανε, η Περσεφόνη τού άφησε τον νου του ανέπαφο,
μόνος αυτός να 'ναι στα σύγκαλά του και να σκέφτεται· οι άλλοι όμως
περιφέρονται άδειες σκιές. [...]»

Αγνώστου [7ος-6ος αι. π.Χ.]

«Στη Δήμητρα», _Ομηρικοί Ύμνοι_ (2)
μτφρ. Δημήτριος Π. Παπαδίτσας και Ελένη Λαδιά

«Τη Δήμητρα τη σεβαστή καλλίκομη θεάν αρχίζω να εξυμνώ,
αυτήν και τη λυγεροπόδαρη τη θυγατέρα της που ο Αϊδωνεύς
την άρπαξε, και του την έδωσε ο βαρύγδουπος παντόπτης Ζευς,
όταν μακριά απ' την χρυσοδρέπανη λαμπρόκαρπη τη Δήμητρα
έπαιζε με του Ωκεανού τις κόρες τις ορθόστηθες,
δρέποντας ρόδα, κρόκους κι άνθη κι όμορφους μενεξέδες
στον τρυφερό λειμώνα, σπαθόχορτα και υάκινθο
και νάρκισσο που ως δόλωμα τον βλάστησε για το κορίτσι
το ροδαλόμορφο η Γη με βούληση του Δία χάρη του πολυδέκτη,
θαυμάσιο άνθος που έθαλλε και θάμπωσε όσους το 'βλεπαν
απ' τους αθάνατους θεούς κι απ' τους θνητούς ανθρώπους,
κι απ' τη ρίζα του εκατό ξεφύτρωσαν βλαστάρια,
και σκόρπαε οσμή γλυκύτατη κι όλος ψηλά ο διάπλατος εγέλασε ουρανός
και σύμπασα η γη και το αλμυρό κύμα της θάλασσας.
Κι έκθαμβη αυτή τα δυο της χέρια τ' άπλωσε
το πάγκαλο άθυρμα να πιάσει, κι άνοιξε η γη τότε η πλατύδρομη
στο Νύσιον όρμησε το πεδίον ο πολυδέγμων άρχοντας

ο ένδοξος γιος του Κρόνου με τ' αθάνατα άλογα.
Κι αφού την άρπαξε άθελά της πάνω σε ολόχρυσο όχημα
την πήγαινε κλαμμένη, εκείνη τότε κραύγασε με δυνατή φωνή
καλώντας τον πατέρα της, τον άριστο και ύπατο του Κρόνου γιό.
Κανείς απ' τους αθάνατους ούτε κανείς από τους θνητούς ανθρώπους
δεν άκουσε την φωνή, μήτε οι καλλίκαρπες ελιές,
μόνο του Πέρση η θυγατέρα που τρυφερά αισθανόταν
η Εκάτη η λαμπροκρήδεμνη άκουσε από το άντρο,
μαζί κι ο άναξ Ήλιος, ο λαμπρός γιός του Υπερίωνα,
την κόρη που καλούσε τον πατέρα της Κρονίδη, εκείνος όμως
μακριά και χώρια απ' τους θεούς στον πολυσύχναστο καθότανε ναό
δεχόμενος απ' τους θνητούς ανθρώπους πλούσια αφιερώματα.
Κι αυτήν ακούσια οδήγαγε με προτροπή του Δία
ο πολυδέγμων άρχων των νεκρών πατράδερφος της
ο ένδοξος γιός του Κρόνου με τ' αθάνατα άλογα.
Όσο λοιπόν τη γη και τον ορμητικό ιχθυοτρόφο πόντο
και τις αχτίδες του ήλιου, ήλπιζε ακόμη τη μητέρα της την ένδοξη
να ιδεί και των αθανάτων θεών το γένος,
τόσο μέσα στη θλίψη της τον νου της τον ξαπλάνευε η ελπίδα,
κορφές βουνών αντήχησαν και τα βαθιά του πόντου
απ' την αθάνατη φωνή, και τη φωνή την άκουσε η σεβαστή μητέρα.
Άλγος πικρό κυρίεψε την καρδιά της, κι απ' τα θεία μαλλιά
ξεσκίσε με τα χέρια της το κρήδεμνο,
και μαύρο κάλυμμα έρριξε στους ώμους,
κι ωσάν γεράκι όρμησε σε γη και θάλασσα
γυρεύοντας τη, όμως κανείς να της αποκαλύψει την αλήθεια
δεν ήθελε, ούτε απ' τους θεούς ούτε από τους θνητούς ανθρώπους,
κι ούτε απ' τους οιωνούς ήλθε κανείς αληθινός αγγελιαφόρος.
Ύστερα η σεβαστή Δηώ περιπλανιότανε στη γη εννέα ημέρες
στα χέρια της κρατώντας δάδες αναμμένες,
ούτε ποτέ αμβροσία και ούτε ποτέ νέκταρ ηδύποτο
δεν γεύτηκε θλιμμένη, ουτ' έβαζε το σώμα στα λουτρά.
Αλλά σαν έφτασε την δέκατην ημέρα η φωτοφόρα Ηώς,
η Εκάτη την συνάντησε κρατώντας φως στα χέρια,

κι άγγελμα φέρνοντάς της μίλησε και είπε,
"Σεβαστή Δήμητρα λαμπρόδωρη, συ η ωριμάστρια των καρπών,
ποιός απ' τους ουρανίους θεούς κι απ' τους θνητούς ανθρώπους
την Περσεφόνη άρπαξε και ράισε την καρδιά σου;
γιατί τη φωνή άκουσα, όμως δεν είδα με τα μάτια μου
ποιος ήτανε, σου λέω με συντομία την πάσα αλήθεια".
Έτσι λοιπόν είπε η Εκάτη, όμως σ' αυτήν δεν αποκρίθηκε
της καλλίκομης Ρέας η θυγατέρα, αλλά γοργά μαζί της
έτρεξε μες στα χέρια της κρατώντας δάδες αναμμένες,
Και φτάσανε στον Ήλιο τον φρουρό θεών και ανθρώπων,
μπροστά στους ίππους στάθηκαν και η πάνσεπτη θεά τον ρώτησε
" Ήλιε, σεβάσου εμένα τη θεά, αν κάποτε εγώ
με λόγο ή μ' έργο επράϋνα την καρδιά και την ψυχή σου.
Την κόρη αυτή τη γέννησα γλυκό φυντάνι με θωριά καμαρωτή
Άκουσα τον παντέρημο αιθέρα τη γοερή κραυγή της,
σαν να την εξανάγκαζαν, αλλ' όμως με τα μάτια μου δεν είδα.
Όμως εσύ τον πόντο, κι όλη τη στεριά και τον αιθέρα
από ψηλά με τις αχτίδες που εποπτεύεις,
πες μου στ' αλήθεια αν έχεις δει κάπου το προσφιλές μου τέκνο
που κάποιος μακριά μου αθέλητά της άρπαξε και πάει
κάποιος απ' τους θεούς ή απ' τους θνητούς ανθρώπους.
Έτσι, είπε, και σ' αυτήν ο γιός του Υπερίωνος αποκρίθη,
Της καλλίκομης Ρέας θυγατέρα ω Δήμητρα άνασσα
θα μάθεις, γιατί σέβομαι πολύ και συμπονώ
την βαριολυπημένη εσέ για το καλλίσφυρο παιδί σου, άλλος κανείς
απ' τους αθάνατους δεν είναι ο αίτιος πάρεξ ο νεφεληγερέτης Ζευς,
που την παρέδωσε στον αδερφό του Άδη θαλερή του ομόκλινη
να του είναι, αυτός μες στ' ομιχλώδες σκότος
αφού την άρπαξε την πήγαινε με τ' άλογα ενώ εκείνη δυνατά ξεφώνιζε.
Αλλά θεά πάψε τον μέγα θρήνο, ούτε σου πρέπει
ανώφελα έτσι να εξοργίζεσαι, μήτε για σένα ανάξιος
είναι ο γαμπρός μες στους αθάνατους ο άρχων των νεκρών ο Αϊδωνεύς
ο αδερφός και ομόσπορός σου, του έλαχε η τιμή
πρώτη φορά όταν έγινε η μοιρασιά στα τρία,

σε κείνους που μαζί τους κατοικεί του έλαχε να 'ναι ο άρχοντας τους".
Σαν μίλησε έτσι τ' άλογα του κάλεσε κι αυτά στην προσταγή του
γοργόσυραν πλατύφτερα το ευκίνητο άρμα ως όρνεα,
τότε δεινότερο και πιο άγριο άλγος στην καρδιά της φώλιασε.
Έπειτα χολωμένη με το μαυρονέφελο του Κρόνου τέκνο
αφήνοντας τη σύναξη των θεών και τον πανύψηλο Όλυμπο
στις πόλεις και στους εύφορους αγρούς έφτασε των ανθρώπων
παίρνοντας για πολύ καιρό αλλιώτικη όψη, απ' τους άνδρες
κι απ' τις βαθύζωστες γυναίκες που την κοίταζαν κανείς τους δεν τη γνώρισε
μέχρι στο ανάκτορο να φτάσει του ανδρείου Κελεού
που τότε της ευώδους Ελευσίνας ήταν ο άρχοντας.
Και με θλιμμένη την ψυχή της κάθισε στο δρόμο
κοντά στο φρέαρ το Παρθένιον, όπου οι πολίτες έπαιρναν νερό
στη σκιά, που είχε φυτρώσει επάνωθε θάμνος ελιάς,
ολόιδια με πολύχρονη γριά, που πια από τοκετό
κι από της φιλοστέφανης της Αφροδίτης δώρα έχει αποκλεισθή,
παρόμοιες είναι και οι τροφοί για τα παιδιά των δίκαιων βασιλιάδων
και οι οικονόμες στα πολύβουα τ' ανάκτορα.
Τότε την είδανε του Ελευσινίου Κελεού οι θυγατέρες
καθώς ερχόνταν για να φέρουνε το ευάντλητο νερό
με χάλκινες υδρίες στα πατρικά τους δώματα,
και οι τέσσερις ωσάν θεές στης νιότης τους το άνθος,
η Καλλιδίκη, η Κλεισιδίκη και η Δημώ η ελκυστική
και η Καλλιθόη, η πιο μεγάλη απ' όλες που ήταν,
μα δεν την γνώρισαν, δύσκολο στους θνητούς να δούνε τους θεούς.
Κι αφού πλησίασαν της είπαν λόγια φτερωτά,
"ποια κι από που είσαι γριά, συ απ' τους μακρόζωους ανθρώπους;
Γιατί μακριά απ' την πόλη έμεινες και ούτε τις κατοικίες
πλησιάζεις; σε μέγαρα σκιερά εκεί γυναίκες βρίσκονται
της ίδιας ηλικίας με σε κι ακόμα νεώτερες σου,
που θα σου δείξουν την αγάπη τους με λόγια όσο και μ' έργα".
Έτσι είπανε, και η πάνσεπτη θεά μ' αυτά τα λόγια απάντησε,
παιδιά μου, όποιες κι αν είστε σεις από τις τρυφερόλιγνες γυναίκες
χαίρετε, εγώ θα σας τ' αφηγηθώ, καθόλου δεν είν' άπρεπο

απάντηση να δώσω αληθινή σε σας που με ρωτάτε.
"Δώς είναι τ' όνομά μου, η σεβαστή μου τό δωσε μητέρα,
μόλις τώρα, περνώντας την πλατιά θάλασσα από την Κρήτη
ήλθα, χωρίς να θέλω, γιατί με βία κι εξαναγκασμό
μ' άρπαξαν άνδρες πειρατές. Κι έπειτα αυτοί
στο Θορικό με γοργό πλοίο προσάραξαν, όπου γυναίκες της στεριάς
όλες μαζί ανεβήκανε και τότε εκείνοι
δείπνο ετοιμάσανε κοντά στου πλοίου τα παλαμάρια,
όμως εγώ δεν είχα καμιά όρεξη για γλυκό δείπνο,
και κρυφά ορμώντας μέσα από τη σκοτεινόμαυρη στεριά
ξέφυγα απ' τους θρασείς αυθέντες, γιατί θέλαν
αφού με δώσουν, όχι βέβαια χωρίς λύτρα, να κερδίσουν.
Έτσι έφτασα εδώ περιπλανώμενη, δίχως να ξέρω
ποιός είναι αυτός ο τόπος και ποιοί τον κατοικούν.
Αλλά σε σας, όλοι που τα Ολύμπια εκείνα δώματα κατέχουν,
νόμιμους άνδρες είθε να σας δώσουνε και τέκνα να γεννήσετε
όπως τα θέλουν οι γονείς, εμένα πάλι κόρες λυπηθείτε με
να φτάσω ευπρόσδεκτη,
ω παιδιά μου, σε μια κατοικία
ανδρός και γυναικός, για να εργασθώ σ' αυτούς
πρόθυμη να προσφέρω έργα υπερήλικης γυναίκας,
και νεογέννητο παιδί κρατώντας το στην αγκαλιά
καλά θ' ανάθρεφα και δώματα θα επιτηρούσα
και θα 'στρωνα στο βάθος των καλόχτιστων θαλάμων το κρεβάτι
του νοικοκύρη, και θα επόπτευα τις γυναικείες δουλειές".
Έτσι είπεν η θεά, κι ευθύς της αποκρίθηκε το ανύπαντρο κορίτσι
η Καλλιδίκη, η πιο όμορφη απ' τις θυγατέρες του Κελεού,
"Κυρούλα, ό,τι οι θεοί μας δίνουνε και λυπημένοι ακόμα
οι άνθρωποι εμείς τα υπομένουμε, γιατί είναι παντοδύναμοι.
Αυτά ξεκάθαρα θα πω σε σένα, και θα ονοματίσω
τους άνδρες που πολύ τιμούνται εδώ
και του λαού είναι προύχοντες, και τα οχυρά της πόλης
έχουν σωθεί με τις βουλές και με τις δίκαιες κρίσεις τους.
Τ' όνομα του Τριπτόλεμου του συνετού και του Διόκλου

και του Πολύξεινου και του αξιέπαινου Ευμόλπου
και του Δολίχου και του θαρραλέου πατέρα μας
όλων αυτών οι σύζυγοι φροντίζουνε τα σπίτια,
ούτε κανένας απ' αυτούς που θα σε πρωτοδεί
θα σε περιφρονήσει κι απ' το σπίτι θα σε διώξει,
αλλά θα σε καλοδεχτούν, γιατί είσαι όμοια με θεά.
Αν όμως θες, περίμενε να πάμε στου πατέρα
τ' ανάκτορα και στη βαθύζωνη μητέρα μας Μετάνειρα
λεπτομερώς τα πάντα να της πούμε, κι αν τούτη σε καλέσει
νάρθεις στο σπίτι το δικό μας, σε άλλων μην ψάξεις σπίτια.
Μες στο καλόχτιστο τ' ανάκτορο ακριβός γιος
στερνόπαιδο ανατρέφεται, πολύ ακριβό κι αγαπημένο.
Αν βέβαια το ανάθρεψες εσύ και στην ακμή της ήβης έφτανε
όποια κι αν σ' έβλεπεν από τις τρυφερές γυναίκες, εύκολα
θα ζήλευε, τόση αμοιβή θα σου δινόταν".
Έτσι είπανε, κι αυτή με το κεφάλι συγκατάνευσε και κείνες τα στιλπνά
γεμίζοντας νερό αγγεία τα σήκωναν καμαρωτές.
Γρήγορα φτάσαν στου πατέρα τους τ' ανάκτορο κι αμέσως στη μητέρα
είπαν ό,τι είδαν κι άκουσαν. Εκείνη τότε στη στιγμή
τις προέτρεψε να την καλέσουν με απεριόριστο μισθό.
Κι αυτές, όπως λαφίνες ή δαμάλες σε έαρος εποχή
πηδάνε στο λιβάδι αφού κορέσαν την καρδιά τους με τροφή,
ανασηκώνοντας των θελκτικών εσθήτων τις πτυχές
τρέξαν στον αμαξόδρομο ενώ γύρω στους ώμους
κυμάτιζαν, όμοια κροκόχρωο άνθος, τα μαλλιά τους.
Και τη θεά την ένδοξη συνάντησαν στο δρόμο εκεί ακριβώς
που την αφήσαν, κι έπειτα στ' ανάκτορα τα πατρικά
πορεύτηκαν, κι εκείνη πίσωθε με λυπημένη την ψυχή της
περπάταε σκεπασμένη απ' την κορφή ως τα νύχια, και κατάμαυρο
πέπλο γύρω απ' τα πόδια της θεάς τα λυγερά κυμάτιζε.
Κι ευθύς φτάσαν στ' ανάκτορα του θεϊκού Κελεού,
περάσανε στην αίθουσα, όπου η σεπτή μητέρα τους
κοντά στο στύλο κάθονταν της καλοκαμωμένης στέγης
έχοντας στην αγκάλη της το νέο βλαστάρι, το παιδί της, τότε αυτές

σιμά της τρέξαν, κι η θεά πάτησε στο κατώφλι, και στη σκεπή
έφτανε το κεφάλι της και φως θεϊκό πλημμύρισε τη θύρα.
Ντροπή σέβας και δέος πελιδνό κυρίεψε τη μητέρα,
δίφρο της πρόσφερε και την προτρέπει να καθίσει.
Όμως η ωριμάστρια των καρπών η Δήμητρα η λαμπρόδωρη
δεν ήθελε στο στιλπνό δίφρο να καθίσει,
αλλ' έμενε άφωνη ρίχνοντας χαμηλά τα ωραία της μάτια,
έως ότου η έμπιστη Ιάμβη της προσέφερε
στέρεο σκαμνί και πάνω του έστρωσε αργυρόστιλπνη προβιά.
Εκεί σαν κάθησε κράτησε μπρος της με τα χέρια την καλύπτρα,
για πολλήν ώρα αμίλητη και λυπημένη κάθονταν στο δίφρο,
ούτε καλοχαιρέτησε κανέναν καν με λόγο ή κάποια κίνηση,
μα αγέλαστη ολονήστικη από τροφή κι από νερό
καθόταν λειώνοντας απ' τον καημό της θυγατέρας της βαθύζωνης,
μέχρι που με τ' αστεία της η έμπιστη Ιάμβη
και τα πολλά της σκώμματα κατάφερε την πάναγνη κυρά
σε γέλια να ξεσπάσει και ν' αποκτήσει ευχάριστη διάθεση,
αλλά κι αργότερα πάλι με τέτοια την ευχαριστούσε.
Τότε η Μετάνειρα τής δίνει κύπελλο, γλυκό κρασί
γεμίζοντάς το, όμως αυτή τ' αρνήθηκε, γιατί της είπε θεμιτό δεν είναι
να πίνει κόκκινο κρασί, και ζήτησε κριθάλευρο και ύδωρ
αφού αναμείξουν με καλοτριμμένο δυόσμο να της δώσουνε να πιεί.
Κι εκείνη όταν ετοίμασε τον κυκεώνα, στη θεά τον πρόσφερε ως επρόσταξε,
κι αφού κατά τα θέσμια τον δέχτηκε η πολυσέβαστη Δηώ
τότε μ' αυτούς τους λόγους άρχισε η καλλίζωστη Μετάνειρα,
"Χαίρε γυναίκα, εσύ που ελπίζω να 'σαι από καλούς γονιούς
κι όχι κακούς, γιατί στα μάτια σου διακρίνεται η σεμνότητα
και η χάρη, όπως στων δίκαιων βασιλιάδων.
Αλλ' οι θεοί ό,τι δίνουνε και λυπημένοι εμείς ακόμα
οι άνθρωποι τα υπομένουμε, γιατί ζυγός σκλαβιάς μας σφίγγει τον αυχένα.
Τώρα που έφτασες εδώ, θα ανατεθούν σ' εσέ, όσα σε μένα ανήκουν.
Ανάθρεψέ μου τούτο το παιδί, το στερνοπαίδι και το ανέλπιστο
που μου 'δωσαν οι αθάνατοι και είναι χιλιάκριβο για μένα.
Αν το μεγάλωνες εσύ και στην ακμή της ήβης έφτανε

όποια κι αν σ' έβλεπε από τις τρυφερές γυναίκες εύκολα
θα ζήλευε, τόση αμοιβή θα σου δινόταν".
Τότε σ' αυτή πάλι αποκρίθηκεν η Δήμητρα η ευστέφανη,
"και συ κυρά να 'χεις χαρά μεγάλη κι οι θεοί ας σου δίνουν αγαθά.
Πρόθυμα το παιδί σου θ' αναλάβω, ως με προτρέπεις,
θα το αναθρέψω ελπίζω δίχως τις πονηρίες τροφού
κι ούτε μαγγάνιες και βοτάνια θα το βλάψουν,
γιατί γνωρίζω αντίδοτο πιο δραστικό για το κακό,
γνωρίζω την κατάλληλη προφύλαξη από γητειά ολέθρια".
Έτσι αφού μίλησε, στο ευωδιαστό της στήθος το παιδί
κράτησε με τα αθάνατά της χέρια, και η ψυχή χάρηκε της μητέρας.
Έτσι του γενναιόφρονα Κελεού τον λαμπρό γιο
τον Δημοφώντα, που η καλλίζωστη Μετάνειρα τον γέννησε
εκείνη τον ανάθρεψε στ' ανάκτορα, κι αυτός μεγάλωνε όμοιος με θεό.
δεν έτρωγε τροφή, ούτε μητέρας γάλα θήλαζε
η Δήμητρα τον έχριε μ' αμβροσία σαν να χε γεννηθή από θεό
γλυκά φυσώντας τον καθώς τον κράταγε στην αγκαλιά,
τις νύχτες όμως σαν δαυλό τον έκρυβε μες στη φωτιά
κρυφά από τους γονιούς του, ήσαν γι' αυτούς μεγάλο θαύμα
το πόσο αναπτυσσότανε κι έμοιαζε τέλεια στους θεούς.
Και θα τον έκαμνε κι αγέραστο κι αθάνατο
αν η καλλίζωστη Μετάνειρα στην αφροσύνη της
τη νύχτα απ' τον ευώδη θάλαμό της καιροφυλακτώντας
δεν τα βλεπε, έσκουξε κι έπληξε τότε τους μηρούς
φοβούμενη για το παιδί τυφλώθη από σφοδρό θυμό.
Κι ύστερα ολοφυρμένη λόγια φτερωτά ξεστόμισε,
"τέκνο μου Δημοφών εσένα η ξένη αυτή μες σε τρανή φωτιά σε κρύβει,
κι εμένα μες σε γόο με ρίχνει και σ' ολέθριες λύπες".
Έτσι είπε κλαίγοντας, και η πάνσεπτη θεά την άκουσε.
Τότε μ' αυτήν η καλλιστέφανη Δήμητρα χολωμένη
το ανέλπιστο, που γέννησε στ' ανάκτορα παιδί της,
με χέρια αθάνατα το απόθεσε στο δάπεδο
τραβώντας το απ' τη φωτιά σφοδρά οργισμένη,
και είπε συγχρόνως στην καλλίζωστη Μετάνειρα,

"άνθρωποι ανόητοι και άφρονες, ούτε του επερχόμενου καλού
ούτε και του κακού την μοίρα είστε ικανοί να προνοήσετε,
γι' αυτό και συ πολύ ζημιώθηκες από την αφροσύνη σου.
Και μάρτυς μου ο όρκος των θεών στ' αμείλικτο ύδωρ της Στυγός
θάκανα αθάνατο κι αγέραστο για πάντα
το προσφιλές παιδί σου κι άφθαρτη θα του 'δινα τιμή,
τώρα δεν θα αποφύγει συμφορές και θάνατο.
Αλλ' όμως άφθαρτη τιμή του θα 'ναι πάντα, που στα γόνατα
κάθησε τα δικά μου κι εκοιμήθη στην αγκάλη μου.
Στην εποχή του ενώ θα ρχονται και θα φεύγουνε τα χρόνια
των Ελευσινίων τα παιδιά φοβερές μάχες και πολέμους
θα ξεσηκώνουν μεταξύ τους πάντοτε.
Η πολυτίμητη είμαι η Δήμητρα, η πιο μεγάλη
σε αθάνατους και σε θνητούς ωφέλεια κι ευχαρίστηση,
Εμπρός λοιπόν ναό μεγάλο και βωμό κάτω απ' αυτόν
για μένα ας χτίσει ο λαός κάτω απ' την πόλη και το απότομα το τείχος
απάνω απ' την Καλλίχορη πηγή στο λόφο που δεσπόζει,
και τότε η ίδια εγώ τελετουργίες θα υποδειθώ ώστε έπειτα
εσείς με αγνότητα θυσιάζοντας θα εξευμενίσετε το νου μου".
Έτσι αφού μίλησε η θεά το ανάστημα και τη μορφή της άλλαξε
τα γηρατειά αποδιώχνοντας, κι ολόγυρά της ομορφιά κυμάτιζε,
θεσπέσια οσμή απ' τα πέπλα της τα ευωδιαστά
σκορπίζονταν, και της θεάς το αθάνατο κορμί ως πέρα
εφεγγοβόλαε και σκεπάζανε τους ώμους τα ξανθά μαλλιά,
και λάμψη σαν από αστραπή γέμισε το καλοχτισμένο δώμα.
Βγήκε απ' τα ανάκτορα και τότε της Μετάνειρας μεμιάς τα γόνατα
Λυθήκανε, κι ώρα πολλή παρέμεινε άλαλη, και το παιδί ούτε καν
Σκέφτηκε το χιλιάκριβο να το σηκώσει από το δάπεδο.
Τότε οι αδερφές του τη σπαραχτική φωνή του άκουσαν
και πήδηξαν απ' τις καλοστρωμένες κλίνες, έπειτα η μιά
παίρνοντας το παιδί στα χέρια το 'κρυψε στον κόρφο της,
η άλλη άναψε φωτιά κι η Τρίτη έσπευσε με πόδια ελαφροπάτητα
να βγάλει τη μητέρα απ' τον ευώδη θάλαμο.
Κι αφού μαζεύτηκαν τριγύρω απ' το παιδί που σπαρταρούσε, το 'λουζαν

γεμάτες τρυφερότητα, μα του παιδιού η ψυχή δεν ηρεμούσε
γιατί το βάσταγαν αδέξιες τροφοί και παραμάνες.
Κι αυτές όλη τη νύχτα εξευμενίζανε την ένδοξη θεά
τρέμοντας από φόβο, κι όταν φάνηκε η αυγή
είπαν στον κρατεό Κελεό την όλη αλήθεια,
για όσα παράγγειλεν η Δήμητρα η καλλιστέφανη θεά.
Κι εκείνος σε συνάθροιση αφού κάλεσε όλο τον γύρω λαό
πρόσταξε πλούσιο ναό για την ωραιόμαλλη τη Δήμητρα
να χτίσουν, και βωμό πάνω στο λόφο που δεσπόζει.
Κι όλοι τους πείσθηκαν ευθύς και υπάκουσαν στα λόγια του,
κι έκαναν ό,τι πρόσταξε, κι ο ναός υψώνονταν με τη θεϊκή βουλή.
Μόλις αυτοί τελειώσανε κι απόδιωξαν τον κάματο
καθένας κίναε για το σπίτι του, μα η ξανθομάλλα Δήμητρα
έμεινε καθισμένη εκεί απ' όλους τους αθάνατους μακριά
να λειώνει απ' τον καημό της θυγατέρας της βαθύζωστης.
Τότε άγονη και ολέθρια χρονιά στην πολυθρέφτρα γη
για τους ανθρώπους έκαμε, κι ούτε το έδαφος
φύτρωνε σπόρο, γιατί η Δήμητρα η ευστέφανη τον έκρυβε.
Πολλά καμπύλα αλέτρια μάταια τα βόδια τράβαγαν στη γη,
πολύ λευκό κριθάρι έπεσε άχρηστο στο χώμα.
Και θα εξαφάνιζε ασφαλώς το γένος όλο των φθαρτών ανθρώπων
με φοβερό λιμό, και το λαμπρό προνόμιο δώρων και θυσιών
θα το στερούσεν απ' αυτούς που κατοικούν τα Ολύμπια ανάκτορα,
εάν ο Ζευς δεν το εννοούσε και δεν το συλλογιόταν.
Και πρώτα τη χρυσόφτερη την Ίριδα πρόσταξε να φωνάξει
την ωραιομάλλα Δήμητρα με τη θωριά την πολυπόθητη.
Έτσι είπε, τότε αυτή στον μαυρονέφελο του Κρόνου γιο τον Δία
πειθάρχησε και με τα πόδια της γοργά το διάστημα διέτρεξε.
Κι ήλθε στην πόλη της ευωδούς Ελευσίνας,
και βρήκε τη μαυρόπεπλη Δήμητρα στο ναό,
και προσφωνώντας τη της είπε λόγια φτερωτά:
"Δήμητρα σε καλεί ο πατέρας Ζευς τ' άφθαρτα που γνωρίζει
να 'ρθεις κοντά στο γένος των αθανάτων θεών.
Έλα, μη κι ανεκτέλεστη απομείνει η προσταγή που μου 'δωσεν ο Ζευς".

Έτσι ικετεύοντας εμίλησε, μα εκείνης δεν της λύγισε η καρδιά.
Έπειτα τους ευδαίμονες θεούς τους πάντοτε παρόντες ο πατέρας
όλους τους έστειλε, κι αυτοί ένας-ένας που πήγαιναν
την προσκαλούσαν και της πρόσφεραν πλούσια δώρα,
κι όσες τιμές αν θα θελε θα 'χε μες στους αθανάτους,
αλλά κανείς να της γυρίσει το μυαλό δεν μπόραγε κι ούτε τη γνώμη
γιατί ήταν χολωμένη και με πείσμα αρνιόταν τις προτάσεις,
και είπε πως πια στον εύοσμο Όλυμπο ποτέ της
δεν θα ανέβει, κι ούτε ποτέ καρπό θα δώσει η γης,
προτού αντικρύσει την ωραιόφθαλμή της κόρη.
Όμως αυτό σαν άκουσε ο βροντερός ο παντεπόπτης Ζευς
στο Έρεβος τον χρυσόραβδο Αργειφόντην έπεμπε,
να ξεπλανέψει με γλυκά λόγια τον Άδη
και την αγνή την Περσεφόνη απ' το κατάμαυρο σκοτάδι
στο φως να ξαναφέρει στους θεούς κοντά, για να 'παυε η μητέρα,
όταν την έβλεπε με τα ίδια της τα μάτια, την οργή.
Κι ο Ερμής πειθάρχησε κι ευθύς στης γης τα τρίσβαθα
βιαστικά κατέβηκε αφήνοντας την κατοικία του Ολύμπου.
Τότε συνάντησε τον άρχοντα μέσα στ' ανάκτορά του
στην κλίνη του να κάθεται κοντά στην ντροπαλή του σύζυγο
που δυσαρεστημένη ήταν πολύ απ' τον καημό για την μητέρα της,
εκείνη όμως μακριά για των μακάριων θεών τις πράξεις μηχανεύονταν κακά.
Κι αφού κοντοπλησίασε ο κρατερός Αργεϊφόντης είπε,
"ω Άδη μαυρομάλλη στους νεκρούς εσύ που βασιλεύεις,
ο πατήρ Ζευς επρόσταξε απ' το Έρεβος
τη λαμπρή Περσεφόνη ν' ανεβάσεις στους αθάνατους,
για να 'παυε η μητέρα σαν την έβλεπε με τα ίδια της τα μάτια
τον φοβερό θυμό και την οργή για τους αθάνατους, γιατί μέγα κακό
σχεδιάζει ν' αφανίσει την αδύναμη φυλή των χοϊκών ανθρώπων
κρύβοντας μες στη γη το σπόρο κι αφαιρώντας έτσι τις τιμές
για τους αθανάτους. Έχει άγρια οργή, ούτε με τους θεούς
αναμειγνύεται, αλλά μακριά στο βάθος του εύοσμου ναού
κάθεται την πετρώδη πόλη εξουσιάζοντας της Ελευσίνας".
Έτσι είπε, κι ο άρχοντας των υπογήινων Αϊδωνεύς μειδίασε

σαλεύοντας τα φρύδια, και στου Δία την εντολή πειθάρχησε.
Κι αμέσως πρότρεψε τη γνωστική την Περσεφόνη,
"πήγαινε Περσεφόνη στην μαυρόπεπλη μητέρα σου
έχοντας μες στα στήθια σου ήπια οργή και διάθεση
κι ούτε περίσσια να 'σαι δύσθυμη περισσότερο απ' τους άλλους.
Εγώ μες στους αθανάτους δεν θα σου είμαι σύζυγος ανάξιος,
αδερφός γνήσιος του πατρός σου Δία, εδώ σαν μένεις
στα πάντα σε όσα ζούνε και κινούνται θα δεσπόζεις,
και τιμές θα 'χεις μέγιστες μες στους αθάνατους,
για πάντα απ' όσους σ' αδικήσανε θα τιμωρούνται εκείνοι
που δεν θα εξευμενίσουν την οργή σου με θυσίες
τελώντας τες με αγνότητα και δώρα πρέποντα προσφέροντας".
Αυτά είπε, τότε η Περσεφόνη η συνετή αναγάλιασε
κι ορμητικά πήδηξε από χαρά, όμως αυτός
της έδωκε κρυφά να φάει γλυκό σπυρί ροδιού
τραβώντας την παράμερα, για να μη μείνει αυτή για πάντα
κοντά στη σεβαστή Δήμητρα τη μαυρόπεπλη.
Κι έζευξε τότε μπρος στο ολόχρυσο άρμα
τ' αθάνατα άλογα ο άρχων των νεκρών ο Αϊδωνεύς.
Και στο άρμα ανέβηκαν εκείνη και δίπλα ο κρατερός Αργεϊφόντης
παίρνοντας το μαστίγιο και τα ηνία στα χέρια του
όρμησε μες από τα ανάκτορα, και τ' άλογα με προθυμία πετάξαν.
Και διάνυσαν γοργά τους μακριούς δρόμους, κι ούτε η θάλασσα
και το νερό των ποταμών, ούτε τα χλοερά φαράγγια
ούτε οι βουνοκορφές ανέκοψαν των αθανάτων ίππων την ορμή,
αλλ' από πάνω τους πετώντας σχίζαν τον πυκνό αγέρα.
Κι ο Ερμής στάθηκε εκεί που η Δήμητρα η ευστέφανη περίμενε
μπροστά στον εύοσμο ναό, και κείνη βλέποντας τους
όρμησε σα μαινάδα απ' το βουνό μες σε βαθύσκιο δάσος.
Και η Περσεφόνη απ' τ' άλλο μέρος, όταν είδε
τα όμορφα μάτια της μητέρας της, άλογα και άρμα παρατώντας
έτρεξε, και στο λαιμό της έπεσε αγκαλιάζοντάς την,
κι εκείνη ενώ στα χέρια ακόμα κράταγε το προσφιλές παιδί της
αιφνίδια ο νους της καταπαύοντας ξαφνικά ρώτησε,

"Τέκνο μου μη και γεύτηκες όσο εκεί κάτω ήσουν
κάποια τροφή; Μίλα, μη μου το κρύβεις, για να ξέρουμε κι οι δυο,
γιατί αν δεν γεύτηκες κι ανέβηκες από τον μισητό Άδη
κοντά μου και στον μαυρονέφελο πατέρα τον Κρονίωνα
θα μείνεις τιμημένη μέσα σ' όλους τους αθανάτους.
Αλλιώς, ξαναγυρίζοντας στα τρίσβαθα της γης
θα κατοικείς εκεί τη μια εποχή από τις τρεις του χρόνου,
ενώ τις άλλες δυο κοντά μου και στους άλλους αθανάτους.
Κι όποτε η γης απ' άνθη ευωδιαστά ανοιξιάτικα
κάθε λογής θ' ανθοβολάει, τότε απ' το ολόμαυρο σκοτάδι
πάλι για τους θεούς και τους ανθρώπους θ' ανεβαίνεις μέγα θαύμα.
Και με τι δόλο σ' εξαπάτησε ο κρατερός ο Πολυδέγμων;"
και σ' αυτήν πάλι απάντησε η Πεσεφόνη η πάγκαλη,
"λοιπόν μητέρα θα σου πω την όλη αλήθεια,
όταν σ' εμένα ήρθε ο Ερμής ταχύς σωτήριος αγγελιαφόρος
απ' τον πατέρα μου Κρονίδη και τους λοιπούς επουράνιους
να με τραβήξει απ' το Έρεβος, και σαν με δεις με τα ίδια σου τα μάτια
να πάψεις το θυμό και την φριχτή σου οργή για τους αθάνατους,
τότες εγώ πήδηξα από χαρά, κι έπειτα αυτός κρυφά
στο χέρι μου βαλε σπυρί ροδιού, μελίγευστη τροφή,
και μ' εξανάγκασε να το γευθώ με βία κι άθελά μου.
Το πως με του πατέρα μου Κρονίδη τη σοφή βουλλη αρπάζοντάς με
με τράβηξε και πήγε μες στης γης τα τρίσβαθα,
θα σου το αποκαλύψω κι όλα θα σου τα πω, αφού ρωτάς.
Εμείς όλες μαζί μέσα στο περιπόθητο λιβάδι
η Ηλέκτρα, η Λευκίππη και η Φαινώ και η Ρόδεια
η Ιάνθη, η Καλλιρόη, η Ιάχη και η Τύχη
η Ιάνειρα, η Μελίτη, η Χρυσηίς, η Ακάστη
και η Μηλόβασις, η Άδμητη και η ροδόχροη Ωκυρόη
η Πλουτώ, η Στυξ και η Ροδόπη, η θελκτική η Καλυψώ
η Ουρανία και η Γαλαξαύρα η ευπρόσδεκτη
και η Παλλάς η εγερσιμάχα και η τοξότρια Άρτεμις
επαίζαμε και με τα χέρια δρέπαμε άνθη ποθητά
τρυφερό κρόκο και μαζί σπαθόχορτο και υάκινθο

τριανταφυλλιάς μπουμπούκια και λευκόκρινα, θαύμα να βλέπεις,
και νάρκισσο που βλάστησεν όμοιο με κρόκο ο απέραντος ο τόπος.
Ευθύς εγώ από χαρά τον έδρεψα, και τότε η γης
κάτω υποχώρησε, κι ο κρατερός ο πολυδέγμων άρχοντας πήδηξε πάνω
και πήγε φέροντάς με κάτω από τη γη με ολόχρυσο άρμα
χωρίς καθόλου να το θέλω, και με φωνή αναβοήσα δυνατή.
Αν κι αναστατωμένη, όλα μου αυτά στα λέω στ' αλήθεια".
Και τότε όλη τη μέρα ίδια διάθεση έχοντας κι οι δυο
η μια της άλλης την ψυχή και την καρδιά θερμαίναν
ενώ σφιχταγκαλιάζονταν κι αναπαυόταν η ψυχή απ' τα βάσανα.
Και η μια στην άλλη δίνανε και δέχονταν χαρές.
Τότε κοντά τους ήρθε η λαμπροκρήδεμνη Εκάτη,
αυτή πολύ αγάπησε της αγνής Δήμητρας την κόρη,
τούτη η βασίλισσα έκτοτε έγινε προστάτρια και οπαδός της.
Τότε σ' αυτές αγγελιαφόρον έστειλε ο βροντώδης παντεπόπτης Ζευς
τη Ρέα την καλλίκομη, για να οδηγήσει τη μαυρόπεπλη μητέρα
στο γένος των θεών, και υποσχέθηκε τιμές
να δώσει, όσες κι αν θα 'θελε μες στους αθάνατους θεούς,
και συγκατένευσε στη διάρκεια του έτους να 'ναι η κόρη
κατά το τρίτο μέρος του κάτω στ' ολόμαυρο σκοτάδι
και στ' άλλα δυο να ναι μαζί με τη μητέρα και τους άλλους αθανάτους.
Έτσι είπε, κι η θεά στ' αγγέλματα του Δία δεν απείθησε.
Κι αμέσως γοργοδρόμησε απ' τις κορφές του Ολύμπου
και ήρθε στο Ράριο, μαστό της γης ζωοδότη άλλοτε,
αλλά όμως τώρα πια δεν είναι ζωογόνο μα χερσότοπος
στέκεται δίχως φύλλα, έκρυβε το κριθάρι το λευκό
με της ομορφοστράγαλης Δήμητρας τη βουλή, αλλ' όμως έπειτα
μέλλονταν να φουντώσει ξαφνικά με στάχυα ορθόλιγνα
όσο θα προχωρούσε η άνοιξη και στην πεδιάδα οι εύφοροι αγροί
θα γέμιζαν με στάχυα, που θα δένονταν με καλαμόσχοινα.
Εδώ πάτησε πρώτα απ' τον απέραντο αιθέρα,
Αλληλοκοιταχτήκανε με αγάπη και αναγάλλιασαν βαθιά τους.
Και τότε αυτά της είπε η Ρέα η λαμπροκρήδεμνη,
"τέκνο μου έλα, σε καλεί ο βροντώδης παντεπόπτης Ζευς
να 'ρθεις στο γένος των αθάνατων, και υποσχέθηκε τιμές

να δώσει, όσες κι αν θα θελες μες στους αθάνατους θεούς.
Και συγκατένευσε στη διάρκεια του έτους να 'ναι η κόρη σου
κατά το τρίτο μέρος του κάτω στ' ολόμαυρο σκοτάδι,
και στ' άλλα δυο μαζί σου και μαζί με τους αθάνατους τους άλλους".
Έτσι είπε ότι θα γίνουν, και με την κεφαλή του συγκατένευσε.
"Τέκνο μου εμπρός, πειθάρχησε, κι ας μη τόσο πολύ
είσαι οργισμένη αδιάκοπα με τον μελανοσύννεφο Κρονίωνα,
κι αύξησε τον καρπό τον ζωοδότη στους ανθρώπους γρήγορα".
Έτσι είπε, και η ευστέφανη Δήμητρα δεν απείθησε
και γρήγορα ξανάδωσε καρπό απ' τα εύφορα χωράφια.
Και τότε η απέραντη όλη η γης με φύλλα και άνθη
εγέμισε, κι αυτή πηγαίνοντας στους δίκαιους βασιλιάδες
έδειξε στον Τριπτόλεμο και στον ιππέα τον Διοκλή
και στον πανίσχυρο Εύμολπο και στον ηγέτη του λαού Κελεό,
τις ιεροπραξίες, κι αποκάλυψε σ' όλους αυτούς
και στον Τριπτόλεμο και στον Πολύξενο καθώς και στον Διοκλή
τα πάνσεπτα όργια, που κανείς δεν πρέπει να ερευνά κι ούτε να παραβαίνει,
ούτε να τα κοινολογεί, γιατί το μέγα σέβας στους θεούς δένει τη γλώσσα.
Ευτυχής όποιος από τους γήινους ανθρώπους τα 'χει δει,
ο αμύητος όμως στα ιερά και ο αμέτοχος δεν έχει όμοια
μοίρα ακόμα και νεκρός στο μουχλιασμένο σκότος.
Μόλις αυτά συμβούλεψε όλα η πάνσεπτη θεά,
οι δυο τους κίνησαν να παν' στον Όλυμπο στων άλλων θεών τη σύναξη.
Κι εκεί μένουν κοντά στον Δία τον φιλοκέραυνο
σεβάσμιες κι αξιότιμες, τρισόλβιος απ' τους γήινους ανθρώπους
αυτός που εκείνες αγαπούν αληθινά,
ευθύς τότε του στέλνουνε στον οίκο του τον Πλούτο,
που δίνει στους θνητούς ανθρώπους περιουσία.
Όμως ελάτε σεις που τον λαό της αρωματισμένης Ελευσίνας κυβερνάτε
και την περίβρεχτη Πάρο και τον πετρώδη Αντρώνα,
σεβάσμια λαμπρόδωρη καρποφόρα ω Δηώ βασίλισσα
εσύ και η πάγκαλή σου κόρη Περσεφόνη
για χάρη τούτης της ωδής ευνοϊκές χαρίστε βίον ευχάριστον.
Όμως εγώ και με άλλο μου άσμα θα σε μνημονεύσω.»

Ησίοδος [περ. 700 π.Χ.]

***Έργα και Ημέραι* (391-392)**
μτφρ. Σταύρος Γκιργκένης

«[...] γυμνός να σπέρνεις, γυμνός
να οργώνεις,
γυμνός να θερίζεις, αν θες
της Δήμητρας τα έργα όλα
στον κατάλληλο καιρό να
τα φροντίζεις και το καθετί
ν' αυξάνει στον καιρό του. [...]»

Θέογνις ο Μεγαρεύς [6ος αι. π.Χ.]

***Ελεγείαι*, Βιβλίο Α΄ (973-978)**
μτφρ. MENTOR, ερευνητικό έργο myEleusis

«[...] Ουδείς των ανθρώπων, όταν τον
καλύψει η γη και κατέβει στο Έρεβος,
στα δωμάτια της Περσεφόνης,
χαίρεται με τον ήχο της λύρας ή του
αυλού ούτε δέχεται τα δώρα του
Διόνυσου. Αυτά γνωρίζοντας,
θα χαίρομαι μέσα μου όσο είναι
ανάλαφρα τα γόνατά μου και
σταθερός ο νους μου. [...]»

Αισχύλος [5ος αι. π.Χ.]

***Έλευσίνιοι*, Αποσπάσματα (53a)**
μτφρ. Θεόδωρος Κ. Στεφανόπουλος

«[...] Το πράγμα ήταν επείγον· ο νεκρός σάπιζε ήδη. [...]»

περιγραφή: **Τάσος Ρούσσος**

Η τραγωδία αναφέρεται στην ταφή –με τη βοήθεια του Θησέα– των επτά νεκρών Αργείων αρχηγών που εξεστράτευσαν εναντίον της Θήβας. Η υπόθεσή της θα ήταν παραπλήσια με εκείνη των Ικετίδων του Ευριπίδη.

Πίνδαρος [5ος αι. π.Χ.]

***Θρήνοι* (121), Αποσπάσματα**
μτφρ. φιλολογική ομάδα Κάκτου

«[...] Ευλογημένος όποιος μυήθηκε στα μυστήρια και μπήκε μέσα στη γη· γνωρίζει το τέλος της ζωής, γνωρίζει και τη θεόσταλτη αρχή της. [...]»

Σοφοκλής [περ. 441 π.Χ.]

***Αντιγόνη*, Στάσιμο Ε΄ (1115-1122)**
μτφρ. Νίκος Παναγιωτόπουλος

«[...] ΧΟΡΟΣ: Τα δικά σου τα ονόματα δεν έχουν τέλος
Είσαι του κοριτσιού του Κάδμου η περηφάνεια
Είσαι και του Δία που βραντάει γιός.
Σκέπη μου εσύ της ξακουστής Ιταλίας
Και προστασία μου στης Ελευσίνας την αγκάλη
Εκεί που πάνε όλοι και μαζεύονται για τη γιορτή της Δηώς
Βάκχε
Αυτό είναι το σπίτι σου. [...]»

Ευριπίδης [428 π.Χ.]

***Ιππόλυτος*, Πρόλογος (1-31)**
μτφρ. Κώστας Βάρναλης

«ΑΦΡΟΔΙΤΗ: Τρανή θεά και κοσμοξακουσμένη
σε γη και σ' ουρανό, εγώ 'μαι η Κύπρη.

Κι όσοι ζούνε χαιράμενοι τον ήλιο
ανάμεσα στον Πόντο και στα πέρατα
τ' Ατλαντικού, τη δύναμή μου αν σέβονται,
τους διαφεντεύω. Κι όσοι πάλι κάνουν
πως δε με λογαριάζουν, τους τσακίζω.
Το συνηθάει και των θεών το γένος
να χαίρεται, άμα το τιμούν οι ανθρώποι.
Κι ότι λέω την αλήθεια, τώρα αμέσως
θα τ' αποδείξω. Του Θησέα τ' αγόρι,
της Αμαζόνας φύτρο, αναθρεφτός
του αγνού Πιτθέα, ο Ιππόλυτος, μονάχα
ετούτος μέσα σ' όλην την Τροιζήνα,
λέει πως είμαι η κατώτερη θεά
κι αρνιέται ζευγαρώματα και γάμο.
Μα του Φοίβου την αδερφή, την Άρτεμη,
του Δία τη θυγατέρα, την τιμάει
και τη λογιάζει πρώτην και καλύτερη.
Και στα πράσινα δάση την Παρθένα
τη συντροφεύει με τα γρήγορά του
λαγωνικά, αφανίζοντας αγρίμια.
Κι έχει φιλίες μαζί της περισσότερες
απ' ό,τι σε θνητούς είναι δοσμένο.
Μα δε ζηλεύω! Δεν υπάρχει λόγος!
Μα για τις προσβολές, που μόχει κάνει,
σήμερα κιόλας θα τον τιμωρήσω.
Και κόπος δε μου χρειάζεται πολύς,
από καιρόν είν' η δουλειά στρωμένη.
Όταν κάποτες ήρθε απ' την Τροιζήνα
στην Αττικήν ο νιος να παραστεί
στης Ελευσίνας τα ιερά Μυστήρια
και να κατηχηθεί, μόλις τον είδεν
η Φαίδρα, του πατέρα του η γυναίκα,
η αρχοντογεννημένη, άναψεν όλη
απ' ακράταγον έρωτα, όπως το 'θελα. [...]»

Ηρόδοτος [περ. 425 π.Χ.]

***Ιστορίαι*, Βιβλίο Η΄, 65 «Ουρανία»**
μτφρ. Ηλίας Σπυρόπουλος

«[...] Ο Δίκαιος, ο γιος του Θεοκύδη, Αθηναίος πολίτης, εξόριστος στην αυλή των Μήδων, όπου του δόθηκε σημαντική θέση, είπε πως εκείνο τον καιρό, όταν το πεζικό του Ξέρξη ρήμαζε την ύπαιθρο της Αττικής, έτυχε τότε να βρίσκεται στο Θριάσιο πεδίο μαζί με τον Δημάρατο τον Λακεδαιμόνιο· και, πως είδαν κουρνιαχτό που σήκωναν περίπου τριάντα χιλιάδες άντρες να έρχεται απ' την Ελευσίνα· κι οι δυο τους παραξενεύονταν ποιοι άνθρωποι άραγε σήκωναν τον κουρνιαχτό· και, πως να, ξαφνικά άκουσαν ανθρώπινη φωνή, και του φάνηκε πως η φωνή ήταν ο ίακχος των μυστών. Κι έλεγε πως ο Δημάρατος αγνοούσε τις ιεροτελεστίες που γίνονταν στην Ελευσίνα και τον ρωτούσε τι να ήταν η φωνή που ακουόταν· κι αυτός του αποκρίθηκε: "Δημάρατε, αναπόφευκτα ο στρατός του βασιλιά θα δεχτεί κάποιο μεγάλο χτύπημα. Γιατί τα σημάδια το λένε φως φανάρι· δηλαδή, η φωνή αυτή που ακούεται την ώρα που στην Αττική δεν υπάρχει ψυχή, είναι ολοφάνερα θεόσταλτη κι έρχεται από την Ελευσίνα, για να βοηθήσει τους Αθηναίους και τους συμμάχους τους. Κι αν ο κουρνιαχτός ξεσπάσει κατά την Πελοπόννησο, θα κινδυνέψει ο ίδιος ο βασιλιάς κι ο στρατός της ξηράς, αν όμως κατευθυνθεί προς τα καράβια που βρίσκονται στη Σαλαμίνα, θα κινδυνέψει ο βασιλιάς να χάσει το ναυτικό του. Κι όσο γι' αυτή τη γιορτή, την τελούν οι Αθηναίοι κάθε χρόνο για την Μητέρα και την Κόρη· και γίνεται μύστης όποιος θέλει κι απ' αυτούς κι απ' τους άλλους Έλληνες· κι η φωνή που ακούς είναι η επίκληση που απευθύνουν στη γιορτή αυτή στον Ίακχο". Κι έλεγε πως ο Δημάρατος αποκρίθηκε: "Κράτα κλειστό το στόμα σου και μη πεις σε κανέναν άλλο αυτά τα λόγια· γιατί, αν τα λόγια σου αυτά φτάσουν στ' αυτιά του βασιλιά, χάνεις το κεφάλι σου και δε θα μπορούσα να σε γλιτώσω ούτε εγώ ούτε κανένας άλλος. Κάθισε λοιπόν ήσυχος και γι' αυτό το εκστρατευτικό σώμα οι θεοί θα βάλουν το χέρι τους". Και, πως αυτή τη συμβουλή τού έδωσε εκείνος, ενώ απ' τον κουρνιαχτό και τη φωνή σχηματίστηκε ένα σύννεφο και μετεωρίστηκε στον ουρανό και κατευθύνθηκε προς τη Σαλαμίνα. Και, πως έτσι αυτοί κατάλαβαν ότι αφανισμός περιμένει το ναυτικό του Ξέρξη. Λοιπόν αυτά

έλεγε ο Δίκαιος, ο γιος του Θεοκύδη, κι έφερνε μάρτυρες τον Δημάρατο και άλλους. [...]»

Ευριπίδης [423 π.Χ.]

***Ικέτιδες*, Πρόλογος (1-9 και 35-46)**
μτφρ. Δημήτρης Σάρρος

«ΑΙΘΡΑ: Ω Δήμητρα, θεά μου, που το θρόνο σου
στη γη της Ελευσίνας έχεις, και ιερείς
που τους ναούς της θεάς φυλάγετ', άμποτε
με τον Θησέα τον γιο μου να ευτυχώ, μαζί
με την Αθήνα, και με του Πιτθέα τη γη,
που εμέ την Αίθρα ανάθρεψε ο πατέρας μου
στα πλούσια του παλάτια και με πάντρεψε
με τον Αιγέα, του Πανδίονα τον γιο,
σύμφωνα με του Φοίβου τα μαντέματα.
[...]
Κι ήρθα εδώ,
μέσα από τα παλάτια μου σαν κίνησα,
θυσία να κάμω, πριν ν' αρχίσει τ' όργωμα
για τα σπαρτά της χώρας, στον ναό αυτό,
που εδώ στο χώμα τούτο πρωτοφάνηκε
το κάρπιμο ταστάχι κι εκυμάτισε.
Και τάδετο αυτό στέμμα των κλωνόφυλλων
βαστώντας παραστέκω στους αγνούς βωμούς
των δυο θεών, της Κόρης και της Δήμητρας,
κλαίοντας αυτές τις μάνες τις ασπρομάλλες,
που 'χασαν τα παιδιά τους και ξεκλήρισαν,
και τα ιερά στεφάνια τους σεβόμενη. [...]»

Αριστοφάνης [423 π.Χ. και 421 π.Χ.]

***Νεφέλες*, Πάροδος (299-313)**
μτφρ. Θρασύβουλος Σταύρου

«[...] ΧΟΡΟΣ: Στη λιοπερίχυτη ας σύρουμε
γη της Παλλάδας, στη χώρα του Κέκροπα,
λεβεντομάνα, ακριβή και μυριόχαρη,
οι βροχοφόρες παρθένες εμείς·
τα άρρητα σέβονται εκεί τα ιερά,
σε άγιες εκεί τελετές ο ναός διαπλατώνεται
για τους μυημένους· εκεί προσφορές στους αθάνατους·
είναι ναοί αψηλοσκέπαστοι, αγάλματα,
κι είναι πομπές των μακάρων ιερές,
και πανηγύρια
ολοχρονίς, στους θεούς ωριοστέφανες πάντα θυσίες,
και, με την άνοιξη, η χάρη του Διόνυσου
κι η μουσική των αυλών η βαρύβροντη
και των Χορών οι φωνές οι γλυκές κι ερεθίστρες. [...]»

***Ειρήνη*, Επεισόδιο Α΄ (374-375)**
μτφρ. Θρασύβουλος Σταύρου

«[...] ΤΡΥΓΑΙΟΣ: Μα πριν, πεθάνω, πρέπει στα μυστήρια
να μπω της Ελευσίνας· δάνεισέ μου
τρεις δραχμές, ν' αγοράσω γουρουνάκι. [...]»

Ευριπίδης [413 π.Χ. και 412 π.Χ.]

***Ίων*, Στάσιμο Γ΄ (1048-1089)**
μτφρ. Κώστας Τοπούζης

«[...] ΧΟΡΟΣ: Ενόδια θεά – θυγατέρα της Δήμητρας
που ελέγχεις τις επιθέσεις τη νύχτα
Έλα καταμεσήμερο – ευόδωσε
του θανατερού ποτηριού το φαρμάκι –

που μ' αυτό η σεβαστή μου κυρά απ' της Γοργόνας της Χθόνιας αίμα,
θα φαρμακώσει αυτόν
που πάει ν' ανέβει στων Ερεχθειδών το παλάτι.
Των ευγενών Ερεχθειδών το θρόνο
ξένος ποτέ του κακός
μην τον πάρει Κανένας.
Κι αν ο σκοπός κι ο καημός της κυράς μου
μείνει στη μέση κι ο καιρός δεν βοηθήσει
την τόλμη που τρέχει,
τότε ξίφος μπηχτό η θηλειά στο λαιμό
και πάθη τα πάθη της σπρώχνοντας
στην άλλη μορφή της ζωής
θα κατέβει.
Στο παλάτι της άλλους
άρχοντες ξένους
θ' αρνηθεί ν' αντικρύσει
των ματιών της το φως.
Από γένος μεγάλο κρατάει.

Ντρέπομαι για το θεό τον πολυύμνητο
αν στις πηγές τις καλλίχορες δίπλα
γιορταστές με πυρσούς
θα δει αγρυπνώντας,
όπου του Δία η αστραπή αναπήδησε
και χορεύει η Σελήνη
και οι πενήντα κόρες του Νηρέα μέσα απ' τη θάλασσα
και τις ροές τις αστείρευτες των ποταμών με τους χορούς τους τιμούν
τη χρυσοστέφανη κόρη
και τη σεβάσμια μητέρα της.
Εκεί ελπίζει το θρόνο να πάρει
ο ζητιάνος του Φοίβου,
τους κόπους των άλλων αρπάζοντας. [...]»

***Ελένη*, Στάσιμο Β΄ (1301-1313, 1319-1344 και 1353-1368)**
μτφρ. Τάσος Ρούσσος

«[...] ΧΟΡΟΣ: Κάποτε η Μάνα των θεών
χύθηκε απάνω στα βουνά,
σε λόγγους δασοσκέπαστους,
σε ποταμών νεροσυρμές
και πολυβούιστους γιαλούς,
γυρεύοντας ολούθε τη χαμένη
κόρη της με το ιερό
κι ανείπωτο όνομα. Τριγύρω
τα κρόταλα βροντολογούσαν,
σέρναν τ' αμάξι της θεριά
κι εκείνη ακούραστα ζητούσε
τη θυγατέρα που 'χαν κλέψει
απ' τους κυκλόσυρτους χορούς
των κοριτσιών. [...]
Κι όταν τον πολυπλάνητο
δρόμο της έπαψε η θεά,
ζητώντας ανωφέλευτα την κόρη
που δολερά είχαν κλέψει,
στα χιονοσκέπαστα της Ίδης
έφτασε κορφοβούνια,
τις βίγλες των Νυμφών· απλώθη
τότες η θλίψη της στα βράχια
τα χιονισμένα και στα δάση·
τους κάμπους άφησε της γης
δίχως χορτάρι, τις σπορές
δίχως καρπούς κι αφάνιζε
το γένος των ανθρώπων·
απόμειναν τα βοσκοτόπια
κατάξερα κι από τις πόλεις
λιγόστεψε η ζωή· θυσίες
δεν γίνονταν για τους θεούς
ούτε οι βωμοί είχαν προσφορές·

στέρεψε τις ολόδροσες
πηγές απ' την αγιάτρευτη
θλίψη της κόρης που 'χασε.
Όταν ανθρώπων και θεών
σταμάτησαν τα φαγοπότια,
για να γλυκάνει ο Δίας
της Μάνας τον πικρό θυμό,
στις Χάριτες μιλάει. "Εμπρός,
καλές μου, εσείς πηγαίντε
και με φωνές ολόχαρες
της Δήμητρας σκορπίστε την οργή·
κι εσείς οι Μούσες με χορούς
και με πασίχαρα τραγούδια".
[...]
Ελένη, όσα δεν έπρεπε
ν' αγγίζεις , πράγματα ιερά,
δοκίμασες στο σπίτι σου
κι οργίστηκε η θεά Μητέρα
που δεν σεβάστηκες τις άγιες
θυσίες της. [...]»

Αριστοφάνης [405 π.Χ.]

Βάτραχοι, Πρόλογος (154-158)
μτφρ. Κώστας Ταχτσής

«[...] ΗΡΑΚΛΗΣ: Λιγάκι παρακάτω θα σ' αγκαλιάσουν σα γλυκιά πνοή ήχοι αυλών, και θ' αντικρίσεις ένα φως, ένα ωραίο φως όπως αυτό εδώ, κι ανθώνες με μυρτιές, και χαρούμενες παρέες, γυναίκες και άντρες, να χορεύουνε χτυπώντας παλαμάκια.
ΔΙΟΝΥΣΟΣ: Αυτοί ποιοι είναι;
ΗΡΑ.: Είναι οι μυημένοι στα μυστήρια. [...]»

Πρόλογος (316-322), Πάροδος (322-404 και 440-459)
μτφρ. Θρασύβουλος Σταύρου

«[...] ΦΩΝΕΣ: Ίακχε, ω Ίακχε.
Ίακχε, ω Ίακχε.
ΞΑΝΘΙΑΣ: Αφέντη, οι μύστες που μας έλεγε είναι·
γιορτάζουν κάπου εδώ· τον Ίακχο λένε·
κι όταν περνούν την αγορά, έτσι ψάλλουν.
ΔΙΟΝΥΣΟΣ: Έτσι θαρρώ κι εγώ. Μα ας μη μιλούμε,
να μάθουμε ξεκάθαρα τί κάνουν.
Ο ΧΟΡΟΣ ΤΩΝ ΜΥΣΤΩΝ: Ίακχε εσύ πολυδόξαστε, που έχεις εδώ το λημέρι σου,
Ίακχε, ω Ίακχε,
έλα σ' αυτό το λιβάδι,
έλα να μπεις στο Χορό
του ευλαβικού σου θιάσου·
στην κεφαλή σου ολοτρόγυρα
πλούσιο από μύρτα στεφάνι πολύκαρπο ανέμισε
και το χορό για τους όσιους
μύστες με χτύπους εσύ του ποδιού σου
ξέθαρρους, ω Ίακχε, ρύθμισε·
είναι χορός ασυγκράτητος,
είναι χορός παιχνιδιάρης,
όλος ιερότητα, αγνότητα, χάρη.
ΞΑΝ.: Σεβάσμια δοξασμένη Περσεφόνη,
γλυκιά ευωδιά από χοίρειο μου 'ρθε κρέας.
ΔΙΟ.: Λίγο άντερο ίσως πιάσεις, αν σωπάσεις.
ΧΟΡ.: Ξύπνα· γιατί τους δαυλούς τους φλογόβολους σειώντας στο χέρι του,
Ίακχε, ω Ίακχε,
νά που τ' ολόφωτο αστέρι,
ήρθε της νύχτιας γιορτής.
Φεγγοβολά το λιβάδι·
τώρα σαλεύουν τα γόνατα
ως και των γέρων· τις έγνοιες πετούν από πάνω τους
μέσα στην άγια αυτή μέρα

και των μακρόσυρτων χρόνων τους γύρους.
Με τη λαμπάδα εσύ φέγγοντας
βγάλε, ω μακάριε, κι οδήγησε
τη νεολαία τη χορεύτρα
στο νοτερό λουλουδόσπαρτο κάμπο.
Ο ΚΟΡΥΦΑΙΟΣ: Όλοι πρέπει ιερή να κρατήσουν σιωπή·
και μακριά απ' τους Χορούς μας να φύγει
όποιος άπειρος είναι από λόγους ιερούς,
όποιος γνώμη δεν έχει καθάρια,
των τρισεύγενων όποιος Μουσών τελετές
ούτε γιόρτασε κι ούτε τις είδε,
όποιος έμεινε ξένος στους βάκχιους ρυθμούς
του Κρατίνου, ποιητή ταυροφάγου,
τους χυδαίους όποιος στίχους ν' ακούει αγαπά,
που τους λένε σε αταίριαστες ώρες,
όποιος είναι στους άλλους πολίτες στρυφνός,
κι, όταν πέσει διχόνοια στη χώρα,
δεν κοιτά να τη σβήσει, παρά τη φωτιά
συδαυλίζει για κέρδος δικό του,
όποιος, όταν την πόλη αγριοκαίρια χτυπούν,
κυβερνήτης αυτός, παίρνει δώρα,
όποιος κάστρο ή καράβια προδίνει, ή κρυφά
— Θωρυκίωνας εισπράχτορας φόρων —
απ' την Αίγινα στέλνει στους έξω αγαθά
που απαγόρεψε η πόλη να βγαίνουν,
στην Επίδαυρο πέρα περνώντας πανιά,
τροπωτήρες δερμάτινες, πίσσα,
ή ενεργεί και φροντίζει να δώσει λεφτά
στων εχθρών μας το στόλο ένας ξένος,
όποιος, παίρνοντας μέρος σε κύκλιους χορούς,
τα ιερά της Εκάτης βρομίζει,
όποιος ρήτορας λέει να κοπεί η αμοιβή
των ποιητών, επειδή τον αφέντη
τον πειράξαν στου Διόνυσου κάποια γιορτή,

που τις έχουμε πάππου προς πάππου.
Τους το λέω μια φορά, τους το λέω κι άλλη μια,
και για τρίτη φορά τους το λέω
να τραβήξουν μακριά απ' τους Χορούς των μυστών·
εσείς οι άλλοι τους ύμνους αρχίστε,
οι ολονύχτιες να γίνουνε τώρ' αγρυπνιές
που ταιριάζουν σ' αυτή τη γιορτή μας.
ΧΟΡ.: Προχωρήστε όλοι εμπρός με καρδιά
σε ανθοστόλιστες μέσα αγκαλιές λιβαδιών
με χορούς και πηδήματα,
μ' αναμπαίγματα, αστεία και πειράγματα.
— Όσο για το στομάχι, είναι γεμάτο.
Με φωνή αρμονική, ευγενική,
ύμνο υψώστε στη Σώτειρα τώρα θεά,
τη θεά που μας έταξε
πως θα σκέπει για πάντα τη χώρα μας.
— Κι ας πάει να λέει ο Θωρυκίωνας όχι.
ΚΟΡ.: Τη βασίλισσα Δήμητρα εσείς, τη θεά
που γεννήματα φέρνει, ανυμνήστε·
με φωνές δυνατές, με τραγούδια ιερά,
με καινούριους τιμήστε την ύμνους.
ΧΟΡ.: Δήμητρα, αφέντρα των αγνών
των μυστηρίων, γίνε βοηθός
και σκέπη του Χορού μου εσύ·
κάμε, θεά μου, ασκόνταφτα,
όλο μ' αστεία και με χορούς
τη μέρα να περάσω.
Νόστιμ' αστεία κάμε να πω,
να πω και λόγια σοβαρά·
κι αντάξια της γιορτής σου αφού
παιχνίδια και πειράγματα
τελειώσω πια, να πάρω εγώ
της νίκης το στεφάνι.
ΚΟΡ.: Και τώρα, εμπρός,

καλέστε εδώ τραγουδιστά το λαμπρό θεό μας,
τον Ίακχο, που είναι στο χορό τούτον συνοδίτης.
ΧΟΡ.: Ίακχε λατρευτέ, που της γιορτής μας βρήκες
το γλυκό σκοπό, μαζί μ' εμάς περπάτα,
να πάμε στη θεά μας·
δείξε πως μπορείς χωρίς κανέναν κόπο
δρόμου μακρινού το τέρμα εσύ να φτάσεις.
Ίακχε, φίλε του χορού,
γίνε συνοδός μας.
Το κουρέλι αυτό κι αυτό το πέδιλό μας
τα κομμάτιασες εσύ για οικονομία
και να γελά κι ο κόσμος·
με τον τρόπο αυτόν που βρήκες κάνουμ' έτσι
τρέλες και χορούς χωρίς καμιά ζημία.
Ίακχε, φίλε του χορού,
γίνε συνοδός μας.
Κι όπως τώρα εγώ λοξή ματιά είχα ρίξει,
είδα απ' τον κοντό χιτώνα το σκισμένο
πανέμορφης παιδούλας,
μιας συντρόφισσας εδώ των παιχνιδιών μας,
είδα μια σφιχτή ρωγούλα να προβάλλει.
Ίακχε, φίλε του χορού,
γίνε συνοδός μας.
[...]
ΚΟΡ.: Παίζοντας μπείτε στον ιερό
περίβολο της Δήμητρας, στ' ανθισμένο το άλσος,
πανηγυριώτες της γιορτής που οι θεοί αγαπούνε.
Με τις κοπέλες πάω εγώ και με τις γυναίκες,
που κάνουν την ολονυχιά, φως ιερό να δώσω.
ΧΟΡ.: Στα πολύανθα τα λιβάδια
πάμε, τα γεμάτα ρόδα,
για τα ξέχωρα παιχνίδια
του πανέμορφου χορού μας,
που τον στήνουν οι όλβιες Μοίρες.

Είναι ο ήλιος και το φως του
ιλαρά για μας μονάχα,
για τους μύστες, που η ζωή τους
στάθηκε γεμάτη ευλάβεια
και για ντόπιους και για ξένους. [...]»

Σοφοκλής [401 π.Χ.]

***Οιδίπους επί Κολωνώ*, Στάσιμο Β΄ (1044 και 1050-1053)**
μτφρ. Δημήτρης Ν. Μαρωνίτης

«[...] ΧΟΡΟΣ: Ας ήμουνα κι εγώ εκεί,
[...]
Όπου οι σεβάσμιες θεές μυστήρια
συντηρούν σεμνά για τους θνητούς,
που με χρυσό κλειδί τη γλώσσα τους
κλειδώνουν οι ιερείς του Ευμόλπου. [...]»

Πλάτων [περ. 388 π.Χ. και 387-380 π.Χ.]

***Κρατύλος* (404c-e)**
μτφρ. Γιάννης Κουχτσόγλου

«[...] ΣΩΚΡΑΤΗΣ: Η γνώμη μου είναι, πως η Δημήτρα ονομάστηκε από τη δόση της τροφής, γιατί τη δίνει σαν μητέρα ("διδοῦσα ὡς μήτηρ, Δημήτηρ κεκλεῖσθαι"). [...] Το όνομα Φερρέφαττα (αντί Φερσεφόνη ή Περσεφόνη) πολλοί, επίσης, το φοβούνται, [...] επειδή, όπως φαίνεται, αγνοούν την ορθότητα των ονομάτων (εξαιτίας της αμάθειάς τους). Γιατί το μεταβάλλουν, παρουσιάζοντάς το με το όνομα της Περσεφόνης (Φερσεφόνης= από το φέρω φονήν, που σημαίνει φόνο, βίαιο θάνατο), και τους φαίνεται τρομερό. Μα και κάτι άλλο μας δείχνει τη σοφία της θεάς. Επειδή αφού τα πράγματα βρίσκονται σε κίνηση, καθετί που εφάπτεται, έχει επαφή και μπορεί να επακολουθεί, είναι σημάδι σοφίας. Σωστά, λοιπόν, τούτη η θεά έχεο το όνομα Φερέπαφα για τη σοφία και την επαφή με την κίνηση του

φερομένου ή για κάτι τέτοιο. Γι' αυτό και ζει μαζί της ο Άδης που είναι όμοια σοφός: γιατί έχει αυτήν την ιδιότητα. Μα τώρα αλλάζουν (μετατρέπουν) το όνομά της. Νοιάζονται, βλέπεις πιότερο για την ευφωνία (ευστομίαν), παρά για την αλήθεια, και την ονομάζουν Φερρέφαττα. [...]»

***Φαίδων* (69)**
μτφρ. Γιάννης Κουχτσόγλου

«[...] ΣΩΚΡΑΤΗΣ: [...] Όποιος αμύητος και αμυσταγώγητος φθάνει στον Άδη, θα βρίσκεται εκεί μέσα στη λάσπη. Αλλά όποιος καθαρός από αμαρτίες και μυσταγωγημένος φθάσει εκεί, θα κατοικεί μαζί με τους θεούς. Γιατί, όπως λένε εκείνοι που ασχολούνται με τις μυστικές τελετές, "πολλοί είναι εκείνοι που παίρνουν μέρος στα Μυστήρια, αλλά ελάχιστοι είναι οι μυημένοι". Και αυτοί είναι, σύμφωνα με τη γνώμη μου, όχι άλλοι από εκείνους, που έχουν φιλοσοφήσει με το σωστό τρόπο. [...]»

Ισοκράτης [380 π.Χ.]

***Πανηγυρικός* (4.28)**
μτφρ. Σωκράτης Παπαϊωάννου

«[...] Όταν η Δήμητρα λοιπόν έφτασε στην πόλη μας στη διάρκεια των περιπλανήσεών της μετά την απαγωγή της Κόρης, και νοιώθωντας εύνοια για τους προγόνους μας για τις υπηρεσίες που της προσέφεραν, προσέφερε δύο είδη ανταμοιβής, που είναι και τα μεγαλύτερα, δηλαδή τη συγκομιδή των καρπών, που μας απάλλαξε από τον κίνδυνο να ζούμε σαν τα ζώα, και τη μύηση στα μυστήρια, η οποία δίνει σε αυτούς που συμμετέχουν έναν σκοπό ζωής και γλυκές ελπίδες για την αιωνιότητα. [...]»

Πλάτων [375 π.Χ. και 75-365 π.Χ.]

***Πολιτεία*, Βιβλίο Η΄ (560e-561a)**
μτφρ. Ιωάννης Γρυπάρης

«[...] ΣΩΚΡΑΤΗΣ: Και έτσι, αφού αδειάσουν απ' αυτές τις αρετές και κα-

θαρίσουν την ψυχή του νέου που τον πήραν στην κατοχή τους και τον μυούν στα μεγάλα μυστήρια, τότε πια βάζουν μέσα της, με μεγάλη και λαμπρή ακολουθία και με στεφάνια στο κεφάλι, την αυθαιρεσία και την αναρχία και την ακολασία και την αναίδεια, που τις στολίζουν με εγκώμια και με χαϊδευτικά ονόματα, ονομάζοντας την αυθαιρεσία καθωσπρεπισμό, την αναρχία ελευθερία, την ακολασία μεγαλοπρέπεια και την αναίδεια ανδρεία. Έτσι πάνω κάτω δεν είναι που ένας νέος αλλάζει κατάσταση και παραδίνεται με όλη την ελευθερία και την άνεση στις μη αναγκαίες και ωφέλιμες ηδονές, ενώ στα παιδικά του χρόνια ήταν συνηθισμένος να ικανοποιεί μόνο τις αναγκαίες επιθυμίες του; [...]»

***Φαίδρος* (250b-c)**
μτφρ. Νικόλαος Μ. Σκουτερόπουλος
«[...] ΣΩΚΡΑΤΗΣ: [...] και μυηθήκαμε στην τελετή που σωστά θα την λέγαμε τρισευλογημένη, και που την τιμήσαμε όντας οι ίδιοι ολάκεροι και απρόσβλητοι ακόμα από όσα κακά μας περίμεναν ύστερα, όπως ολάκερα, χωρίς προσμίξεις, ήσαν τα θαυμαστά οράματα που μας αποκαλύπτονταν και που τα βλέπαμε μέσα σε καθαρό φως όντας και οι ίδιοι καθαροί κι ελεύθεροι από τα δεσμά τούτου του πραγματος που μας κλείνει σαν στρείδι μέσα του και που το ονομάζουμε σώμα. [...]»

Ξενοφών [περ. 350 π.Χ.]

***Ελληνικά*, Βιβλίο 2 (4.8-4.9 και 4.19-4.22)**
μτφρ. Ρόδης Ρούφος

«[...] Έπειτα απ' αυτό οι Τριάντα, κρίνοντας ότι η θέση τους είχε κλονιστεί, αποφάσισαν να προσαρτήσουν την Ελευσίνα για να την έχουν καταφύγιο σ' ώρα ανάγκης. Πήγαν λοιπόν εκεί ο Κριτίας κι οι υπόλοιποι Τριάντα έχοντας δώσει από πριν οδηγίες στο ιππικό, κι έκαναν επιθεώρηση στους Ελευσινίους. Στη συνέχεια, με το πρόσχημα ότι ήθελαν να ξέρουν πόσοι είναι και πόση πρόσθετη φρουρά θα χρειαστούν, πρόσταξαν να τους καταγράψουν όλους κι ο καθένας που θα καταγραφόταν να βγαίνει από τη μικρή πύλη προς τη θάλασσα. Στον γιαλό όμως είχαν τοποθετήσει δεξιά

κι αριστερά τους ιππείς, κι έναν έναν που έβγαινε τον άρπαζαν οι βοηθοί τους και τον έδεναν χειροπόδαρα. Αφού τους έπιασαν όλους μ' αυτόν τον τρόπο, διέταξαν τον αρχηγό του ιππικού Λυσίμαχο να τους πάρει και να τους παραδώσει στους Ένδεκα. Την άλλη μέρα συγκέντρωσαν στο Ωδείο τους οπλίτες που ήταν γραμμένοι στον κατάλογο, καθώς και τους υπόλοιπους ιππείς, κι ο Κριτίας σηκώθηκε κι είπε: "Το καθεστώς, άνδρες, δεν τ' οργανώνουμε μόνο για καλό δικό μας, μα άλλο τόσο και για δικό σας. Μια και θα 'χετε λοιπόν μερίδιο στις τιμές, πρέπει να 'χετε μερίδιο και στους κινδύνους. Για τούτο είν' ανάγκη να καταδικάσετε τους Ελευσινίους που πιάσαμε, ώστε να 'χετε τις ίδιες ελπίδες και τους ίδιους φόβους με μας".

[...]

Μετά απ' αυτά, καθώς έγινε εκεχειρία για την παραλαβή των νεκρών, πολλοί από τις δύο παρατάξεις σίμωσαν ο ένας τον άλλο κι έπιασαν κουβέντα. Τότε ο Κλεόκριτος, ο κήρυκας των Μυστηρίων που είχε πολύ καλή φωνή, έκανε τους άλλους να σωπάσουν κι είπε: "Πολίτες, γιατί μας εξορίζετε; Γιατί θέλετε να μας σκοτώσετε; Εμείς ποτέ δεν σας πειράξαμε σε τίποτα. Ίσα ίσα, μαζί σας έχουμε πάρει μέρος στα ιερότερα μυστήρια, σε θυσίες, στις λαμπρότερες τελετές· μαζί έχουμε χορέψει και σπουδάσει και πολεμήσει· μαζί έχουμε κινδυνέψει πολλές φορές, και στη στεριά και στη θάλασσα, για τη σωτηρία και την ελευθερία όλων μας. Στ' όνομα των προγονικών μας θεών, στ' όνομα των δεσμών που μας ενώνουν —γιατί πολλοί από μας έχουν αναμεταξύ τους συγγένεια, συμπεθεριό ή φιλία— ντραπείτε θεούς κι ανθρώπους, πάψτε να κάνετε κακό στην πατρίδα! Μην ακούτε τους Τριάντα! Δεν έχουν ιερό και όσιο αυτοί, που για το δικό τους κέρδος κοντεύουν να 'χουν σκοτώσει μέσα σ' οχτώ μήνες πιο πολλούς Αθηναίους απ' όσους σκότωσαν όλοι οι Πελοποννήσιοι μαζί σε δέκα χρόνια πολέμου! Εκεί που μπορούσαμε να ζούμε ειρηνικά σαν συμπολίτες, αυτοί μας έριξαν στον πιο απαίσιο, τον πιο ανυπόφορο, τον πιο ανόσιο απ' όλους τους πολέμους —σ' εμφύλιο σπαραγμό! Κι όμως να το ξέρετε καλά, ότι ανάμεσα σ' αυτούς που τώρα δα σκοτώσαμε είναι μερικοί που τους κλαίμε κι εμείς το ίδιο πικρά όσο και σεις!" [...]»

Αριστοτέλης [4ος αι π.Χ. και 350 ή 328-322 π.Χ.]

***Περί φιλοσοφίας*, Αποσπάσματα (15)**
μτφρ. Θεόδωρος Κ. Στεφανόπουλος

«[...] οι μυούμενοι πρέπει όχι να μάθουν κάτι, αλλά να πάθουν και να περιέλθουν σε συγκεκριμένη κατάσταση, εφόσον βέβαια είναι πρόθυμοι για κάτι τέτοιο. [...]»

***Αθηναίων πολιτεία* (39)**
μτφρ. Άγγελος Σ. Βλάχος

«[...] Οι συμφωνίες έγιναν όταν επώνυμος άρχοντας ήταν ο Ευκλείδης, με τους ακόλουθους όρους: " Όσοι από τους Αθηναίους έχουν μείνει στην πολιτεία και θέλουν να μετοικήσουν θα έχουν διαμονή την Ελευσίνα, διατηρώντας όλα τα πολιτικά τους δικαιώματα, έχοντας την δική τους ανεξάρτητη διοίκηση και την ελεύθερη διάθεση των εισοδημάτων τους. Το ιερό της Ελευσίνας θα είναι κοινό και στις δύο παρατάξεις και θα έχουν την εποπτεία του οι Κήρυκες και οι Ευμολπίδες, κατά τα πάτρια. Δεν θα επιτρέπεται ούτε όσοι πάνε στην Ελευσίνα να έρχονται στην πολιτεία ούτε όσοι μείνουν στην πολιτεία να πηγαίνουν στην Ελευσίνα, εκτός από τις μέρες των Μυστηρίων και για τα δυο μέρη. Όσοι μετοικήσουν στην Ελευσίνα θα συνεισφέρουν στο συμμαχικό ταμείο όπως και οι άλλοι Αθηναίοι. Εκείνοι από τους μετοίκους που θα θέλουν ν' αποκτήσουν σπίτι στην Ελευσίνα θα πρέπει να έχουν την συγκατάθεση του ιδιοκτήτη. Αν δεν συμφωνούν μεταξύ τους για το τίμημα, τότε ο καθένας τους θα ορίσει τρεις εκτιμητές και ο ιδιοκτήτης θα παίρνει όποιαν αξία θα ορίσουν αυτοί. Όσοι Ελευσίνιοι θα είναι δεκτοί από τους άποικους θα μπορούν να συγκατοικούν μαζί τους. Όσοι βρίσκονται στην Αθήνα και θέλουν να μετοικήσουν θα πρέπει να εγγραφούν στους καταλόγους μέσα σε δέκα μέρες από την ημέρα που θα δώσουν τους όρκους, και να φύγουν μετά από είκοσι μέρες. Για όσους δεν βρίσκονται στην Αθήνα η προθεσμία θα είναι η ίδια από την στιγμή που θα επιστρέψουν. Κανείς από όσους θα κατοικούν στην Ελευσίνα δεν θα μπορεί να κατέχει αξίωμα στην Αθήνα προτού εγγραφεί πάλι στους καταλόγους των κατοίκων. [...]»

Αγνώστου [3ος-2ος αι. π.Χ. ή 1ος-2ος αι. μ.Χ.]

«Της Δήμητρος Ελευσινίας, θυμίαμα με στύρακα», *Ορφικοί Ύμνοι* (40)
μτφρ. Δημήτριος Π. Παπαδίτσας και Ελένη Λαδιά

«Δηώ, παμμητέρα θεά, πολυώνυμη θεότητα,
σεμνή Δήμητρα, παιδοτρόφα, ολβοδότειρα,
πλουτοδότρα θεά, σταχυοτρόφε, παντοδότρια,
που χαίρεσαι στην ειρήνη και στις πολύμοχθες εργασίες,
σπορική, σιτοδότρα, αλωνιαία, χλωρόκαρπη,
εσύ που κατοικείς στις ιερές κοιλάδες της Ελευσίνος,
ω περιπόθητη, εράσμια, θρέπτειρα όλων των θνητών,
που έζεψες πρώτη τον αρότριο αυχένα των βοδιών
και στους θνητούς παρέσχες περιπόθητο βίο πανευτυχή,
εσύ η αυξητική, ομοτράπεζη του Βρομίου, η λαμπροτίμητη,
ω λαμπαδηφόρε, αγνή, που χαίρεσαι με τα θερινά δρεπάνια·
συ η επίγεια, συ η φανερή, και η προσηνής εσύ με όλους·
καλότεκνη, παιδόφιλη, σεμνή, παιδοτρόφα κόρη,
εσύ που με δρακόντεια χαλινάρια έζεψες το άρμα
βακχεύουσα γύρω απ' το θρόνο σου με κυκλικά στριφογυρίσματα,
συ η μονογενής, πολύτεκνη θεά, στους θνητούς πολυσέβαστη,
που έχεις πολλές μορφές, πολυάνθεμες, ιερανθισμένες,
πρόσελθε, μακάρια, αγνή, γεμάτη θερινούς καρπούς,
ειρήνη και ευνομία ποθητή να φέρνεις,
κι ευτυχισμένα πλούτη και την υγεία την άνασσα μαζί.»

«Ύμνος της Περσεφόνης», *Ορφικοί Ύμνοι* (29)
μτφρ. Δ. Π. Παπαδίτσας και Ελένη Λαδιά

«Περσεφόνη, θυγατέρα του μεγάλου Διός, έλα, μακαρία,
μονογενής θεά, δέξου τις προσφερόμενες θυσίες,
πολυτίμητη σύζυγε του Πλούτωνος, σεβαστή, ζωοδότρα,
που κατέχεις τις πύλες του Άδη στα βάθη της γης,
Πραξιδίκη, ωραιοπλόκαμη, αγνέ βλαστέ της Δηούς,
γεννήτρια των Ευμενίδων, βασίλισσα των υπογήινων,
κόρη που ο Ζεύς τη γέννησε με απόρρητους γόνους,
ω μητέρα του βροντόηχου πολύμορφου Ευβουλέως,

συμπαίκτρια των Ωρών, φωτοφόρα, λαμπρόμορφη,
σεμνή, παντοκράτειρα, κόρη που βρίθεις με καρπούς,
λαμπρόφεγγη, κερασφορά, συ μόνη στους θεούς ποθητή,
εαρινή που χαίρεσαι με τις λιβαδίσεις πνοές,
που φανερώνει το ιερό σώμα με βλαστάρια χλωρόκαρπα,
που αρπαγμένη νυμφεύτηκες σε γάμους φθινοπωρινούς,
συ μόνη ζωή και θάνατος στους πολύμοχθους θνητούς,
ω Περσεφόνη· γιατί πάντοτε τρέφεις και φονεύεις τα πάντα.
εισάκουσε, θεά μακάρια, και καρπούς απ' τη γη ξαναστείλε
σε ειρήνη και απαλόχερη υγεία που θάλλεις
και σε βίο ευτυχή που φέρνει το ανέφελο γήρας
στον δικό σου τον τόπο, ω βασίλισσα, και στον πανίσχυρο Πλούτωνα.»

«Στον Πλούτωνα», *Ορφικοί Ύμνοι* (18)
μτφρ. Δ. Π. Παπαδίτσας και Ελένη Λαδιά

«Ω εσύ που κατοικείς τον υπογήινον οίκο, γενναιόψυχε,
τον βαθύσκιο κι άφεγγον Ταρτάριο λειμώνα,
χθόνιε Ζεύ, σκηπτούχε, πρόθυμα δέξου τούτες τις θυσίες,
ω Πλούτων, που κρατείς τις κλείδες όλης της γης,
πλουτίζοντας το ανθρώπινο γένος μ' ετήσιους καρπούς·
που σούλαχε μερίδιο τρίτο η παμβασίλισσα γη,
έδρα των αθανάτων, κραταιό στήριγμα θνητών·
εσύ που στήριξες τον θρόνο κάτω απ' τον ζοφώδη χώρο
και μακρινό, ακατάβλητο, τον άπνοο, τον ψυχρόν Άδη
και τον μαύρο Αχέροντα, που κατέχει τα βάθρα της γης·
εσύ που εξουσιάζεις τους ανθρώπους χάρη στο θάνατο, ω πολυδέκτη,
Ευβουλέα, που κάποτε συ την κόρη της αγνής Δήμητρας
την αρπαγμένη απ' το λιβάδι αφού νυμφεύτηκες οδήγησες
μέσα απ' τη θάλασσα με όχημα τετράϊππο στο σπήλαιο της Ατθίδος
του δήμου Ελευσίνας, όπου και είναι οι πύλες του Άδη.
Μόνον εσύ εγεννήθης βραβευτής έργων αφανών και φανερών,
θεόπνευστε, παντοκράτορα, ιερώτατε, λαμπρότιμε,
που χαίρεσαι με τους σεμνούς ιερουργούς και με τις όσιες λατρείες·
εσέ ξανακαλώ φιλέσπλαχνος χαρούμενος να 'ρθεις στους μύστες.»

Καλλίμαχος Κυρηναίος [280 π.Χ.]

«Εις Δήμητρα» (6.1-6.30), *Καλλίμαχου Ύμνοι*
μτφρ. Θανάσης Ν. Παπαθανασόπουλος

«[...] Όταν κατεβαίνει ο κάλαθος, να κράζετε γυναίκες:
"Δήμητρα μεγάλη χαίρε, πολυγόνιμη και πολυτρόφε".
Όταν κατεβαίνει ο κάλαθος, αμύητοι κοιτάξτε τον στο χώμα,
μην τον κοιτάτε από στέγη ή από ψηλά
κι ούτε να τον κοιτάει παιδί, γυναίκα, ή και αυτή που θα 'χει τα μαλλιά λυμένα,
μήτε ο που φτύνει νηστικός με στεγνωμένο στόμα.
Ο Έσπερος τον είδε πάνω από τα σύννεφα — πότε θα έρθει;
Ο Έσπερος που μόνος έπεισε τη Δήμητρα να πιει νερό,
της αρπαγμένης κόρης της τα ίχνη όταν ζητούσε και δεν είχεν είδηση.
Ω Σεβαστή, πώς μπόρεσαν τα πόδια να σε φέρουνε στη Δύση,
ώσμε τους μαύρους και τη γη που κάνει τα χρυσόμηλα;
Δεν ήπιες, ούτε κι έφαγες όλον εκείνο τον καιρό, ούτε και λούστηκες.
Και τρεις φορές εδιάβηκες τον Αχελώο με τις ασημένιες δίνες
και τρεις φορές επέρασες καθένα από τα ιερά αστείρευτα ποτάμια,
και τρεις φορές κάθισες καταγής δίπλα στο πηγάδι, τον Καλλίχορο,
ηλιοφρυγμένη, διψασμένη, νηστική και άλουστη.
Μα ας μη λέμε αυτά που φέραν δάκρυα στη Δηώ.
Κάλλιο να τραγουδάμε για τα θέσμια που έδωσε στις πόλεις,
και πώς τα καλάμια και τις ιερές φουχτιές ήταν η πρώτη
που έκοψε των σταχυών, αφήνοντας να τα πατούν τα βόδια,
την ώρα που ο Τριπτόλεμος μάθαινε την ευγενική της τέχνη.
Καλύτερα – ας αποφεύγει κανείς τις υπερβάσεις –
π. . . . . ἰδέσθαι.
Στην Κνιδία όχι ακόμα, μα στο ιερό το Δώτιο ήδη κατοικούσαν,
όταν για σένα άλσος έφκιαξαν καλό οι Πελασγοί,
πυκνόδεντρο, που ανάμεσά του μόλις θα περνούσε βέλος.
Πεύκα σε τούτο ήτανε, φτελιές μεγάλες και αγριαπιδιές
κι ωραία γλυκόμηλα. Νερό κεχριμπαρένιο
ανάβλυζε από τις πηγές. Κι ευφραίνονταν στο χώρο τούτο η θεά,
όπως και στην Ελευσίνα, στον Τριόπα και στην Έννα. [...]»

Κριναγόρας ο Μυτηληναίος [περ. 1ος αι. π.Χ.]

«Συμποτικό επίγραμμα» (42), *Παλατινή Ανθολογία (Ελληνική Ανθολογία)*
μτφρ. Οδυσσέας Ελύτης

«Αν κι ασάλευτη πάντοτε η ζωή σου
π' ουδέ θάλασσας ουδέ στεριάς ποτέ δρόμους διάβηκες
μπρος έλα τώρα σήμανε ο καιρός εκεί να πας
να γνωρίσεις του Κέκροπα τη γη
στα μεγάλα μυστήρια να μυηθείς
και στις νύχτες της Δήμητρας.
Έτσι που μες στους λίγους ζωντανούς
βαριά καρδιά δε θα 'χεις
μα και στους άλλους τους πολλούς αργότερα
μ' ανάλαφρη ψυχή θα φτάσεις.»

Αγνώστου [1ος αι. π.Χ.]

***Αξίοχος* (371)**
μτφρ. Δέσποινα Παπαθανασοπούλου

«[...] ΣΩΚΡΑΤΗΣ: Εδώ είναι, λένε, που μυήθηκαν ο Ηρακλής και ο Διόνυσος πριν κατέβουν στην κατοικία του Άδη και χάρη στη θεά της Ελευσίνας είχαν το θάρρος να επιχειρήσουν το παράτολμο αυτό εγχείρημα. [...]»

Διόδωρος Σικελιώτης [περ. 60-30 π.Χ.]

***Ιστορική Βιβλιοθήκη*, Βίβλος Πέμπτη (4.4)**
μτφρ. φιλολογική ομάδα Κάκτου

«[...] Σ' αντάλλαγμα της δωρεάς τούτος ο δήμος τίμησε τη θεά περισσότερο από κάθε άλλον με λαμπρότατες θυσίες και τα μυστήρια στην Ελευσίνα, τα οποία έγιναν πασίγνωστα σ' όλους τους ανθρώπους για την αρχαιότητα και την ιερότητά τους. Από τους Αθηναίους πήραν πολλοί το

αγαθό του σιταριού και μεταδίδοντας τον σπόρο στους γείτονές τους γέμισαν ολόκληρη την οικουμένη. [...]»

Κικέρων [περ. 56 π.Χ. και 45 π.Χ.]

***Περί νόμων*, Βιβλίο Β΄ (36)**
μτφρ. Ιωάννης Ντεληγιάνννης

«[...] Διότι είμαι της άποψης πως η αγαπημένη σου Αθήνα έχει γεννήσει και έχει προσφέρει στη ζωή των ανθρώπων πολλά εξαίρετα και θεϊκά αγαθά, τίποτα όμως καλύτερο από εκείνα τα μυστήρια χάρη στα οποία από την πρωτόγονη και την άγρια ζωή έχουμε εξελιχθεί σε πολιτισμένα όντα και έχουμε εξημερωθεί, και τις μυήσεις όπως αποκαλούνται, από τις οποίες έχουμε μάθει τις αληθινά πραγματικές αρχές της ζωής και έχουμε διδαχθεί τον τρόπο όχι μόνο να ζούμε με ευτυχία, αλλά επίσης και να πεθαίνουμε με μια καλύτερη ελπίδα. [...]»

***Περί της φύσεως των θεών*, Βιβλίο Ι (119)**
μτφρ. Αγγελική Γκίκα, Άννα Μαρία Χατζηστυλιανού και Χρυσάνθη Παρτσανάκη

«[...] Λέξη δεν λέω για το αγιασμένο και γεμάτο δέος ιερό της Ελευσίνας, "όπου φυλές από τα πέρατα της γης αποζητούν τη Μύηση"» [...].»

Βιργίλιος [29 π.Χ.]

***Γεωργικά*, Βιβλίο Α΄ (160-175)**
μτφρ. Κωνσταντίνος Θεοτόκης

«[...] Θα ειπώ και ποια είναι τ' άρματα του δυνατού ξωμάχου,
Που δίχως τους ουδύ σπαρμός δε γένεται ουδέ θέρος:
Πρώτα το ξύλο το βαρύ για το ζαβό τ' αλέτρι,
Και το γυννί, και της θεάς, που σέβεται η Ελευσίνα,
Τ' αμάξια τ' αργοκίνητα, κ' οι σάνιες, κ' οι λοκάνες,
Και τ' αξινάρια που απεικά ζυγίζουν, χώρια κι' όλας

Του Κελεού το ύπεργο το ταπεινό και ιτιένιο,
Τα κουμαρένια τα πλεχτά, και του Ίακχου το τηρμόνι
Το μυστικό· κι' από καιρούς παρέτοιμα όλα τούτα
Θε να φυλάς προβλεφτικός, α θέ να σε προσμένει
Δόξα, που να σου πρέπεται, της θεϊκιάς γεωργίας. [...]»

Οράτιος [23 π.Χ. και 17 π.Χ.]

***Οι Ωδές,* Τρίτο Βιβλίο, «Ωδή ΙΙ» (5-32)**
μτφρ. Κωνσταντίνος Χ. Γρόλλιος

«[...] Και της πιστής σιωπής υπάρχει η βέβαιη
ανταμοιβή· μυστήρια αγιασμένα
της Δήμητρας όποιος προδώσει
θα του απαγορέψω κάτω από ίδια
σκέπη να ζει μαζί μου και μαζί μου
μες σ' εύθραυστο να ξανοιχτεί σκαφίδι.
Ο Δίας παραμελημένος,
συχνά αθώον έσμιξε με φταίχτη·

με το κουτσό της πόδι η Τιμωρία
αφήνει τον κακό σπάνια να φύγει
όσο εκείνος πιο μπροστά της τρέχει. [...]»

***Carmen Saeculare* (29-32)**
**μτφρ. Χρυσάνθη Παρτσανάκη, Αγγελική Γκίκα
και Άννα Μαρία Χατζηστυλιανού**
«[...] Είθε η Γη, η καρποφόρα σε σπαρτά και ζώα,
Τη Δήμητρά μας να κοσμεί με στέφανα από στάχυα:

Και μακάρι η ζωογόνος βροχή και οι αύρες του Δία
Να ωριμάζουν τη σοδειά. [...]»

Αντίφιλος ο Βυζάντιος [1ος αι. μ.Χ.]

«Επιδεικτικό επίγραμμα» (298), *Παλατινή Ανθολογία (Ελληνική Ανθολογία)*
μτφρ. Βασίλης Ι. Λαζανάς

Ιστορία της θεραπείας μιας τυφλής κατά τη διάρκεια των "Ελευσίνιων Μυστηρίων". Η θεά Δηώ-Δήμητρα ελατρεύετο στην Ελευσίνα ως θεά-θεραπεύτρια.

«Εώς το βάθρο του ναού μ' έχει οδηγήσει η βακτηρία
κι ας ήμουν ξένος προς τα "Μυστήρια" και προς το φως το ήλιου.
Οι θεές ευθύς οι παντοδύναμες με εμύησαν και στα δύο:
και τα "Μυστήρια" γνώρισα κι απ' της νυχτιάς το πέπλο
με λύτρωσαν. Τώρα στην πόλη, δίχως βακτηρία, γυρίζω
και με τα μάτια – όχι με τη γλώσσα – της Δηώς διαλαλώ το θαύμα.»

Οβίδιος [8 μ.Χ.]

***Fasti*, Βιβλίο IV (399-417)**
μτφρ. Αγγελική Γκίκα, Άννα Μαρία Χατζηστυλιανού και Χρυσανθη Παρτσανάκη

«[...] Μετά προσέλθετε στους αγώνες της Δήμητρας. Δεν χρειάζεται να δηλώσετε τον λόγο· η αφθονία και οι υπηρεσίες της θεάς είναι προφανείς. Ο άρτος των πρώτων θνητών φτιαχνόταν από τα πράσινα χόρτα που έδινε η γη χωρίς παράκληση· και τώρα έκοβαν το ζωντανό χορτάρι από το έδαφος, και τώρα τα τρυφερά φύλλα των δεντροκορφών τροφοδοτούσαν ένα πλουσιοπάροχο γεύμα. Μετά έγινε γνωστό το βελανίδι· ήταν καλά όταν βρήκαν το βελανίδι, και η γερή βελανιδιά πρόσφερε άφθονους καρπούς. Η Δήμητρα ήταν η πρώτη που προσκάλεσε τον άνθρωπο σε καλύτερη διατροφή και αντάλλαξε τα βελανίδια με πιο χρήσιμη τροφή. Ανάγκασε τους ταύρους να παραδώσουν τον λαιμό τους στο ζυγό· τότε για πρώτη φορά το αναποδογυρισμένο χώμα αντίκρισε τον ήλιο. Ο χαλκός απέκτησε αξία· το σιδηρομετάλλευμα παρέμενε ακόμη κρυμμένο· αχ, μακάρι να παρέμενε για πάντα κρυμμένο! Η Δήμητρα χαίρεται με την ειρήνη· και εσείς, γεωργοί, προσευχηθείτε για αιώνια ειρήνη και για έναν ειρηνικό άρχοντα. Είθε να

δίνετε όλυρα στη θεά, να τη φιλοφρονείτε σκορπώντας με ορμή τ' αλάτι, και με κόκκους θυμιάματος σε παλιές εστίες· και αν δεν υπάρχει θυμίαμα, ανάψτε πυρσούς με ρετσίνι. Η καλή Δήμητρα αρκείται στα λίγα, αν αυτά τα λίγα είναι αγνά. Εσείς που ακολουθείτε, με ανασηκωμένα ιμάτια, απομακρύνετε τα μαχαίρια από το βόδι· αφήστε το βόδι να οργώσει· θυσιάστε την οκνηρή γουρούνα. Το τσεκούρι δεν πρέπει ποτέ να χτυπάει τον λαιμό που συγκρατείται από τον ζυγό· αφήστε το να ζήσει και συχνά να εργάζεται στο σκληρό χώμα. [...]»

Σενέκας [περ. 65 μ.Χ.]

***Φυσικές έρευνες*, Βιβλίο VII (30.6)**
μτφρ. MENTOR, ερευνητικό έργο myEleusis

«[...] Κάποια μυστήρια δεν αποκαλύπτονται μονομιάς. Η Ελευσίνα κρατάει κάτι για όσους την επισκέπτονται ξανά. [...]»

Πλούταρχος [περ. 100 μ.Χ.]

***Ηθικά*, Βιβλίο 12 «Περί του εμφαινομένου προσώπου τω κύκλω της σελήνης» (27)**
μτφρ. φιλολογική ομάδα Κάκτου

«[...] ενώ αποκαλούν με τα σωστά ονόματα τη Δήμητρα και την Κόρη, δεν κάνουν σωστά να πιστεύουν πως σχετίζονται και οι δύο με τον ίδιο τόπο. Η μια είναι στη γη και κυρία των επίγειων πραγμάτων, η άλλη στη σελήνη και των επισελήνιων πραγμάτων, Κόρη και Φερσεφόνη έχει ονομαστεί, το δεύτερο επειδή φέρνει φως, ενώ Κόρη, επειδή και του ματιού το μέρος, μέσα στο οποίο αντικαθρεφτίζεται το είδωλο αυτού που το κοιτάζει, όπως ακριβώς το φέγγος του ήλιου είναι ορατό στη σελήνη, κόρη ονομάζουμε. Στα όσα πάλι λέγονται για την περιπλάνηση και την αναζήτηση στην περίπτωσή τους ενυπάρχει και κάποια δόση αλήθειας, διότι ποθούν η μια την άλλη, χωριστά καθώς βρίσκονται, και πολλές φορές αγκαλιάζονται στη σκιά. Το ότι πάλι η Κόρη τη μια βρίσκεται στον ουρανό και στο φως, την

άλλη στο σκοτάδι και τη νύχτα δεν είναι βέβαια ψέμα, αλλά έδωσε αφορμή για λάθος στον υπολογισμό του χρόνου. Στ' αλήθεια, δεν τη βλέπουμε για έξι μήνες αλλά κάθε έξι μήνες κάτω από τη γη, λες και την αγκαλιάζει η μάνα της με την σκιά, ενώ σε λίγες περιπτώσεις τη βλέπουμε να το παθαίνει κάθε πέντε μήνες, διότι είναι αδύνατον γι' αυτή να εγκαταλείψει τον Άδη, εφόσον είναι πέρας του Άδη, όπως ακριβώς το είπε και ο Όμηρος εύστοχα με υπονοούμενα: "Αλλά και στο Ηλύσιο πεδίο, τα πέρατα της γης. Στ' αλήθεια, έθεσε το τέρμα της γης και το πέρας εκεί όπου η περιοχή της σκιάς της γης σταματά. Σε τούτο το σημείο κανένας κακός ούτε ακάθαρτος άνθρωπος δεν ανεβαίνει, ενώ οι καλοί, αφού μεταφερθούν εδώ μετά τον θάνατό τους, συνεχίζουν να ζουν ζωή που είναι σίγουρα η πιο εύκολη, όχι όμως μακάρια ούτε θεϊκή, μέχρι τον δεύτερο θάνατό τους". "Ποιος είναι αυτός, Σύλλα;" "Μη με ρωτάς για τούτα, διότι προτίθεμαι να τα διηγηθώ από μόνος μου. Ο πολύς κόσμος θεωρεί τον άνθρωπο σωστά βέβαια σύνθετο, όχι σωστά όμως σύνθετο από δύο μόνο στοιχεία. Πράγματι, θεωρούν τον νου μέρος κατά κάποιον τρόπο της ψυχής, σφάλλοντας όχι λιγότερο από εκείνους για τους οποίους η ψυχή θεωρείται μέρος του σώματος. Ο νους όμως είναι ανώτερος και πιο θεϊκός από την ψυχή όσο είναι η ψυχή από το σώμα. Η ανάμειξη ψυχής και σώματος δημιουργεί αίσθηση, ενώ η σύνοδος νου και ψυχής λόγο, εκ των οποίων η πρώτη είναι αρχή της ηδονής και του πόνου, ο δεύτερος της αρετής και της κακίας. Όταν τα τρία τούτα συναρμοστούν, το σώμα η γη, την ψυχή η σελήνη, τον νου ο ήλιος παρέχει για τη γένεση..., όπως από την άλλη μεριά στη σελήνη το φέγγος. Όσο για τον θάνατο που πεθαίνουμε, ο ένας κάνει τον άνθρωπο αντί για τρία (να αποτελείται) από δύο (στοιχεία), ο άλλος αντί για δύο (να αποτελείται) από ένα. Ο πρώτος γίνεται στη γη της Δήμητρας, μέσα σε αυτή γίνεται το μυστήριο και τους νεκρούς Δημήτρειους ονόμαζαν παλιά οι Αθηναίοι. Ο άλλος (γίνεται) στη σελήνη της Φερσεφόνης. Σύνοικος της μιας είναι ο χθόνιος Ερμής, της άλλης ο ουράνιος. Λύνει όμως τούτη γρήγορα και με βία την ψυχή από το σώμα, ενώ η Φερσεφόνη μαλακά και επί μεγάλο χρονικό διάστημα (λύνει) τον νου από την ψυχή, για τούτο έχει αποκληθεί και μονογενής, διότι μένει μόνο του το καλύτερο μέρος του ανθρώπου, καθώς διαχωρίζεται από αυτή. Καθένας από αυτούς (τους διαχωρισμούς) επιτυγχάνεται κατά φύση με τον τρόπο αυτό: κάθε ψυχή, τόσο

χωρίς όσο και με τον νου, όταν θα βγει από το σώμα, είναι ορισμένο από την ειμαρμένη να πλανηθεί στην περιοχή μεταξύ γης και σελήνης για ορισμένο χρονικό διάστημα – όχι ίσο, αλλά οι άδικες και ακόλαστες (ψυχές) πληρώνουν για τα αδικήματά τους, ενώ οι καλές όσο για να εξαγνιστούν και, σαν να ήταν χαλασμένος ατμός, να εκπνεύσουν τα μιάσματα που έρχονται από το σώμα, στο πιο γαλήνιο μέρος του αέρα, το οποίο αποκαλούν "λιβάδια του Άδη", πρέπει να μείνουν για ορισμένο χρονικό διάστημα. Εκεί σαν να επαναφέρονται στην πατρίδα από την ξενιτιά της εξορίας, γεύονται χαρά παρόμοια με εκείνη που νιώθουν όσοι μυούνται στα μυστήρια, συνδυασμένη με ελπίδα γλυκιά αλλά ανακατεμένη σε μεγάλο βαθμό με ταραχή και έξαψη. Πράγματι, πολλές είναι εκείνες τις οποίες σπρώχνει εκείνη και απομακρύνει με το κύμα, μολονότι έχουν πιαστεί ήδη από τη σελήνη, ορισμένες πάλι από τις εκεί βλέπουν να αναποδογυρίζονται και να καταποντίζονται, λες, πάλι σε βυθό. Όσες όμως έφτασαν επάνω και πάτησαν το πόδι τους γερά, πρώτα απ' όλα, όπως ακριβώς οι νικηφόροι, κάνουν γύρους, φορώντας στο κεφάλι στεφάνια από φτερά, στεφάνια της ευστάθειας, όπως λέγονται, επειδή στη ζωή απέδειξαν το άλογο και παθιασμένο στοιχείο της ψυχής αρκετά ευάγωγο στον λόγο και κόσμιο. Δεύτερον, μοιάζοντας εξωτερικά με ακτίνες, με φωτιά όμως στην ψυχή, που ελαφραίνει και πηγαίνει προς τα πάνω, όπως ακριβώς εδώ... στον γύρο της σελήνης αιθέρα, παίρνουν από εκεί τόνο και δύναμη, όπως τα αντικείμενα που εμβαπτίζονται και σκληραίνουν. Πράγματι, το αραίο ακόμη και διαχυμένο στοιχείο δυναμώνει και γίνεται σταθερό και διαυγές, ώστε να τρέφεται από οποιαδήποτε αναθυμίαση, και σωστά είπε ο Ηράκλειτος ότι οι ψυχές οσφραίνονται στον Άδη. [...]"»

Επίκτητος [περ. 108 μ.Χ.]

***Διατριβές*, Βιβλίο Γ΄ «Σε αυτούς που εύκολα αποφασίζουν να διδάξουν φιλοσοφία» (κα΄ 13-16)**

μτφρ. Ιωάννης Σ. Χριστοδούλου

«[...] Τι άλλο κάνεις, άνθρωπε, από το να εκχυδαΐζεις τα Μυστήρια και να λες: "ναός υπάρχει και στην Ελευσίνα, δες, υπάρχει και εδώ. Εκεί υπάρχει

ιεροφάντης. Και εγώ θα διορίσω ιεροφάντη. Εκεί υπάρχει κήρυκας. Και εγώ θα ορίσω κήρυκα. Εκεί υπάρχει πυρσοφόρος. Και εγώ θα έχω πυρσοφόρο. Εκεί υπάρχουν πυρσοί. Και εδώ επίσης. Τα λόγια είναι τα ίδια· ποια είναι η διαφορά ανάμεσα σε αυτά που γίνονται εδώ και σ' αυτά που γίνονται εκεί;". Ασεβέστατε άνθρωπε, δεν υπάρχει καμία διαφορά; Ωφελούν οι ίδιες πράξεις, όταν γίνονται σε λάθος τόπο και σε λάθος χρόνο; Όχι· αλλά πρέπει να έρχεται κανείς με θυσίες και προσευχές, και αφού πρώτα εξαγνιστεί, και είναι προδιατεθειμένος με την ιδέα ότι θα προσέλθει σε ιερές τελετουργίες. Έτσι γίνονται τα Μυστήρια ωφέλιμα, έτσι σχηματίζουμε την εντύπωση ότι όλα αυτά ιδρύθηκαν από τους προγόνους για την εκπαίδευση και τη βελτίωση της ζωής. Εσύ, όμως, διαφημίζεις τα Μυστήρια και τα εκχυδαΐζεις, σε λάθος χρόνο, σε λάθος τόπο, χωρίς θυσίες, χωρίς εξαγνισμό. Δεν έχεις την ενδυμασία που πρέπει να έχει ο ιεροφάντης, ούτε την κόμη, ούτε τον κεφαλόδεσμο που πρέπει, ούτε τη φωνή, ούτε την ηλικία, ούτε έχεις διατηρήσει τον εαυτό σου αγνό, όπως εκείνος, αλλά, έχοντας υιοθετήσει τα λόγια του μόνο, μιλάς. Είναι μόνες τους οι λέξεις ιερές; [...]»

Σουητώνιος [121 μ.Χ.]

***Η ζωή των Καισάρων*, Κεφ. 34 «Νέρων»**
μτφρ. Παντελής Ροδάκης

«[...] Πολλές φορές ένιωσε να τον αγκαλιάζει το φάντασμα της μάνας του και να τον καταδιώκουν οι Ερινύες με αναμμένους δαυλούς. Έκανε καθαρμούς με μάγους, με σκοπό να καλέσουν το πνεύμα της για να της ζητήσει συγγνώμη. Ακόμα, σε ένα ταξίδι του στην Ελλάδα, δεν τόλμησε να πάρει μέρος στα Ελευσίνια Μυστήρια, όταν στην αρχή της τελετουργίας ο κήρυκας διακήρυξε να μείνουν μακριά οι άθεοι και οι κακοί. [...]»

Παυσανίας [143-155 μ.Χ.]

***Ελληνική περιήγησις*, Κεφ. 38-39 «Αττικά» (1-7 και 1-2)**
μτφρ. Νικόλαος Δ. Παπαχατζής

«[...] Οι λεγόμενοι Ρειτοί μόνο που ρέουν όπως τα ποτάμια· το νερό τους είναι θαλασσινό. Θα μπορούσε να πιστέψει κανείς πως από τον Εύριπο της Χαλκίδας ρέουν κάτω από το έδαφος και χύνονται σε μια θάλασσα χαμηλότερη. Οι Ρειτοί από παράδοση θεωρούνται αφιερωμένοι στην Κόρη και τη Δήμητρα και ψάρια απ' αυτούς μπορούν να πιάνουν μόνο οι ιερείς. Οι Ρειτοί, όπως μαθαίνω, στην παλιά εποχή αποτελούσαν το σύνορο της χώρας των Ελευσίνιων προς τους άλλους Αθηναίους. Όταν κανείς περνά τους Ρειτούς, έχει πρώτα το μέρος όπου έμενε ο Κρόκων, το οποίο και τώρα ονομάζεται ανάκτορο του Κρόκωνα. Οι Αθηναίοι λένε πως ο Κρόκων αυτός έχει νυμφευθεί τη Σαισάρα, την κόρη του Κελεού. Την παράδοση αυτή δεν την έχουν όλοι, αλλά μόνο όσοι ανήκουν στον δήμο των Σκαμβωνιδών. Εγώ τον τάφο του Κρόκωνα δεν μπόρεσα να τον βρω, αλλά για τον τάφο του Εύμολπου συμφωνούσαν με τους Ελευσίνιους οι Αθηναίοι. Ο Εύμολπος αυτός που ήταν γιος του Ποσειδώνα και της Χιόνης, λένε πως ήρθε από την Θράκη· η Χιόνη λένε πως ήταν κόρη του ανέμου Βορέα και της Ωρειθυίας. Ο Όμηρος για την γενιά του Εύμολπου δεν κάνει λόγο στα ποιήματά του, τον ίδιο όμως τον ονομάζει αγήνορα (πολύ ανδρείο). Στην μάχη των Ελευσινίων κατά των Αθηναίων σκοτώθηκε ο Ερεχθεύς, ο βασιλιάς των Αθηναίων, σκοτώθηκε και ο Ιμμάραδος, ο γιος του Εύμολπου. Ο πόλεμος τελείωσε με τη συμφωνία οι Ελευσίνιοι να είναι υπήκοοι των Αθηναίων, να έχουν όμως αυτοί την τέλεση των μυστηρίων. Τα δρώμενα για τις δυο θεές τα έχουν αναλάβει ο Εύμολπος και οι κόρες του Κελεού, τις οποίες ο Πάμφως, όπως και ο Όμηρος, τις ονομάζουν Διογένεια και Παμμερόπη και την τρίτη Σαισάρα. Όταν πέθανε ο Εύμολπος, άφησε γιο τον Κήρυκα που ήταν το νεώτερο από όλα του τα παιδιά· οι ίδιοι οι Κήρυκες λένε πως αυτός ήταν γιος της κόρης του Κέκροπα Αγλαύρου και του Ερμού, και όχι του Εύμολπου. [...] Κηφισός ποταμός ρέει και κοντά στην Ελευσίνα με ρεύμα πιο ορμητικό από τον Κηφισό που ανέφερα πριν. Κοντά σε αυτόν είναι ένας τόπος που τον ονομάζουν Ερινεό και λένε πως ο Πλούτωνας, όταν άρπαξε την Κόρη, κατέβηκε απ' αυτού. Κοντά σ'

αυτόν τον Κηφισό ο Θησεύς σκότωσε τον ληστή που ονομάζονταν Πολυπήμων, επικαλούνταν όμως Προκρούστης. Στην Ελευσίνα υπάρχει ναός του Τριπτολέμου, καθώς και της Προπύλαιας Αρτέμης και του Πατρός Ποσειδώνος, και ένα φρέαρ που λέγεται Καλλίχορο, όπου πρώτα οι γυναίκες των Ελευσινίων έστησαν χορό και έψαλαν για τη θεά. Για το Ράριον πεδίον λένε πως είναι το πρώτο που σπάρθηκε και παρήγαγε δημητριακούς καρπούς, και γι' αυτό οι Ελευσίνιοι συνηθίζουν να χρησιμοποιούν ουλές (κριθάρια χοντροαλεσμένα για ιεροπραξίες) απ' αυτό και να κάνουν απ' αυτές τα πέμματα (γλυκά ψωμάκια) για τις θυσίες. Εδώ δείχνουν και ένα αλώνι που το λένε του Τριπτολέμου και ένα βωμό. Εκείνα που υπάρχουν μέσα στον περίβολο του ιερού το όνειρο μού απαγόρεψε να περιγράψω· είναι φανερό πως όσοι δεν έχουν μυηθεί δεν επιτρέπεται ούτε να πληροφορούνται για ό,τι εμποδίζονται να βλέπουν. Ο ήρωας Ελευσίς, από τον οποίον ονομάζουν την πόλη, άλλοι λένε πως ήταν γιος του Ερμού και της Δάειρας, της κόρης του Ωκεανού, και άλλοι ποιητές αναφέρουν ως πατέρα του Ελευσίνα τον Ώγυγο. Γιατί οι αρχαίες παραδόσεις, επειδή δεν υπήρχαν γι' αυτές ποιήματα, έδωσαν την ευκαιρία να πλαστούν πολλά, προπάντων σχετικά με τα γένη των ηρώων. [...]

Ένας άλλος δρόμος από την Ελευσίνα οδηγεί στα Μέγαρα· όποιος πηγαίνει απ' αυτόν το δρόμο συναντά ένα φρέαρ ονομαζόμενο Άνθιον. Ο Πάμφως αναφέρει σε ποιημά του πως η Δήμητρα, με τη μορφή μιας γριάς, κάθισε στο φρέαρ αυτό μετά την αρπαγή της Κόρης της και πως απ' αυτό το μέρος οι κόρες του Κελεού, θεωρώντας την σα μια Αργεία ξένη, την οδήγησαν στη μητέρα τους και πως η Μετάνειρα κατόπιν της εμπιστεύτηκε την ανατροφή του γιου της. Σε μικρή απόσταση από το φρέαρ υπάρχει ιερό της Μετάνειρας και μετά από αυτό τάφοι εκείνων που έκαμαν την εκστρατεία κατά των Θηβών. Γιατί ο Κρέων που κυβερνούσε τότε στη Θήβα, ως επίτροπος του Λαοδάμαντα, του γιου του Ετεοκλή, δεν έδωσε την άδεια στους συγγενείς να σηκώσουν τους νεκρούς τους και να τους θάψουν. Όταν όμως ο Άδραστος ικέτεψε τον Θησέα, έγινε μάχη των Αθηναίων κατά των Βοιωτών και νίκησε ο Θησεύς, ο οποίος έφερε στην Ελευσινιακή γη τους νεκρούς και τους έθαψε αυτού. [...]»

Αίλιος Αριστείδης [170 μ.Χ.]

«Ελευσίνιος» (13), ***Λόγοι***

μτφρ. Θεόδωρος Κ. Στεφανόπουλος

«Ω Ελευσίνα, που κάποτε μου ήταν πιο ευχάριστο να σε τραγουδώ! Ποιος Ορφέας ή Θάμυρις ή ποιος Μουσαίος, κάτοικος της Ελευσίνας, θα καλύψει με επάρκεια ένα τόσο μεγάλο γεγονός; Με ποια κιθάρα ή λύρα θα θρηνήσει κανείς γοερά την κοινή πτώση, κοινή για όλη την γη; Τί θέμα είναι αυτό που πρότεινες, Δία; Εγώ, που ενθαρρύνω τον εαυτό μου να μιλήσει, νιώθω σαν να ναρκώνομαι και κάνω πίσω, και αναγκάζομαι να μιλήσω για ένα και μόνο λόγο, επειδή δεν μπορώ να μένω σιωπηλός.

Γιατί ποιος Έλληνας ή ποιος βάρβαρος — εκτός από αυτούς που θα καταστραφούν κακήν κακώς, τους δράστες όλων αυτών — ήταν τόσο αδαής ή ανίδεος, ή τόσο μακριά από τη γη και τους θεούς, ή, με δυο λόγια, τόσο αναίσθητος στην ομορφιά, που δεν θεωρούσε την Ελευσίνα κοινό ιερό όλης της γης, και από όλα τα θεϊκά που έχουν οι άνθρωποι το πιο φοβερό και συνάμα το πιο φωτεινό; Για ποιον άλλο τόπο οι μύθοι ύμνησαν πιο θαυμαστά πράγματα, ή πού αλλού τα δρώμενα προκάλεσαν μεγαλύτερο δέος, ή πού τα όσα έβλεπε κάποιος συναγωνίζονταν σε μεγαλύτερο βαθμό τα όσα είχε ακούσει;

Όσον αφορά λοιπόν σ'αυτά που έβλεπαν, τα είδαν πάμπολλες γενεές ευλογημένων ανδρών και γυναικών στα άρρητα μυστήρια. Από την άλλη, όσα μπορούσαν να κοινολογηθούν, τα ιστορούν οι ποιητές και οι ιστορικοί και γενικά όλοι οι συγγραφείς: ότι δηλαδή εξαφανίστηκε κάποτε η κόρη της Δήμητρας και ότι η Δήμητρα γύρισε όλη τη γη και τη θάλασσα αναζητώντας τη θυγατέρα της και ότι δεν μπορούσε να τη βρει ώσπου έφτασε στην Ελευσίνα, όπου έδωσε το όνομα στον τόπο και, αφού βρήκε την κόρη, ίδρυσε τα Μυστήρια.

Επίσης ότι από τις δύο θεές δόθηκε το σιτάρι στους Αθηναίους, και από τους Αθηναίουςστους Έλληνες και τους βαρβάρους — σε σχέση με αυτά αναφέρονται ευφήμως ο Κελεός, η Μετάνειρα και ο Τριπτόλεμος όπως επίσης και κάποια φτερωτά άρματα δρακόντων που πετούσαν πάνω από στεριές και θάλασσες. Ακόμη πως οι πρώτοι από τους ξένους που μυήθη-

καν ήταν ο Ηρακλής και οι Διόσκουροι και πως ο πρώτος αθλητικός αγώνας στην Αττική έλαβε χώρα στην Ελευσίνα με έπαθλο από τον καρπό που μόλις είχε φανερωθεί, αφού οι άνθρωποι διαπίστωναν πόσο είχε ενισχυθεί η δύναμή τους χάρη στην καλλιεργημένη τροφή. Και ότι εκόμιζαν και οι Έλληνες κάθε χρόνο απαρχές από το σιτάρι στην Αθήνα ως μητρόπολη και δική τους και των καρπών. Τα αθηναϊκά γένη των Ευμολπιδών και των Κηρύκων, που ανήγαν την καταγωγή τους στον Ποσειδώνα και στον Ερμή, παρείχαν τους ιεροφάντες και αντιστοίχως τους δαδούχους. Όσα πάνε πίσω στη μυθική εποχή, έτσι έχουν.

Αργότερα, μετά την επάνοδο των Ηρακλειδών στην Πελοπόννησο και αφού πέρασε κάποιος χρόνος, οι Δωριείς εκστράτευσαν εναντίον των Αθηναίων. Όταν έφτασαν στην Ελευσίνα, θες από ντροπή να πούμε, θες από φόβο, σηκώθηκαν κι έφυγαν από τον ίδιο δρόμο. Η κίνησή τους τότε οδήγησε στον δικό μας αποικισμό της Ιωνίας

Όταν έγινε η εκστρατεία των Περσών και αντιμετώπισε τα πιο μεγάλα γεγονότα και τους πιο μεγάλους κινδύνους όχι μόνο η Ελλάδα αλλά και οτιδήποτε βρισκόταν έξω από την περσική επικράτεια, πολλά ελληνικά ιερά πυρπολήθηκαν, και ειδικά η κορυφή της Ελλάδας, η πόλη της Αθήνας. Η Ελευσίνα υπερτερούσε τόσο πολύ, ώστε όχι μόνο διασώθηκε, θα λέγαμε, απόρθητη, αλλά την ώρα της ναυμαχίας βγήκε ο Ίακχος για να πολεμήσει στο πλευρό τους και συνάμα σηκώθηκε από την Ελευσίνα ένα σύννεφο και αφού υψώθηκε πάνω από τα πλοία, έπεσε με σφοδρότητα πάνω στα καράβια των βαρβάρων, ενώ την ίδια στιγμή ακουγόταν το τραγούδι των μυστών. Ο Ξέρξης πανικόβλητος τράπηκε σε φυγή και η περσική δύναμη καταλύθηκε.

Όταν ξέσπασε ένας μεγάλος εμφύλιος πόλεμος ανάμεσα στους Έλληνες και έγιναν τα πάντα άνω κάτω, μονάχα η Ελευσίνα παρέμεινε με κάποιον τρόπο ήσυχη. Και ούτε το ιππικότων Βοιωτών ούτε οι εισβολές των Λακεδαιμονίων και των Πελοποννησίων άγγιξαν τον περίβολο, δεν είδαν τον ναό με άλλα μάτια από τα μάτια που έπρεπε. Όταν αργότερα ο Σφοδρίας επιτέθηκε από τη Θήβα, στάθηκε αρκετό να εμφανιστούν οι δάδες για να σβήσουν το θράσος του. Σε όλες τις άλλες περιπτώσεις η ιερή εκεχειρία παραβιάστηκε: Στη διάρκεια των Πυθίων κατελήφθη η Καδμεία, ενώ στα

Ίσθμια έπεμπαν την ίδια πομπή οι Αργείοι και οι Κορίνθιοι, αφού προηγουμένως οι μεν είχαν νικήσει τους δε με τα όπλα. Για τη μάχη πλάι στον Αλφειό σιωπώ, αναφέρω απλώς ότι και εκεί ήταν σημάδι από τον Δία όχι αμελητέο η τόλμη και η νίκη ανθρώπων που είχαν στερηθεί τα δικαιώματά τους. Μόνο η εκεχειρία για τα Μυστήρια διαφύλαξε το όνομά της και μόνο στη διάρκεια των Ελευσινίων η Ελλάδα βρισκόταν σε υγιή κατάσταση, και αυτή η εορτή ήταν προφανέστατα το καθαρτήριο για κάθε μανία και για κάθε ανόητη συμφορά.

Και τι χρειάζεται να αναφερθώ σε καθένα χωριστά; Οι Φίλιπποι, οι Αλέξανδροι, οι Αντίπατροι και η σειρά των δυναστών που ακολούθησαν, ενώ πείραξαν πάμπολλα στην Ελλάδα, μόνο την Ελευσίνα τη θεώρησαν κάτι αληθινά απαραβίαστο και ανώτερό τους. Παραλείπω να αναφέρω τους Κέλτες που οργίασαν τελευταία εισβάλλοντας στην Ελλάδα, όπως επίσης και όσα παρόμοια θα μπορούσε να προσθέσει κάποιος. Εν μέσω όλων αυτών το ιερό παρέμεινε αλώβητο. Μόνο αυτό απόμεινε για να θυμίζει την παλαιά ευτυχία και μεγαλοπρέπεια τόσο για την πόλη όσο και για την Ελλάδα. Οι ναυμαχίες, οι μάχες στην ξηρά, οι νόμοι, τα πολιτεύματα,οι αντιλήψεις, η λαλιά, τα πάντα, θα έλεγε κανείς, εξέλιπαν, άντεξαν ωστόσο τα Μυστήρια.

Όλες οι άλλες (πανελλήνιες) γιορτές ελάμβαναν χώρα κάθε τέσσερα ή κάθε δύο χρόνια. Μονάχα η γιορτή των Μυστηρίων κατάφερε να υπερισχύσει και εορτάζεται κάθε χρόνο. Και το πιο μεγάλο απ'όλα και το πιο θεϊκό: μόνο αυτή τη γιορτή την έκλεινε στο εσωτερικό του ένα οίκημα και ο πληθυσμός της πόλης ταυτιζόταν με το πλήρωμα του Ελευσινίου.

Τα αγάλματα πάλι και τους ζωγραφικούς πίνακες και όλον αυτόν τον διάκοσμο ποιος δεν θα έλαμπε από χαρά να τα βλέπει ακόμα και στα τρίστρατα, πόσω μάλλον ενταγμένα σε ένα ιεροπρεπές πλαίσιο; Όμως το κέρδος από τη γιορτή δεν είναι τόσο η στιγμιαία ευφροσύνη και η λύτρωση και απαλλαγή από τις δοκιμασίες του παρελθόντος, όσο το ότι τρέφουμε πιο γλυκές ελπίδες και για το τέλος της ζωής μας, ότι δηλαδή μας επιφυλάσσεται καλύτερη μοίρα, και δεν θα βρεθούμε βυθισμένοι στο σκοτάδι και στον βόρβορο, κάτι που περιμένει τους αμύητους.

Αυτά ώς την ημέρα της συμφοράς. Όσα τώρα μας επιφύλαξε ο θεός να τα βλέπουμε και να τα τραγουδούμε: Ποιος Αργείος θρήνος, ποιοι θρηνωδοί από την Αίγυπτο ή τη Φρυγία θα ανταποκριθούν στο μέγεθός τους; Ποιος Ελευσίνιος Αισχύλος θα τα τραγουδήσει στον χορό; Ποιες φλεγόμενες παγίδες του Ναύπλιου, όπως είπε ο Σοφοκλής, αξίζουν να συγκριθούν με αυτή την πυρκαγιά; Ω δάδες, από τι άντρες σβηστήκατε! Ω φοβερή ημέρα χωρίς φως, που άρπαξες τις φωτοφόρες νύχτες! Ω πυρ, πώς σε είδαν στην Ελευσίνα, τι πυρ είδαν στη θέση τίνος! Ω καταχνιά και σκοτάδι που σκεπάζεις τώρα την Ελλάδα! Ω Δήμητρα, που άλλοτε βρήκες εκεί την κόρη σου, και τώρα σου έμεινε να ψάχνεις να βρεις τον ναό σου!

Και πλησιάζουν, ω γη και θεοί, τα Μυστήρια. Αυτός ο Βοηδρομιών χρειάζεται άλλη κραυγή, όχι σαν εκείνη όταν ο Ίων έτρεχε για να βοηθήσει στην Αθήνα. Ω η δημόσια ανακοίνωση της εορτής, ω οι ιερές εκείνες ημέρες και νύχτες, σε τι μαύρη ημέρα ελάβατε τέλος! Ποιοι από τους δύο έχουν λόγο να θρηνούν περισσότερο, οι αμύητοι ή οι μυημένοι; Οι μεν στερήθηκαν το ωραιότερο θέαμα που είχαν δει, οι άλλοι το ωραιότερο που θα μπορούσαν να δουν.

Ω εσείς που χορέψατε θλιβερά και χλευάσατε τα Μυστήρια! Ω εσείς που φανερώσατε τα αφανέρωτα, κοινοί εχθροί των θεών κάτω από τη γη και πάνω από τη γη! Ω Έλληνες, που και παλαιά παιδιά ήσασταν και τώρα ειλικρινά παιδιά είστε, εσείς που, ενώ πλησίαζε τόσο μεγάλο κακό, αδιαφορήσατε. Δεν θα συνέλθετε τώρα έστω, μυστήριοι άνθρωποι; Δεν θα σώσετε τουλάχιστον την ίδια την Αθήνα;»

Κλήμης ο Αλεξανδρεύς [περ. 195 μ.Χ.]

***Προτρεπτικός προς Έλληνας*, Κεφ. ΙΙ (22.2)**
μτφρ. Παναγιώτης Κ. Χρήστου

«[...] Αυτές οι τελετές είναι άξιες για τη νύχτα και για τη φωτιά, και τον μεγαλόψυχο ή μάλλον ματαιόφρονα λαό των Ερεχθειδών, αλλά επίσης και των άλλων Ελλήνων, τους οποίους, όταν αποθάνουν, "περιμένει, ανέλπιστη τύχη". Για ποιους προφητεύει ο Ηράκλειτος ο Εφέσιος; "Για τους νυ-

χτοπόρους, τους μάγους, [...] τους μύστες". Αυτούς απειλούν τα μεταθανάτια, γι' αυτούς προφητεύεται η φωτιά·διότι "αυτοί μυούνται ανοσίως τα νομιζόμενα από τους ανθρώπους μυστήρια".

[...] Ποιες είναι και οι κίστες οι μυστικές; Πρέπει να ξεγυμνώσουμε τα άγια τους και να ομολογήσουμε τα άρρητα. [...] Δεν είναι και ρόδια και κλαδιά από συκιές και ράβδοι και κισσοί, καθώς επίσης και ζυμαρικά και παπαρούνες; Αυτά είναι τα άγια τους. [...]

Τι ολοφάνερη αναισχυντιά! Παλαιότερα οι σώφρονες άνθρωποι κάλυπταν την ηδονή με τη σιωπή της νύχτας. Τώρα όμως πείρα της ακολασίας/ακραίας για τους μυουμένους είναι νύχτα ομιλούσα και τα πάθη φανερώνει φωτιά από δαδιά. Σβήσε, ιεροφάντη, τη φωτιά· σεβάσου, δαδούχε, τις λαμπάδες· το φως δείχνει τον Ίακχο σου· άφησε τη νύχτα να κρύψει τα μυστήρια· τα όργια ας τιμούνται με το σκότος· το πυρ δεν υποκρίνεται, έχει την εντολή να ελέγχει και να τιμωρεί. [...]»

Πλούταρχος [αρχές 2ου αι. μ.Χ.]

***Βίοι Παράλληλοι*, Κεφ. 15.1 «Θεμιστοκλής»**

μτφρ. Μιχάλης Χ. Οικονόμου

«[...] Σ' αυτή τη στιγμή της ναυμαχίας λάμψη μεγάλη λένε πως άστραψε από το μέρος της Ελευσίνας και ήχος και φωνή γέμισε το Θριάσιο κάμπο ώς τη θάλασσα, σαν άνθρωποι πολλοί μαζί να συνόδευαν σε λιτανεία τον μυστικό Ίακχο. Και από το πλήθος των ανθρώπων που φώναζαν φάνηκε να σηκώνεται λίγο λίγο από τη γη προς τα πάνω ένα σύννεφο σκόνη, να γυρίζει έπειτα στη θάλασσα και να πέφτει απότομα πάνω στα πλοία. Άλλοι θαρρούσαν πως έβλεπαν καθαρά φαντάσματα και είδωλα αντρών οπλισμένων από το μέρος της Αίγινας, που ύψωναν τα χέρια εμπρός από τα ελληνικά πλοία. Και συμπέραιναν πως αυτοί ήταν οι Αιακίδες, που τους είχαν παρακαλέσει μ' ευχές πριν από τη ναυμαχία να έρθουν βοηθοί. [...]»

Ιππόλυτος Ρώμης [περ. 225 μ.Χ.]

***Φιλοσοφούμενα ή κατά πασών αιρέσεων έλεγχος*, Βιβλίο V (8.28-32)**
μτφρ. Θεόδωρος Κ. Στεφανόπουλος

«[...] Οι Αθηναίοι, όταν κάνουν μυήσεις στα Ελευσίνια, επιδεικνύουν στους επόπτες (τους μυημένους στην ανώτατη μυητική βαθμίδα) το μέγα και θαυμαστό και τελειότατο μυστήριο για τους μυημένους αυτού του επιπέδου, ένα θερισμένο στάχυ αμίλητο. Το στάχυ αυτό είναι, <λέει>, και για τους Αθηναίους ο προερχόμενος από τον ανεικόνιστο μέγας και τέλειος φωτισμός, όπως ακριβώς ο ίδιος ο ιεροφάντης — όχι με αποκομμένα τα γεννητικά όργανα, όπωςο Άττις, <λέει>, αλλά ευνουχισμένος με κώνειο και αποκλεισμένος από κάθε σαρκική γένεση — όταν νύχτα στην Ελευσίνα πλάι σε μια τεράστια φλόγα τελεί τα μεγάλα και άρρητα μυστήρια, βοά μεγαλόφωνα και λέει: "γέννησε ιερό αγόρι η αξιοσέβαστη Βριμώ, τον Βριμό", δηλαδή η δυνατή δυνατό. Αξιοσέβαστη είναι, λέει, η γένεση η πνευματική, η επουράνια, η άνω. Δυνατός είναι αυτός που γεννιέται έτσι. Το μυστήριο λέγεται Ελευσίν και ανακτόρειο. Ελευσίν, επειδή, λέει, οι πνευματικοί έχουμε έλθει άνωθεν, ερεύσαμε από τον Αδάμαντα κάτω — γιατί έλευση είναι, λέει, ο ερχομός —, ανακτόρειο πάλι επειδή αναγόμαστε και ανερχόμαστε. Αυτό, λέει, λένε οι Ελευσίνιοι που είναι μυημένοι στα Μεγάλα Μυστήρια. [...]»

Μάρκος Αυρήλιος [περ. 231-237 μ.Χ.]

«Επιστολή στον Ηρώδη τον Αττικό»
μτφρ. φιλολογική ομάδα Κάκτου

«[...] "Χαίρε, φίλε μου Ηρώδη. [...] Εύχομαι να είσαι υγιής και οι διαθέσεις σου προς εμένα να είναι φιλικές. Μη νομίζεις πως αδικήθηκες επειδή συνέλαβα επ' αυτοφώρω κάποιους από τους δικούς σου να παρανομούν και τους τιμώρησα με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη επιείκεια. Μη μου θυμώνεις γι' αυτά και, αν σε έχω στενοχωρήσει ή σε στενοχωρώ και τώρα, ζήτα ικανοποίηση στο ιερό της Αθηνάς στην πόλη, όταν γίνονται τα μυστήρια. Διότι, όταν ο πόλεμος βρισκόταν στο αποκορύφωμά του, είχα κάνει μια ευχή: να μυηθώ και εσύ να είσαι αυτός που θα με μυήσει." [...]»

Λούκιος Απουλήιος [τέλη 2ου αι. μ.Χ.]

***Ο χρυσός γάιδαρος ή οι μεταμορφώσεις*, Βιβλίο VI (2)**
μτφρ. Αριστείδης Αϊβαλιώτης

«[...] Ενώ καταγίνονταν με ζήλο σ' αυτή τη δουλειά, τη βλέπει η καλή Δήμητρα και της φωνάζει από μακριά: "Δυστυχισμένη Ψυχή, η Αφροδίτη, παράφορη από θυμό σε γυρεύει παντού. Αποφάσισε να βάλει όλα τα δυνατά της για να σε εκδικηθεί και να σε παραδώσει στα πιο φριχτά μαρτύρια· αν όμως δεν λογαριάζεις τη ζωή σου και θέλεις να ξεχνιέσαι, μπορείς να περιποιείσαι εδώ πέρα τον βωμό μου". Τότε η Ψυχή τρέχει και πέφτει στα πόδια της θεάς, τα βρέχει με τα δάκρυά της, και σκουπίζοντας τη γη με τα μαλλιά της γυρεύει βοήθεια με τα συγκινητικότερα παρακάλια: "Αχ! σε εξορκίζω", είπε, "στο χέρι αυτό που σκορπίζει την αφθονία στις εύθυμες γιορτές των θεριστών, στα ιερά σου μυστήρια, στην ευφορία τής Σικελίας, στο άρμα σου που το τραβούν φτερωτοί δράκοντες, σε κείνο όπου άρπαξαν την Περσεφόνη, στη γη που άνοιξε για να την κρύψει, στα σκοτάδια που παραστάθηκαν στο γάμο της, στη διαδοχική ζωή της πότε στη γη πότε στον Άδη· σε εξορκίζω σε όλα όσα με θρησκευτική μυστικότητα κρούει η Ελευσίνα, σύντρεξε την άμοιρη Ψυχή, άφησέ με να κρυφτώ για λίγες μέρες πίσω από αυτά τα στάχυα, ώσπου να ξεθυμάνει η παντοδύναμη, Αφροδίτη· η λίγη αυτή ξεκούραση θα με δυναμώσει κάπως στην τόση μου εξάντληση."
[...]»

Αθήναιος ο Ναυκρατίτης [αρχές 3ου αι. μ.Χ.]

***Δειπνοσοφιστές*, Βιβλίο Ε΄ (51)**
μτφρ. φιλολογική ομάδα Κάκτου

«[...] Ας μην αδιαφορήσουμε, Αθηναίοι, βλέποντας να έχει σιωπήσει η ιερή φωνή του Ίακχου, να είναι κλεισμένος ο ιερός ναός των δυό θεών. [...]»

Άγιος Αυγουστίνος [426 μ.Χ.]

***Η πολιτεία του Θεού*, Βιβλίο VII (Κ)**
μτφρ. Ανδρέας Δελεζίου

«[...] Μεταξύ των ιεροτελεστιών και τη λατρεία της Δήμητρας γνωρίζομεν προ παντός τας τελετουργίας της Ελευσίνος, που ήταν τόσο περίφημοι δια τους Αθηναίους. Ο Ουαρρών [σσ. *Βάρρων, Ρωμαίος πολιτικός και συγγραφέας*] δεν δίδει καμίαν ερμηνείαν περί αυτών, εκτός όσον αφορά εις τον σίτον, τον οποίον ανεκάλυψε, και εις την Περσεφόνην όταν την απήγαγεν ο Άδης. Σχετικώς, ο Ουαρρών αναφέρει ότι η Περσεφόνη παριστά τη γονιμότητα των σπερμάτων. Επειδή δε η γονιμότης αυτή είχεν εξαφανισθή επί τινά χρόνον και η γη είχε γίνει στείρα και έρημος, επίστευσαν ότι η Περσεφόνη, δηλαδή η γονιμότης την οποίαν ονόμαζαν Proserpina (Περσεφόνην) εκ του prospere (a prospendo Proserpina), είχεν απαχθεί από τον Άδην και κρατείτο εντός αυτού. Το γεγονός αυτό είχε επισημοποιηθή δι' ενός δημοσίου πένθους. Όταν όμως επανήλθεν η γονιμότης, επανέλαμψεν η χαράν διά την επιστροφήν εις την γην της Περσεφόνης και εθεσπίσθησαν σχετικαί ιεροτελεστίαι. Ο Ουαρρών προσθέτει, ότι τα μυστήρια, σχετικά με την θεότηταν ταύτην, εμπεριέχουν πολλὰς παραδόσεις αναφερόμενας εις την ανακάλυψιν των σιτηρών. [...]»

Μακεδόνιος (ή Μακηδόνιος) ο Ύπατος [6ος αι. μ.Χ.]

«Συμποτικό επίγραμμα» (59), *Παλατινή Ανθολογία (Ελληνική Ανθολογία)*
μτφρ. Παντελής Σ. Μπουκάλας

«Αχόρταγοι της μέθης, του βασιλιά μας Ίακχου αθλητές,
εμπρός, συμπόσιο ας στήσουμε και κυπελλομαχία,
τιμώντας τα δωρήματα του Διόνυσου του Ικάριου.
Άλλοι ας νοιάζονται για του Τριπτόλεμου τα δώρα,
όπου βόδια και στάχυα, κι άροτρα με τις λαβές
και τα τιμόνια τους, της Περσεφόνης που αρπάχτηκε ίχνη.
Κι αν ανάγκη τροφή να γευτούμε,
μας αρκούν, οινοπότες εμείς, οι σταφίδες του Βάκχου.»

17ος-19ος αιώνας

Ουίλλιαμ Σαίξπηρ [1611]

Τρικυμία, Πράξη Τέταρτη, Σκηνή 1 (1770-1785)
μτφρ. Νίκος Χατζόπουλος

«[...] ΙΡΙΣ: Δήμητρα εσύ, θεά πλουσιοπάροχη,
με τ' άφθονα χωράφια σου, το στάρι,
τη βρώμη, το κριθάρι, το λαθούρι,
τη σίκαλη, το βίκο, τα βουνά σου
γεμάτα καταπράσινα λιβάδια,
που βόσκουνε τ' αρνιά και μες σε στρούγγες
καλαμοσκέπαστες τα προφυλάγουν·
τους λουλουδάτους λόφους που ο Απρίλης
στολίζει ο βροχερός, μόλις προστάξεις
παρθενικά να πλέκουνε στεφάνια
οι δροσερές νεράιδες· τα ισκιωμένα
δάση, που τη σκιά τους ο εραστής
γυρεύει, έχοντας χάσει το κορίτσι του,
τους καλοστυλωμένους αμπελώνες σου,
τους άγονους βραχόσπαρους γυαλούς σου,
όπου κι εσύ ανασαίνεις – η βασίλισσα
των ουρανών – που βροχερό της είμαι
δοξάρι και μαντατοφόρος, να 'ρθεις
σε προσκαλεί, κι εδώ στο πράσινο χορτάρι,
στον τόπο αυτόν, μαζί με την τρανή
χάρη της να γιορτάσεις. Τα παγώνια της
γοργά τριγύρω φτερουγίζουν. Έλα,
πλούσια Δήμητρα, να την υποδεχτείς. [...]»

Τζον Μίλτον [1637, 1645 και 1647]

«Επιστολή στον Τσαρλς Ντιοντάτι»
μτφρ. Άννα Μαρία Χατζηστυλιανού, Αγγελική Γκίκα και Χρυσάνθη Παρτσανάκη

«[...] λέγεται ότι η Δήμητρα αναζήτησε την κόρη της Περσεφόνη, καθώς

συνήθεια μου είναι να αναζητώ μέρα και νύχτα αυτήν την ιδέα του κάλλους... [...]»

«Για τον θάνατο του Αντιπρύτανη, Ιατρού»
μτφρ. Άννα Μαρία Χατζηστυλιανού, Αγγελική Γκίκα και Χρυσάνθη Παρτσανάκη

«[...] Αλλά η Περσεφόνη έκοψε το νήμα της ζωής σου, θυμωμένη όταν είδε πόσες ζωές άρπαξες από τα μαύρα σαγόνια του θανάτου με την τέχνη των ισχυρών φαρμάκων σου. Αγαπητέ δάσκαλε, προσεύχομαι να ησυχάσουν τα άκρα σου κάτω από το χορτάρι, και από τον τάφο σου να ξεπηδήσουν ρόδα και κατιφέδες, και πορφυρόστομοι υάκινθοι. Είθε ο Αιαίος να σε κρίνει ήπια, και η Περσεφόνη να σου χαρίσει ένα κλεφτό χαμόγελο, και να βαδίζεις για πάντα στα Ηλύσια πεδία ανάμεσα στους ευλογημένους. [...]»

***Απωλεσθείς Παράδεισος*, Βιβλίο 4 (268-272)**
μτφρ. Αθανάσιος Δ. Οικονόμου

«[...] Ούτε λιβάδι όμορφο
της Έννας που τρυγούσε η Περσεφόνη λούλουδα,
η ίδια σωστό λελούδι, κι ο Πλούτωνας αρπάζει
την κόρη που στη Δήμητρα στοίχισε τόσο πόνο,
σ' όλον τον κόσμο να ερευνά την αναζήτησή της· [...]»

Αντρέ ντε Μονσώ [1668]

«Απόσπασμα από ένα ταξίδι»
μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς

«[...] Αυτός ο τόπος που ήταν κάποτε πυκνοκατοικημένος, σήμερα είναι έρημος και παράγει μόνο ρετσίνι από δέντρα πεύκου μεσαίου ύψους, πολύ μικρότερα από το μέγεθος της βελανιδιάς από τις οποίες μαζεύουν βελανίδια και τα πουλούν στους Βενετούς, για να τα χρησιμοποιήσουν στα βυρσοδεψεία. Η πεδιάδα της Ελευσίνας είναι γεμάτη με αυτά τα δέντρα. Το τοπίο στο βάθος είναι αρκετά όμορφο. [...] Η Ελευσίνα βρίσκεται σε ένα λόφο μετρίου ύψους, με μέρος της στην πεδιάδα που ονομάζεται Θριάσιο.

Έχει ένα φρούριο στην κορυφή που βλέπει στην Ανατολή. Επεκτείνεται ακόμη προς το δρόμο Αθηνών-Κορίνθου, σε ένα μήκος ενός τετάρτου της λεύγας από το λόφο, όπου υπάρχουν αρκετά αρχαία ερείπια, μεταξύ των οποίων ένα μαρμάρινο λευκό λιοντάρι χωρίς ρύγχος και πόδια, καθώς και ένας κίονας και μια επιγραφή.

Στους πρόποδες του λόφου, προς το νότο, βρίσκονται οι Ναοί, αλλά η ακαταστασία των ερειπίων δεν μας επέτρεψε να διακρίνουμε το σχήμα τους.

[...]

Ανάμεσα στα ερείπια, στην πλαγιά ενός λόφου, είδαμε μαρμάρινο γυναικείο άγαλμα, θαμμένο μέχρι το στήθος. Η λεπτομέρεια των πτυχώσεων του ενδύματος είναι εξαιρετικής τέχνης. [...] Στην κορυφή του λόφου, υπάρχει ένας τετράγωνος πύργος, που απέχει μισή λεύγα από τη θάλασσα.

[...]

Η Ελευσίνα απέχει από την Αθήνα μόλις εννέα μίλια. Ο δρόμος προς τον Υμηττό, εξακολουθεί να είναι λιθόστρωτος, όπως ήταν από την αρχαία εποχή των Ελλήνων. [...]»

Ζακόμπ Σπον [περ. 1675-1678]

***Ταξίδι στην Ιταλία, τη Δαλματία, την Ελλάδα και την Ανατολή*, τμ. II, Βιβλίο IV «Ταξίδι στην Ελευσίνα: Περιγραφή των αρχαιοτήτων» μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς**

«[...] Όλα ήταν μέσα σε μια σύγχυση, μια άμορφη μάζα από ζωφόρους, κίονες και μαρμάρινα γείσα. Παρατηρήσαμε ένα αρκετά μεγάλο και πολύ όμορφο ιωνικό κιονόκρανο, και μέρος από άγαλμα της Δήμητρας, φτιαγμένο από κατάλευκο μάρμαρο, εξαιρετικής εργασίας. Πιθανότατα έργο του Πραξιτέλη, σαν και αυτό που ήταν αφιερωμένο αυτής της θεάς στην Αθήνα. Αυτό που φέρει στο κεφάλι της είναι υπέροχο. Μοιάζει με κάνιστρο σκαλισμένο ολόγυρα με ανάγλυφα στάχυα, άνθη και δέσμες από παπαρούνες αφιερωμένες σε αυτήν, γιατί ήταν αυτή που δίδαξε την καλλιέργεια της γης στους Ελευσίνιους. Το σχεδίασα αρκετά καλά για να πάρετε μίαν ιδέα, αλλά αρκετά φτωχά για να αντιληφθείτε την ομορφιά του. Είναι τρεις φορές μεγαλύτερο από το φυσικό μέγεθος. [...]»

Τζον Μοντάγκιου, Κόμης του Σάντουιτς [περ. 1738-1739]

Ταξίδι γύρω από τη Μεσόγειο
μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς

«[...] Οι παπαρούνες χρησιμοποιούνταν πολύ σ' αυτές τις γιορτές, καθώς ήταν πολύ αγαπητές από τη θεά: για αυτό και ο Βιργίλιος τις αναφέρει ως *Cereale papaver* (παπαρούνες της Δήμητρας). [...]

Το χωριό που εξακολουθεί να ονομάζεται Λεουσίνα (Leusina) ή Ελευσίς, βρίσκεται σε ένα ύψωμα και αποτελείται από περίπου πενήντα φτωχόσπιτα που κατοικούνται από λίγες μίζερες οικογένειες Ελλήνων και έναν Τούρκο κυβερνήτη ο οποίος ζει σε ένα μεγάλο σπίτι και υπάγεται στον Βοεβόδα της Αθήνας.

Από τα ερείπια, που βρίσκονται διάσπαρτα σε όλους τους γειτονικούς αγρούς, συμπεραίνει κανείς, ότι η Ελευσίνα ήταν μια μεγάλη πόλη, φτάνοντας μέχρι τη θάλασσα από τη μια πλευρά και ως πέρα το λόφο από την άλλη, εκεί που βρίσκεται το σημερινό χωριό.

Η πεδιάδα γύρω που είναι πολύ γόνιμη, αξίζοντας την προστασία της Δήμητρας, καλύπτεται με άφθονο σιτάρι, ελιές και αμπέλια. Σε όλη τη διαδρομή από το πλησιέστερο βουνό, απόσταση τεσσάρων μιλίων μέχρι τα ερείπια του ναού, βρίσκονται τα ερείπια αρχαίου υδραγωγείο, με πολλές από τις καμάρες του ακόμα ολόκληρες. [...]

Σε κάποια απόσταση από το ναό είναι ένα μεγάλο πηγάδι με εξαιρετικής ποιότητας νερό, που δεν μπορεί να είναι άλλο από το Καλλίχορο φρέαρ. Προς τη θάλασσα υπάρχουν θεμέλια πολλών και μεγάλων κτιρίων ενώ σε άλλα σημεία μπορούμε να δούμε πολλά θραύσματα από πολύτιμα μάρμαρα, τα οποία αποδεικνύουν ότι η Ελευσίνα εκτός από το ναό της Δήμητρας είχε και άλλα θαυμάσια κτίρια. [...]»

Βολταίρος [1764]

***Φιλοσοφικό λεξικό* («Χριστιανισμός»)**
μτφρ. Άννα Μαρία Χατζηστυλιανού, Αγγελική Γκίκα και Χρυσάνθη Παρτσανάκη

«[...] Πρέπει να δει κανείς σε ποια κατάσταση βρισκόταν τότε η θρησκεία της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Τα μυστήρια και οι εξιλασμοί ήταν αναγνωρισμένα σχεδόν σε ολόκληρο τον κόσμο. Οι αυτοκράτορες, είναι αλήθεια, οι μεγάλοι και οι φιλόσοφοι δεν πίστευαν σε αυτά τα μυστήρια. Αλλά ο λαός, ο οποίος σε θέματα θρησκείας δίνει τον νόμο στους μεγάλους, τους επέβαλε την ανάγκη να συμμορφώνονται φαινομενικά με τη λατρεία τους. Για να τον δεσμεύσουν, έπρεπε να φαίνονται ότι φορούσαν τα ίδια δεσμά με αυτόν. Ο ίδιος ο Κικέρωνας είχε μυηθεί στα μυστήρια της Ελευσίνας. Η γνώση του ενός Θεού ήταν το κύριο δόγμα που διακήρυτταν σε αυτές τις μυστηριώδεις και φαντασμαγορικές γιορτές. Πρέπει να παραδεχτούμε ότι οι προσευχές και οι ύμνοι που αντανακλούν αυτά τα μυστήρια είναι οι πιο ευσεβείς και αξιοθαύμαστες του παγανισμού. [...]»

Ρίτσαρντ Τσάντλερ [1776]

***Ταξίδια στην Ελλάδα*, Κεφ. XLII «Περί Ελευσίνας»**
μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς

«[...] Η Ελευσίνα με την κατάλυση της θεάς της και την διακοπή του χαρούμενου πλήθους που την επισκεπτόταν, σύντομα κατέληξε σε έναν τόπο σκοτεινό χωρίς χαρακτήρα και πλούτη. Για μερικούς αιώνες, δεν εγκαταλείφθηκε παντελώς όπως φαίνεται από τις μεγάλες ποσότητες των αρχαίων αντικειμένων και από τα σημερινά απομεινάρια. Το λιμάνι είναι μικρό σε κυκλικό σχήμα. Οι πέτρες της μιας αποβάθρας φαίνονται πάνω από το νερό και η αντίστοιχη πλευρά της διακρίνεται κάτω απ' αυτό.
Περίπου μισό μίλι από την ακτή ένας μακρύς λόφος χωρίζει την πεδιάδα [...].
Οι Χριστιανοί πειρατές την λεηλάτησαν τόσο άγρια ώστε το 1676 οι κάτοικοι την εγκατέλειψαν. Σήμερα είναι ένα μικρό χωριό στο ανατολικό

άκρο του κοιλώματος του βράχου. Κατοικείται από αλβανικές οικογένειες, που τους προσλάμβανε για την καλλιέργεια της πεδιάδας, και είναι κάτω από την επίβλεψη ενός Τούρκου που κατοικεί σε έναν τρετράγωνο πύργο. Ιδιοκτήτης του τόπου είναι ο Τούρκος Αχμέτ Αγάς, θρησκευτικός αρχηγός και άρχοντας της Αθήνας. [...]»

Φρίντριχ Σίλλερ [1788]

«Οι θεοί των Ελλήνων»
μτφρ. Φίλιππος Ιωαννου

«[...] Εδάκρυσεν η Δήμητρα
στο ρείθρο παραδώ
με δάκρυ που 'χεν για
την κόρη της χυθεί. [...]»

Ζαν-Ζακ Μπαρτελεμύ [1788]

Ταξίδι του νεαρού Ανάχαρσι στην Ελλάδα (Επιτομή της περιηγήσεως του Νέου Αναχάρσιδος του Βαρθελεμή)
ελευθ. απόδ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς (μτφρ. Σ. Σκούφος)

«[...] Κατά τη διάρκεια των τελευταίων εορτών της Ελευσίνας, η νέα και γοητευτική Φρύνη, βγάζοντας τα ενδύματά της, και αφήνοντας τα όμορφα μαλλιά της να πλημυρίσουν τους ώμους της, μπήκε στη θάλασσα, παίζουσα για αρκετή ώρα καταμεσής των κυμάτων. Ένας άπειρος αριθμός θεατών κάλυπτε την ακτή, και όταν βγήκε από το νερό, όλοι αναφώνησαν: "Είναι η Αφροδίτη αναδυόμενη από τον ωκεανό". [...] Ο ζωγράφος Απελλής και ο γλύπτης Πραξιτέλης βρισκόντουσαν και οι δύο στην ακτή και έχοντας εμπρός στα μάτια τους το μοντέλο, συνέλαβαν έμπνευση έργου για την Αφροδίτη. [...] Ο Πραξιτέλης είναι απεγνωσμένα ερωτευμένος μαζί της: ως γνώστης της ομορφιάς δηλώνει ότι δεν είδε ποτέ πριν ένα τόσο τέλειο παράδειγμα. Εκείνη επιθυμούσε να έχει το καλύτερο έργο του καλλιτέχνη. [...]»

Τζιάκομο Καζανόβα [1794]

Τα απομνημονεύματα του Ζακ Καζανόβα, τμ. 3, Κεφ. V
μτφρ. Άννα Μαρία Χατζηστυλιανού, Αγγελική Γκίκα και Χρυσάνθη Παρτσανάκη

«[...] Η εντύπωση που έχουν στις μέρες μας οι μη μυημένοι είναι της ίδιας φύσης με εκείνη που είχαν παλιότερα όσοι δεν μυήθηκαν στα μυστήρια που τελούνταν στην Ελευσίνα προς τιμήν της Δήμητρας. Τα μυστήρια, όμως, της Ελευσίνας ενδιέφεραν ολόκληρη την Ελλάδα, και όποιος είχε αποκτήσει κάποια εξέχουσα θέση στην κοινωνία εκείνων των ημερών είχε έναν διακαή πόθο να λάβει μέρος σε αυτές τις μυστηριώδεις τελετές, ενώ ο Τεκτονισμός, εν μέσω πολλών αρίστων, διακρίνει ένα πλήθος βδελυγμάτων που καμία κοινωνία δεν έπρεπε να αναγνωρίζει, γιατί είναι τα απορρίμματα της ανθρωπότητας όσον αφορά την ηθική.

Στα μυστήρια της Δήμητρας, τηρούσαν μια ακαανόητη σιωπή, λόγω της λατρείας που τελούσαν. Εξάλλου, τι υπήρχε σε αυτά που θα μπορούσε να αποκαλυφθεί; Οι τρεις λέξεις που έλεγε ο ιεροφάντης στον μυημένο; Αλλά τι θα είχε αυτή η αποκάλυψη; Μόνο για να ατιμάσουν τον αδιάκριτο μυημένο, γιατί ήταν βάρβαρες λέξεις άγνωστες στους αχρείους. Κάπου έχω διαβάσει ότι οι τρεις ιερές λέξεις των Ελευσίνιων μυστηρίων σήμαιναν: «Να βλέπεις και να μην πράττεις το κακό». Τα ιερά λόγια και τα μυστικά των διαφόρων τεκτονικών βαθμών είναι σχεδόν εγκληματικά. [...]»

Τζον Μπ. Σ. Μόρριτ [περ. 1794-1796]

Μια μεγάλη περιήγηση
μτφρ. Άννα Μαρία Χατζηστυλιανού, Αγγελική Γκίκα και Χρυσάνθη Παρτσανάκη

«[...] Ξεκινήσαμε από την Αθήνα τη 19η, και περνώντας από την Ελευσίνα, κοιμηθήκαμε στα Μέγαρα. Εκεί βρήκαμε ένα μικρό άγαλμα, μισοθαμμένο στο χώμα, που το σκάψαμε. Θα με κοροϊδέψετε όταν σας πω ότι δεν είχε κεφάλι και ότι τα χέρια του ήταν σπασμένα· ωστόσο, είχε γυναικεία σι-

λουέτα, και το ύφασμα και η στάση μου άρεσαν τόσο πολύ που μπήκα στον κόπο να το φορτώσω σε ένα μουλάρι για την Κόρινθο κι από κεί στη Ζάκυνθο. Αν μπορέσω να το ανστηλώσω καλά στην Ιταλία, θα φιγουράρει στη συλλογή Ρόουκμπι· και η μεγαλύτερη γοητεία του ίσως είναι ότι το βρήκα μόνος μου. Τουλάχιστον, δεν ήταν ακριβό. Διότι, δίνοντας μισή κορώνα σε έναν ιερέα που ανήκε σε ένα παρεκκλήσι κοντά του, προσποιηθήκαμε ότι είχαμε ένα φιρμάνι και το πήραμε θριαμβευτικά από τους Έλληνες. [...]»

Σαβέριο Σκροφάνι [περ. 1794-1799]

Ταξίδι στην Ελλάδα
μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς

«[...] Πενήντα καλύβες φτωχών ψαράδων και το διεφθαρμένο όνομα Λεψίνα, αντί του αρχαίου ονόματός της. Να τι απόμεινε από την Ελευσίνα. [...]»

Γιόχαν Β. φον Γκαίτε [1795]

***Ρωμαϊκές ελεγείες* (XII)**
μτφρ. Κυριάκος Γ. Σαμέλης

«Ακούς, αγαπημένη μου, την εύθυμη βοή απ' την Φλαμινία Οδό;
Είναι οι θεριστές· γυρνούν στα σπίτια τους από πολύ μακριά.
Έχουν τελειώσει τον ρωμαϊκό τον θερισμό, ο οποίος
Στεφάνι για την Δήμητρα δεν καταδέχεται να πλέξει.
Γιορτές πια δεν αφιερώνονται προς χάρη της μεγάλης θεάς,
Που, αντί για βελανίδια, για τροφή έδωσε χρυσά σιτάρια.
Την εορτή, λοιπόν, οι δυο μας ας γιορτάσουμε εύθυμα μονάχοι!
Γιατί δυο ερωτευμένοι από μόνοι είναι λαός συναθροισμένος.
Θα έχεις ίσως κάποτε ακούσει για την μυστική εορτή εκείνη
Που από την Ελευσίνα ως εδώ παλιά τον νικητή ακολούθησε;
Έλληνες την εγκαθίδρυσαν, και πάντοτε μόνο Έλληνες καλούσαν

Μέσα στα τείχη της Ρώμης: "Ελάτε στην ιερή την νύχτα!"
Πέρα έφευγε ο βέβηλος· έτρεμε όλος προσμονή ο νεόφυτος
Που ένα ένδυμα λευκό, σημάδι της αγνότητας, τον περιέβαλλε.
Παράξενα περιπλανιόταν έπειτα ο προσήλυτος περικυκλωμένος
Από ασυνήθιστες μορφές· σ' όνειρο του φαινότανε πως βάδιζε: καθώς
Εδώ φίδια συστρέφονταν στο δάπεδο, κλειστές θήκες με στάχια,
Πλούσια στεφανωμένες, έφερναν κατά εκεί νεαρές κοπέλες.
Οι ιερείς μυστηριακά χειρονομούσανε κι έψελναν σιγανά·
Με μια ανυπόμονη λαχτάρα ο μαθητής πρόσμενε φωτισμό.
Μόνο μετά από πολλές δοκιμασίες και δοκιμές του αποκαλυπτόταν
Τι το ασυνήθιστο έκρυβε ο ιερός ο κύκλος με εικόνες.
Και ποιο ήταν το μυστικό;
Ότι η Δήμητρα, η Μεγάλη,
Κάποτε πρόθυμα υποτάχθηκε κι εκείνη σ' έναν ήρωα,
Σαν κάποτε στον Ιασίωνα, τον ρωμαλέο βασιλέα των Κρητών,
Τ' απόκρυφα, όλο χάρη, μέλη του αθάνατου κορμιού της χάρισε.»

Γκέοργκ Β. Φ. Χέγκελ [1796]

«Ελευσίς»

μτφρ. Ανδρέας Καραντώνης

«Στον Χάϊλντερλιν Αύγουστος 1796
Τριγύρω μου, μέσα μου, γαλήνη. Των πολυάσχολων ανθρώπων
οι αδιάκοπες έγνοιες κοιμούνται, αφήνοντας μου λευτεριά
κι άνεση. Σ' ευχαριστώ,
ω νύχτα, ελευθερώτρα μου! Με μια λευκή καταχνιά
το φεγγάρι τυλίγει τ' αβέβαια περιγράμματα
των μακρινών λόφων, κι ευγενικά έρχεται προς εμέ, λαμπερή,
της λίμνης η φευγαλέα ανταύγεια. Η μνήμη
των κουραστικών ήχων της ημέρας σβήνει,
σάμπως χρόνια να τους έχουν χωρίσει από τούτη τη στιγμή [...].
Το βλέμμα μου υψώνεται προς τον θόλο του αιώνιου ουρανού,

κι από όλες τις ευχές και από όλες τις ελπίδες
η λήθη κατεβαίνει σ' εμάς από την αιωνιότητά της.
Χάνεται η σκέψη μέσα σ' αυτούς τους οραματικούς διαλογισμούς
αυτό που έλεγα "δικό μου" σβήνει,
εγκαταλείπομαι στο άναρχο,
είμαι μέσα του, είμαι όλο, δεν είμαι παρά αυτό.
Ξαναγυρίζοντας η σκέψη νοιώθει ξετοπισμένη,
τρέμοντας μπρος στο άπειρο, χτυπημένη από ξάφνιασμα,
δε μπορεί να καταλάβει το βάθος αυτής της ονειροπόλησης.
Η φαντασία βάζει την αιωνιότητα στη διάθεση του πνεύματος,
τη ντύνει με φόρμες. Καλώς ήρθατε λοιπόν
υπέροχα πνεύματα, ευγενικές σκιές,
που το μέτωπό σας ακτινοβολεί την τελειότητα!
Τώρα το πνεύμα δεν ταράζεται. Το νοιώθω. Ο αιθέρας της πατρίδας μου
είναι η σοβαρή λαμπρότητα που σας περιζώνει.
Ω, αν μπορούσαν ν' ανοίξουν από μόνες τους οι πύλες του ιερού σου,
Δήμητρα, που βασίλευες στην Ελευσίνα!
Μεθυσμένος από έξαρση, θα δοκίμαζα τώρα
την τρεμούλα του ζυγωμού σου,
θα νοούσα τις αποκαλύψεις σου
και θα εξηγούσα το υψηλό νόημα των εικόνων· θα μάθαινα
τους ύμνους που τραγουδιούνται στα θεϊκά συμπόσια,
τα ευγενικά προστάγματα των συμβουλών τους.
Αλοίμονο, σωπαίνουν τώρα τα δώματά του, ω Θεά!
Αφήνοντας έρημους τους αφιερωμένους βωμούς
ο κύκλος των θεών ξαναγύρισε στον Όλυμπο,
Γιατί το πνεύμα της αθωότητας που η μαγεία του είχε τραβήξει τους θεούς
έφυγε από τον τάφο της βεβηλωμένης ανθρωπότητας.
Σωπαίνει η σοφία των ιερουργών σου. Μήτε μια λέξη από τις άγιες μυήσεις
Δε μας σώθηκε. Μάταια η περιέργεια του σοφού
γυρεύει εκείνο που είναι περισσότερο από τον έρωτα της σοφίας
(αυτόν τον έρωτα οι σοφοί κατέχουν, εσένα, ω σοφία, σε περιφρονούν).
Για να τον κατακτήσουν, σκάφτουν, γυρεύοντας λόγια
που θα 'ταν σ' αυτά χαραγμένη η υψηλονόητη σημασία σου. Μάταια!

Δεν βρήκανε παρά σκόνη και στάχτη
και μ' αυτές πια δεν μπορούν να σε ξαναφέρουν στη ζωή!
Κι όμως χαίρονταν μέσα στη λάσπη και την ύλη την αδειασμένη από κάθε ψυχή,
αυτοί οι αιώνια νεκροί άνθρωποι. Του κάκου, άλλωστε, γιατί δεν έμενε πια
μηδέ αχνάρι από τις γιορτές σου, μήτε σημείο εικόνας.
Για τον μυημένο γιο, ήταν ιερώτατα πράγματα
η πληρότητα των υψηλών δογμάτων και το βάθος των ανείπωτων αισθημάτων.
Τώρα πια ο στοχασμός είναι ανίκανος να συλλάβει την ψυχή, που
βγαλμένη έξω από τον χώρο και τον χρόνο, βυθισμένη μέσα στο
προαίσθημα του Απείρου, λησμονιέται, κι ύστερα πάλι
μέσα στη συνείδηση ξυπνάει. Κάποιος που θα 'θελε να μιλήσει στους άλλους,
κι αν ακόμα κάτεχε τη γλώσσα των αγγέλων, θα 'νοιωθε τη φτώχεια των λόγων·
θα τον έσκιαζε η σκέψη πως τόσο φτωχά συλλογίζεται το ιερό,
πως το μικραίνει με τη σκέψη σε σημείο που κάθε λόγος να 'ναι αμαρτία,
και, πως, ζώντας, θα 'ταν καλύτερα να 'χε το στόμα σφαλισμένο.
Ήταν αυτό που ο μυημένος απαγόρευε στον εαυτό του: να αποκαλύψει
όσα είχε δει, ακούσει, νοιώσει, μέσα στην άγια νύχτα,
ένας σοφός νόμος το απαγόρευε στα πνεύματα τα πιο φτωχά
μήπως κι ο θόρυβος της αταξίας τους ταράξει τον καλύτερο,
τον βυθισμένο μεσ' την περισυλλογή του,
μήπως κι η κούφια φλυαρία τους δεν τον στήσει ενάντια στο ιερό,
μήπως και το ιερό δεν πέσει μεσ' στη λάσπη,
σωσμένο μόνο από την άγια θύμηση,
για να μη γίνει το παιγνίδι και το εμπόρευμα του σοφιστή,
που θα το πούλαε για λίγους οβολούς,
για να μη γίνει ο επενδυτής του υποκριτή λογά
ή το μαστίγιο που χτυπάει το χαρούμενο παιδί,
τέλος, για να μη χάσει την ουσία του,
μήπως και πια δεν βρίσκει τις ρίζες της ζωής του
παρά στων ξένων γλωσσών τον αντίλαλο.
Τα τέκνα σου, ω Θεά, δείχνονταν φιλάργυρα,
δεν τριγύριζαν τη μεγαλειότητά σου στους δρόμους και τις αγορές
μα την κρατούσαν στα βαθύτερα του ιερού της καρδιάς τους.
Γι' αυτό δεν ζούσες μεσ' στο στόμα τους,

ήταν η ζωή τους που σε ετίμα. Ζεις πάντα μες' στις πράξεις τους.
Κι ω άγια Θεά, τούτη τη νύχτα, όμοια μου αναφάνηκες
εσύ που η ζωή των παιδιών σου μου αποκάλυψε
εσύ που προαισθάνομαι σαν την ψυχή των πράξεων τους!
Είσαι το πνεύμα το βαθύ, ο πιστός νόμος, που σα θεότητα,
κι όταν όλα τυχαίνει να γκρεμίζουνται, εκείνη δεν τρεκλίζει.»

Φρίντριχ Σίλλερ [1797 και 1798]

«Το παράπονο της Δήμητρας» (2, 3, 7, 10)

μτφρ. Λορέντζος Μαβίλης

«[...]

2

Πόσος καιρός, αχ! είναι που διαβαίνω
Την γη και πόσον έχω την γυρέψει!
Το χνάρι της να βρει το αγαπημένο,
Ήλιε, την κάθε αχτίδα σου έχω πέψει.
Αλλά καμιά σ' εμένα δεν γυρίζει,
Τι κάνει η ακριβή κόρη να μου μάθει,
Κι η μέρα που τα πάντα ξεχωρίζει
Δεν εύρηκε το τέκνο μου που εχάθη.
Μήπως εσύ την άρπαξες, ω Δία;
Μην ερωτεύθ' εις τόσην ευμορφιά
Ο Πλούτων και την έσυρε με βία
Εις την μαύρη του Άδη ποταμιά;

3

Ποιος είδηση της λύπης μου θα πάει
Εκεί στην σκοτεινήν οχθιά να φέρει;
Πάντ' απ' την γην η βάρκα ξεκινάει,
Αλλά μέσα της ίσκιους μόνον 'παίρει.
Επουράνιος κανείς να ρίξει βλέμμα

Δεν ημπορεί στο μαύρο αυτό σκοτάδι,
Κι αφότου τρέχει της Στυγός το ρέμα
Ζωντανός δεν το πέρασε. Στον Άδη
Κάτω βγάζουν χιλιάδες μονοπάτια,
Κανένα επάνω στο ημερήσιο φως·
Δεν φέρνει στα πικρά της μάνας μάτια
Τα δάκρυα κανείς της θυγατρός.

[...]

7
Δεν μ' απομένει τίποτε δικό της;
Ούτε γλυκό σημάδι να ενθυμάει
Π' όσο μακράν κι αν είναι μ' αγαπάει;
Ούτε χνάρι απ' το χέρι τ' ακριβό της;
Δεσμός κανείς αγάπης την μητέρα
Δεν σφιχτοπλέκει με την θυγατέρα;
Δεν είναι συμφωνίες που να δένουν
Αυτούς που ζουν μ' εκείνους που πεθαίνουν;
Όχι, τέλεια δεν μόφυγεν εκείνη!
Δεν έχουμ', όχι, τέλεια χωρισθεί!
Να μιλούμε μια γλώσσα μάς αφήνει
Των αθανάτων η ψηλή βουλή.

[...]

10
Το επάνω των φυτών ως τους ανθρώπους,
Το κάτω στων νεκρών φθάνει τους τόπους,
Αγγελιοφόροι μου ακριβοί θα γένουν
Κι απ' τον Άδη ως φωνές γλυκές θα βγαίνουν.
Αν και την κόρη αυτός κρατεί κλεισμένη
Μες στο φρικτό φαράγγ' εις κάθε νέο
Βλαστάρι της ανοίξεως μου κρένει

Ελεύθερα το στόμα της τ' ωραίο,
Πως εκεί πέρα, όπου το φως δεν πάει,
Όθε περνούν περίλυπες σκιές,
Το στήθι ακόμ' απ' αγάπη κτυπάει
Και τρυφερά φλογίζοντ' οι καρδιές.

[...]»

Η ελευσίνια γιορτή
μτφρ. Θρασύβουλος Σταύρου
«Πλέξτε στεφάνια τα ολόχρυσα στάχυα,
γαλαζολούλουδα βάλτε μαζί.
Από χαρά όλα τα μάτια να λάμψουν
κι έρχεται τώρα η βασίλισσα, αυτή
που τους ανθρώπους, τον έναν στον άλλον, τους φέρνει κοντά,
τ' άγρια τα ήθη ημερώνει,
κι όπου ήταν πρώτα νομάδων σκηνές,
μόνιμα σπίτια γερά, ειρηνικά, θεμελιώνει.

[...]

Και το δρόμο της η Δήμητρα ως τραβούσε
τη χαμένη αναζητώντας κοπελιά,
χαιρετούσε την αχτή τη ρημαγμένη·
ανθισμένο εκεί λιβάδι πουθενά.
Πού να μείνει; Εδώ έναν τόπο πού να βρει
η θεά που να τον νιώθει λίγο οικείο;
Δεν υπάρχει ούτε κολόνα ενός ναού
για σημάδι πως λατρεύεται το θείο.

Στάχυα εδώ γλυκά δεν έχει
τους αγνούς τους να προσφέρουνε καρπούς,
ψήνει ανθρώπινα κορμιά η φωτιά μονάχα
πάνω σε φριχτούς βωμούς.

Δυστυχία βρήκε παντού
όπου και να γύρισε, όπου
και να πήγε, κι η μεγάλη της ψυχή
την κατάντια κλαίει του ανθρώπου.

[...]

Απ' του κυνηγού το τραχύ χέρι
τότε παίρνει το κοντάρι το βαρύ,
με την άκρη του στ' αφράτο χώμα ανοίγει
έν' αυλάκι, από τα στάχυα, που φορεί
στο κεφάλι για στεφάνι, ένα σπυρί
βγάζει, δύναμη γεμάτο, και το χώνει
μέσα στο άνοιγμα, κι η ορμή,
να, του φύτρου ευθύς φουσκώνει.

Στάχυα πράσινα στολίζουν
τα χωράφια πέρα ώς πέρα στη στιγμή,
κι όσο φτάνουνε τα βλέμματα, σε λίγο
ενός λόγγου λες χρυσοί κυματισμοί.

[...]

Πλέξτε στεφάνι τα ολόχρυσα στάχυα,
γαλαζολούλουδα βάλτε μαζί.
Από χαρά όλα τα μάτια να λάμψουν
κι έρχεται τώρα η βασίλισσα, αυτή
που τους ανθρώπους, τον ένα στον άλλον, τους φέρνει κοντά,
που μια πατρίδα μάς έχει χαρίσει.
Μάνα ευτυχίας στον κόσμο είν' αυτή.
Ο ύμνος μας, ω, γιορτινά ας την υμνήσει.»

Έντουαρντ Ντ. Κλαρκ [1801]

«Ελευσίνα»

μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς

«[...] Αφού γυρίσαμε από το Μωριά, βρήκα τη θεά θαμμένη σ' ένα σωρό κοπριά μέχρι τ' αυτιά. Οι βοσκοί της Ελευσίνας και μόνο που έλεγα ότι θα τη μεταφέρω, με κοιτούσαν σαν να επρόκειτο να βγάλω το φεγγάρι από την τροχιά του. Τι θα γινόταν το καλαμπόκι τους, έλεγαν, αν έπαιρναν τη γριά με το καλάθι της; Πήγα στην Αθήνα και έκανα αίτηση στον Πασά και βοήθησα το αίτημά μου γλιστρώντας ένα εγγλέζικο τηλεσκόπιο στα δάχτυλά του. Η δουλειά έγινε και αφήνοντας (τον συνοδοιπόρο του) κ. Κρίπς στην Αθήνα ξεκίνησα για την Ελευσίνα, με τη συνοδεία ενός Τούρκου αξιωματούχου, του Τσοχαντάρη του Πασά. [...]»

Γκιγιώμ-Αντουάν Ολιβιέ [1801]

Τάξιδι μέσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, την Αίγυπτο και την Περσία

μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς

«[...] Κάποτε αυτή η πόλη, ήταν από τις πιο σημαντικές της Αττικής, αλλά όχι πλέον. Σήμερα είναι ένα άθλιο χωριό των διακοσίων κατοίκων, στο οποίο βλέπουμε ακόμα κάποια ερείπια του ναού της Δήμητρας, το κολοσσιαίο άγαλμα της θεάς ακρωτηριασμένο, με ένα καλάθι στο κεφάλι, μερικούς κίονες, και ένα μερικώς κατεστραμμένο υδραγωγείο που έφερνε νερό από το βουνό, που βρίσκεται μερικά μίλια βόρεια. Η Ελευσίνα χτίστηκε δίπλα στη θάλασσα, και κάτω από έναν λόφο στον οποίο βλέπουμε ακόμα κάποια ερείπια πολύ χονδρών τειχών.

Παρατηρούμε, εμπρός στο χωριό δύο παράλληλους προβλήτες που σχηματίζουν ένα λιμάνι για βάρκες και μικρά σκάφη. Τα μεγάλα σκάφη μπορούν να αγκυροβολήσουν γύρω από το λιμάνι, όπου το βάθος είναι αρκετό, και η θάλασσα δεν δημιουργεί αναταράξεις. Η πεδιάδα έχει μήκος περίπου τρία μίλια εκτεινόμενη από ανατολικά προς δυτικά με βάθος από βορρά προς νότο. Είναι πολύ εύφορη και καλλιεργούνται όλα τα σιτηρά. [...]

Ο λόφος που βρίσκεται προς τα δυτικά, και στον οποίο η πόλη απλωνόταν

κάποτε, συνεχίζει μέχρι το βουνό Κέρατα, το οποίο διαχωρίζει την πεδιάδα της Ελευσίνας από αυτήν των Μεγάρων. [...]»

Έντουαρντ Ντόντουελ [περ. 1801-1819]

***Αρχαιολογική και τοπογραφική περιοδεία στην Ελλάδα*, τμ. I, Κεφ. IX «Το χωριό Κούντουρα» και «Θριάσιο Πεδίο» και Κεφ. XLV «Τα ερείπια της Ελευσίνας»**
μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς

«[...] Τα Κούντουρα είναι ένα από τα καλύτερα χωριά που έχω δει μέχρι τώρα στην Ελλάδα. Μείναμε σε ένα σπίτι που είχε και δεύτερο όροφο, με τζάκι και καμινάδα και αυτό δεν ήταν λίγο, καθώς το κρύο ήταν τσουχτερό κατά τη διάρκεια της νύχτας, παρόλο που κατά τη διάρκεια της ημέρας η ζέστη μας ταλαιπώρησε. Καμινάδες είναι κάτι πολύ ασυνήθιστο στην Ελλάδα, ακόμη και στην Ιταλία, και τις βρίσκεις μόνο στα καλά σπίτια.

[...]

Στο Θριάσιο πεδίο παρατήρησα τουλάχιστον είκοσι διαφορετικές αποχρώσεις του κόκκινου, του μωβ και του μπλε. Στα βόρεια κλίματα, το λευκό και το γαλάζιο είναι το πιο κυρίαρχο. Βλέποντας κανείς από μια απόσταση ένα πλήθος Ελλήνων και Τούρκων με τα χρωματιστά τουρμπάνια τους, με τις κυρίαρχες αποχρώσεις του κόκκινου, μπλε, κίτρινου και άσπρου, δίνουν στο μάτι την εικόνα ενός λιβαδιού γεμάτο με όλες τις αποχρώσεις ανεμώνες. [...] Η ομοιομορφία της Θριάσιας πεδιάδας διακόπτεται από μερικά διάσπαρτα ελαιόδεντρα, ορισμένες μεγάλες βελανδιές (δρύες), καθώς και από τις βουνοκορφές της Πάρνηθας, που είναι στολισμένες με έλατα. Αφήσαμε τα ερείπια της Ελευσίνας και το χωριό της Λεψίνας περίπου ένα μίλι προς τα δεξιά, περάσαμε την ξερή κοίτη του Ελευσινιακού Κηφισού, και αφού διασχίσαμε την πεδιάδα φτάσαμε σε κάποιους μύλους, μια μικρή λίμνη, και δύο αλμυρά ρεύματα, τους αρχαίους Ρειτούς, που χύνονται στη θάλασσα, στους πρόποδες του όρους Αιγάλεω, που στην αρχαιότητα ήταν τα σύνορα που χώριζαν την Ελευσινιακή από την Αθηναϊκή επικράτεια.

[...]

Μετά την καταστροφή της, η Ελευσίνα έγινε ένα ασήμαντο χωριό που εγκαταλείφθηκε το 1676 λόγω των συχνών πειρατικών επιδρομών. Σήμερα κατοικείται από μερικούς Αρβανίτες Χριστιανούς, που ζουν από την καλλιέργεια του Ράριου και Θριάσιου Πεδίου, που παρόλο ότι είναι άγονη περιοχή, παράγει σημαντική συγκομιδή. Πολλά πολύτιμα αρχαία αντικείμενα έχουν πιθανότατα αποσυρθεί από αυτό το μέρος, λόγω της καλής πρόσβασης στη θάλασσα και συνεπώς της εύκολης εξαγωγής τους. Οι κάτοικοι σήμερα θρηνούν για το χαμό της Δήμητρας, που το 1802 ο Dr. Clarke την άρπαξε.

Στο πρώτο μου ταξίδι στην Ελλάδα, αυτή η προστάτης Θεά ήταν σε πλήρη δόξα, τοποθετημένη στο κέντρο του αλωνιού ανάμεσα στα ερείπια του ναού της. Οι κάτοικοι πίστευαν ότι χρωστούσαν τις πλούσιες σοδιές τους σε αυτήν και από τότε που την άρπαξαν, όπως μου είπαν, η ευφορία του κάμπου εξαφανίστηκε. [...] Είναι σίγουρο ότι οι δεισιδαιμονίες της Ελλάδας αποτελούσαν μια από τις κύριες πηγές του πλούτου της, του πολιτισμού της, του εξωτερικού της εμπορίου, και της υπεροχής της στις Καλές Τέχνες. Οι χρησμοί του Απόλλωνα, και τα Μυστήρια της Ελευσίνας, προσέλκυαν τους πλουσίους, τους ευσεβείς και τους περίεργους από όλα τα έθνη. [...]»

Γκέοργκ Β. Φ. Χέγκελ [1807]

***Φαινομενολογία του πνεύματος*, Κεφ. Α, Ι «Συνείδηση: Η αισθητήρια βεβαιότητα ή το "Αυτό" και το "Νομίζειν"»**
μτφρ. Δημήτρης Τζωρτζώπουλος

« [...] μπορούμε να πούμε σε εκείνους οι οποίοι υποστηρίζουν την αλήθεια και βεβαιότητα της ρεαλιστικής ύπαρξης ότι θα 'πρεπε να αναπεμφθούν στη στοιχειώδη σχολή της σοφίας, δηλαδή στα Ελευσίνια Μυστήρια της Δήμητρας και του Βάκχου και να μάθουν το μυστικό νόημα τού να τρώνε το ψωμί και να πίνουν το κρασί. Γιατί ο μυημένος σ' αυτά τα μυστήρια δεν φθάνει μόνο στο σημείο ν' αμφιβάλλει για το Είναι των αισθητών πραγμάτων, αλλά και να απελπίζεται γι' αυτό· εν μέρει φέρει ο ίδιος σε περαίωση την εκμηδένιση τέτοιων πραγμάτων στο πάρε-δώσε μαζί τους,

εν μέρει βλέπει αυτά να οδηγούνται αφ' εαυτών στην πλήρη εκμηδένισή τους.

Ακόμη και τα ζώα δεν αποκλείονται από τούτη τη σοφία, αλλά αποδεικνύονται μάλλον να είναι βαθιά μυημένα σε αυτήν· γιατί δεν παραμένουν αδρανή προ των αισθητών πραγμάτων, ως εαν τα τελευταία να ήταν καθαυτά όντα, αλλά απελπισμένα από αυτήν την ρεαλιστική πραγματικότητα και με πλήρη βεβαιότητα για την μηδαμινότητά τους, δίχως άλλο ρίχνονται πάνω τους και τα κατεσθίουν· και όλη η φύση, όπως τα ζώα, τιμά αυτά τα αποκαλυπτικά μυστήρια, τα οποία διδάσκουν τι είναι η αλήθεια των μυστικών πραγμάτων. [...]»

Φρανσουά-Ρενέ ντε Σατωμπριάν [1811]

Οδοιπορικό. Η Ελλάδα του 1806

μτφρ. Ανδρέας Καραντώνης

«[...] Ύστερα από τόσους περιηγητές, δεν έχω λοιπόν τίποτα να ιστορήσω για την Ελευσίνα, παρά μόνο πως περιδιάβασα ανάμεσα στα ερείπια της, πώς κατέβηκα στο λιμάνι και πώς στάθηκα να κοιτάξω το στενό της Σαλαμίνας. Οι τέλετες και η δόξα είχαν περάσει και βαθειά σιώπη βασίλευε στη στεριά και στη θάλασσα. Μήτε πια επευφημίες, ούτε τραγούδια, ούτε πομπές στην ακρογιαλιά ή πολεμικές κραυγές, ούτε συγκρούσεις τριήρεων και θόρυβοι στα κύματα. Μόλις επαρκούσε η φαντασία μου πότε ν' αναπολεί τις Ελευσίνιες θρησκευτικές τελετές πότε να σκεπάζει την παραλία με αναρίθμητους Πέρσες στρατιώτες που παρακολουθούσαν τη ναυμαχία! Η Ελευσίνα, είναι για μένα ο πιο αξιοσέβαστος τόπος στην Ελλάδα, γιατί εδώ διδασκόταν η ενότητα του Θεού και γιατί αυτός ο τόπος στάθηκε μάρτυρας του μεγαλύτερου αγώνα που έκαναν οι άνθρωποι για την ελευθερία. Κι όμως, ποιος θα το πιστέψει! Η Ελευσίνα, είναι σήμερα σχεδόν ολότελα σβυσμένη από τη μνήμη των Ελλήνων. [...] Η αδιαφορία αυτή των Ελλήνων προς την πατρίδα τους είναι αξιοθρήνητη και αισχρή. Όχι μόνο δεν ξέρουν την ιστορία τους, μα σχεδόν όλοι τους αγνοούν τη γλώσσα που τόσο τους δόξασε. Είδαμε έναν Άγγλο, που παρακινημένος από ιερό ζήλο, εγκαταστάθηκε στην Αθήνα για να δώσει μαθήματα αρχαίας Ελληνικής.

Έμεινα στην παραλία ως ότου μ' έδιωξε η νύχτα. Τα κύματα που είχε σηκώσει μια βραδινή αύρα, ξεσπούσαν στην ακρογιαλιά και ξεψυχούσαν στα πόδια μου. Περπάτησα κάμποση ώρα δίπλα στη θάλασσα που έβρεχε τον τάφο και τα τρόπαια του Θεμιστοκλή – και κατά πάσα πιθανότητα, την ώρα εκείνη μόνος εγώ στην Ελλάδα θυμόμουν τον μεγάλο άντρα.

Ο Ιωσήφ, είχε αγοράσει ένα πρόβατο για το δείπνο μας. [...] Από τη χαρά του πως θα τελείωναν πια οι κόποι του, φίλευε όλους μέσα στο σπίτι εκείνου που μας φιλοξενούσε. Όλοι ήταν σε κίνηση, η γυναίκα, τα παιδιά, ο σύζυγος. [...] Από τότε που ο Αλάριχος κατάργησε τα μυστήρια, νομίζω πως δεν έγινε ποτέ στην Ελευσίνα παρόμοιο συμπόσιο. Καθίσαμε στο τραπέζι, δηλαδή καθίσαμε χάμω, γύρω από το δείπνο. Η σπιτονοικοκυρά είχε ψήσει ψωμί που δεν ήταν πολύ καλό, μα ήταν μαλακό και ευώδιαζε φούρνο. Ήμουν πρόθυμος να ανανεώσω την κραυγή "Χαίρε Δήμητερ!" Το ψωμί αυτό που ήταν από στάρι της νέας συγκομιδής, διέψευσε μια προφητεία που την αναφέρει ο Τσάντλερ. Είπε, πως όταν έκανε την περιήγησή του, άκουσε από τους ντόπιους, πως αν ποτέ παίρναν το ακρωτηριασμένο άγαλμα της θεάς, ο κάμπος της Ελευσίνας θα έχανε τη γονιμότητά του. Μα η Δήμητρα πήγε στην Αγγλία και τα χωράφια της Ελευσίνας γονιμοποιούνται ακόμα και τώρα από την αληθινή εκείνη θεότητα που καλεί στα μυστήρια της όλους τους ανθρώπους και που καθόλου δεν φοβάται το ξεθρόνιασμα.

που δίνει στα λουλούδια τα ωραία τους χρώματα
που γεννάει και μεστώνει τις οπώρες,
και που μοιράζει τους, με μέτρο, της θερμότητα
των ημερών και τη δροσιά της νύχτας.

Το θαυμάσιο αυτό δείπνο και η ασφάλεια που χαιρόμαστε, τα απολάμβανα ακόμα περισσότερο, γιατί ήξερα πως τα χρωστούσαμε στην προστασία της Γαλλίας. Εδώ και τριάντα ή σαράντα χρόνια, όλες οι ακτές της Ελλάδας, και ξεχωριστά, τα λιμάνια της Κορίνθου, των Μεγάρων και της Ελευσίνας, ήταν λεία των πειρατών. Μα η δραστηριότητα των Σταθμών μας στην Ανατολή, εξάλειψε σιγά-σιγά την πειρατεία. Οι φρεγάτες μας αστυνόμευαν τις θάλασσες, και τώρα οι υπήκοοι του Σουλτάνου, ζουν ήσυχοι κάτω από τη

Γαλλική σημαία. Οι τελευταίες μεταβολές στην Ευρώπη, δημιούργησαν, για ένα ορισμένο διάστημα νέους συνδυασμούς δυνάμεων· μα οι κουρσάροι δεν ξαναφάνηκαν πια. Ήπιαμε λοιπόν "υπέρ της δόξης των όπλων" που προστάτευαν το τσιμπούσι μας στην Ελευσίνα, όπως οι Αθηναίοι ευχαρίστησαν τον Αλκιβιάδη, όταν οδήγησε με ασφάλεια πομπή του Ίακχου στο ναό της Δήμητρας.

Τέλος πάντων, η μεγάλη μέρα που μας είδε να μπαίνουμε στην Αθήνα, ξημέρωσε. Στις 23 Αυγούστου, στις τρεις το πρωί, είμαστε όλοι απάνω στα άλογά μας. Κι αρχίσαμε να παρελαύνουμε, σιωπηλοί, από την Ιερά Οδό. Πρέπει να βεβαιώσω πως και ο πιο ευλαβικός από τους μυημένους στα Ελευσίνια Μυστήρια, δεν θα ένοιωσε ποτέ τη δική μου συγκίνηση. [...] Περάσαμε την κοίτη ενός χείμαρρου, του Σαρανταπόταμου – ίσως να 'ταν ο Ελευσίνιος Κηφισός – είδαμε κάποια λείψανα χριστιανικών ναών, χτισμένων ίσως πάνω στον τάφο εκείνου του Ζάρηκα, που ο Απόλλων του είχε διδάξει τη μουσική. Κάποια άλλα ερείπια μάς δείχναν σε ποιο σημείο υψωνόταν τα μνήματα του Εύμολπου και του Ιπποθόντα. Βρήκαμε και τους Ρειτούς ή ρεύματα αρμυρού νερού. Εδώ τριγύρω ήταν, που, στις Ελευσίνιες τελετές, ο όχλος, την ώρα της πομπής, βλαστημούσε τους διαβάτες, σ' ανάμνηση των ύβρεων, που μια γριά είχε ξεστομίσει, κάποτε για τη Δήμητρα. Από κει, περνώντας στο βάθος, ή στην άκρια του καναλιού της Σαλαμίνας, χωθήκαμε στο στενό που σχηματίζεται ανάμεσα στην Πάρνηθα και στο Αιγάλεω. Αυτό το τμήμα της Ιεράς Οδού, λέγεται "Μυστικόν". [...]»

Τζον Γκαλτ [1813]

***Επιστολές από την Ανατολή* «Επιστολή XII: Αθήνα»**
μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς

«[...] Στο ένα από αυτά τα πηγάδια τρεις μικρές Αρβανίτισσες έπλεναν ρούχα. Στο κεφάλι τους φορούσαν σκουφάκι με ραμμένα νομίσματα που το ένα κάλυπτε το άλλο σαν λέπια, ενώ στις τρεις άκρες της πολύ μακριάς κοτσίδας τους, κρεμόντουσαν κρόσια φτιαγμένα και αυτά με νομίσματα.

Αυτή η επίδειξη της προίκας, μετά το γάμο τους, κρύβεται, για να χρησιμοποιηθεί για τις ανάγκες της οικογένειας. [...]»

Έντουαρντ Ντ. Κλαρκ [1816]

***Ταξίδια σε διάφορες χώρες*, τμ. IV, Κεφ. XVII «Πελοπόννησος και Αττική: Ελευσίνα»**
μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς

«[...] Κοντά στο δρόμο, λίγο πριν φτάσουμε στο χωριό και στη μέση ενός σωρού κοπριάς, θαμμένο ως το λαιμό λίγο πέρα από την άκρη του δαπέδου του ναού, το άγαλμα. Αλλά και αυτή η άθλια κοπριά δεν το απάλλαξε από την αρχαία ιστορία του. Οι κάτοικοι του μικρού χωριού, που βρίσκονται μεταξύ των ερειπίων της αρχαίας Ελευσίνας αντιμετωπίζουν το άγαλμα με τεράστιο σεβασμό, γεμάτοι προλήψεις. Αποδίδουν στην παρουσία του την ευφορία της γης. Γι' αυτό συσσώρευαν γύρω του λίπασμα, που χρησιμοποιούσαν στα χωράφια τους. Πιστεύουν ότι την απώλειά του θα ακολουθήσει συμφορά και η απώλειά της σοδειάς τους και δείχνουν τα στάχυα ανάμεσα στα γλυπτά στολίδια της κεφαλής, σαν αδιαμφισβήτητη απόδειξη της δύναμής του. [...]»

Λόρδος Μπάιρον [1819]

***Mazeppa*, «Απόσπασμα μιας νουβέλας»**
μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς

«[...] -Είναι κάτι αναπότρεπτο, πρέπει να ορκιστείς.
Πήρα τον όρκο, αυτό φάνηκε να τον ανακουφίζει. Έβγαλε από το δάχτυλό του ένα δαχτυλίδι με σφραγιδόλιθο, που είχε πάνω του χαραγμένα μερικά αραβικά γράμματα, και μου το 'δωσε.
Ύστερα συνέχισε.
-Την ένατη μέρα του μήνα, ακριβώς το μεσημέρι (όποιο μήνα σ' αρέσει, μα η ημερομηνία πρέπει να τηρηθεί απαρέγκλιτα) πρέπει αυτό το δαχτυλίδι

να το πετάξεις στην αλμυρή λίμνη που τα νερά της χύνονται στον κόλπο της Ελευσίνας. Την άλλη μέρα και την ίδια ώρα πρέπει να πας στα ερείπια του ναού της Δήμητρας και να περιμένεις εκεί μία ώρα.

-Γιατί;

-Θα δεις.

-Την ένατη ώρα είπες;

-Την ένατη.

Όταν του παρατήρησα πως η ημέρα που μου τα έλεγε αυτά ήταν η ένατη του μήνα, η όψη του άλλαξε και σταμάτησε. [...]»

Φρανσουά Πουκεβίλ [1826]

***Ταξίδι στην Ελλάδα*, τμ. IV, Κεφ. CVII «Αττική»**

μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς

«[...] Εισερχόμενοι στο Ράριον Πεδίο συναντήσαμε χωρικούς απασχολημένους με τα άροτρά τους, πρωτόγονα κατασκευασμένα, όπως αυτά του Τριπτόλεμου, που πρώτος εφεύρε αυτό το εργαλείο, και στην περιοχή στην οποία, όπως και στις πρώιμες εποχές, όλη αυτή η διαδικασία καλλιέργειας των σιτηρών γίνεται με βόδια. [...]

Η Ελευσίνα, σήμερα Λευσίνα ή Λεψίνα, είναι μια σύνοψη της δημιουργίας σύμφωνα με τη μυθολογία των αρχαίων, οι οποίοι σε όποιο μέρος και αν κατοικούσαν προσέθεταν ιδέες της θρησκείας τους. [...] Αλλά η λατρεία των μυστηρίων, ή οτιδήποτε άλλο συνέβαινε εκεί, ακόμα παραμένει ένα αδιαπέραστο μυστικό. Εάν, επομένως, μέρος αυτών των μυστηρίων ήταν, όπως υποτίθεται, η βεβαίωση της ένωσης του Θείου και της αθανασίας της ψυχής, τότε η Ελευσίνα αξίζει το σεβασμό της κάθε εποχής και του κάθε ανθρώπου. [...]

Καταμεσής των ερειπίων της Ελευσίνας, βρίσκεται το ταπεινό χωριουδάκι της Λεψίνας ή Λευσίνας, σύμφωνα με την σύγχρονη προφορά της ελληνικής γλώσσας, όνομα όμως που φέρνει φανερά στοιχεία του πρωτότυπου, κατοικείται από σαράντα οικογένειες Αλβανών. [...]»

Σάμιουελ Γκ. Χάου [1827]

***Επιστολές και ημερολόγια*, τμ. Ι «Η Ελληνική Επανάσταση», Κεφ. ΙΧ «Η πολιορκία της Αθήνας»**
μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς

«[...] Αμπελάκια, Σαλαμίνα, 2 Φεβρουαρίου 1827

Την ανατολή βρεθήκαμε στο χωριό της Ελευσίνας, που φέρει ακόμα την αρχαία επωνυμία του, και είναι τοποθετημένο επάνω στην περιοχή της αρχαίας πόλης. Έχει μια πολύ όμορφη θέα βλέποντάς την από τη θάλασσα, χτισμένη επάνω σε ένα ύψωμα, κοντά στην ακτή, με την ομορφιά του τοπίου να ψηλώνεται ακόμα περισσότερο από δύο τετράγωνους ενετικούς πύργους. Η πεδιάδα του Θριάσιου είναι μεγάλη και προφανώς πλούσια, και εάν η χώρα γίνει πάλι ελεύθερη, η Ελευσίνα θα απολαύσει μια σπουδαιότητα και μια σημασία καλύτερη από ό,τι στην αρχαιότητα, που θα προέρχεται αποκλειστικά από τον εορτασμό των μυστικών ιεροτελεστιών της Δήμητρας. [...]»

Ζακ-Λουί Λακούρ [1834]

***Ταξίδια στην Ελλάδα*, Βιβλίο ΙΙ, Κεφ. XVII «Η Αλβανίδα»**
μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς

«[...] Υπήρξε ένα μικρό περιστατικό που συνέβη λίγο πριν την αναχώρησή μας από την Ελευσίνα, ήταν ένα νέο είδος μυστηρίου που έκανε την υπέροχη σύντροφο του ταξιδιού μας, την κυρία D***, να βγάλει μια κραυγή τρόμου, [...] μια παράξενη γυναίκα της Ελευσίνας.
Αυτή η μελαμψή γυναίκα με την τολμηρή ματιά, έξυπνη και δυνατή, με την κοψιά της Αταλάντης που κατατρόπωσε τους δυο κενταύρους, ακολούθησε σε μεγάλη απόσταση την άμαξά μας και ιδιαίτερα την κυρία D***, που η νιότη, το παρουσιαστικό και η μεγαλοπρέπειά της, ενθουσίασαν και τράβηξαν την προσοχή της ελαφροπόδαρης Αλβανίδας. Ξαφνικά η άγρια ορμά προς τα εμπρός, αρπάζει με βία την όμορφη ξένη και την σύρει στην αγκαλιά της, έχοντας την πρόθεση να την περιεργαστεί, και να

ψηλαφίσει τα χαρακτηριστικά του προσώπου της. Όταν ακούσαμε τις κραυγές της κυρίας D***, γυρίσαμε ξαφνικά πίσω κι αρχίσαμε να ευχαριστούμε την αλβανίδα για τα παρακάλια της και την ευγένειά της, ενώ εκείνη την οδηγούσε προς το Μαντρί της, όπου θα μπορούσε να είχε μια τόσο καλή υποδοχή, όσο και στον πύργο ενός Σπαρτιάτη.

Η Αλβανίδα δεν φάνηκε τόσο αναστατωμένη από την αντίδρασή μας, και λίγο μακρύτερα, οι κουτσομπόλες συγχωριανές της, με τα μαλλιά τους φορτωμένα από ασημένια νομίσματα κάθε μεγέθους και κάθε χώρας, συνέχισαν να μας ακολουθούν βρίζοντας. Μερικοί βοσκοί με ψηλό παράστημα, που η όμορφη ράτσα τους δεν έχει ακόμα εκφυλιστεί, έτρεξαν ξοπίσω τους. Επειδή ήταν πιθανό, αυτή η περίεργη και προκλητική συνάντηση να φοβίσει και να μειώσει το ενδιαφέρον των κυριών για την εκδρομή, κρίναμε σοφό να μην τις εκθέσουμε στη μύηση των μυστηρίων της αγενούς Αλβανίδας στην Ελευσίνα, και σαλπάραμε. [...]»

Πέρσυ Μπ. Σέλλεϋ [1839]

***Ποιητικά έργα,* «Το άσμα της Περσεφόνης**
μτφρ. Άννα Μαρία Χατζηστυλιανού, Αγγελική Γκίκα και Χρυσάνθη Παρτσανάκη

«Ιερή Θεά, Μητέρα Γη,
Εσύ που από την αθάνατη αγκαλιά σου
Θεοί, άνθρωποι και ζώα ξεπετιούνται,
Φύλλο και βλαστός, μπουμπούκι κι ανθός,
Δώσε την θεϊκότερή σου πνοή
Στο σπλάχνο σου, την Περσεφόνη.

Εσύ που με την καταχνιά της βραδυνής δροσιάς
Θρέφεις τούτα τα νεαρά λουλούδια
Ώσπου ν' αλλάξουν άρωμα και χρώμα
Και να γενούν των Ωρών τα πιο όμορφα τέκνα,
Δώσε την θεϊκότερή σου πνοή
Στο σπλάχνο σου, την Περσεφόνη.»

Τζον Λ. Στήβενς [1838]

Συμβάντα του ταξιδιού
μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς

«[...] Νωρίς το πρωί ξεκίνησα και πάλι. Σε ένα μικρό χάνι στην Ελευσίνα είδα τρεις ή τέσσερις βαυαρούς στρατιώτες να πίνουν και να εξευτελίζουν τον έλληνα ιδιοκτήτη αποκαλώντας τον κοροϊδευτικά πατριώτη και καπετάνιο. Ο Έλληνας υπέφερε τα πειράγματα και τους χλευασμούς χωρίς μια λέξη, αλλά υπήρχε θανατηφόρα έκφραση στο βλέμμα του, σα να φαινόταν να έλεγε: "θα έρθει και η ώρα μου" και θυμάμαι, στη συνέχεια, σα να είπα στον εαυτό μου ότι οι Βαυαροί θα το πληρώσουν με αίμα. Στην πραγματικότητα, οι στρατιώτες το παρατράβηξαν και μάλλον το έκαναν σαν για επιδειξη προς εμένα. Ένας από αυτούς χαστούκισε τον έλληνα από πίσω καθώς πήγαινε κρασί σε κάποιον πελάτη, με αποτέλεσμα να του χυθεί όλο από το δοχείο που κρατούσε. Ο πελάτης βλέποντας τη σκηνή έπεσε πάνω στον βαυαρό σαν αστραπή, τον έριξε κάτω και θα τον στραγγάλιζε αν δεν τον είχαν τραβήξει μακρία οι παρευρισκόμενοι. Πράγματι, οι Έλληνες αναγνωρίζουν ήδη τόσο την πνευματική όσο και τη σωματική τους υπεροχή απέναντι στους Βαυαρούς. Πριν λίγο καιρό ένα τμήμα Βαυαρών στρατιωτών είχε αποσταλεί για να αντιμετωπίσει μια ομάδα Μανιατών που τελικάν συνελήφθησαν από αυτούς και μετά από μια φάρσα δήθεν πώλησής τους σε δημοπρασία, με τιμή ένα δολάριο το κεφάλι τους, τους έδειραν και τους πέταξαν με τις κλωτσιές στέλνοντάς τους μακριά. [...]»

Χάνς Κρίστιαν Άντερσεν [1842]

***Οδοιπορικό στην Ελλάδα*, Κεφ. VIII «Δαφνί»**
μτφρ. Άλλαν Λούντ

«[...] Η Αθήνα περιτριγυρίζεται από μεγάλους σπαρμένους με σιτάρια αγρούς, χωρίς φράκτες που να τους προστατεύουν από τις επιδρομές πεζών και καβαλάρηδων που ο καθένας τους αυθαίρετα χαράζει το μονοπάτι του μέσα στα σπαρτά [...]. Μετά τον δρόμο του Πειραιά, αυτός που οδηγεί στην Ελευσίνα είναι ο καλύτερος. Λίγο πιο εκεί από την Αθήνα, εκεί που

αρχίζει ο ελαιώνας, προσπερνάμε τον φημισμένο Κηφισό, που σήμερα τον αποτελούν τρία ρυάκια, που μπορείς να τα διασχίσεις χωρίς πρόβλημα. Στην άλλη πλευρά του ελαιώνα, ο τόπος είναι έρημος και πνιγμένος στην άγρια βλάστηση. Ο δρόμος σε αυτό το σημείο περνά κοντά σε αρχαία ίχνη τροχών αποτυπωμένα στο βραχώδες έδαφος. Είναι φαρδύς, ευθύς και καταλήγει στον κόλπο συνεχίζοντας για την Ελευσίνα που σήμερα αποτελείται από 40 πλίθινες καλύβες και μερικά ερείπια αρχαίων ναών. Παρατήρησα στο λιμάνι της μια ντουζίνα περίπου, από ψαρόβαρκες. [...]»

Χάινριχ Χάινε [1844]

***Νέα ποιήματα,* «Ο Κάτω Κόσμος (Ι-ΙΙ)»**

μτφρ. Δημήτριος Λάμψας

Ι

«Ας έμενα χωρίς γυναίκα, συχνοκράζει
ο Πλούτωνας κι όλο βογγά κι αναστενάζει –
Στα βάσανα του παντρεμένου τα σκυλίσια
το βλέπω πια, πως αγυναίκωτος ο Άδης
δεν ήταν Άδης, μόν' πανέμορφα Ηλύσια!

Ας ήμουν σαν το παντέρημο τρυγόνι!
Αφότου ζεύτηκα τη στρίγγλα Περσεφόνη,
αχ, τίποτα άλλο δε ζητάω παρ' τον τάφο!
Μπρος στις φωνές της το γαβγίδι του Κέρβερου
στα πέδιλά μου τα παλιά, καλέ, το γράφω!

Του κάκου ο δόλιος προσπαθώ νύχτα-μέρα
ειρήνη να βρω! Δε βαριέσαι, που εδώ πέρα
δεν έχω κάν' και των κατάδικων τη χάρη!
Ζηλεύω αληθινά του Σίσυφου πια το βράχο,
ζηλεύω και των Δαναΐδων το πιθάρι!

II
Σε θρόνο ολόχρυσο στων ίσκιων το βασίλειο
που φως δεν έρχεται ποτές από τον ήλιο,
στον σύζυγό της είναι δίπλα θρονιασμένη
θλιμμένη από καρδιάς η δόλια Περσεφόνη
και τούτα λέει με την ψυχή φαρμακωμένη:

"Πως ήθελα λιγούλια να 'χα λουλουδάκια
και ν' άκουγα των αηδονιών τα τραγουδάκια,
πως ήθελα του ήλιου τ' ολόθερμο το χάδι!
Μ' αντίς γι' αυτά μόνο νεκρούς έχω μπροστά μου,
μ' αυτούς μαραίνονται τα νιάτα μου στον Άδη!

Στου γάμου τώρα τα δεσμά μ' έχουν δεμένη
σ' αυτή την ποντικότρυπα τη σιχαμένη!
Τη νύχτα στα παράθυρά μου τριγυρνάνε
ωχρά φαντάσματα και λίγο παραπέρα
της Στύγας τα νερά τα ολόμαυρα βογγούνε!

Απόψε στο τραπέζι μου έχω καλεσμένα
τον Χάρο τον ξεμάγουλο κι αλί σε μένα
του Κάτω Κόσμου τους τρανούς τους δικαστάδες
που μόνο να τους δεις, πεθαίνεις απ' την πλήξη!
Με δαύτους, Θέ μου, πώς να κάνεις χωρατάδες!" [...]»

Γκρέγκορι Α. Περδικάρης [1845]

***Η Ελλάδα των Ελλήνων*, τμ. I, Κεφ. I «Μέγαρα»**
μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς

«[...] ανέβηκα τα υψώματα του Αιγάλεω, κατεβαίνοντας μέσω του περάσματος του Δαφνιού προς τη θάλασσα. Έχοντας απολαύσει τη θέα του Ελευσινιακού κόλπου, με τα ήρεμα νερά του, και τα μεγαλοπρεπή βουνά που έχει σύνορά του, συνέχισα κατά μήκος των ομαλών και έρημων ακτών,

μέχρι που έφτασα στο επίσης έρημο, αλλά όμορφο χωριό της Ελευσίνας. Στα παλιά χρόνια, η δεξιά και η αριστερή πλευρά της "Ιεράς Οδού", που οδηγούσε από την Αθήνα προς το μεγάλο ναό της Δήμητρας, ήταν διακοσμημένη με ιερά των θεών, και μνημεία ηρώων και φιλοσόφων. Παρουσίαζε μια αδιάσπαστη αλυσίδα ευχάριστων αντικειμένων, ικανά να προετοιμάσουν το μυαλό του προσκυνητή για τα μυστήρια στους ναούς της Ελευσίνας. Αλλά προς το παρόν κάθε αρχαίο κτίσμα έχει εξαφανιστεί, παραμένοντας στο έδαφος κάποια ερείπια, και ο ταξιδιώτης, ο οποίος έχει την τύχη να αναγνωρίσει έστω και λίγες από τις τοποθεσίες κατά μήκος της διαδρομής, θα βρεθεί περικυκλωμένος από χαλάσματα και θλίψη, ακόμη κι όταν φτάσει στο τέλος της, στον περίβολο του μεγάλου ναού. Μερικοί σπασμένοι κίονες του ναού, και μερικοί ανοιγμένοι τάφοι και τύμβοι σε κοντινή απόσταση, είναι όλα όσα απόμειναν και παραμένουν στην Ελευσίνα. Ο Ενετικός πύργος στο φρύδι του λόφου, και οι καλύβες των Αλβανών στην πεδιάδα, ανήκουν στις βεβηλώσεις των νεότερων χρόνων, και, κατά συνέπεια, προκαλούν κακοφωνία γιατί δεν έχουν καμία σχέση με τα αντικείμενα και τα δρώμενα που ζωντανεύουν στη σκηνή των ανακτόρων και στις στοές της Ελευσίνας, τη "θρησκευτική πρωτεύουσα της Ελλάδας".

Αλλά ενώ οι βωμοί των ειδωλολατρικών θεών έπαψαν να καίουν και οι καρδιές των πιστών έχουν και αυτές πάψει να κτυπούν, ο τόπος που κάποτε ήταν αφιερωμένος στη θρησκεία δεν έχει χάσει την ιερότητά του. Εξακολουθεί να έχει την ιερή επιρροή, στάζοντας ακόμη ηθικά διδάγματα. [...]»

Ντόσον Μπόρερ [1845]

***Ένα ταξίδι από τη Νάπολη στην Ιερουσαλήμ*, Κεφ. VI «Αθήνα: Εκδρομή στην Ελευσίνα»**
μτφρ. Άννα Μαρία Χατζηστυλιανού, Αγγελική Γκίκα και Χρυσάνθη Παρτσανάκη

«[...] Οι γυναίκες της Ελευσίνας έμοιαζαν άπορες: ένα μακρύ, φαρδύ μάλλινο πανωφόρι, πλεγμένο με μαύρο μαλλί, και εξαιρετικά άχαρο, φαινόταν να είναι το αγαπημένο ένδυμα. Αφού μείναμε μια-δύο ώρες για να απο-

λαύσουμε μία από τις πιο όμορφες θέες που μπορούν να υπάρξουν, ακόμη και στη φαντασία εκείνων που πολλά έχουν δει, αγναντέψαμε τη θάλασσα που σαν γυαλιστερός καθρέφτης πλαισιωνόταν από βουνά που αντανακλούσαν το βαθύ γαλάζιο ενός νότιου ουρανού· πήραμε ξανά τον δρόμο για την Αθήνα. Καθώς προχωρούσαμε δεν μπορούσαμε παρά να θαυμάζουμε τα όμορφα παρτέρια με τις ανεμώνες που κάλυπταν τις άκρες του δρόμου· το ροζ χρώμα επικρατούσε, αλλά υπήρχαν και πορφυρές και άλλες άσπρες με ροζ μάτι, ανθισμένες και πολύ πιο γοητευτικές απ' όσο είχα δει ποτέ στους κήπους της Αγγλίας. [...]»

Άρθουρ Σοπενάουερ [1851]

***Πάρεργα και παραλειπόμενα*, τμ ΙΙ, κεφ. XV «Περί Θρησκείας: Ένας Διάλογος»**
μτφρ. Άννα Μαρία Χατζηστυλιανού, Αγγελική Γκίκα και Χρυσάνθη Παρτσανάκη

«[...] Η φιλοσοφία, από την άλλη πλευρά, πρέπει να είναι σαν τα Ελευσίνια Μυστήρια, για τους λίγους, τους εκλεκτούς.. [...]»

Ναθάνιελ Π. Ουίλις [1853]

***Καλοκαιρινή κρουαζιέρα στη Μεσόγειο* «Επιστολή XXVI: Αρχαία ερείπια της Ελευσίνας»**
μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς

«[...] Φτάσαμε στην Ελευσίνα, και περιτριγυριστήκαμε από ένα πλήθος ανθρώπων, με τόσο απλούς και περίεργους τρόπους, που έμοιαζαν από τις ενδυμασίες τους και το χρώμα του δέρματός τους με τους Ινδιάνους της χώρας μας. Τα ερείπια μιας μεγάλης πόλης απλώνονταν μπροστά μας, καθώς και οι καλύβες που υπήρχαν ετερόκλητα (αυθαίρετα) χτισμένες μέσα σε αυτά. Μεγαλοπρεπή θραύσματα κίονων και όγκων μαρμάρου διέκοπταν τη διαδρομή μέσα από το χωριό, και ανάμεσα σε δυο από τα σπίτια

βρισκόταν μισοθαμμένο, ένα γιγαντιαίο μενταγιόν από πεντελικό μάρμαρο, παριστάνοντας σε *altorelieve* (έκτυπο ανάγλυφο), το μισό σώμα και το κεφάλι ενός πολεμιστή με πλήρη πανοπλία. Με δυσκολία εκατό άντρες θα μπορούσαν να το μετακινήσουν. Ο αρχιπλοίαρχος Πάτερσον (Patterson) του πλοίου "Constitution" προσπάθησε πριν 6 χρόνια αλλά το βάρος του τον απέτρεψε.

Οι κάτοικοι συγκεντρώθηκαν περισσότερο γύρω από τις κυρίες της ομάδας μας, εξετάζοντας τα φορέματά τους με παιδιάστικη περιέργεια. Ήταν αναμφίβολα οι πρώτες ξένες γυναίκες που είχαν ποτέ τους δει στην Ελευσίνα με ευρωπαϊκό ένδυμα. Μια από τις κυρίες συνέβη να βγάλει τα γάντια της, και τότε υπήρξε μια γενική κραυγή, μια έκπληξη. Το μελαχρινό παιδί είχε σαφώς εκλάβει το γάντι σαν το χρώμα του χεριού. Ήταν επίσης περίεργοι να δουν και τα πρόσωπά τους που ήταν καλυμμένα από πυκνά πέπλα για προστασία από τον ήλιο. Το θέαμα των επιδερμίδων τους, που σε οποιαδήποτε χώρα προακαλούσε εντύπωση η εκθαμβωτική λευκότητά τους, ολοκλήρωσε την έκπληξη των παιδιών της Δήμητρας. Εμείς, από την πλευρά μας, ελάχιστα εντυπωσιαστήκαμε από τις ενδυμασίες τους. Πάνω από το μεσοφόρι φορούσαν ένα ευρύχωρο πανωφόρι από λευκό ύφασμα που έφτανε μέχρι το γόνατο, ανοιχτό μπροστά, με τις άκρες και τα μανίκια, γαρνιρισμένα από ένα πολύ όμορφο κόκκινο κορδόνι. Το κάλυμμα της κεφαλής ήταν φτιαγμένο εξολοκλήρου από νομίσματα. Πρώτα φορούσαν σε όλη την έκταση του προσώπου, *alaferoniere*, μια πλεχτή σαν δίχτυ κορδέλα με χρυσά τσεκίνια και ένα σκουφί με γείσο, σαν περιλαίμιο περικεφαλαίας, που εφάρμοζε απόλυτα στο κρανίο έχοντας ραμμένα πάνω του και καλύπτοντας όλη την επιφάνειά του, νομίσματα κάθε αξίας, τοποθετημένα κατά μέγεθος, πέφτοντας το ένα πάνω στο άλλο σα λέπια. Τα μαλλιά έπεφταν στην πλάτη πλεγμένα σε κοτσίδα που ήταν επίσης στολισμένη στην άκρη της με νομίσματα. Από τις πενήντα ή εξήντα γυναίκες που είδαμε, θα πρέπει οι μισές να είχαν στο κεφάλι τους νομίσματα αξίας από 1 έως 200 δολάρια. Με κόπο και αρκετό χιούμορ προσπαθούσαμε να τα εξετάσουμε. Το μεγαλύτερο ποσοστό των νομισμάτων ήταν παράδες, ένα μικρό και λεπτό τούρκικο νόμισμα πολύ μικρής αξίας. Μεταξύ των μεγαλύτερων νομισμάτων υπήρχαν δολάρια από όλα τα έθνη, πέντε φράγκικα κομμάτια, γρόσια Σικελίας, κολωνάτα (colonati) Τοσκάνης, βενετσιάνικα swansicas,

κ.λπ. Πολύ αμφέβαλα αν αυτά τα νομίσματα δεν ήταν λεία από πειρατικό καΐκι. Δεν υπάρχει καμία πιθανότητα να τα ξοδέψει ή να τα ανταλλάξει κανείς σε μία πόλη τόσο μακρινή και απομακρυσμένη χιλιάδες χιλιόμετρα, όπως η Ελευσίνα, και είναι ξεκάθαρο ότι ήταν ένα διακοσμητικό στοιχείο για του οποίου τη χρήση και το νόημα πολύ λίγα γνωρίζουμε [...]»

Ουώλτ Ουίτμαν [1855]

***Φύλλα χλόης*, «Περήφανη μουσική της καταιγίδας» (10)**
μτφρ. Μιχαήλ Μαρμαρινός

«[...] Ξανά, στην Ελευσίνα, πατρίδα της Δήμητρας, να βλέπω τους σύγχρονους Ελληνες να χορεύουν,
να χτυπούν τα χέρια τους καθώς λυγίζουν τα σώματα, τους ακούω
ακούω τη μετρική πανδαισία των βημάτων τους. [...]»

Εμίλ-Λουί Μπουρνόφ [1856]

«Ελευσίνα»
μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς

«[...] Η πόλη αυτή, μια από τις διασημότερες του αρχαίου κόσμου, έχει χάσει πλήρως την παλιά της δόξα. Τα μνημεία της είναι όλα κατεστραμμένα εκ θεμελίων. Το λιμάνι της είναι επίσης κατεστραμμένο, οι φημισμένοι της τάφοι δεν υπάρχουν πλέον, ούτε τα αγάλματά της, κάθε είδους. Δε μιλούν ίχνος ελληνικών. Ορισμένες αλβανικές οικογένειες, μόλις και μετά βίας καταλαβαίνουν τα στοιχειώδη ελληνικά και κατοικούν ανάμεσα σε σωρούς αρχαίων ερειπίων, κατά μήκος του λόφου, κοντά στη θάλασσα. Είναι ένα από τα μέρη που πέρασε από πολλά χέρια. [...]

Οι βάρβαροι της μεγάλης εισβολής δεν άφησαν τίποτα όρθιο στο πέρασμά τους. [...]

Ό,τι έχει απομείνει από αυτά, μετά από δύο χιλιάδες χρόνια ζωής είναι τα ερείπια της τελευταίας βαρβαρότητας. Οι απόγονοι των Ελλήνων κατοικούν σε αυτή τη γη, την εξημέρωσαν, την καλλιέργησαν, την πλούτισαν,

και την έκαναν το κέντρο του κόσμου, αυτοί είναι και οι νόμιμοι ιδιοκτήτες. Οι άλλοι δεν ήταν παρά εισβολείς, φρουροί ή περαστικοί. [...]
Η ενδυμασία των Αλβανών γυναικών της Ελευσίνας είναι γραφική, πλούσια αλλά με την απλότητα του αρχαίου γούστου, παρόλο που δεν είναι ελληνική. Αυτές οι γυναίκες γνέθουν κάθε στιγμή της ημέρας. [...] Γνέθουν όλες, από τη νηπιακή τους ηλικία, μέχρι τα γεράματά τους και όλες κάθονται με τον ίδιο τρόπο, οκλαδόν στις φτέρνες. [...]
Παρατηρήσαμε μέσα στο Χάνι, μεταξύ των γυναικών που έγνεθαν, μια νέα αρκετά όμορφη γυναίκα, που θήλαζε το παιδί της, το στήθος ήταν αποκαλλυμένο και εκτεθειμένο σε όλα τα βλέμματα. Είναι κάτι φυσικό αυτό σε όλη την Ελλάδα. Οι λαοί δεν τοποθετούν καθόλου την ευπρέπεια μέσα στις ίδιες τις πράξεις· τα όρια που θέτουν για να μην εκτεθούν, ποικίλουν ανάλογα με τις συνήθειες και τις ανάγκες του κλίματος. Η αλβανική ενδυμασία καλύπτει το σώμα και δεν το σφίγγει σε κανένα σημείο του, ανεξάρτητα ηλικίας. Είναι έτσι φτιαγμένο ώστε να δίνει ένα σφρίγος, απλότητα στις γραμμές του και φυσικότητα στις Ελευσίνιες, καθώς επίσης και υγεία σε αυτόν τον πληθυσμό που αντιστέκεται σε ένα ζεστό κλίμα και σε έναν, συχνά, εμπύρετο και ανθυγιεινό αέρα. [...]

Κατά τα άλλα αν θεωρήσουμε όλα τα άλλα αβάσιμα, η θέση της Ελευσίνας είναι εξαιρετική. Βρίσκεται σε ένα βραχώδες ύψωμα στο χείλος της θάλασσας, στην άκρη μιας εύφορης πεδιάδας, που περιβάλλεται από όμορφα βουνά, απάνεμη, σε μικρή απόσταση απ΄ την πόλη, με ανοικτές κοιλάδες που επεκτείνονται μέχρι το ευδωδια στο πευκοδάσος του Κιθαιρώνα. Τέλος, η Ελευσίνα βρίσκεται στο μέσο της απόστασης Αθήνας και Μεγάρων, στο μεγάλο δρόμο της Πελοποννήσου, στο σημείο που τη χωρίζει από τον κεντρικό δρόμο της Βοιωτίας και της Φωκίδας.[...]»

Χένρυ Μ. Μπαιρντ [1857]

Μοντέρνα Ελλάδα, Κεφ. XIX «Θήβα και Ελευσίς»
μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς

«[...] Το εντυπωσιακό χαρακτηριστικό γνώρισμα της Ελευσίνας είναι η

ακρόπολή της, ένας μακρύς, χαμηλός λόφος, παράλληλος στη θάλασσα, που κάτω από το ανατολικό άκρο του βρίσκεται το χωριό. Βρήκα μερικά ερείπια των τειχών της, καθώς και τα απομεινάρια ενός κατεστραμμένου τουρκικού πύργου. [...]

Αναρριχήθηκα σ' ένα μικρό παρεκκλήσι που τώρα έχει καταλάβει το χώρο, και απόλαυσα την καταπληκτική θέα ολόκληρης της πεδιάδας. Η θέα προς τη θάλασσα διακόπτεται από τα βουνά της Σαλαμίνας, και στον κόλπο που περικλείεται, το νερό είναι το βαθύτερο μπλε που είχα ποτέ μου δει. [...]

Αρκετός αριθμός ιστιοφόρων αρμένιζαν τεμπέλικα σε απόσταση πέρα από το όρος Αιγάλεω στην περιοχή όπου ψαρεύεται το μεγαλύτερο μέρος των ψαριών για την αγορά της Αθήνας. [...] Ο δρόμος από την Ελευσίνα στην Αθήνα είναι ένας από τους καλύτερους στη χώρα. Ακολουθεί μια αρχαία εθνική οδό κάποτε στολισμένη από μνημεία, των οποίων μόνο ένα ή δύο μπορούν σήμερα να αναγνωριστούν. [...]»

Νασσάου Ο. Σίνιορ [περ. 1857-1858]

***Ημερολόγιο από την Ελλάδα και την Τουρκία* «Αθήνα: Ο δρόμος για την Φυλή»**

μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς

«[...] Η ακτή κατά μήκος της οποίας πορευόμουν ήταν το στοιχείο στο οποίο ο Ξέρξης στρατοπέδευσε ενώ ο στόλος του έδινε τη μάχη της Σαλαμίνας. Πρέπει να πέρασα κοντά στο σημείο στο οποίο είχε στήσει το θρόνο του, απ' όπου και παρατηρούσε τη μάχη. Τίποτα δε θα μπορούσε να είναι πιο όμορφο απ΄ ό,τι στον κόλπο της Ελευσίνας και των Στενών της Σαλαμίνας. [...]»

Φεντρίκα Μπρέμερ [1860]

***Η Ελλάδα και οι Έλληνες*, Ένατος σταθμός «Η Ελευσίνα και τα μυστήρια της»**
μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς

«[...] Το απόγευμα, οι δύο νεαρές Φιλήμων βγήκαν, και επέστρεψαν αμέσως ντυμένες με φορεσιές της Ελευσίνας, ένα μακρύ λευκό σακάκι κεντημένο με μαύρο κορδόνι, ένα λευκό λινό ένδυμα δεμένο στο λαιμό, και στο κεφάλι ένα είδος κεφαλόδεσμου, πάνω από το οποίο έπεφτε μακρύ λευκό πέπλο γάζας, ριγμένο στους ώμους και πέφτοντας πίσω σε αυτούς. Αυτό το κοστούμι – όπως και αυτά που φορεί το σύνολο των Ελευσίνιων γυναικών – είναι απλά, αλλά πολύ ποιητικά. Οι όμορφες νεαρές αδελφές, θα μπορούσαν, έτσι όπως ήταν ντυμένες, να εκπροσωπήσουν τις ιέρειες της Δήμητρας. Σχεδόν ολόκληρος ο πληθυσμός της Ελευσίνας είναι Αρβανίτες και μιλούν την αρβανίτικη γλώσσα, μια γλώσσα τελείως διαφορετική από την ελληνική, και η οποία όπως πολλοί υποστηρίζουν είναι απόγονος της πιο αρχαίας Πελασγικής γλώσσας. Εξακολουθεί σήμερα να είναι η δημοφιλής γλώσσα της Αλβανίας (Ήπειρος), τη χώρα στην οποία λατρευόταν ο Πελασγικός Δίας. [...]»

Ντόρα ντ' Ίστρια [1860]

εφ. *L' illustration*, «Ελευσίνα ΙΙ»
μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς

«[...] Το χωριό της Ελευσίνας ή Λεψίνας, βρίσκεται στο κάτω μέρος του σκαμμένου από τον Σαρωνικό, κόλπου, σε μια όμορφη τοποθεσία. Οι γαλάζιες ελβετικές λίμνες δύσκολα μπορούν να δώσουν μια ιδέα της εξαίσιων σκιών των κυμάτων που περιλούουν τον κόλπο, όπου φαίνονται και κάποια νησιά. Το νησί της Σαλαμίνας, κλείνει την είσοδο του κόλπου, στον οποίο έδωσε το όνομά του. Για να απολαύσει κάποιος πλήρως τη θέα προς τη θάλασσα, τα νησιά και το νησί (Σαλαμίνα), πρέπει να ανέβει στο βουναλάκι, εκεί όπου παλαιότερα υπήρχε η ακρόπολη της Ελευσίνας, και το οποίο στέφεται από ένα βενετικό πύργο, χτισμένο πάνω στα αρχαία θεμέ-

λια. Από εδώ βλέπουμε τα ίχνη του προβλήτα, τα συντρίμμια ενός κατεστραμμένου από το χρόνο λιμανιού.Από πάνω υψώνονται αμφιθεατρικά οι πλαγιές του Αιγάλεω και του Κορυδαλλού. Τα τόξα ενός ρωμαϊκού υδραγωγείου που έφερνε νερό στην πόλη, είναι ένα άλλο απομεινάρι του αρχαίου πολιτισμού. Αριστερά το μάτι σταματά στο χωριό της Θρίας, που έδωσε και το όνομα σε αυτό το τμήμα της πεδιάδας, διάστικτη με αμπελώνες, ελαιώνες και συκιές. Μπορεί να φανταστεί κανείς πόσο μεγαλείο πρόσθετε αυτό το τοπίο στο ναό της Δήμητρας, το τεράστιο και θαυμάσιο αυτό οικοδόμημα που χτίστηκε από πεντελικό μάρμαρο, με τη φροντίδα του Περικλή, και το οποίο καταστράφηκε από βάρβαρες στρατιές, των οποίων αρχηγός ήταν ο Αλάριχος. Την ανασκαφή, του διάσημου αυτού ιερού, στο οποίο εργάστηκαν οι καλύτεροι καλλιτέχνες του χρυσού αιώνα, αποφάσισε να κάνει η γαλλική κυβέρνηση. [...]»

Σερ Ντόμινικ Τζ. Κόρριγκαν [1861]

***Δέκα ημέρες στην Αθήνα*, Κεφ. ΙΙΙ «Αθήνα: Ελευσίνα – Τα Πηγάδια του Λόφου»**
μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς

«[...] Στη μία το μεσημέρι ξεκινήσαμε για την Ελευσίς (Eleusis) ή Έλεβσις (Elevsis), όπως την προφέρουν οι Αθηναίοι, και που είναι κατά πάσα πιθανότητα σωστό, αν και, στο αυτί μου, το πρώτο ακούγεται πιο ευχάριστο. Το μικρό αυτό χωριό, κατοικείται από έναν αριθμό γαιοκτημόνων που κατέχουν από κοινού τους γειτονικούς αμπελώνες. Είναι όμορφα κτισμένο σε ένα ύψωμα, και αμέσως καθώς κοιτάς ακριβώς κάτω, υπάρχει μια παλιά ημικυκλική προβλήτα που χρησιμοποιείται σήμερα από ψαράδες και περιστασιακά από ατμόπλοια που επισκέπτονται τον τόπο, παρέχοντας καταφύγιο και ασφάλεια, όπως συνέβαινε και με τις τριήρεις, δύο χιλιάδες χρόνια πριν. Οι σημερινοί κάτοικοι αποτελούν αρβανίτικη αποικία, που δεν είναι γνωστό πότε έφτασαν εκεί. Διατηρούν τη φορεσιά τους, η οποία έχει πλέον καθιερωθεί ως εθνική ελληνική ενδυμασία και η γλώσσα τους, όπως έχω αναφέρει, διαφέρει πολύ από τη σύγχρονη ελληνική γλώσσα. Το χωριό επισκέπτονται οι ξένοι, κυρίως για να δουν τα ερείπια του ναού της

Ελευσίνας. Είναι Κυκλώπεια σε μέγεθος και εξαιρετικά σε όλες τις λεπτομέρειες με τα όμορφα και λεπτά στοιχεία των κορινθιακών κιονοκράνων, και έτσι φίνα, όπως δείχνουν, μοιάζουν σα να σμιλεύτηκαν χθες. Τα ερείπια καταλαμβάνουν μια μεγάλη έκταση και καθώς λέγεται, μόνο τα προπύλαια έχουν αποκαλυφθεί.

Περπατήσαμε στο λόφο πάνω από τα ερείπια. Άφησα πίσω τη συντροφιά μου για να φτάσω στην κορυφή, αγχωμένος να απολαύσω τη θέα, που είναι εξαίσια. Βουνά να κυκλώνουν από τη μια πλευρά, ενώ από την άλλη η Αίγινα όχι τόσο μακριά, και στα πόδια μου ο κόλπος όπου "Αι σκιαί των ορέων καταβαίνουσιν αποτόμως, επί του ένδοξου κόλπου σου, ω Σαλαμίς, φίλη της νίκης".»

Βίκτωρ Ουγκώ [1864]

***Φιλοσοφία και φιλολογία,* Μέρος πρώτο, Βιβλίο IV «Σαίξπηρ ο αρχαίος»**
μτφρ. Γεράσιμος Βουτσινάς

«[...] Εις τας μεγάλας ημέρας των Ελευσινίων ο κήρυξ του Αρείου Πάγου εσάλπιζε προς τιμήν του Αισχύλου με υβν τυρρηνικήν σάλπιγγα [...] Διά την Ελλάδα, ο Αισχύλος ήτο ο αυτόχθων ποιητής· ήτο κάτι περισσότερο από Έλλην, ήτο πελασγικός. Είχε γεννηθεί εις την Ελευσίνα και δεν ήτο μόνον Ελευσίνιος, αλλά και ελευσινιακός, δηλαδή μεμυημένος. [...]»

Τζούλια Ο. Χάου [1868]

***Από τη βελανίδια στην ελιά,* «Εκδρομές»**
μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς

«[...] Ένα σύγχρονο αλβανικό χωριό καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος της περιοχής, εκεί όπου στο παρελθόν υπήρχε ο ναός. Καθώς ήταν Κυριακή, βρήκαμε τους κατοίκους ντυμένους τα γραφικά τους κοστούμια, οι άνδρες με κεντημένα σακάκια ή κάπες από γιδότριχα, με κοντά φαρδιά μανίκια.

Οι γυναίκες με στενές φούστες, φορούσαν επάνω τους μακριές στενές και χωρίς μανίκια ρεντιγκότες από άσπρο, χονδρό μάλλινο ύφασμα με μαύρο κέντημα κάτω από την πλάτη, στο κέντρο του οποίου έπεφταν οι μακριές κοτσίδες, δεμένες στις άκρες τους με μαύρη κορδέλα. Μερικές απ' αυτές φορούσαν στη μέση μεγάλες αγκράφες, που τις αποτελούσαν δίσκοι επαργυρωμένου χαλκού, περίπου σαν και αυτές που φορούν οι κυρίες στη χώρα μας. Ζητήσαμε την άδεια για να μπούμε μέσα σε ένα από τα μικρά αγροτόσπιτα, πουδεν ήταν παρά ένα και μοναδικό δωμάτιο. Οι τοίχοι παστρικά ασπροβαμμένοι. Ένα πήλινο τσουκάλι έβραζε επάνω σε φωτιά από ξύλα. Δεν είδα κανένα έπιπλο εκτός από ένα χαμηλό ξύλινο μπαούλο, στο οποίο ήταν καθισμένη μια ηλικιωμένη γυναίκα, η γιαγιά της οικογένειας.

[...]

Παραπλεύρως μια μικρή καλύβα υποδήλωνε με μεγαλοπρέπεια τον τίτλο του μουσείου. Μπήκαμε με τη συνοδεία φρουρού, ενός γέρου στρατιώτη, που ήταν και υπεύθυνος. Η συλλογή αποτελείται από μια μάζα μικρών τεμαχίων, μερικά από τα οποία ανήκαν σε αρχαία αγάλματα και μερικά σε αρχιτεκτονικά γλυπτά. [...]»

Φρίντριχ Νίτσε [1872]

***Η γέννηση της τραγωδίας*, Κεφ. 1**
μτφρ. Ζήσης Σαρίκας

«[...] Ο ευγενέστερος πηλός, το ακριβότερο μάρμαρο, δηλαδή ο άνθρωπος, πλάθεται και κόβεται εδώ· και στα χτυπήματα της σμίλης του διονυσιακού καλλιτέχνη – των κόσμων – αντηχεί η κραυγή των Ελευσίνιων μυστηρίων: "Γονατίζετε, εσείς εκατομμύρια όντα; Διαισθάνεσαι τον Πλαστή σου, κόσμε;". [...]»

Στεφάν Μαλλαρμέ [1880]

Οι αρχαίοι θεοί
μτφρ. Άννα Μαρία Χατζηστυλιανού, Αγγελική Γκίκα και Χρυσάνθη Παρτσανάκη

«[...] Η λέξη Ελευσίνα σημαίνει ερχομός ή προσέγγιση· ήταν φυσικό να χρησιμοποιείται τόσο για την επιστροφή της άνοιξης όσο και για τον τόπο, όπου η μητέρα υποτίθεται ότι συναντούσε το παιδί της.

Σκεφτείτε την Κέρες, ένα όνομα που στη γη συνδέθηκε με την καλλιέργεια των καρπών: από όπου η θεά ταυτίστηκε χάρη σ' αυτό ακριβώς το γεγονός με την Ελληνίδα Δήμητρα. Μερικοί θεώρησαν ότι αυτή η λέξη σημαίνει «αυτή που κάνει»· άλλοι βρίσκουν εκεί μόνο μια μορφή της ελληνικής λέξης "Κόρα ή Κόρη" (Η παρθένος), ονομασία της Περσεφόνης. Εν τέλει, πιθανότατα να προέρχεται από τη ρίζα της λέξης "sarad" που στα σανσκριτικά σημαίνει φθινόπωρο (βλ., Sri ή srî, μαγειρεύω, ωριμάζω). [...]»

Φιόντορ Ντοστογιέφσκι [1880]

***Αδελφοί Καραμάζοφ*, Τρίτο Βιβλίο «Οι φιλήδονοι», Κεφ. III «Η εξομολόγηση μιας φλογερής καρδιάς – Σε στίχους»**
μτφρ. Άρης Αλεξάνδρου

«[...] Κρύβονταν άγριοι και γυμνοί
οι τρωγλοδύτες μες στα βράχια.
Στους κάμπους έτρεχε η ορδή
πυρπολώντας τα στάχυα.
Κυνηγοί με τόξα, βέλη
φοβεροί ζούσαν στα δάση.
Όποιον εδώ το κύμα φέρει
άσχημα θα την περάσει.
Απ' του Ολύμπου το χιόνι,
έρχεται η Μητέρα η μαύρη
τη χαμένη Περσεφόνη
μες στον άγριο κόσμο να 'βρει.

Ούτε στέγη ούτε θυσία
πουθενά δε θα 'βρει η θεά
και καμιά θεού λατρεία
δε μας δείχνει μια εκκλησιά.
Οι καρποί και τα τσαμπιά
δε στολίζουνε το γέμα
μόνο καίνε τα κορμιά
σε βωμούς γεμάτους αίμα.
Όπου ολόγυρα η θεά
στρέψει βλέμμα λυπημένο
σε ταπείνωση βαθιά
βλέπει το θνητό πεσμένο.
[...]
Ο θνητός για να υψωθεί
να μην είν' ταπεινωμένος
με τη μάνα του τη γη
πρέπει αιώνια ναν' δεμένος. [...]»

Όσκαρ Ουάιλντ [1881]

***Χαρμίδης και άλλα ποιήματα*, «Χαρμίδης (3)»**
μτφρ. Ελισάβετ Π. Ψαρά

«[...] Και δίπλα στον εβένινο τον θρόνο τριγυρνούνε
Που η Περσεφόνη κάθεται, και την υπηρετάνε,
Του Άδη τη βασίλισσα, κι εκείνη καμαρώνει,
Στο πλάγι του χλωμού θεού όπου στης γης τα έγκατα της
έλυσε τη ζώνη. [...]»

***Ποιήματα*, «Θεόκριτος»**
μτφρ. Άννα Μαρία Χατζηστυλιανού, Αγγελική Γκίκα και Χρυσάνθη Παρτσανάκη

«Ω αοιδέ της Περσεφόνης!

Στα αχνά λιβάδια δυστυχισμένε
Θυμάσαι τη Σικελία;

Μέσα από τον κισσό πετάγεται η μέλισσα
Όπου κείτεται η Αμαρυλλίς
Ω αοιδέ της Περσεφόνης!

Η Σιμαίδα καλεί την Εκάτη
Και ακούει τα άγρια σκυλιά στην πύλη·
Θυμάσαι τη Σικελία;

Πλάι στο φως και τη γελαστή θάλασσα
Ο δύχτυχος ο Πολύφημος τη μοίρα του θρηνεί:
Ω αοιδέ της Περσεφόνης!

Και εν μέσω αγοριών αντιπαλότητα
Ο νεαρός Δάφνις προκαλεί τον φίλο του:
Θυμάσαι τη Σικελία;

Ο ισχνός Λάκων μια αίγα φυλάει για σένα,
Εσέ προσμένουν οι ιλαροί γιδοβοσκοί,
Ω αοιδέ της Περσεφόνης!
Θυμάσαι τη Σικελία;»

Αγνώστου [1884]

«Άτιτλο», εφ. *Ακρόπολις*

«[...] Η πανήγυρις είχεν ανάψει ήδη παντού, και ταούλια και διολιά και λαούτα αντηχούν, και άσματα και κραυγαί διαχύσεων. Οι άνδρες χορεύουν ακαταπαύστως· Όλη η Ελευσίς στο πόδι. Αι γυναίκες συνέρχονται κατ' ολίγον εις την πλατείαν, και περί την 4ην περίπου συμπλέκουσαι τους βραχίονας αρχίζουσι, με το εγχώριον άσμα, την ονομαστήν τράταν. Είναι ωραίαι αι κόραι της Ελευσίνος. [...] Αλλά και η τράτα χορεύεται μεγαλο-

πρεπέστερον ενταύθα η εν Μεγάροις. Διότι υπέρ τας πεντήκοντα χορεύουσι, σχηματίζουσαι μέγιστον κύκλον θελκτικώτατον και εξαίσιον. Πολλάκις δ' ως επληροφορήθην, φθάνουν και μέχρις εκατόν! [...]»

Γκυστάβ Φλωμπέρ [1885]

Το ταξίδι στην Ελλάδα

μτφρ. Παύλος Ζάννας

«[...] ΕΛΕΥΣΙΝΑ – Σήμερα, Τετάρτη 25 Δεκεμβρίου, ανήμερα των Χριστουγέννων, ξεκινήσαμε από την Αθήνα στις 8 το πρωί για την Ελευσίνα (Λεψίνα).

Ο δρόμος μας αφήνει δεξιά το δρόμο του Πειραιά και μπαίνει σε έναν ελαιώνα. Ένας ουρανός σταχτοκύανος βαθύς, φτιαγμένος από παχιά στρώματα το ένα πάνω στο άλλο, με φτερά γαλάζια ανοίγματα, ξεχώριζε σε μεγάλα κομμάτια ανάμεσα στις γκριζοπράσινες φυλλωσιές των λιόδεντρων. Νερό δίπλα στο δρόμο και στα καλλιεργημένα χωράφια, ανάμεσα στους κορμούς των δέντρων• μικρά ρυάκια περνούν κάτω από γέρικους λιανισμένους κορμούς. Αριστερά ο Βοτανικός Κήπος. Περνάμε διαδοχικά τρεις γέφυρες, τρεις βραχίονες του Κηφισού· η κυριότερη κοίτη βρίσκεται κατά τον Aldenhoven, πιο δεξιά και το νερό του το απορροφούν οι αρδεύσεις των κήπων. Πού βρίσκεται η περίφημη γέφυρα όπου τα παλικάρια της Αθήνας έρχονταν να γιουχάρουν τις γυναίκες που πήγαιναν στα Μυστήρια; Αν δεν με απατά η μνήμη, υπήρχε εκεί δίπλα ένα δάσος ροδοδάφνες, όπου κρύβονταν· σε όλο τον δρόμο δεν αντίκρισα ούτε μια ροδοδάφνη; Ύστερα από τον ελαιώνα, το έδαφος είναι ακαλλιέργητο, δεν συναντάς παρά μόνο κάποιες συστάδες αγκαθωτούς θάμνους και μόνο ρείκια, πολλές πέτρες. Να πως μου φαίνονται τα βουνά που κυκλώνουν όλη την πεδιάδα της Αθήνας: είναι γκρίζα στην κορυφή τους και δίχως βλάστηση. Στην άκρη της πεδιάδας αρχίζουμε να ανεβαίνουμε. – Τα στενά του Χαϊδαρίου – Η ανηφοριά διαρκεί αρκετή ώρα, ο βράχος ξεχωρίζει κάτω από τον δρόμο, κατηφορίζουμε.

Χαριτωμένη θέα της θάλασσας: ο κόλπος της Λεψίνας, κλεισμένος ανά-

μέσα στα βουνά, μοιάζει με λίμνη, δεν ξέρεις από ποια μεριά βρίσκεται το άνοιγμά του. Ο δρόμος κατεβαίνει ολόισια απέναντι, λες και θα πέσει στη θάλασσα. Απαλές πλαγιές αριστερά· δεξιά, πάνω στο βράχο (στη θέση της Αφροδίτης Φίλης;) [Aldenhoven] είναι σκαλισμένες αρκετές κοιλότητες, οι περισσότερες καμπύλες στο πάνω μέρος, με ύψος ένα πόδι περίπου, ορισμένες τετράπλευρες που φαίνονται προορισμένες να δέχονται μικρά αγάλματα και εικόνες. Συναντούμε ένα κοπάδι πρόβατα: οι βοσκοί κρατούν στα χέρια τους μικρά αρνάκια που δεν μπορούν να περπατήσουν· οι άντρες είναι σκεπασμένοι με μεγάλες κάπες από άσπρο μαλλί και με μακρύ τρίχωμα, και κρατούν στο χέρι μακριά ραβδιά που λυγισμένα καταλήγουν σε άγκιστρο· πλούσια κόμη, κατσαρή, πέφτει στους ώμους ατημέλητα· [...] Στο πρώτο επίπεδο, το κοπάδι· αριστερά, απαλή κίνηση του εδάφους, που ανεβαίνει προς τα βουνά· δεξιά, ο πέτρινος όγκος, έχοντας πού και πού χρώμα πρασινωπό λειχήνας, και λιανολίθαρα· στο δεύτερο επίπεδο, ο δρόμος που κατεβαίνει, ύστερα η θάλασσα που χάνεται στα ανοιχτά προς τις δυο πλευρές και την κλείνουν στο βάθος του ορίζοντα βουνά.

Μονομιάς, στο τέλος της κατεβασιάς, στρίβουμε δεξιά, οι βράχοι είναι κομμένοι ίσια, ο δρόμος έχει κατασκευαστεί απάνω τους: είναι δίχως αμφιβολία ο αρχαίος δρόμος. Ο δρόμος περνάει ανάμεσα στη θάλασσα και τις λίμνες Ρειτοί, ένα γεφύρι που επιτρέπει να περάσεις το μικρό αυλάκι που τις ενώνει. Οι λίμνες Ρειτοί θυμίζουν τους ορμίσκους που διαμορφώνει η παλίρροια. Λένε οι λίμνες· εγώ βλέπω μόνο μια ή μάλλον κάτι σαν πλημμυρισμένο βάλτο.

Το Θριάσιον πεδίον. Στο βάθος της πεδιάδας, δεξιά, το χωριό Μάντρα, φωτισμένο τώρα από τον ήλιο• εδώ δεν μιλούν ελληνικά αλλά αρβανίτικα. Δρόμος επίπεδος ανεβαίνει ανεπαίσθητα ως το χωριό της Λεψίνας. Στην είσοδο του χωριού, ένα αρχαίο πηγάδι: μεγάλος δίσκος από πέτρες, τοποθετημένος σαν σε πλακόστρωτο και που ανεβαίνουν ως το κεντρικό σημείο, ως τον ομφαλό θα λέγαμε, όπου βρίσκεται το ίδιο το πηγάδι, δηλαδή το στόμιο. Πρασινόχρωμες οι πέτρες στο εσωτερικό. Στο βυθό το νερό ρυτιδώνεται σε αδιάκοπα ημικύκλια, από μια χοντρή σταλαγματιά νερό που πέφτει ανάμεσα στις πέτρες 5 ή 6 δάχτυλα πιο ψηλά.

Το χωριό αποτελείται από λιγοστά μικρά σπίτια, χαμηλά καλύβια, με

σκεπή. Προγευματίζουμε σε ένα καφενείο όπου μας εξυπηρετεί ένας νεαρός με ίσια μύτη, κάπως χοντρή στο πάνω μέρος, όμορφο λαιμό, κάστανα μάτια, κομψό παράστημα κάτω από την άσπρη του κάπα.

Ανεβαίνουμε στο λόφο που δεσπόζει πάνω από τη Λεψίνα (πού να βρισκόταν η ακρόπολη;)· από εκεί, βλέπουμε, σε απόσταση βολής καραμπίνας, τον μικρό μώλο της Λεψίνας σαν μισοφέγγαρο. Ο ουρανός είναι άσπρος σταχτερός βρώμικος, ένας μύλος δεξιά μας.

Όλο το χωριό φραγμένο στη δυτική του πλευρά με κορμούς από αυλακωτούς, κατάλευκους, μαρμάρινους κίονες.

Κοντά στην εκκλησία του Αγίου Ζαχαρία, ένα κολοσσιαίο στρογγυλό ανάγλυφο, με αραβουργήματα, που περιλαμβάνει την αποκεφαλισμένη προτομή ενός θωρακοφόρου άντρα: η επεξεργασία είναι βαριά· ακόμη πιο παρακμιακό κι από τις προτομές στο ταβάνι του Μπάαλμπεκ. Μέσα στην εκκλησία, που θυμίζει μάλλον φούρνο και όπου το μόνο ιερατικό στοιχείο είναι ένα καντήλι σε μια γωνιά: δύο αγάλματα με ρούχο πολύ πτυχωμένο, όρθια, δίχως κεφάλι μήτε πόδια· ένα ρωμαϊκό ανδρικό κεφάλι, κόμη που τη χωρίζει και τη σπρώχνει ο άνεμος, όπως και τη γενειάδα, τέχνη χοντροκομμένη.

Στα περίχωρα της Ελευσίνας και μέσα στην Ελευσίνα, μαζεύουμε στην άκρη των μπαστουνιών μας πολλά κατσικοκέρατα· είναι ίσια και με κυματισμούς· είναι όλα κούφια.

Ψηλά από το λόφο της Ελευσίνας, κοιτάζοντας νότια, προ τη θάλασσα, το άνοιγμα του κόλπου βρίσκεται απέναντί μας, μικρό και σαν στενωπός· όταν στραφούμε βόρεια, έχουμε το Θριάσιο πεδάιο στο βάθος, μπροστά μια παχιά γκριζοπρσινη γραμμή, στους πρόποδες των βουνών που είναι γκρίζα κεντημένα με μαύρα στίγματα και που ασπρίζουν όσο πλησιάζουν τις κορφές. Μεγάλες χλωμές επιφάνειες που σχηματίζονται καθώς το φως περνάει ανάμεσα στα σύννεφα, κι αλλού είναι σαν μεγάλα μαύρα πανιά απλωμένα στη γη· το σύνολο είναι πολύ σταθερό, πολύ απαλό, μιας ήρεμης ομορφιάς.

Όσο προχωρούμε στην πεδιάδα αυτή και αφήνουμε την Ελευσίνα πίσω μας, για να πλησιάσουμε το βουνό που μας χωρίζει από την πεδιάδα της Αθήνας, ο χαρακτήρας του τοπίου τονίζεται· τα βουνά αυτά, που θα τα

ήθελες ψηλότερα, ορθώνονται και αυτή η πεδιάδα, που θα την ήθελες πιο απλωμένη, πλαταίνει.

Επιστρέφοντας, συναντούμε στο βουνό ένα κοπάδι κατσίκια, κάτι σκυλιά γαυγίζουν στο πέρασμά μας. Καθώς διασχίζαμε μια γέφυρα κουβεντιάζαμε για τα γεφύρια στην ύπαιθρο της Ρωμής.

Συναντήσαμε κοντά στον Βοτανικό Κήπο, δύο αμαζόνες. – Οι χωριάτισσες της Ελευσίνας έχουν πάνω από τη φούστα τους ένα είδος πανωφόρι με τετράγωνα κεντήματα στα πλάγια· θα πρέπει, άλλωστε, να το περιγράψει κανείς σαφέστερα. – Κοριτσάκι σκεπασμένο με χοντρά άσπρα ρούχα, να στέκεται δίπλα στην πηγή. [...]»

Άλφρεντ Λόρδος Τένισον [1889]

***Δήμητρα και άλλα ποιήματα* «Δήμητρα και Περσεφόνη»**
μτφρ. Χρυσάνθη Παρτσανάκη, Αγγελική Γκίκα και Άννα Μαρία Χατζηστυλιανού

«Αχνή σαν πουλί που αλλάζει το κλίμα και πετάει
Όλη τη νύχτα στο σκοτάδι, και την αυγή
Πέφτει στο κατώφλι της πατρίδας της,
Και δεν μπορεί πια, εσύ ήρθες, παιδί μου,
Οδηγημένη προς τα πάνω από τον Θεό των φαντασμάτων και των ονείρων,
Που σε άφησε στην Ελευσίνα, ζαλισμένη και βουβή
Να περνάς μεμιάς από πολιτεία σε πολιτεία,
Μέχρι που σ' έφερα εδώ, την ημέρα εκείνη,
Όταν εδώ τα χέρια σου αφήνουν να πέσει το μαζεμένο λουλούδι,
Μπορεί να σπάσει τις θολές αναμνήσεις για πολλοστή φορά
Στον χαμένο σου εαυτό. Ένα απρόσμενο αηδόνι
Σε είδε, και ξέσπασε σε ένα παιχνιδιάρικο τραγούδι
Και καλωσόρισμα, και μια λάμψη σαν του φεγγαριού,
Όταν πρωτοκοιτάζει κατά μήκος του τρεμάμενου βυθού,
Έφυγε ταλαντευόμενη πάνω από το πρόσωπό σου, και σκόρπισε μακριά
Αυτή τη σκιά της ομοιότητας με τον βασιλιά

Των σκιών, τον ζοφερό σου σύντροφο. Περσεφόνη!
Βασίλισσα των νεκρών όχι πια - παιδί μου! Τα μάτια σου
Ήταν πάλι ανθρώπινα-θεϊκά, και ο Ήλιος
Ξεπήδησε από πέπλο του γκρίζου χειμώνα που επέπλεε,
Και σ' έντυσε την ημέρα του από το κεφάλι ως τα πόδια.
"Μητέρα!" και ήμουν διπλωμένη στην αγκαλιά σου.

Παιδί μου, αυτά τα αυτοκρατορικά, τ' ανέκφραστα τα μάτια
Κατέπληξαν και μένα στην αρχή, τα μάτια της μητέρας σου
Που είχαν δει πολλές φορές το φίδι το ισχυρό
Να σύρεται προς τον Άδη με το πέρασμά του
Τρεμάμενα φαντάσματα από κάτω φωτισμένα

Απ' του φλογερού Φλεγέθωνα την κόκκινη φυλή.
Μα πότε άλλοτε Θεοί ή άνθρωποι είδαν
Ζωή καταδυμένη να ξαναγεννιέται,
Και να τη φωτίζει από ψηλά ο Ήλιος;
Τόσο δυνατή ήταν η κραυγή της άτεκνης μάνας,
Κραυγή που ηχούσε στον Άδη, στη Γη, στον Ουρανό!
[...]
Τότε Αυτός, ο αδελφός του Ερέβους, Αυτός
Που είναι ακόμα ο ύψιστος, ρίχνοντας από ψηλά
Στη γη μιαν άγονη αγρανάπαυση, όταν έχασε
Τον γνώριμο ατμό της θυσίας, τον ύμνο
Και την προσευχή των ανθρώπων, έκρινε ότι θα κατοικείς
Για εννέα λευκά φεγγάρια κάθε έτους μαζί μου,
Τρία σκοτεινά στη σκιά με τον Βασιλιά σου.
Για άλλη μια φορά ο θεριστής στην λάμψη της αυγής
Θα με δει στο μακρινό σημείο,
Να ευλογώ το χωράφι του ή να κάθομαι το σούρουπο
Ισοϋψής με το μοναχικό αλώνι,
Να χαίρομαι στον τρύγο και στο κτήμα.
Όμως, εγώ, θεά της Γης, δεν έχω χαρά
Μ' αυτούς, που ύψιστοι ακόμα είναι. Αυτά τα γκρίζα κεφάλια,

Τι εννοούσαν λέγοντας "Μοίρα πέρα απ' τις Μοίρες"
Αλλά νεότεροι κι ευγενικότεροι Θεοί να μας βαστάνε,
Όπως εμείς βαστάξαμε τους Θεούς πριν από εμάς; Θεοί,
Να σβήσουν, κι όχι να ρίξουν τον κεραυνό, να μείνουν,
Κι όχι να εξαπλώνουν την πανούκλα, την πείνα. Θεοί στ' αλήθεια,
Να στείλουν το μεσημέρι στη νύχτα και ν' ανοίξουν
Τις ανήλιαγες αίθουσες του Άδη στον ουρανό;
Μέχρι ο ζοφερός σου άρχοντας να δεχτεί και να αγαπήσει τον Ήλιο,
Και όλη η Σκιά να πεθάνει, να γίνει Φως,
Όταν θα κατοικείς όλο το φωτεινό έτος μαζί μου,
Και οι ψυχές των ανθρώπων, που μεγάλωσαν πέρα από το φύλο τους,
Και βάλθηκαν να γίνουν Θεοί ενάντια στο φόβο
Του θανάτου και της κόλασης. Κι εσύ που έχεις από τους ανθρώπους,
Σα βασίλισσα του θανάτου, τούτη τη λατρεία που είναι φόβος,
Στο εξής, σαν να έχεις αναστηθεί από τους νεκρούς,
Θα στέλνεις πάντα τη ζωή σου μαζί με τη δική μου
Από τον θαμμένο σπόρο στο τρυφερό βλαστάρι, και θ' ευλογείς
Και θα θερίζεις μαζί μου και το Φθινόπωρο,
Μητέρα-Γη, στους ύμνους του θερισμού της Γης
Τη λατρεία που είναι η Αγάπη, δεν βλέπω πια
Την πέτρα, τον Τροχό, τους αμυδρά λαμπυρίζοντες αγρούς
Των Ηλυσσίων, όλες τις μισητές φωτιές
Του μαρτυρίου, και τον σκιώδη πολεμιστή να σέρνεται
Στον βουβό ασφοδελόν λειμώνα».

Λούις Ντάιερ [1891]

***Μελέτες των θεών στην Ελλάδα*, Κεφ. V «Οι θεοί της Ελλάδας: Η ιερή σιωπή της Ελευσίνας»**
μτφρ. Χρυσάνθη Παρτσανάκη, Αγγελική Γκίκα και Άννα Μαρία Χατζηστυλιανού

«[...] Αν η σιωπή είναι το κύριο μάθημα και η κορυφαία χάρη που απορρέει από την Ελευσίνα, μπορεί να αναρωτηθεί κανείς γιατί υπάρχουν κι άλλα

πράγματα να πούμε; Αλλά ακόμη και το μυστικό αυτών των Μυστηρίων έχει κατά κάποιο τρόπο αποκαλυφθεί, και το ευγενές πνεύμα τους αναδύεται από πολλά αριστουργήματα της ελληνικής ιδιοφυΐας. Ήταν τέτοια η ομιλούσα δύναμη της ελληνικής τέχνης, ώστε οι γλύπτες και οι ποιητές έχουν σχεδόν αποκαλύψει το μυστικό μέσα στην ομορφιά του έργου τους. Ορισμένα αγάλματα Ελευσίνιων θεοτήτων φέρουν το αποτύπωμα των Μυστηρίων, όπως άλλωστε και τα μάτια πολλών αγίων που απεικονίζονται στη χριστιανική τέχνη. Ακόμη και στην αμήχανη και μυστηριώδη χάρη του Μποτιτσέλι διακρίνουμε την ίδια άγνωστη και ακατανόητη αυτοσυγκράτηση και το μυστήριο».

[...]

«Στην Ελευσίνα και αλλού η πάντα ηχηρή θάλασσα, το κύμα της οποίας αντηχεί ακόμα μέσα από τα πιο όμορφα και ευσεβή αριστουργήματα της τραγικής, της λυρικής και της επικής μούσας, παρίστατο με τους πιστούς, των οποίων τα συχνά πατήματα των ποδιών αντιλαλούσαν στους περιβόλους και τις κατοικίες των θεών στην Ελλάδα. [...]»

Έντουαρντ Ό. Φρίμαν [1893]

***Παρατηρήσεις ταξιδιού*, τμ. ΙΙ «Από Κόρινθο στην Ελευσίνα»**
μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς

«[...] Όταν επισκέφτηκαν την Ελευσίνα ο Spon και ο Wheler, δεν υπήρχε ούτε ένα κατοικημένο σπίτι. Ένα μικρό χωριό ήταν όταν ο Clarke την επισκέφτηκε, και ακόμη μικρότερο κατά τη διάρκεια του Πολέμου της Ανεξαρτησίας. Σήμερα η Ελευσίνα φαίνεται να αρχίζει να ξαναγεννιέται στην περιφέρειά της, λίγο μακρύτερα από το αρχαίο ιερό της. Σκάφη βρίσκονται στον κόλπο της. Ένα σύγχρονο εργοστάσιο, που ξεχνώ ποιο ακριβώς είναι το αντικείμενό του, καλύπτει ένα μεγάλο κενό μεταξύ του λόφου και της θάλασσας. [...] Αφήστε το εργοστάσιο να αναπτυχθεί και να ευημερήσει. Αφήστε τα σκάφη να έρχονται σε μεγαλύτερους αριθμούς, δε θα κάνουν καμία ζημιά σε ό,τι έχει απομείνει από το ναό της Δήμητρας και της Αθηνάς. Μόνο εμείς θα πρέπει να είμαστε ευχαριστημένοι και να είμαστε εξίσου βέβαιοι ότι δεν θα σκεφτεί κάποια μέρα ένας "λάτρης της αισθητικής

(aesthetic)" Έλληνας ή Γερμανός δόκτορας, να αφανίσει τις εκκλησίες, το καμπαναριό και τον ερειπωμένο πύργο [...]»

Ούγκο φον Χόφμανσταλ [1893]

***Βουκολικό* (22-25)**

μτφρ. Άννα Μαρία Χατζηστυλιανού, Αγγελική Γκίκα και Χρυσάνθη Παρτσανάκη

«[...] Στις τεφροδόχους που την Περσεφόνη φυλούσαν
Τα κόκκινα άψυχα μάτια της απεικονίστηκαν,
Και παπαρούνες, λουλούδια λήθης,
Πλεγμένα στους ιερούς βοστρύχους της, ενώ
Βάδιζε στης ξεχασμένης ζωής τα λιβάδια μ' ασφοδέλους. [...]»

Κ. Π. Καβάφης [1896]

Ο Ιουλιανός εν τοις Μυστηρίοις

«Πλην σαν ευρέθηκε μέσα στο σκότος,
μέσα στης γης τα φοβερά τα βάθη,
συντροφευμένος μ' Έλληνες αθέους,
κ' είδε με δόξες και μεγάλα φώτα
να βγαίνουν άυλες μορφές εμπρός του,
φοβήθηκε για μια στιγμήν ο νέος,
κ' ένα ένστικτον των ευσεβών του χρόνων
επέστρεψε, κ' έκαμε τον σταυρό του.
Αμέσως οι Μορφές αφανισθήκαν·
οι δόξες χάθηκαν – σβήσαν τα φώτα.
Οι Έλληνες εκρυφοκοιταχθήκαν.
Κι ο νέος είπεν· "Είδατε το θαύμα;
Αγαπητοί μου σύντροφοι, φοβούμαι.

Φοβούμαι, φίλοι μου, θέλω να φύγω.
Δεν βλέπετε πώς χάθηκαν αμέσως
οι δαίμονες σαν μ' είδανε να κάνω
το σχήμα του σταυρού το αγιασμένο;"
Οι Έλληνες εκάγχασαν μεγάλα·
"Ντροπή, ντροπή να λες αυτά τα λόγια
σε μας τους σοφιστάς και φιλοσόφους.
Τέτοια σαν θες, εις τον Νικομηδείας
και στους παπάδες του μπορείς να λες.
Της ένδοξης Ελλάδος μας εμπρός σου
οι μεγαλύτεροι θεοί φανήκαν.
Κι αν φύγανε, να μη νομίζεις διόλου
που φοβηθήκαν μια χειρονομία.
Μονάχα σαν σε είδανε να κάνεις
Το ποταπότατον, αγροίκον σχήμα
σιχάθηκεν η ευγενής των φύσις,
και φύγανε και σε περιφρονήσαν."
Έτσι τον είπανε, κι από τον φόβο
τον ιερόν και τον ευλογημένον
συνήλθεν ο ανόητος, κ' επείσθη
με των Ελλήνων τ' άθεα τα λόγια.»

Σάμιουελ Τζ. Μπάροουζ [1899]

***Τα νησιά και τα ιερά της Ελλάδας*, Κεφ. ΙΙΙ «Τα ιερά της Αττικής: Περιπλανήσεις»**
μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς

«[...] Ο επισκέπτης ανταμείβεται άριστα απ' την όμορφη θέα στον κόλπο της Σαλαμίνας. Η νέα πόλη της Ελευσίνας έχει μετακινηθεί κάτω από το λόφο για να δώσει χώρο στις ανασκαφές. Τα σπίτια είναι μικρά, με περιφραγμένους κήπους, αλλά οι Έλληνες ζουν ως επί το πλείστον έξω από αυτά και το μαγείρεμα γίνεται σε τεράστιους πέτρινους φούρνους στον κήπο. Κάτω από μια κληματαριά είδαμε μια γυναίκα να ράβει στη ραπτο-

μηχανή της, – η σκηνή από μόνη της ήταν ένα μικρό κομμάτι δείγματος του νέου τρόπου ζωής ντυμένο σε παραδοσιακό ρούχο. [...]»

Νικόλαος Πολίτης [1899]

***Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού*, Μέρος Α΄**

«Το άγαλμα (Ελευσίς)»

«[...] Σε ένα αλώνι στη Λεψίνα ήταν ένα μαρμαρένιο άγαλμα που προστάτευε το χωριό και με τη βοήθειά του πήγαιναν πάντα καλά τα γεννήματα. Κάθε γιορτή τού άναβαν καντήλι, καθώς στα εικονίσματα. Κανείς δεν μπορούσε να το πάρει. Όποιος δοκίμαζε να το κουνήσει από κει που ήταν στημένο, του κοβότανε το χέρι. Μια φορά το πήραν Φράγκοι και το τράβηξαν ως το γιαλό και ήθελαν να το φορτώσουν, αλλά τη νύχτα εγύρισε μονάχο του στη θέση του. Ήξευραν όλοι πως αν το έβαναν σε καράβι να το παν αλλού, το καράβι θα βούλιαζε. Όμως κατόρθωσαν να το πάρουν οι Εγγλέζοι στα 1801, αφού έδωκαν πολλά χρήματα στους Τούρκους. Την παραμονή της ημέρας που ήθελαν να το πάρουν, ένα βόδι έκοψε το ζυγό, εχούμισε κατά πάνω στο μάρμαρο και το χτύπησε με τα κέρατά του κι από κει απολύθη μουγκρίζοντας στον κάμπο. Οι χωριανοί κατάλαβαν πως θα τους εύρη μεγάλο κακό αν το αφήσουν, και δεν ήθελαν, κι έλεγαν πως θα καταστραφούν τα γεννήματά τους. Αλλά οι Εγγλέζοι τους έπεισαν πως δεν θα πάθουν τίποτα· και την άλλη μέρα το πρωί, έβαλαν τον παπά με το πετραχείλι και πρώτος με την αξίνα έσκαψε το χώμα που ήταν γύρω στο μάρμαρο. Το σήκωσαν, λοιπόν, το φόρτωσαν στο καράβι τους και το πήγανστην Αγγλία και κει το βαλαν σ' ένα μουσείο. Το καράβι όμως που το φόρτωσαν πραγματικώς έπεσε όξω, και εχάθηκε. Τον επόμενο χρόνο η σοδειά ήταν καλή και οι χωριάτες επίστεψαν πως το άγαλμα θα γυρίσει πάλι. Ύστερα ήρθαν δύστυχοι χρόνοι και είδαν πως αυτό ήταν γιατί άφησαν να τους πάρουν το άγαλμα. [...]»

20ός-21ος αιώνας

Κ. Π. Καβάφης [περ. 1901]

Ποιήματα, «Διακοπή»

«Το έργον των θεών διακόπτομεν εμείς,
τα βιαστικά κι άπειρα όντα της στιγμής.
Στης Ελευσίνος και στης Φθίας τα παλάτια
η Δήμητρα κι η Θέτις αρχινούν έργα καλά
μες σε μεγάλες φλόγες και βαθύν καπνόν. Αλλά
πάντοτε ορμά η Μετάνειρα από τα δωμάτια
του βασιλέως, ξέπλεγη και τρομαγμένη,
και πάντοτε ο Πηλεύς φοβάται κι επεμβαίνει.»

Αγνώστου (περιηγητής) [1902]

εφ. *Νέον Άστυ*, «Ελευσίνια Μυστήρια»

«Οι εκδρομόφιλοι, παραλαβόντες τους κεφτέδες των, μερικοί μάλιστα και τους τόνους των και τους σολωμούς των, οι δε φρονιμώτεροι εξ αυτών και την ομπρέλλαν των, ωδηγήθησαν χθες, [...] προ των θραυσμάτων των λίθων της Ελευσίνος, επί των οποίων εφρικίασεν ο ύψιστος των συμβολισμών του ελληνικού πνεύματος.

Δεν είνε η πρώτη ούτε η δεκάτη φορά που γίνεται εκδρομή και η πρόχειρος διδασκαλία των ανιστορήτων και αναρχαιολογήτων ημών Ελλήνων εις την Ελευσίνα. Αλλά κύριε υπουργέ της Παιδείας, κύριοι γυμνασιάρχαι, κύριοι σύλλογοι, αξιέραστοι Έλληνες, είνε σωστόν να παρέρχεται Κυριακή χωρίς να πατά επί των ερειπίων της Ελευσίνος μία εκατοντάς τουλάχιστον μαθητών, φοιτητών – όταν δεν ασχολούνται εις διαδηλώσεις – επιστήμονες, μικρών και μεγάλων και γερόντων;

Το μάθημα είνε πρωτίστης δυνάμεως. Διότι την γωνίαν εκείνην την εφώτισεν ο πνευματικώτερος και βαθύτερος Ελληνικός ήλιος, διότι εκείνο που ονομάζομεν μυστήρια Ελευσίνια ήτο ακριβώς μία πλημμύρα φωτός, και διότι επί τέλους εκεί βλέπει κανείς την ενότητα και την αιωνίαν ροήν της Ελληνικής φυλής.

Ο κ. Σβορώνος δεν έχει άνθη εις τον λόγον του. Ομιλεί μόνον με πράγματα και η ξηρότης αύτη ίσως εις το τέλος δονεί τον ακροατήν περισσότερον μιας ευγλωττίας. Ο λόγος του χθες ο ακριβής και αναδιφητικός διδούσης εις το φως θαμμένους λίθους και επιγραφάς. Ημπορούμεν να τον παρακολουθήσωμεν ολίγον ξεκλειδώνοντα το άδυτον των Ελευσινίων μυστηρίων.

Τι ήσαν τα Ελευσίνια; Καταπληκτική ομοιότης με την σημερινήν εκκλησίαν μας εις τύπους και εις πνεύμα. Ήτο και εκεί ο Πατριάρχης μας ο σημερινός, ο επικαλούμενος το άνοιγμα των ιερών πυλών. Ήσαν τα ιερά, τα οποία εφυλάσσοντο όπως τα σημερινά ημών άγια. Αι φράσεις των ιερουργιών των Ελευσινίων μυστηρίων νομίζει τις ότι είνε εν μεταφράσει αι φράσεις της ιεροτελεστίας της εκκλησίας του Χριστού. Και επί τέλους την Ανάστασιν την οποίαν εξήγγελλε προβαίνων ο ιεροφάντης από των πυλών προς τας χιλιάδας των μεμυημένων κατοίκων της Ελλάδος. Ανάστασιν η οποία εσυμβόλιζε την ανάστασιν του γένους. Όπως και το σημερινόν μας Πάσχα.

Θέαμα θεαμάτων το ύψιστον που δύναται να φαντασθή άνθρωπος, ήσαν αι εορταί των Ελευσινίων. Ποία σύμβολα, ποίοι τύποι ποία άδυτα και κρύφια ωμίλησαν από των νεκρών σήμερον λίθων δια της φωνής του χθεσινού ομιλητού! Επλησιάσαμεν εις την πύλην του Άδου, δια της οποίας ο απαγωγεύς Πλούτων κατεβίβασε την Κόρην της Δήμητρας εις τα βασίλεια του. Ένα πηγάδι βαθύ, κατασκότεινον, απύθμενον. Ο Πλούτων δεν απήγαγε χθες καμμίαν εκ των ...κυριών της εκδρομής.

Διακόπτομεν εδώ τα περί Ελευσινίων μυστηρίων, διότι η όσφρησις μας απεκόμισεν εις το μέρος αυτό ακριβώς της πύλης του Άδου μίαν ανάμνησιν.

Ω κύριε Καββαδία!

Πόσον κοστίζει μίαν φράκτη; Πέντε, δέκα χιλιάδας δραχμάς; Βάλτε την προς Θεού! Βάλετε τουλάχιστον τρεις φύλακας δια να αποδιώκουν τους νέους Έλληνας όταν μεταβαίνουν εκεί δια σκοπούς, προς εκπλήρωσιν των οποίων ημπορούσαν να πάνε και αλλού!

Εθαυμάσαμεν την προσποίησιν του ατυχούς ρήτορος, ο οποίος μας έλεγεν ότι πατώμεν επί του ακρωτέρου εδάφους της Ελλάδος, ενώ ημείς επατούσαμεν επί... [...]

Τα επακόλουθα της ωραίας και επιστημονικωτάτης ομιλίας επί των ερειπίων, της οποίας λυπούμεθα που δεν ημπορούμεν να δημοσιεύσωμεν ολίγας σημειώσεις, ήσαν γεύμα εις τον σταθμόν, ύπνος των κυρτών εις τας σκληράς κλίνας των σπητιών της Ελευσίνος, και ...βροχή. [...] Κατά τον επίσημον κατάλογον των επισκεπτών του Μουσείου της Ελευσίνος, επί εκάστης εκατοντάδος επισκεπτών οι... 92 είνε ξένοι, μεταξύ των οποίων ουκ ολίγοι Αμερικανοί, Αυστραλιανοί, και Νεοζηλανδοί ακόμη! [....]»

Κωστής Παλαμάς [περ. 1904]

***Η ασάλευτη ζωή*, «Α΄ Ασκραίος»**

«[...] Όπου ήρθες, ήρθε μια χλωρή πατρίδα, ω Περσεφόνη,
κήπος η γη, όπου πάτησε το φτερωτό σου πόδι,
κι αγάπησες το νάρκισσο τον ένα που λιγώνει,
κι ορέχτηκες, ω απόνηρη, το μαγεμένο ρόδι.
Και πρόδωκέ σε ο νάρκισσος και σ' έδωκε του Άδη,
κι έφαγες τα ροδιοκλωνιά, και σ' έδεσαν και κείνα
με το σκληρό το βασιλιά που ορίζει το σκοτάδι·
και χόρτασε το γέλιο σου την κρύα των ίσκιων πείνα.
Ω εσύ, λουλούδι και καρπός, έφερες μοίρασμά σου
το μοσκοβόλι της ζωής, του πόνου τ' αρτοφόρι,
δόξα σου, ρόδι πορφυρό, και, νάρκισσε, χαρά σου!
Και μια μητέρα γίνηκες κι έμεινες πάντα Κόρη.
Στων Τάρταρων τ' ασάλευτα γλυκοξυπνάς μιας λύπης
το σάλεμα, κι ενός καημού που κάτι πάει ν' αδράξει·
η κόλασ' είναι κόλαση μονάχα σαν της λείπεις,
ω ταξιδεύτρα προς το φως με της νυχτός τ' αμάξι.
Εσ' είσαι το υπνοβότανο το θείο που αδερφώνει
τους κόσμους, τον απάνου και τον κάτου,
το μέτωπό σου ανατολή του ήλιου, Περσεφόνη,
στα πόδια σου είν' ο ίσκιος του θανάτου.
Την ίδια αχατοκάμωτη πορφύρα την απλώνεις

στο κουρασμένο δειλινό και στη δροσάτη αυγή,
και με το ίδιο το φιλί το μητρικό σιμώνεις
το θάνατο και τη ζωή.
Σα δέντρο οι κόσμοι αγνάντια σου· του δέντρου όλα τα φύλλα
στους κόρφους σου θα πέσουνε ξερά και θα στρωθούν.
Σαν από γλυκοχάραμα σκορπιέσαι ανατριχίλα
στους ίσκιους τους αγέλαστους που κρυώνουν και ξεχνούν.
Και σαν ηλιοβασίλεμα στον κόσμο τον απάνω
ξανάρχεται η θεότη σου του κόσμου να θυμά,
πως μια νυχτιά αξημέρωτη, χωρίς κανένα πλάνο,
παραμονεύει από σιμά.
Και σ' αγαπώ, γιατ' εσύ ζεις· τ' άλλα τριγύρω σου ίσκιοι,
που ακόμα δε γεννήθηκαν ή δεν υπάρχουν πια·
στα πόδια σου η κιθάρα μου, που βλέπει και που βρίσκει
τα περασμένα και τ' αυριανά.
[...]
Κι ήσουν Εσύ που βάσταξες της λύρας μου το ίσο
και μ' άλλαξες το ριζικό σε νέο και μέγα κάτι,
και το σκαμνί που μου 'δειξες και μου είπες να καθίσω
του θρόνου σου ήταν ένα σκαλοπάτι.
Και μου είπες: "Νά την η Άνοιξη, προσμένει να τη ζέψω
στο διαμαντένιο αμάξι μου που θα μας πάει ψηλά,
χελιδονοβασίλισσα στη γη θα ταξιδέψω,
που μια λαχτάρα γίνεται για μας και μια αγκαλιά.
Και θα σταθώ στα ολόχλωρα στα πρώτα μου λημέρια,
το μεταξένιο εργόχειρο, το ξόμπλιο το χρυσό,
της τέχνης θάμα, σε σοφά να ξαναπιάσω χέρια·
όλο τ' αρχίζω, και ποτέ δεν έχει τελειωμό.
Του κόσμου τα καρφώνω εκεί τα πρόσωπα όλα, νέα,
τον κόσμο σαν τριαντάφυλλο, τον κόσμο σα γκρεμό,
του κόσμου όχι το φάντασμα· του κόσμου την ιδέα,
τον κόσμο σ' ένα κοίταμα ριμένο από θεό.
[...]"
Κι ο αρματοδρόμος ο Θεός, που είναι της μέρας τ' άστρο,

ξαφνίστηκε αγναντεύοντας τον ξαναγυριστή.
Απ' το ταξίδι το στερνό, που γυρισμό δεν ξέρει,
ο γυριστής εγώ!
Μες στο λιβάδι του χλωμού τ' ασφόδελου ένα χέρι
μ' έκοψε και με κάρφωσε του θείου του κόρφου ανθό.
Και τώρα ας λάμπει η μυστική χλωμάδα
στο πρόσωπό μου, η χτυπητή χλωμάδα του νεκρού.
[...]
και τα τραγούδια μου τ' απλά και τα λιτά μου λόγια
φωτιά στα Τάρταρα ήβρανε και στα Ηλύσια φως.
Κι ήρθαν, και ξανακούστε τα, βαθιά, επικά, μεγάλα,
του κάτου κόσμου τ' άγγιξαν οι κύκλοι οι μυστικοί,
λόγος το τραύλισμα έγινε και νερομάνα η στάλα.
Να, και η ψυχή μου, πάρ' τηνε στο νέο κορμί σου Εσύ!»

***Η ασαλευτή ζωή*, «Ο ναός»**

«Μου πλήγιασαν τα γόνατα στα μάρμαρά σου,
ω της αθώρητης θεάς ξεχωρισμένε
ναέ και καταμόναχε, της θεάς που δείχνει
από του είναι της την άβυσσο μονάχα
έν' άγαλμα, και κείνο ανθρωποκαμωμένο,
μ' ένα πέπλο πυκνό και κείνο σκεπασμένο.
Και θαρρώ πως ξανοίγω μέσ' από τους στύλους
και μέσ' από τους θησαυρούς και τους βωμούς σου
τον Ίωνα, το δελφικό τον ιερέα
ν' αλλάζει το λευκό λειτουργικό χιτώνα
με το ραβδί το ροζωτό του στρατοκόπου.
Εγώ δεν είμαι λειτουργός, του μυστηρίου
το φοβερό κλειδί δεν έπιασα, κι ακόμα
δεν άγγιξα, δειλά ή απότολμα, την πύλη
που φέρνει στης ζωής τ' αγνώριστα Ελευσίνια.
Αμαρτωλός κι εγώ, ναέ, στα πλήθη μέσα
τ' αμαρτωλά που προσκυνάν εσέ, μα τώρα
μου πλήγιασαν τα γόνατα στα μάρμαρά σου,

κι αισθάνομ' ένα πάγωμα νύχτας ή τάφου
αγάλια αγάλια απάνω μου να σκαρφαλώνει·
και να τινάξω πολεμώ το μολυντήρι
το κρύο από τα πάνω μου, και λαχταρώντας
έξω σέρνω τα γόνατα τα πληγιασμένα,
έξω απ' τους σωριασμένους πάγους θησαυρούς σου,
κι από τους στύλους σου, απ' τα δάση που με πνίγουν,
στο φως του ήλιου και στο φέγγος της σελήνης.
Πάει το λιβάνι πια της προσευχής, και πάει
τ' ολόχρυσο μαχαίρι της θυσίας, και πάνε
κι οι μεγαλόφωνοι χοροί και λευκοφόροι
των ύμνων γύρω στους βωμούς τους φλογισμένους·
και παρατώντας σε, ω ναέ, ξαναγυρίζω
στων καιρών το καλύβι των πρωτανθισμένων.»

Βραδινή φωτιά. Πρόσωπα και μονόλογοι,
«Ομηρικός Ύμνος Α΄: Η Δήμητρα»

«ὣς ἡ μὲν Κελεοῖο δαΐφρονος ἀγλαὸν υἱὸν
Δημοφόωνθ', ὃν ἔτικτεν ἐΰζωνος Μετάνειρα,
ἔτρεφεν ἐν μεγάροις· ὁ δ' ἀέξετο δαίμονι ἶσος
οὔτ' οὖν σῖτον ἔδων, οὐ θησάμενος γάλα μητρὸς
ἀλλά μιν ἠματίη μὲν ἐυστέφανος Δημήτηρ χρίεσκ' ἀμβροσίῃ ὡς εἰ θεοῦ ἐκγεγαῶτα

Ομηρικός Ύμνος Εις Δήμητραν

Είμαι το φύτρωμα κ' είμαι το φούντωμα, η Δήμητρα, η χλόη.
Κ' είμαι το δέντρο κι ο ανθός κι ο καρπός, είμαι η γη που ανασταίνει
κ' η που ανασταίνεται κ' είμαι η μητέρα πανάγια της κόρης
που μου την άρπαξε ποιος; κάποιο χέρι θεού θα την πήρε,
μα όποιος κι αν είναι, απ' τον κόσμο κι απ' όπου, απ' τ' αστέρια, απ' τον Άδη,
εμέ τινάζει ο θυμός όση δύναμη δίνει μου ο πόνος,
κ' έμεινε η γη καθώς είταν, ολόγυμνη, ξέρα, νεκρίλα·
θα με φωτίσουν του ηλιού κ' η ματιά κι ο πυρσός της Εκάτης,
οδηγητές, να τη βρω κι όπου αν είναι και σ' όποιον, το χέρι
πάει το δικό μου και παίρνει κι αδράζει, απ' τ' αστέρια, απ' τον Άδη,
ο Ήλιος των όλων θεωρός και μαντεύτρα των όλων η Εκάτη.

Κ' έψαξα, κοίταξα, γύρισα κι όλα βουβά, κρυφά πάντα.
Κ' ήρθα λιγόχρονη ανάπαψη νά βρω στη χώρα σας μέσα
που βασιλεύει ο καλός Κελεός με την άξια γυναίκα,
και με τις τέσσερες κόρες, η μια πιο καλή από την άλλη,
και σα γελάν και σα στέκουν και σαν περπατούν, ρηγοπούλες
τ' Απριλομάη, Κλεισιδίκη, Δημώ, Κυμοθόη, Καλλινίκη,
και το στερνό σας μ' εσάς το νιογέννητο βυζασταρούδι
που παραμάνα του θέλω, σας είπα, να πάω να το ζήσω·
η μοίρα θέλησε και σα να πρόσταξε θεός να τρανέψη
δίχως τα χρόνια, νέος πάντα χωρίς γερασιά, χωρίς μνήμα,
δίχως το θάνατο, αθάνατος μέσ' στους μακάριους, απάνου
κι από καιρούς κι απ' τις ώρες, τις μπόρες κι απ' τα θνητά πάντα.

Στα γόνατά μου το κάθησα, στην αγκαλιά μου το πήρα,
με τα φιλιά μου τ' ανάθρεψα και με τα χάδια, καμάρι
θεού κηπουρός που το πότιζε, θεού που το ζούσε οργοτόμος.
Όταν η νύχτα κρυφά και βαθιά μού τ' ορμήνευε, στάλα,
στάλα, στ' αβρό του κορμί και με τα χέρια μου την αμβροσία
τού την περίχυνα χρίσμα, να βρη τη θεράπαψη απ' όσες αρρώστιες
θα του κιντύνευ' η ζωή, δυστυχίες, κακίες, ανημπόριες.
Κι όταν η νύχτα στερνή κι απ' τα μάτια μακριά τ' άλλου κόσμου
με ξεμονάχιαζε, τ' άναβα τότε το ουράνιο, το μέγα
στοιχειό τη φλόγα, ουρανέ! τη φωτιά την υπέρτατη, εντός της
νά 'βρη μια εντέλεια θεού να την τρέφη τη σάρκα του πάντα,
σώμα, ψυχή, νους του, εντέλειες κ' οι τρεις, μια τριάδα, μια ιδέα,
και τίποτ' άλλο, ψωμί, πείνα, δίψα, τροφή, τίποτ' άλλο,
και την πνοή μου, για γάλα, θεϊκή τού φυσούσα στα χείλη.

Κ' έτσι, Μετάνειρα, μάνα φιλόστοργη, της Ελευσίνας
άνασσα και καύχημ', αλόγιστη πάντα γυναίκα,
ήρθες, μιαν ώρα της μοίρας κακή και χαλάστρα, και ξάφνου,
το είδες το νέο το κορμί σαν το σίδερο στη φωτιά μέσα
για την αιώνια τη ζήση να δένη να δένεται, Ολύμπιος,
με του χεριού μου το θάμα, των πάντων γιατρειά που θεριεύει,

κι αντί να μείνης μπροστά μου στα γόνατα δεόμενη, βγάνεις
τρόμου φωνή και λαχτάρα κατάρα για μένα σου φεύγει,
"τρέχτε, γλυτώστε το, πάρτε το, η ξένη μού καίει το παιδί μου!"
κ' ηύρ' η αποθέωση το έμποδο απέραστο της κακιάς ώρας
που θα βαστά το θνητό για τα εγκόσμια στο πρόσκαιρο διάβα.
Μήτε Ηρακλής με την Ήβη, Απολλώνια και μήτε κ' η δόξα,
τρανή όση η τιμή του κ' η λάμψη του, η δόξα του βαριά και τώρα
βρέφος πως βρήκε τον ύπνο στον κόρφο μου, στα γόνατά μου.
Μα και το γέρασμ' αλύπητο θά 'ρθη και ο τάφος και πάντα θ' ανοίξη.

Όμως εγώ σας πονώ κ' ευλογώ σας και δε σας ξεχάνω,
χτίστε μου ναό και βωμό στην κορφή, στο Καλλίχορο απάνου.
Ξεχωριστή μου η θωριά κ' η ματιά της φαντάζει σα χέρι,
θέλω μ' αυτή σαρκικά κι ό,τι ιδώ να κρατήσω να πάρω,
κ' εσάς που ήρθα εδώ με σας πεθυμιά, 'χω και μιαν ευχή δίνω
να με γιορτάζετε πάντα στη ζωή που θα είν' άλλη από τούτη·
θα είν' αγαθή, διαλεχτή, γαληνή και λευκή και μακάρια.
Και κυβερνήτες μ' αυτή και λαοί κι όσοι προστάζουν ή ακούνε
θα τους ταιριάζω στου χρόνου το πέρασμ' απέραστη μέσα
στης Ελευσίνας λιτής και φτωχής τα μυστήρια τα πάντα
πλούσια κι αλάλητα και πολυνόητα σε καρδιές θρήσκες
που βλέποντάς τας από τ' όραμ' αγιάζουν της όποιας θρησκείας·
ήρθε ή θα 'ρθη, κρυφή ξέσκεπη, μέσα της πάντα η αλήθεια.

Όμως εγώ σας πονώ κ' ευλογώ σας και δε σας ξεχάνω
και τη μοσκόβολη χώρα σας, πρόσωπα, πράματ', αγέρα,
και τους ανθρώπους λαϊκούς και τους άρχοντες και τις πανώριες
που νερό φέρναν και υδρεύοντας μέσ' στα χαλκένια λαγήνια,
στη βρυσομάνα η ελιά που την ίσκιωνε, και μου το δώσαν
και το ήπια κ' οι τέσσερες τρέξαν να πουν της μητέρας πως ήρθα
ξένη κι αγνώριστη γριά γλυτωμένη από χέρια κουρσάρων,
των αλαφιών το περπάτημα ισόθεες κ' οι τέσσερες είχαν
και των ανθών που σαλεύαν τη χάρη κροκόπεπλες δείχναν.
Όταν φανούν, τους θεούς δε μπορούν οι θνητοί να μαντέψουν.

Μα και η μητέρα και οι κόρες μπροστά τους κι ας είμουν γριά ξένη
κάπως μυρίζαν θαμπά και δειλά την αφάνταστη ολύμπια θεότη,
και σε προσκύνημα ευλάβειας χωρίς να το θέλουν σταθήκαν,
κ' ένα χαμόγελο πήρε ν' ανθίση στ' αχνά μου τα χείλη.
Άμποτε, κόρες, μητέρα, τη ζήση σας όμοια σα νόημα
στα ροδοχείλια σας το χαμογέλιο μου να τη φωτίζη.»

Βραδινή φωτιά. Πρόσωπα και μονόλογοι,
«Ομηρικός Ύμνος Β΄: Ο Δημοφών»

«[...]
Μα 'στρεξε η ευκή και ξανάρθ' η γιορτή. Ξανανθίζουν οι τόποι,
του Ήλιου η ματιά παντογνώστρα, ο πυρσός της Εκάτης των όλων
ξεσκεπαστής. Και της κόρης το ανέβα ξανά στη Μητέρα
θρίαμβος, χαρά. Και βλαστοί και πομπές είν' οι χρόνοι, σαν πρώτα
γη, κ' η Ελευσίνα κ' η Αθήνα.

Κατηχουμένους η Δέσποινα πάει στους λαούς και τους φέρνει,
διαλαλητές, ιερουργοί στης λαμπρής Αττικής τον αέρα
που είν' η άνοιξή της παντάνασσα, δαίμονες οι στοχασμοί της,
απ' της Αθήνας τα χώματα στης Ελευσίνας τα πλάγια
κ' ευλαβικά σπρώχνουν τα έθνη.

Δήμητρα, ευφραίνεται η γη σαν της ρίχνης χρυσά τα μαλλιά σου,
κι όπου φανής και στη γη μας νησί των μακάρων η γη μας.
Δράκοντες πάντα φτερώνουν, Τριπτόλεμε, το άρμα σου κι όταν
η Περσεφόνη κ' η Δήμητρα σ' έχουν ανάμεσα, πρώτος
τη γη, είσαι θεός, την οργώνεις.

Και με φορέματα και με διαμάντια τής δίνεις της φύσης
πάλι το φως, τη δροσιά, τη φωτιά, τη φωνή και το χρώμα,
ξάνα της δίνεις το δέντρο, τ' αστάχι, το κλήμα, το φύτρο,
και με τα χέρια σου προικιά νυφιάτικα που δε μετριένται
κι αχειροποίητα της πλάθεις.

[...]

Ίακχος. Μου λεν τούτο τ' όνομα. Τάχα είμ' εκείνος; Ω! τάχα
με τους αγνούς μυστικούς τούς πιστούς, με τους όσιους ο πρώτος
το χορό σταίνω και θεός και πατώ και με στέρεα τα πόδια,
κι όσο αλαφρά, φορεσιά μου τα ρόδα, τα σμύρτα στεφάνι,
μες στη νύχτα, είμαι τ' άστρο;

Είμαι ο Διόνυσος; όχι, της Δήμητρας κρυφός νυμφίος,
και της Αριάδνης γαμπρός και μανία των Βακχίδων εκείνος.
Δεν είμαι Ίακχος, ούτε Διόνυσος όσο αν τους μοιάζω.
Αν απ' ανθρώπου κάποια ήμερη γέννα πηγάζω, ένας είμαι
θεάνθρωπος, άνθρωπος όχι.

Είν' ο πατέρας Κελεός μηνυτής ορθρινός της ημέρας
που ξημερώνει και ηλιόχαρη σε όλους και πάντα θεών είναι.
Χέρι ο Τριπτόλεμος, δόξα κλητή, διαλεμένη, οδηγήτρα,
ο Εύμολπος της συμφωνίας ιερής τελεστής πρωτοψάλτης·
δε λέει κανείς τ' όνομά μου.

[...]»

Την Περσεφόνη ο Σατανάς

«[...] Την Περσεφόνη ο Σατανάς την έπνιξε στον Άδη,
ολέθρου τέρας έγινες, αστέρι της αυγής,
μόλεψε Σκύθης βάρβαρος τ' ολόδροσο πηγάδι,
τα πολυτρίχια πάτησε και φεύγει, χαλαστής. [...]»

Γ. Τ. [1905]

Σημειώσεις προσκυνητού

«Και τώρα εισερχόμεθα εις την πεδιάδα της Ελευσίνος, τεραστίαν παλέταν εις την οποίαν εχύθησαν όλα τα χρώματα. Εκεί κάτω κινείται μία αναλυμένη χρυσή επιφάνεια. Δεν είνε όμως χρυσάφι της Βενετίας, όπως ειμπο-

ρούσε (sic) κανείς να υποθέση. Είνε απλούστατα σπαρμένον χωράφι, εις το οποίον ο ήλιος χύνει χρυσόν αναλυμένον.

Κάπου εδώ είνε η παλαιά γέφυρα του Κηφισσού, επάνω εις την οποίαν υπεδέχθη με χονδρήν βωμολοχίαν η μικρά Ιάμβη την Δήμητρα, θλιμμένην μητέρα περιτρέχουσαν τον κόσμον διά να εύρη την απαχθείσαν κόρην της. Η Δήμητρα, της οποίας την ψυχήν κατέτρωγεν η απώλεια, εξερράγη εις γέλωτα ακράτητον.

Τι άρα γε να είπε η μικρά παιδίσκη εις την απαρηγόρητον γυναίκα; Και πόσους τόνους φαιδρότητος πρέπει να είχεν η βωμολοχία η οποία διεσκέδασε τα σύννεφα της μητρικής θλίψεως; Άγνωστον. Διετηρήθη και αυτό μυστήριον, όπως όλα είνε μυστήρια και άγνωστα ακόμη εις τον τόπον τον οποίον τώρα βαρύνουν οι τροχοί του σιδηροδρόμου. Το θέαμα γύρω γίνεται από στιγμής εις στιγμήν μαγευτικώτερον. Ένας συμπαθέστατος και εξυπνότατος Γάλλος λέγει·

-Αισθάνεται κανείς εις αυτόν τον τόπον ότι ξαναγίνεται ειδωλολάτρης!

Είμεθα τώρα εις τον ιερόν χώρον, εις τον οποίον η σκαπάνη ζητεί πάντοτε με αδιακρισίαν να λύση απορίας. Των λευκών λίθων του ναού της Δήμητρος δεσπόζει τεράστιον ανάγλυφον με αυστηράν ρωμαϊκήν μορφήν.

Ο κ. Σκιάς μάς παρουσιάζει εις την αυτοκρατορικήν του Μεγαλειότητα.

-Είνε κατά πάσαν πιθανότητα ο Αντωνίνος ο Ευσεβής.

Δεν ειξεύρω πόσον ευσεβής υπήρξεν ο Αντωνίνος. Αλλ' η εμφάνισις του βαρβάρου εις την είσοδον ακόμη ενός των λεπτοτέρων μνημείων της ιδέας και της τέχνης που (sic) μας απέμειναν γεμίζει με κάποιαν δυσθυμίαν την ψυχήν.

Ευρισκόμεθα ήδη εις το τελεστήριον, εις τον Μυστικόν Σηκόν, εις τα άδυτα. Είμεθα εν πλήρει μυστηρίω.

Μυστήριον όμως υπό τόσον φως! Τι ήτο αυτός ο αρχαίος Έλλην και ποιος θα ημπορέση να εξηγήση μίαν ιδέαν της λατρείας του προς το φως; Και όταν ακόμη επρόκειτο περί μυστηρίων, τα μυστήρια τα ήθελε πλημμυρισμένα από ακτίνας, από θάμβος.

Η παράδοσις λέγει, ότι υπήρχον και νυκτερινά μυστήρια. Είνε αδύνατον όμως με την διαύγειαν του ουρανού της Ελευσίνος να ήσαν αι νύκτες της

σκοτειναί. Άλλως τε πουθενά ούτε μυστήριον ούτε κατακόμβη. Μόνον εις το φως και εις την αίγλη τα μυστήρια.

Ομιλούν οι αρχαιολόγοι εις ομίλους ακροατών, και αναρριχώνται οι επισκέπται εις το Μουσείον, όπου τους περιμένει ένα θαυμάσιον μαρμάρινον κεφαλάκι, προκαλούν τα χάδια και το φίλημα, και εις το μεταξύ ο ήλιος κλίνει πλέον προς την δύσιν του και τρεις κωδωνισμοί μάς ειδοποιούν, ότι πρέπει ν' αφήσωμεν την γαλήνην και τα ιδανικά του ιερού τόπου και να επιστρέψωμεν εις τον θόρυβον και την πεζότητα της πόλεως.

Ο ήλιος μάς συνοδεύει έως ότου να εξέλθωμεν πλέον από τα όρια της Ελευσίνος. Εκεί βυθίζεται οπίσω από την κορυφήν του Ελικώνος. Τι εντυπώσεις άρα γε από το προσκύνημά μας πηγαίνει να διηγηθή εις τα Μούσας ο ξανθός θεός;»

Βιρτζίνια Γουλφ [1906]

«Ελευσίνα, Σεπτέμβριος 1906»
μτφρ. Σοφία Αυγερινού

«[...] Διανύσαμε δεκατέσσερα μίλια με την άμαξα, για να πάμε στην Ελευσίνα, ακολουθώντας, όπως μπορώ να υποθέσω, την Ιερά Οδό. Τέτοιες μέρες, απ' όσο γνωρίζουμε, συγκεντρώνονταν οι Αθηναίοι, ντυμένοι με ωραλια ενδύματα, και πορεύονταν, σχηματίζοντας πομπή, προς τις μυστικές ιεροτελεστίες τους, τις οποίες κανείς δεν έπρεπε να μάθει. [...] Είμαστε εμείς οι αργοπορημένοι ταξιδιώτες: τα ιερά έχουν καταρρεύσει και οι χρησμοί έχουν σιωπήσει. [...] Αλλά ακόμα υπάρχουν κάποια μικρά πράγματα, πολύ λίγα από αυτά, και αν το θελήσεις μπορείς να δεις ακριβώς αυτό που έβλεπαν οι Έλληνες του 5ου αιώνα. Εδώ είναι οι ελαιώνες, οι λόφοι διάστικτοι με πράσινο πάνω στο γκρι, ο κάτασπρος δρόμος, ο καμπυλόγραμμος κόλπος που βλέπει στη Σαλαμίνα, οι αρχαίες λιμνούλες με ψάρια, όπου οι ιερείς ψάρευαν πέστροφες (trout). Και τελικά, μετά από μια πορεία με πολλή ζέστη πάνω στα ίχνη αυτής της ιερής πομπής – όπου έψελναν ύμνους και ένας χόρευε – ενώ προπορευόταν ένα πέτρινο άγαλμα. Τελικά, λέω, φτάσαμε στην Ελευσίνα, με καθυστέρηση, περίπου δύο χιλιάδων χρό-

νων. [...] Το μουσείο, αν μπορεί έτσι καταχρηστικά κανείς να ονομάσει αυτήν την παστρική απλή καλύβα, όπου έχουν τοποθετηθεί τα πιο αξιόλογα κομμάτια, περιέχει εξαιρετικά εκθέματα. [...] Είναι σα να ακούς, μια σωστή νότα που ξεχωρίζει μέσα στο θόρυβο. [...]»

«Στη Βάιολετ Ντίκινσον»
μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς

«[...] Ω! είναι ένα καυτό απόγευμα, και μακάρι να λούφαζα στο πίσω κάθισμα μιας άμαξας, πηγαίνοντας στην Ελευσίνα. Κάποια μέρα είχα ακούσει μια μυστικιστική ιστορία για την Ελευσίνα από την Miss Case, πως όλοι οι αγροί είναι καλυμμένοι με λουλούδια το βράδυ, καθώς επιστρέφεις από το ταξίδι σου, ενώ δεν υπάρχει κανένα το μεσημέρι. [...]»

Γκέρχαρτ Χάουπτμαν [1908]

Ελληνική άνοιξη
μτφρ. Χρυσάνθη Παρτσανάκη, Αγγελική Γκίκα και Άννα Μαρία Χατζηστυλιανού

«[...] Ολούθε ακούγεται ένα βουητό, που όμως δείχνει να βαριέται σ' αυτήν την απολαυστική, σχεδόν μαγεμένη σιωπή. Γύρω κείτονται τα ερείπια αρχαίων κιόνων, τυμπάνων και κιονόκρανων, πάνω στα οποία περιφέρονται σπουργίτια, ραμφίζοντας θορυβώδη. Επισκέπτονται το σιντριβάνι, δίπλα στο οποίο υψώνεται ένα αρχαίο, ψηλό κυπαρίσσι, που αποτελεί σύμβολο σύμφωνα με το τουρκικό έθιμο.

Το εσωτερικό του ναού της μονής προσφέρει μια εικόνα παραμέλησης. Τα ψηφιδωτά του τρούλου έχουν σχεδόν αφανιστεί, οι τοίχοι από τούβλα έχουν ξεγυμνωθεί από τον γύψο τους. Όμως, ο οικείος θόρυβος από τα σπουργίτια που τιτιβίζουν αδιάκοπα και ο ζεστός ήλιος που εισβάλλει από την αυλή, μαζί με το κάλεσμα του κούκου που κατηφορίζει από τα βουνά, και το μικρό ιερό, τρυφερά διακοσμημένο από χέρια πιστών, με την καφέ ξυλογλυπτική του, τις μικρές του εικόνες και τα αναμμένα κεριά, απλώνουν ένα αθώο, φιλικό πνεύμα απλότητας.

Συνεχίζοντας την πορεία μας και κατηφορίζοντας μέσα από τους λόφους, παρατηρούμε ένα μέρος όπου κάποτε βρισκόταν ένας ναός της Αφροδίτης. Όχι πολύ μακριά από εκεί, κάτω από ένα πεύκο, όρθια σε αγαλματένια ανάπαυση, παρατηρούμε τη φιγούρα ενός βοσκού, που περιτριγυρίζεται από τα πρόβατά του με τα μακριά τους αυτιά, που είναι μαζεμένα στη σκιά του δέντρου και καλύπτουν το έδαφος σαν ενιαίο ποτάμι.

Αυτό που με διεγείρει ιδιαίτερα σε αυτόν τον ιερό δρόμο είναι ο αντίλαλος. Παντού ανάμεσα στα βουνά, ο αντίλαλος κοιμάται. Οι ήχοι των φωνών, τα καλέσματα των πουλιών, στα κοιμώμενα εδάφη, τον ξυπνούν. Φαντάζομαι ότι κάποιος, ορμώμενος από μια αδάμαστη λαχτάρα να διεισδύσει στον παρηκμασμένο κόσμο των Ελλήνων, σαν σε κάτι ακόμα ζωντανό, δεν θα μπορούσε να σκαρφιστεί καλύτερο μέσο επώδυνης και συνάμα μακάριας πλάνης από το να φωνάζει αιωνίως αγαπημένα ονόματα μέσα στην έρημη Ελλάδα, όπως κάποτε ο Ηρακλής καλούσε τον Ύλα. Ακριβώς όπως η φωνή του νεκρού Ύλα που μεταμορφώθηκε σε ηχώ, απάντησε με τη φωνή ζωντανού ανθρώπου, έτσι, νομίζω, κάθε ιερό όνομα θα επέστρεφε, στο κάλεσμα του αληθινού προσκυνητή, από την αρχαία, αιώνια καρδιά των βουνών, ξένο, ζωντανό, με την ανατριχίλα του παρόντος.

Έχουμε πλέον φτάσει στην άκρη του Ελευσίνιου κόλπου, που προστατεύεται από τη θάλασσα χάρη στα υψώματα της νήσου Σαλαμίνας και μοιάζει με γαλήνια λίμνη της στεριάς. Δεν έχω δει ποτέ τη Θάλασσα της Γαλιλαίας, και όμως μου έρχεται στον νου ο Ιησούς και οι ψαράδες που ανέλαβε να κάνει ψαράδες ανθρώπων. Το βιβλικό προαίσθημα βρίσκει απροσδόκητη επιβεβαίωση στον λευκό επαρχιακό δρόμο κατά μήκος της όχθης της λίμνης, καθώς η κλασική εικόνα της φυγής προς την Αίγυπτο περνάει ζωντανή μπροστά από τα μάτια μας: μια νεαρή Ελληνίδα χωριάτισσα, καβάλα στη ράχη ενός μουλαριού, με το βρέφος στην αγκαλιά της, συνοδευόμενη από τον γενειοφόρο, μελαχρινό Ιωσήφ.

Ο κόλπος απλώνεται ακίνητος και λείος μέσα σε μια λευκή μαργαριταρένια λάμψη, ενώ τα μάτια θαμπώνουν κάτω από τις όμορφα σμιλεμένες κορφές της Σαλαμίνας. Το τοπίο, σε αντίθεση με την κοιλάδα από την οποία ερχόμαστε, είναι ανοιχτό και διάπλατο και μοιάζει να ανήκει σε άλλη χώρα. Εκεί όπου ένα ρηχό ποτάμι, προερχόμενο από τα βουνά, ανα-

μειγνύει το νερό του με εκείνο του κόλπου, γονατίζουν μασκοφόρες πλύστρες, με όψη Εσκιμώων, παρόλο που το παραμικρό σπίτι ή καλύβα δεν είναι ορατά σε απόσταση χιλιομέτρων.

Όπως η φύση του νου ενός ανθρώπου αποκαλύπτεται από το έδαφος που καλλιεργεί, από την πατρίδα που έχει επιλέξει για το έργο του ή από αυτό που τον ανέδειξε και τον κράτησε, έτσι και η φύση της Δήμητρας αποκαλύπτεται εν μέρει από τη φύση της Ελευσίνιας γης. Διότι αυτό είναι το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των Ελλήνων θεών, ότι συνδέονται με στενούς δεσμούς ψυχής λιγότερο με τον Όλυμπο και περισσότερο με την ελληνική μητέρα-γη. Κανένας θεός δεν αγαπούσε τον Έλληνα λιγότερο απ' ό,τι ο Έλληνας αγαπούσε τον θεό – ή δεν αγαπούσε την ελληνική πατρίδα λιγότερο και δεν ένιωθε οικεία σ' αυτήν απ' ό,τι εκείνος!

Ο Ιησούς, ο Σωτήρας και Υιός του Θεού, ο Ιησούς ο Θεός, έρχεται σε μας μέσω της γήινης-ανθρώπινης μοίρας του πόνου: όπως και η Δήμητρα στους Έλληνες. Φανταστείτε πώς ένιωθε ο Έλληνας σ' αυτό το ιερό χώμα, που είχε δει πραγματικά τη γήινη ζωή της Δήμητρας, όπου εγώ, ο σύγχρονος, σκεπτικιστής άνθρωπος, διαποτίστηκα αμέσως με έναν ιδιαίτερο αγιασμό, όταν η εικόνα του τοπίου παντρεύτηκε μέσα μου με τον άλλο εκείνο μύθο, που σήμερα κυριαρχεί τόσο στους αμφισβητίες όσο και στους ευσεβείς με μια δύναμη απαράμιλλη.

Ο ιερός περίβολος, με τον ναό που είναι αφιερωμένο στη Δήμητρα, υπερβαίνει ελάχιστα τη στάθμη της θάλασσας, στην άκρη του κόλπου. Αποφεύγω να θελήσω να κατανοήσω αυτό το ζεστό και βαθύ μυστήριο, ήτοι το Ελευσίνιο: μου αρκεί που ακούω το θρόισμα από τις μιμόζες και τα στάχυα και που νιώθω μέσα μου τη φωτιά του Απόλλωνα να παντρεύεται με την παγωμένη νύχτα του Αϊδωνέα. Παρεμπιπτόντως, ένα αληθινό μυστήριο, το οποίο καλλιεργείται και διατηρείται ζωντανό από τους μυστικιστές, δεν μπορεί να περιπέσει σε λήθαργο, είναι μια αιώνια πηγή αποκάλυψης, από την οποία πηγάζει ότι το ανεξιχνίαστο είναι ακριβώς η ουσία του. Καθώς περπατώ σκεπτόμενος, πάνω-κάτω στο πέτρινο μονοπάτι του πρώην προθαλάμου του πυλώνα, σαν να ήμουν ο ίδιος ένα μυστήριο, παίρνει μορφή μπροστά μου η εικόνα μιας γυναίκας-μητέρας από τον φωτεινό, ζεστό, τρεμάμενο αέρα, σε γιγαντιαίες διαστάσεις. Τα μαλλιά

της, που καλύπτουν τους ώμους της και φτάνουν μέχρι τις φτέρνες της, έχουν το χρώμα του ώριμου σιταριού. Περπατάει, περισσότερο αιωρούμενη παρά βαδίζοντας, από τα βάθη της εύφορης Ελευσίνιας πεδιάδας προς τον κόλπο, συνοδευόμενη από βουίζοντα σμήνη οικόσιτων μελισσών, τις ιέρειές της.

Οι αληθινές Ολύμπιες θεές δεν θρηνούν, η Δήμητρα είναι μια γήινη, πενθούσα θεά, της οποίας η μητρική μοίρα του πόνου δεν καταλαγιάζει, παρά μόνο μετριάζεται, από την κρίση του Δία. Στα χαρακτηριστικά της έχει καταγραφεί ανεξίτηλα η ανάμνηση του μαρτυρίου που υπέστη, και δεν μπορεί να υπάρξει μεγαλύτερο μαρτύριο από εκείνο μιας μητέρας που αναζητά το χαμένο της παιδί με φρικτό φόβο και απελπισία ψυχής. Βρήκε ξανά την Περσεφόνη, και εδώ στην Ελευσίνα, ο ναός, το δάπεδο του οποίου πατώ, είναι ο τόπος από τον οποίο απαίτησε την επιστροφή της κόρης και την απελευθέρωσή της από τα δεσμά των Ταρτάρων, και όπου μητέρα και κόρη γιόρτασαν την ευλογημένη επανένωση.

Όμως έκτοτε, όπως προείπα, δεν απολαμβάνει την αγνή, ανόθευτη, ολύμπια ευτυχία. Σύμφωνα με τον τρόπο που υποφέρουν τα ανθρώπινα όντα, η ύπαρξή της γίνεται ένα με την ευχαρίστηση και τη στέρηση, τον πόνο του αποχωρισμού και τη χαρά της επανένωσης. Είναι άρρηκτα δεμένη, αιωνίως, όπως η ύπαρξη του ανθρώπου, με πικρούς πόνους και χαρές.

Αυτό είναι που την φέρνει κοντά στο ανθρώπινο γένος, αλλά και στους όψιμα γεννημένους, και που την έχει κάνει να αισθάνεται πιο οικεία στη γη από κάθε άλλον Ολύμπιο θεό.

Επιπλέον, για ένα μέρος του έτους ο Αϊδωνεύς απαιτεί να μεταφερθεί η κόρη στο εσωτερικό της γης και να μείνει εκεί φυλακισμένη, έτσι ώστε τα μακάρια ύψη του Ολύμπου, που βρίσκονται μακριά από τη φυλακή της κόρης, να γίνουν χώμα δυστυχισμένο για να πατούν τα πόδια της μητέρας, σε αντίθεση με τις Ελευσίνιες ακτές. Είναι κανείς πεπεισμένος ότι το πεπρωμένο έχει υποβιβάσει τη θεά στη σφαίρα της ανθρώπινης γνώσης - σε ένα αρχόμενο, νέο, ανώτερο γεγονός ανάμεσα σε ανθρώπους και θεούς, που, αξέχαστα, κρατάει την καρδιά της καρδιάς της, σαν να λέμε, καθηλωμένη στη σκηνή του.

Η πόλη της Ελευσίνας που «αναδύει θυμίαμα», η πόλη του Κελεού, της

βασίλισσας Μετανείρας και των ελαφροντυμένων θυγατέρων της, Καλλιδίκης, Κλεισίδικης, Δημούς και Καλλιθόας, των «παρασυρόμενων από το άρωμα του σαφράν», δεν υπάρχει πια σήμερα, αλλά το θυμάρι που φυτρώνει παντού εξακολουθεί να απλώνει ζεστά σύννεφα πικάντικου αρώματος γύρω από τα ερείπια. Και η θεά, η γόνιμη, η μητρική, εξακολουθεί να μεταμορφώνει τα ερείπια του ναού, την πεδιάδα και τις ακτές του κόλπου σε αρχαία, ιερή κυριαρχία του πόνου. Αισθάνομαι τη θεία μητέρα του θερισμού, τη θεία νοικοκυρά, τη θεία παιδαγωγό, τη θεοφόρα των πάντων, την αιώνια κομίστρια του οδυνηρά γλυκού θαύματος της μεταμόρφωσης.

Τι μπορεί να ήταν αυτό που έβλεπαν οι ανοιχτοί υπόγειοι θόλοι από κάτω μου τις ημέρες των μεγάλων γιορτών; Εδώ λατρεύονταν η Δήμητρα και ο Διόνυσος. Αν προσθέσει κανείς ότι η παπαρούνα, ως σύμβολο της γονιμότητας, ήταν το ιερό λουλούδι της Δήμητρας, αυτό σημαίνει, κατά τρόπο διττό, την εκστατική φρενίτιδα του πόνου και της ευτυχίας. Παραμένει παράξενο το γεγονός ότι ο άρτος, το κρασί και το αίμα, μαζί με το μαρτύριο ενός θεού, τον θάνατο και την ανάστασή του, εξακολουθούν να αποτελούν το περιεχόμενο ενός μυστηρίου που κυριαρχεί σε μεγάλο μέρος του πλανήτη.

Είμαι ξαπλωμένος σε μια βουνοπλαγιά κάτω από πεύκα, όχι μακριά από τη Μονή Δαφνίου. Το έδαφος είναι καλυμμένο με πευκοβελόνες. Είμαι ξαπλωμένος σε μια βουνοπλαγιά κάτω από πεύκα, όχι μακριά από τη Μονή Δαφνίου. Το έδαφος είναι καλυμμένο με πευκοβελόνες. Ανάμεσά τους, πολύ λεπτά, τρυφερά χόρτα βρήκαν τον δρόμο τους προς το φως. Αλλά εγώ ήρθα εδώ, παρασυρόμενος από τα τρυφερά χαλιά από λευκές μαργαρίτες. Με τράβηξαν όπως ελκύει ένα σμήνος από ζωηρά παιδιά, που θέλει κανείς να τα δει από κοντά και να παίξει. Με τράβηξαν όπως σε ελκύει ένα σμήνος από ζωηρά παιδιά που θέλεις να δεις από κοντά και να παίξεις μαζί τους. Τώρα είμαι ξαπλωμένος εδώ, και γύρω μου, στο έδαφος, οι αμέτρητες μικρές λευκές αδερφές κουνούν το κεφάλι τους. Δεν είναι δάσος. Είναι πολύ μικροσκοπικά ανοιξιάτικα λουλούδια, ανάμεσα στα οποία φαντάζω τέρας, ένα πραγματικό βουνό.

Κι όμως εκπέμπουν μια ευδαιμονία που έχω να την αισθανθώ από την παιδική μου ηλικία.

Ακόμη και τότε, όμως, στην παιδική μου ηλικία, μόνο στις διακοπές με διακατείχε ένα παρόμοιο συναίσθημα. Θυμάμαι ένα όνειρο που έβλεπα κατά καιρούς στα νιάτα μου και που πάντα γέμιζε μελαγχολία την ψυχή μου, καθώς με βαυκάλιζε με αρκαδική ευδαιμονία. Τότε, έβλεπα πάντα μια ηλιόλουστη πλαγιά καλυμμένη με αρχαίες οξιές, πάνω στην οποία εγώ κι άλλα μικρά παιδιά μαζεύαμε τα γαλαζωπά λουλούδια Ηπατήτες, τα οποία είχαν βρει τον δρόμο τους προς το φως μέσα από ξερές, χρυσοκαφέ φυλλωσιές. Υποθέτω ότι αυτό το όνειρο δεν ήταν παρά η ανάμνηση ενός ιδιαίτερα όμορφου ανοιξιάτικου πρωινού που πραγματικά είχα ζήσει, αλλά φαίνεται ότι η πρώτη απόλαυση της χρυσής χαράς, η οποία ενεργοποίησε τις παιδικές αισθήσεις, ήταν η αξέχαστη ευτυχία αυτής της σύντομης στιγμής.

Απλώνω το σώμα μου στην ολύμπια γη. Νιώθω σαν να έχω επιστρέψει στις απαρχές του παιδικού μου ονείρου. Ναι, μου επιφύλασσε ακόμη μεγαλύτερα πράγματα! Με πνεύμα ώριμο, με συνειδητές, πλήρεις αισθήσεις, κατέχοντας ολοκληρωτικά όλες τις όμορφες δυνάμεις μιας καλλιεργημένης ψυχής, ακούμπησα σε αυτή τη στερεή γη των τόσων διαισθητικών, αβάσιμων ονείρων, νιώθοντας μια απαράμιλλη εκπλήρωση.

Και απλώνω τα χέρια μου, και σαν άλλος Ανταίος, το πρόσωπό μου ριζώνει δίπλα στα λουλούδια αυτής της αγαπημένης γης. Γύρω μου τρεμοπαίζει το τρυφερό χορτάρι. Από πάνω μου, οι χαμηλές κορυφές των πεύκων αποπνέουν τρυφερότητα και μυστήριο. Έχω ξαπλώσει μπρούμυτα ή ανάσκελα σε πολλά ηλιολουσμένα λιβάδια, αλλά ουδέποτε η γη δεν εξέπεμψε παρόμοια δύναμη, παρόμοια μαγεία, ουδέποτε τα σκληρά κορήματα, που γρατζουνούσαν τα άκρα μου, δεν μου προξένησαν τέτοια φλογερή χαρά.

Έφτασα ξανά σε αυτά τα υπέροχα βουνά επιστρέφοντας από την Ελευσίνα στην Αθήνα. Ο ιερός δρόμος που συνδέει την Αθήνα με την Ελευσίνα βρίσκεται από κάτω μου. Κοπάδια από πρόβατα και κατσίκια, που περιφέρονται στους γκρίζους βράχους των πλαγιών της κοιλάδας, με χαιρετούν από εδώ και από εκεί με τα κουδουνάκια τους, τα οποία, γουργουρίζοντας μελωδικά, μου θυμίζουν το κελάρυσμα ενός ρυακιού.

Κοντά μου, ένας κούκος αρχίζει να λαλεί, μόνος του στην αρχή: και όταν τον ρωτάω χαρούμενα, μου δίνει τρεις δεκαετίες ως απάντηση. Είναι αρ-

κετές για μένα! Τώρα ένας δεύτερος προφήτης ακούγεται από τα πευκοδάση πέρα από το ιερό μονοπάτι: και οι δύο προφήτες αρχίζουν και συνεχίζουν ακατάπαυστα για πολλά λεπτά να φωνάζοντας ο ένας στον άλλον προκλητικά και άγρια, σε όλη την έκταση του ορεινού περάσματος, πιθανώς αντιφατικές προφητείες.

Και πάλι νιώθω τον απόηχο γύρω μου. Οι κραυγές των λογομαχούντων πουλιών ξυπνούν ένα φανταστικό κρυμμένο σμήνος του είδους τους σε μια σύγχυση αγωνιζόμενων φωνών, και μόνο με ένα ψήγμα φαντασίας ακούω τον θόρυβο της ιερής λαμπαδηδρομίας, από την Αθήνα προς την Ελευσίνα, να αντηχεί πίσω από τα βουνά. [...]»

Φρέντερικ Μάννινγκ [1910]

***Ποιήματα*, «Κόρη»**
μτφρ. Κωνσταντίνος Α. Τρυπάνης

«Μάλιστα, πέρασε απ' εδώ κι ευλόγησε τα στάχυα
τις θημωνιές και τα ψηλά δεμάτια,
τα ειρηνικά του αγρότη σπιτικά
κι όλα τα φύλλα, κόκκινα, ξανθά.
Μάλιστα, πέρασε
κρατώντας παπαρούνες στην αγκάλη,
κάτω από τ' άστρο που το μούχρωμα μαζώνει,
μέσ' απ' τη σιγαλιά της καταχνιάς,
κι ευλόγησε τη γης
και χάθηκε δίχως κανείς να τη γνωρίσει.

Με βήματα διστακτικά, τα μάτια θαμπωμένα,
βαριά τα βλέφαρα απ' τον ύπνο που ανατέλλει,
τ' ανώριμά της στήθη
στου στεναγμού τ' ανέβασμα δοσμένα,
σαν ίσκιος που περνάει μεσ' απ' τα πρόβατα,
κι η γης στα ονείρατα παραδομένη.

Μονάχα εγώ την ένιωσα την αύρα
που ανάδιναν τ' ανάλαφρα μαλλιά της.

Στων άφωνων ονείρων την ειρήνη
πνιγμένη ξαπλωνόταν γύρω η χώρα˙
κανένας ψίθυρος μες στα κλαριά,
κανένα πένθιμο τραγούδι στα ποτάμια˙
μονάχα εγώ ξεχώρισα τη σκιά στο μέτωπό της,
μονάχα εγώ το γνώρισα το Θύμα της Χρονιάς
και δάκρυσα, κι ώσπου να ξαναρθεί δακρύζω.»

Λε Κορμπυζιέ [περ. 1911]

***Κείμενα για την Ελλάδα*, «Ο Παρθενώνας»**
μτφρ. Λήδα Παλλαντίου

«[...] Σε όλη αυτήν την αφήγηση θα απλώσω το ωχροκόκκινο χρώμα· γιατί από τούτη τη γη λείπει η πρασινάδα και μοιάζει σαν την ψημένη άργιλο. Σωροί από μικρά και γκρίζα λιθαράκια θα κυματίζουν αφειδώλευτα πάνω σε απέραντες εκτάσεις, με μοναδικό τους όριο βράχια ορθωμένα και συμπιεσμένα από την απότομη κλίση των βουνών. Και θα εισχωρούν μέσα στο κύμα αμέτρητων κολπίσκων, δίχως καν η θάλασσα και τα χρόνια να γλυκαίνουν την τραχιά δομή τους. Οι άκριες τους ξεφτίζουν στις παρυφές αχανών εκτάσεων κόκκινων, άγονων, εγκαταλελειμμένων. Τέτοιο θέαμα προσφέρεται σε κάθε μας βήμα, από την Ελευσίνα μέχρι την Αθήνα. [...] Μέσα στη χαύνωση της γης, ανοίχτηκε ένας όρμος αφιερωμένος άλλοτε στα μυστήρια: η Ελευσίνα! Η φαντασία ανάμεσα στα αρχαία ερείπια ανασυνθέτει τον διάλογο μαρμάρινων επιστυλίων και των θαλάσσιων οριζόντων. Ο ξένος, ο επισκέπτης, μετέχει. Ο ουρανός είναι μαύρος. Η απέραντη, ανεστραμμένη χοάνη έχει σκεπάσει με τον θόλο της τα κύματα από μπρούτζο χυμένο στους κόλπους και στους ορμίσκους, ενώ μερικά νησιά, σαν σιδεροσκουριά, αρμενίζουν στο πέλαγος. Το τραινάκι με οδήγησε μέσα από κάποια φυτώρια. Σε λίγο βρεθήκαμε στην κορυφή ενός λόφου. Σύννεφα περαστικά βάραιναν σαν μεγάλα μπαλόνια πάνω στον ημικυκλικό

ορμίσκο· τρία πεύκα συστρέφονταν σε μιαν αμμώδη έρημο. Και τα βουνά αλάργα, με τις κοφτερές οδοντώσεις τους, σχίζοντας τη ροδαλή βεντάλια των στέρνων ηλιαχτίδων, βοηθούσαν την άγουρη νύχτα να διαπεράσει με τις πίκρες της αναθυμιάσεις τη δονούμενη μάζα του ουρανού. [...]»

Κωνσταντίνος Χρηστομάνος [1911]

Η κερένια κούκλα

«[...] Αλήθεια, είχαν κάνει άλλον ουρανό, δικό τους, οι μυγδαλιές με τ' άνθη της παρθενιάς που στέλνει η Περσεφόνη απ' του Πλούτωνος την κλίνη, κάθε άνοιξη, στις Κόρες του απάνω κόσμου.

Αχ, μυγδαλιές, γιατί να φανερωθείτε μπρος στα μάτια του κοριτσιού ενώ έτρεχε να ξεφύγει μακριά από τ' αγόρι; Και γιατί να μην τα κλείσει τα μάτια της η κόρη, μόνο ν' αφήσει να τηνε σύρει το γλυκό σας φέγγος κάτω απ' τ' ουρανού σας το λουλουδένιο μεθύσι; [...]»

Ουίλλιαμ Χ. Ντ. Ρουζ [1915]

Εισαγωγή, *Εικόνες στη Χώρα των Ναών*
μτφρ. Αγγελική Γκίκα, Άννα Μαρία Χατζηστυλιανού και Χρυσάνθη Παρτσανάκη

«[...] Καλοί και αγαθοί εν ζωή, οι Αθηναίοι ήταν δίκαιοι και στον θάνατο. Χωρίς πύλη, στην ιερά οδό προς την Ελευσίνα, βρίσκεται ο τόπος των τάφων. Δεν πρόκειται για γυμνές πλάκες, ούτε για σπασμένες στήλες· εδώ δεν υπάρχουν στεφάνια από τεχνητά λουλούδια, δεν υπάρχει ασχήμια και κατήφεια, γιατί οι τάφοι είναι μνημεία χάριτος. Πράγματι, πολλοί είναι αρκετά απλοί, σε σχήμα αγγείων ή παρόμοιων αμφορέων· κάποιοι φέρουν λεπτεπίλεπτα ανάγλυφα που απεικονίζουν τους νεκρούς να συνεχίζουν τις συνήθειές τους όπως όταν ζούσαν— η γυναίκα να καλλωπίζεται, ο πολεμιστής έφιππος, ή κάποιος καθισμένος σε μια καρέκλα σφίγγοντας τα χέρια με τους φίλους, καθώς λένε «Να είστε καλά»! Οι επιγραφές είναι

όσο πιο απλές γίνεται: χωρίς συναισθήματα και κηρύγματα, αλλά με μια αντρική αποδοχή της μοίρας, μια ειλικρινή λύπη για τη ζωή ή ένα μόνο όνομα. Ο αναγνώστης που επιθυμεί να μάθει πώς έβλεπε ο Έλληνας τον θάνατο, θα ήταν καλό να διαβάσει τους επιτάφιους στην ελληνική ανθολογία. Εδώ, στον τόπο των τάφων, δεν μπορούμε να μη θυμηθούμε τη σκηνή που περιγράφει ο Θουκυδίδης: πώς σε κάθε έτος του πολέμου οι σοροί των πεσόντων θάβονταν με δημόσιες τιμές και ο Περικλής ή κάποιος αξιόλογος άνδρας εκφωνούσε τον επικήδειό τους· και σε αυτόν τον επικήδειο του Περικλή μπορούμε να διαβάσουμε εν συντομία το ιδεώδες του Αθηναίου.

Από αυτόν τον τόπο ξεκινούσε η Ιερά Οδός, πάνω από τους λόφους προς την Ελευσίνα, όπου ίσως περισσότερο από οπουδήποτε αλλού στον ελληνικό κόσμο διεγείρονταν εκείνα τα ανώτερα συναισθήματα που συνδέουμε με τη θρησκεία. Στην τελετουργία αυτά έλειπαν· και η φιλοσοφία ήταν μάλλον σκεπτικιστική παρά θρησκευτική, εκτός από μια σπάνια ψυχή πού και πού, ένας Σωκράτης ή ένας Πλάτωνας, με τον οποίο το συναίσθημα και η διάνοια φαίνεται να συγχωνεύονται σε μια δύναμη. Αλλά τα Ελευσίνια μυστήρια έδωσαν αυτό που έλειπε τόσο από τη φιλοσοφία όσο και από το τελετουργικό. Ήταν μυστήρια στον βαθμό που κανείς δεν μπορούσε να τα αποκαλέσει παράνομα- αλλά όχι με την έννοια του γρίφου ή της απόκρυψης, γιατί όλοι οι Έλληνες μπορούσαν να γίνουν δεκτοί. [...]»

Γεώργιος Δροσίνης [περ. 1915-1922]

***Θα βραδιάζη: 1915-1922,* «Για ένα μάρμαρο»**

«Βλέποντας στου κάμπου τ' όργωμα
Τη σπορά την πεθαμένη
Το σιτάρι ν' ανασταίνεται,
Να φυτρώνη, να πληθαίνη
Και τον κάμπο χλωροθάλασσα
Κύματα πελάου ν' απλώνη
Και τα κύματα να χύνωνται

Στάχυα ολόχρυσα στ' αλώνι,
Θα θυμώμαστε το μάρμαρο,
Που της Δήμητρας η χάρη,
Σκαλισμένη στον Τριπτόλεμο
Δίνει ένα σπειρί σιτάρι
Και το χέρι αργοσηκώνοντας
– Ω τι χέρι! – η Περσεφόνη,
Το πανώριο βασιλόπουλο
Μ' ένα στάχυ στεφανώνει.»

Έντνα Β. Μιλέυ [1921]

***Δεύτερος Απρίλιος*, «Ωδή στη Σιωπή»**
μτφρ. Άννα Μαρία Χατζηστυλιανού, Αγγελική Γκίκα και Χρυσάνθη Παρτσανάκη

«[...]
Την αναζητώ από μακριά,
Έρχομαι από ναούς όπου βρίσκονται οι βωμοί της,
Από άλση που φέρουν το όνομά της,
Θορυβώδη από λαβωμένα θύματα και φλόγα θυσίας,
Και κύμβαλα που κρωτούν για πρόσωπα υψηλά και έντονα
Ανυπότακτα στη δοξολογία της.
Που ούτε λατρεύουν ούτε γνωρίζουν,
Μια θεά παρωχημένων ημερών,
Που έφυγε πριν από καιρό,
Εγκαταλείποντας λεηλατημένους βωμούς και ειδώλια
Του αρχαίου της ιερού,
Θεότητα σκοτεινή και μυθική,
Για την οποία μένει τώρα
Να την αποκρυπτογραφήσουν οι σοφοί, να την αλλοιώσουν οι ιερείς,
Για λίγο ακόμα που θα 'ναι στο μάρμαρο λάξεμένο τ' όνομά της
Αφού ήδη άρχισε να σβήνει από το μουρμουρητό της φιλικής βροχής
και από το χιόνι το βουβό,

Αφήνοντας εν τέλει ελάχιστα σημάδια από τα ίχνη της
και κανείς δεν θα ξέρει ότι εξαφανίστηκε από τους τόπους αυτούς.
"Θα αγαπήσει καλά", είπα,
"Αν η αγάπη είναι αυτή που κατοικεί στην καρδιά,
Τα λουλούδια των νεκρών·
Η κόκκινη ανεμώνη που χωρίς ήχο
κινείται στον άνεμο,
και ο βαρύ-γλυκός γαλάζιος υάκινθος
που από άλλη πληγή ξεπήδησε
και ανθίζει υπόγεια,
και οι χλωρές παπαρούνες, θα της είναι αγαπητές.

Και δεν θα ξέρει η Σιωπή
ότι στη μαύρη σκιά του απόκρημνου οψιδιανού
στέκει ο λευκός νάρκισσος από τον ύπνο μουδιασμένος;
(Σπόρος που έφερε η κόρη της Δήμητρας από την πατρίδα,
Που ξεριζώθηκε από απελπισμένα δάχτυλα πριν από καιρό,
Απρόθυμη όπως κι εκείνη,
Απελπισμένη Περσεφόνη,
Ακόμα και όταν κίνησε πάλι να μεγαλώσει
Στο λυκόφως, στο άγονο και άδοξο χώμα της απώλειας).

Θα αγαπήσει καλά", είπα,
"Τα λουλούδια των νεκρών,
Όπου η σκοτεινή Περσεφόνη τον χειμώνα γυρίζει,
Άβολα για την πατρίδα, άβολα,
Ελλείψει μιας ηλιόλουστης νότιας πλαγιάς στη βόρεια Σικελία,
Με βλοσυρές κόρες εστιασμένες σ' ένα όνειρο,
Κοιτάζει το στάσιμο ρεύμα
Που περιβάλλει τις αδιαμφισβήτητες επάλξεις της Κόλασης,
Εκεί, εκεί θα βρεθεί,
Εκείνη που είναι η Ομορφιά καλυμμένη από τους ανθρώπους
και η Μουσική μέσα σε βάλτο".

"Λαχταρώ τη Σιωπή όπως λαχταρούν την αναπνοή
όπως τα ανήμπορα ρουθούνια τους πίνουν πικρή θάλασσα
Τι πράγμα μπορεί να είναι
Τόσο δυνατό, τόσο τρομερό, στον Θάνατο
Ποια μανία, ποια σημαντική οργή, αν μόνο αυτή
Πάνω στο παγωμένο στήθος της,
Αδιαμαρτύρητα, αχάδευτη
Ξάπλωσα κάποτε
Και πάντα μου λείπει,
Ακόμα και σήμερα,
Χωρίς να έχω απογαλακτιστεί από το ψυχρό το στήθος,
Αν μόνο αυτό μου επιστραφεί;"
Την αναζήτησα σ' αυτόν τον θλιβερό λαβύρινθο,
Οπου δεν έπεφτε ποτέ το φως του ήλιου,
Και ανάμεσα στα αναίμακτα
Την έψαχνα παντού, αλλά ο αέρας,
Αναπνέοντας πολλές φορές εξαντλημένος,
Ταραγμένη, με μια ψιθυριστή δυσαρέσκεια,
Και με ρωτούσε, με παρακινούσε να της πω
Κάποια ελάχιστα νέα από το φως της ημέρας που δεν βλέπει πια,
Τραβώντας το μανίκι μου, οι πρόθυμες σκιές ήταν μαζί μου όπου πήγαινα.
[...]

"Υπάρχει μια πύλη πέρα από την πύλη του Θανάτου,
Πέρα από την πύλη της αιώνιας ζωής,
Πέρα από τις πύλες του Ουρανού και της Κόλασης", είπε,
" Όπου κυριαρχεί μόνο η φρίκη!
Όπου η σκέψη γεννάει
Ακόμα και σε άψυχα πνεύματα σαν κι εμένα
Μια αναταραχή στην αναπνοή,
Μια παγωμάρα του ανεξάντλητου αίματος
Ακόμα και στις φλέβες μου που ποτέ δεν θα στεγνώσουν,
Και στην αυστηρή, θεϊκή μονοτονία
Που είναι η ύπαρξή μου, την τρέλα μιας ασυνήθιστης διάθεσης.

Αυτή είναι η ιδιότητά της που σου λείπει και την αναζητάς·
Και μην την αναζητάς αλλού.
[...]
Λήθη είναι το όνομα τούτης της κατοικίας: κι εκείνη βρίσκεται εκεί”.
[...]»

Όσιπ Μάντελσταμ [1922]

***Τρίστια* «Μεγκάνομ» (1)**
μτφρ. Μιχαήλ Μαρμαρινός

«[...] Ακόμα μακρυά των ασφοδήλων
η γκρίζα διαφάνεια της Άνοιξης,
στ' αλήθεια, ακόμα
σφυρίζει η άμμος, αχνίζει το κύμα.

Όμως εδώ η ψυχή μου μπαίνει,
σαν Περσεφονη, στον ανεπαίσθητο κύκλο,
και στων νεκρών την επικράτεια δεν υπάρχουν
γοητευτικά ηλιοκαμένα χέρια. [...]»

Ντ. Χ. Λώρενς [1923]

***Birds, beasts and flowers,* «Πορφυρές ανεμώνες»**
μτφρ. Χρυσάνθη Παρτσανάκη, Αγγελική Γκίκα και Άννα Μαρία Χατζηστυλιανού

«Ποιος μας έδωσε τα άνθη;
Ο ουρανός; Ο λευκός θεός;

Ανοησίες!
Από την κόλαση,
Από τον Άδη,
Τον καταχθόνιο Εωσφόρο!

Ο Ιησούς μην είναι ο θεός των άνθεων—;
Όχι αυτός.
Ή μήπως ο ηλιόλουστος Απόλλων, ο τόσο μουσικός;
Ούτε αυτός.

Τότε ποιος;
Πες ποιος.
Πες το—και είναι ο Πλούτωνας,
Ο εωσφόρος
Ο ζοφερός
Της Περσεφόνης ο αφέντης.

Ποιος αντιλέγει—;

Ο ζοφερός
Της Περσεφόνης ο αφέντης.

Ποιος διαφωνεί...;

Όταν απέδρασε από 'κει κάτω,
Άνθη ήρθαν, σαν σκυλιά της κόλασης, στα πόδια της.
Ο Εωσφόρος, ο σκοτεινός, ο ζηλιάρης θεός, ο σύζυγος,
Ο λουλουδοαίματος.

Πήγαινε, είπε.
Και στη Σικελία, στα λιβάδια της Έννα,
Νόμιζε ότι τον είχε αφήσει,
Μα αυτός άνοιξε γύρω της πορφυρές ανεμώνες,

Σπήλαια,
Μικρές χρωματιστές κολάσεις, σπηλιές του σκότους,
Κόλαση, που βάλθηκε να την κυνηγά- βασιλικές, πολυτελείς
Παγίδες.

Όλα στα πόδια της
Ανοίγει η κόλαση,
Στους λευκούς αστραγάλους της
Κόλαση που θρέφει τα φιδίσια κεφάλια του αντρός της
Κόλαση-πορφυρή, για να την πιάσει
Γιατί την άφησε να φύγει;
Για να τη βρει ξανά, θύμα λευκό.

Μα τι μαεστρία!
Τα άνθη του συζύγου της κόλασης
Έξω στη γη πάλι.

Πρόσεχε, Περσεφόνη!
Εσύ, κυρία Δήμητρα, πρόσεχε, ο εχθρός είναι στο κατόπι σου.
Στα πόδια σου αυθόρμητο ακόνιτο,
Κόλαση λαμπερή και πορφυρός σύζυγος-τύραννος
Κυριεύει τις πεδιάδες που πρόσφατα ελευθέρωσες

Νόμιζες ότι η κόρη σου είχε δραπετεύσει;
Δεν έχει πια κάλτσες να μαντάρει για τις ρίζες των λουλουδιών, κάτω στην κόλαση;
Αλλά αχ αγαπητή μου!

Ριγωτοί κυνοδρομείς, αυθάδικα κυνηγόσκυλα
Πάνω τους, παιδιά, πάνω τους,
Ε, Γκόλντεν σπάνιελ που με άρωμα νάρκισου ορμάς
Μυρίστε τις, ρουθουνίστε τις
Αυτές τις δυο γυναίκες που αποδεσμεύτηκαν.

Κάποιος έρχεται!
Εκεί!

Σκούρες μπλε ανεμώνες!
Η κόλαση είναι επάνω!

Η κόλαση στη γη, και ο Εωσφόρος μέσα στα βάθη!

Τρέξε, Περσεφόνη, είναι ξοπίσω σου.

Γιατί την άφησε να φύγει;
Για να την πιάσει,
Όλη η μετάλλαξη του καλοκαιριού και της άνοιξης, και τα λουλούδια που ξεπετούν στους αστραγάλους της και που την πιάνουν από τα μαλλιά!
Η καημένη η Περσεφόνη και τα δικαιώματά της για τις γυναίκες.

Βασίλισσα της κόλασης στου συζύγου την παγίδα,
Ήρθε η άνοιξη.

Ήρθε η άνοιξη,
Και η μεγαλοπρέπεια της στρατηγικής του συζύγου στη γη.

Δήμητρα, φίλα το κορίτσι σου, νομίζεις ότι την φυλάς.
Ανήκει στο συζυγικό το όργωμα
Περσεφόνη!

Καημένες πεθερές!
Πάντα πουλιούνται.

Ήρθε η άνοιξη».

Έζρα Πάουντ [1925]

***Τα Κάντο*, «Κάντο XLV»**

μτφρ. Γιώργος Μπλάνας

«[...] Με την τοκογλυφία δεν έχει Αντζέλικο·
δεν έχει Αμπρότζο Πρέντις,
ούτε εκκλησία πέτρινη
κι απάνω από την πύλη σμιλεμένο: Adamo me fecit.

Αγαπάτε Αλλήλους.
Όχι Άγιο Τρόφιμο με την τοκογλυφία
Όχι Άγιο Ιλαρίωνα με την τοκογλυφία,
Σκουριάζει η σμίλη με την τοκογλυφία
Σκουριάζει η τέχνη κι ο τεχνίτης
Τρώει το νήμα ο αργαλειός
Κανείς δεν ξέρει πια να κάνει τα χρυσοκεντητά·
Έχει λεκέδες το γαλάζιο· σκορπίζεται το κρεμεζί
Μέμλινγκ δεν βρίσκει πια το σμαραγδί
Έσφαξε η τοκογλυφία μέσα στη μήτρα το παιδί
στόμωσε του νέου την ορμή
την άνοια, την παράλυση έφερε στο κρεβάτι
πήγε και ξάπλωσε ανάμεσα στη νύφη και τον γαμπρό
CONTRA NATURAM
Έφερναν πόρνες στην Ελευσίνα
σερβίρουν πτώματα
έτσι προστάζει η τοκογλυφία.»

«Κάντο XLVII»
μτφρ. Γ. Μπλάνας

«Που αν και νεκρός, ακλόνητος ο νους του.
Ήρθε φωνή στα σκοτεινά
Πρώτα να πάρεις
τον δρόμο για την κόλαση
και την αναδεντράδα της Περσεφόνης κόρης
της Δήμητρας μες στο ριχτό σκοτάδι, ν' απαντήσεις
τον Τειρεσία ίσκιο τυφλό, στην κόλαση κι ωστόσο
γνώστη όσων δεν γνώρισε ποτέ άνθρωπος με τη σάρκα του
πριν φτάσεις στο τέλος του δρόμου σου.
Τον ίσκιο ο ίσκιος ξέρει,
κι εσύ μετά την γνώση, πρέπει πανιά ν' ανοίξεις
γνωρίζοντας λιγότερα από τα μεθυσμένα κτήνη.
phtheggometha thasson
φθεγγώμεθα θᾶσσον. [...]»

«Κάντο LI»
μτφρ. Γ. Μπλάνας

«[...] Η τοκογλυφία σκουριάζει τον άνθρωπο και την σμίλη του
Καταστρέφει τον τεχνίτη, καταστρέφοντας την τέχνη·
Βγάζει καρκίνο το γαλάζιο. Μέμλινκ δεν βρίσκει πια το σμαραγδί
Σφάζει η τοκογλυφία μέσα στη μήτρα το παιδί
Και στομώνει του νέου την ορμή
Η τοκογλυφία κάνει τα νιάτα γερατειά· ανάμεσα στη νύφη
και τον γαμπρό
Η τοκογλυφία δεν αφήνει την Φύση να γεννήσει.
Πόρνες στην Ελευσίνα·[...]»

Ντόροθι Πάρκερ [1925]

περ. *The New Yorker*, «Νύχτα βροχερή»
μτφρ. Ασημίνα Λαμπράκου

«[...] Με την νεαρή Περσεφόνη περιπλανηθείτε.
Παπαρούνες μαδώντας για τον ύπνο σας...
Με το αύριο, θα υπάρχει
Ένα ακόμη στοιχειό ανάμεσα στα μετρημένα σας.»

Μαρίνα Τσβετάγιεβα [1926]

περ. *Varsity*, «Το ποίημα του βουνού» (IV)
μτφρ. Άννα Μπακάλη

«[...] Ρόδι – που σπάει για την Περσεφόνη:
μες στο χειμώνα σε θυμάμαι ακόμη...
Χείλι που μισανοίγουν σαν κοχύλι και τα θυμάμαι στα δικά μου χείλη.
Ρόδι – που αφάνισε την Περσεφόνη:
κόκκινο των χειλιών – που δεν τυφλώνει.
Και τα ματόκλαδα σου – κοφτερά
σαν άστρο ακονισμένο – αστραφτερά [...].»

Εντουάρ Συρέ [1926]

***Η γένεση της τραγωδίας και τα Ελευσίνεια Μυστήρια*, Κεφ. ΙΙ «Η εφηβική ηλικία του Αισχύλου στην Ελευσίνα. Το πρώτο αντίκρυσμα των μυστηρίων»**
μτφρ. Χ. Βασιλειάδης Αναγνωστίδης

«[...] Ο προσκυνητής που ξεκινά από την Αθήνα για την Ελευσίνα, ακολουθώντας την παλιά Ιερά οδό, άλλοτε στολισμένη από μαυσωλεία και κενοτάφια, σήμερα κατάφυτη και από τις δυο πλευρές με ωραιότατα λιόδεντρα, αφήνει πίσω του την Ακρόπολη που ορθώνεται περήφανα στα πόδια του Λυκαβητού.

Αφού διαβεί τον γόνιμο κάμπο της Αττικής, προσπερνά με ανάλαφρη κλίση τον λοφίσκο του Δαφνιού. Στην κορυφή του βρίσκεται ένα πευκόφυτο και γεμάτο μύρτα δάσος όπου χαμόγελουν ακόμα τα ερείπια ενός μικρού ναού της Αφροδίτης και προσκαλούν τον ταξιδιώτη να ξεκουραστεί. Όταν το βλέμμα κατευθύνεται προς την άλλη πλευρά του λόφου, αντικρίζει τον όρμο της Ελευσίνας· παρουσιάζεται φωτεινός, λαμπρός, σαν ένα ζαφειρένιο τρίγωνο που τριγυρίζεται από το νησί της Σαλαμίνας που κλείνει τον ορίζοντα και λάμπει στον ήλιο με αντικατοπτρισμούς αμέθυστου.

Εκεί γεννήθηκε ο Αισχύλος. [...] Ο Αισχύλος ήτανε γιος του Ευφροίωνα, ενός Αθηναίου ευπατρίδη που κατοικούσε στον δήμο της Ελευσίνας. Ο Ευφροίωνας ήτανε φίλος των Ευμολπίδων και ο γιος του υπήρξε μαθητής τους. [...] Οι Ευμολπίδες περνούσαν για γιατροί της λύπης και μάγοι της ψυχής.

"Είναι, λέγαν, οι μυημένοι στη συμβολική τους γλώσσα, οι ιερείς που έχουν την καταγωγή τους από τη Σελήνη, τη σφαίρα όπου βρίσκεται το γιοφύρι που έχει ριχτεί ανάμεσα στην ψυχή και στον ουρανό, από την οποία περνούν οι ψυχές κι από την οποία ξανανεβαίνουν. Εκεί παίρνουν ανθρώπινο σώμα, αλλά και από εκεί εξορμούν προς ανώτερες σφαίρες".

Οι Ευμολπίδες από την καταγωγή τους και τα καθήκοντα τους στα Μυστήρια ήταν σαν τοποθετημένοι στα όρια του ουρανίου και της γης, ρεμβαστές και φυσικοί μυσταγωγοί.

Ήταν [...] ικανοί τραγουδιστές, που από το βάθος της αβύσσου αυτής της

αθλιότητας, τραγουδούσαν τις ομορφιές της θείας κατοικίας και τον τρόπο να βρει κανείς τον δρόμο. [...]»

Κεφ. IV: II «Ο δυαδισμός στην τραγωδία και το ελευσίνειο δράμα»
μτφρ. Χ. Β. Αναγνωστίδης

«[...] Για να συνοψίσω τη διαφορά ανάμεσα στην αθηναϊκή τραγωδία και το ελευσίνειο δράμα θα πω ότι το πρώτο παρίστανε την Προμηθεϊκή ιδέα (την πραγματοποίηση του θείου στη γήινη ζωή) και το δεύτερο την ελευσίνεια ιδέα (την πραγματοποίηση του θείου στην άλλη ζωή με την απολύτρωση της ψυχής που φτάνει στην τελειότητα). Έτσι η αθηναϊκή Τραγωδία και τα Ελευσίνεια Μυστήρια ήταν χωρισμένα από την άβυσσο που χαίνει ανάμεσα στο εφήμερο και το αιώνιο. Μολαταύτα ήταν αχώριστα το ένα από το άλλο και συμπηρώνονταν θαυμάσια. Γιατί δεν μπορεί να εννοηθεί η γη χωρίς τον ουρανό και ο ουρανός χωρίς τη γη. [...]»

Ντ. Χ. Λώρενς [1928 και 1929]

Ο εραστής της Λαίδης Τσάτερλι
μτφρ. Γιώργος Τζήμας

«[...] "Κι έκανε η ανάσα σου την πλάση να χλωμιάσει". Μα ήταν η ανάσα της Περσεφόνης αυτή τη φορά. Είχε αφήσει τον Άδη ένα κρύο πρωινό. Ο άνεμος άρχισε τώρα να ανασαίνει παγερός κι ακουγόταν οργισμένος καθώς μπλεκόταν στα κλαδιά πάνω από το κεφάλι της. [...] Πόσο ψυχρές έμοιαζαν οι ανεμώνες που γέρνανε τους λευκούς ώμους τους πάνω στο κρινολίνο της χορταριασμένης γης! Το υπέμεναν όμως. Το ίδιο και τα πρώτα αμάραντα που φύτρωναν δίπλα στο μονοπάτι, αλλά και τα κίτρινα μπουμπούκια που ήταν έτοιμα να σκάσουν. [...]»

«Βαυαρικές γεντιανές»
μτφρ. Χρυσάνθη Παρτσανάκη, Αγγελική Γκίκα και Άννα Μαρία Χατζηστυλιανού

«Δεν έχει ο καθένας γεντιανές στο σπίτι του
τον μαλακό Σεπτέμβριο, στην αρχή και θλιβερή Σύναξη των Αρχαγγέλων.
Βαυαρικές γεντιανές, μεγάλες και σκουρόχρωμες, μόνο σκουρόχρωμες
σκουραίνουν τη μέρα σαν πυρσός με το καυτό μπλε
του σκοταδιού του Πλούτωνα,
ραβδωτές και σαν πυρσοί, με το κύμα του σκοταδιού τους απλώνουν μελαγχολία
που στρώνεται σε σημεία, στρωμένη από το πέρασμα της λευκής μέρας
το λουλούδι-πυρσός του μπλε-καπνίζοντος σκοταδιού, η σκούρα-μπλε ζάλη του Πλούτωνα,
μαύρες λάμπες από τις αίθουσες του Εωσφόρου, που καίνε σκούρο μπλε,
εκπέμπουν σκοτάδι, μπλε σκοτάδι, όπως εκπέμπουν οι χλωμές λάμπες της Δήμητρας
φως,
οδηγήστε με τότε, δείξτε μου τον δρόμο.
Φέρτε μου μια γεντιανή, δώστε μου έναν πυρσό!
Αφήστε με να οδηγηθώ με τον μπλε, διχαλωτό πυρσό ενός λουλουδιού
να κατεβώ τις όλο και πιο σκοτεινές σκάλες, όπου το μπλε σκουραίνει πάνω στο μπλε
να πάρω τον δρόμο που παίρνει η Περσεφόνη, μόλις τώρα, στα πρώτα κρύα του Σεπτεμβρίου
στο αόρατο βασίλειο, όπου το σκοτάδι παντρεύεται το σκοτάδι.
και η ίδια η Περσεφόνη δεν είναι παρά μια φωνή, σαν νύφη.
ένα σκοτάδι αόρατο που περικλείεται στο βαθύτερο σκοτάδι
της αγκαλιάς του Πλούτωνα που την κατακλύζει για άλλη μια φορά
και τη διαπερνά για άλλη μια φορά με το πάθος του απόλυτου σκότους
ανάμεσα στη λάμψη των μαυρογάλανων δαυλών, ρίχνοντας
απύθμενο σκοτάδι στη γαμήλια τελετή.»

Έζρα Πάουντ [1930]

***Επιλογή πεζών*, «Κρέντο»**
μτφρ. Ιουλία Ραλλίδη

«[...] Πιστεύω πως ένα φως από την Ελευσίνα συνέχιζε να καίει σε όλη τη διάρκεια του Μεσαίωνα και έδωσε ομορφιά σε ένα τραγούδι της Προβηγκίας και της Ιταλίας. [...]»

Άγγελος Σικελιανός [1932]

***Θυμέλη*, «Ο τελευταίος ορφικός διθύραμβος ή ο διθύραμβος του ρόδου»**

«[...] Μα εμείς εδώ 'μαστε στη Γη. Κι ω Μάνα,
πολλά 'ναι τα σκαλιά ώσπου ν' ανεβούμε
στην άγια κορυφή που όλα τα σμίγει
σε μια πνοή. Κι αρχίζει από τον Άδη
το πρώτο το σκαλί· και το πιο πάνω
η άγια το χτίζει Δήμητρα. Γιατί, όπως
όλοι στον Άδη εμπρός οι ανθρώποι είν' όμοιοι,
όμοια είν' ίδιοι κι αγνάντια από το Στάχυ
το Μυστικό, που η Ελευσίνα υψώνει.
Και σ' όλους πλάι η Περσεφόνη, το ίδιο
ξάγρυπνη για όλους, την ψυχή χωρίζει,
σαν το μωρό απ' τη μήτρα, απ' το κορμί τους.
Μα ποιός αυτός που δίπλα από την Κόρη,
πριν κι απ' το θάνατο κι ολοένα απάνω
κι από το θάνατο, βοηθάει το σώμα,
και την ψυχή βοηθάει, ανταμωμένα,
μέσα απ' τον πόνο, πέρα από τον πόνο,
ν' ανεβαίνουν χορεύοντας τα πλάγια
του βουνού, τα πολλά όπου γίνονται Ένα;
Ποιος, απ' τα βάθη του Άδη, με την πνοή του
χορεύει τις ψυχές, σα μύρια φύλλα

γύρα από δρυ ξερό, να σαρκωθούνε
σε νέες γενιές, και ποιός σε τούτες μπάζει
την άγια ορμή τ' ανήφορου; Ποιος άλλος,
Πλούτωνα-Διόνυσε, από Σε, απ' τα βάθη
τα σκοτεινά της Γης σαν ανεβάζεις,
θεία μαρτυρία της δύναμής Σου, το Άγιο
το Κλήμα που, ως βυζαίνει τα σκοτάδια
της Γης και πίνει απ' τα ουράνια δρόσο,
συνταιριάζει στις φλέβες του το σκότος
με το φως σ' αίμα πύρινο, δοσμένο
την άγια Μέθη να κερνά απ' το χέρι
των θείων Μουσών, που η καθεμία τους στέκει
κάθε σκαλί, για ν' ανεβεί μαζί Σου
στην κορυφή, κι αλλάζει τ' όνομά της
καθώς αλλάζει το δικό Σου; Κι έτσι,
από μέθη σε μέθη, ο λογισμός μας
κι οι αισθήσεις και το θάρρος μας κι η πνοή μας,
κι από τον ένα Διόνυσο στον άλλο,
ξάφνου ανεβαίνουμε, ώσπου πια δε φτάνει
τ' άγιο Κρασί, τι ανοίγεται στο νου μας
η ανάπνια που όλα πια τα σμίγει σ' Ένα,
ψυχή και σώμα, αίμα και πνέμα, εχθρότη
κι αγάπη, λαούς με λαούς, τόπους με τόπους,
με τη ζωή το θάνατο, τους αιώνες
με τους αιώνες... Κι είναι τούτη η ώρα
του Ρόδου του εκατόφυλλου βαθιά μας
που, αίμα και πνέμα, και ψυχή και σάρκα,
και λυτρωμός απέραντος, μας μπάζει
στον κύκλο όπου κι η πίστη περισσεύει,
γιατί είναι πίστη η ίδια ζωή, στη μέση
της καρδιάς μας για πάντα αναστημένη!»

Ανρί Μπεργκσόν [1932]

***Οι δύο πηγές της ηθικής και της θρησκείας*, Κεφ. ΙΙ «Η στατική θρησκεία: Η μυθολογική φαντασία»**
μτφρ. Βασίλης Τομανάς

«[...] Αλλά καμία θεότητα από αυτό το γένος δεν έχει πιο τονισμένη και ολοκληρωμένη προσωπικότητα από τη Δήμητρα των Ελλήνων, θεά του χώματος και αυτή, και της συγκομιδής, που ασχολούνταν επιπλέον και με τους νεκρούς, προσφέροντάς τους τόπο διαμονής, ενώ συνάμα, με την ονομασία Θεσμοφόρος, κυριαρχούσε την οικογενειακή και την κοινωνική ζωή. Αυτή είναι η πιο έκδηλη τάση της φαντασίας που δημιουργεί τους θεούς. [...]»

Αντρέ Ζιντ [1934]

***Περσεφόνη*, Μέρος ΙΙ «Η Περσεφόνη στον Κάτω Κόσμο»**
μτφρ. Χρυσάνθη Παρτσανάκη, Αγγελική Γκίκα και Άννα Μαρία Χατζηστυλιανού

«[...] ΧΟΡΟΣ:
Έλα, Ερμή!
Ελάτε, ώρες της νύχτας και
της ημέρας!

ΕΥΜΟΛΠΟΣ:
Η Περσεφόνη, σαστισμένη,
Αρνείται οτιδήποτε
έχει τη δύναμη να
αποπλανήσει.

Μα ο Ερμής ελπίζει ότι,
Ενθυμούμενη τη μητέρα της,
Ένας καρπός θα τη δελεάσει,
Ένας καρπός που βλέπει

Σε κλαδί,
Κρεμάμενο
Πάνω από του Ταντάλου
Τη μοιραία δίψα.
Κόβει ένα ρόδι
Ώριμο,
Κοιτάζοντας
Αν του ήλιου οι ακτίνες
πέφτουν ακόμα εκεί.
Το δίνει στην
Περσεφόνη
και θαυμασμός την κυριεύει
που βρήκε στο έβενος
Της νύχτας
Μια υπενθύμιση του φωτός που
γνώρισε
στη γη,
Τα χρώματα τα φωτεινά της ηδονής.
Τώρα, σίγουρη,
και γελαστή,
Υποκύπτοντας στην επιθυμία,
Αρπάζει τον ώριμο καρπό
Και τον δαγκώνει... με μιας
ο Ερμής πετάει μακριά
και ο Πλούτωνας χαμογελά.

ΠΕΡΣΕΦΟΝΗ:
Πού βρίσκομαι;
Τι έκανα;. . .
Τι με βασανίζει;...
Βοηθήστε με, αδερφές μου:
Το ρόδι
αναβίωσε μέσα μου
τη γεύση από τη γη που

έχασα.
Ακριβώς όπως όταν στη γη
Το μυστήριο του
Κάτω Κόσμου αποκαλύφθηκε
σε σας.

[...]

ΠΕΡΣ.:
Μαζευτείτε γύρω μου, προστατέψτε με,
Έμπιστες Σκιές.
Έχω ένα λουλούδι εδώ,
το ωραιότερο των λιβαδιών,
Μοναδικό απομεινάρι της άνοιξης
που έφερα στον Άδη.
Αν το ρωτούσα
και του ζητούσα ένα σημάδι,
Τι θα μπορούσε να μου δείξει;...

ΧΟΡΟΣ:
Τον χειμώνα.

[...]

ΠΕΡΣ.:
. . . Ποτάμια παγωμένα στην
πορεία τους,
Η δακρύβρεχτη ροή των
ρεμάτων έχει διακοπεί, οι
φωνές τους, πνιγμένες από τον παγετό.
Στο δασώδες σούρουπο
βλέπω τη μητέρα μου,
ντυμένη με κουρέλια, να πλανιέται,
Ψάχνοντας τη χαμένη της
Περσεφόνη.

[....]
ΕΥΜ.:
Άμοιρες, οικτρές Σκιές,
Ούτε ο χειμώνας δεν μπορεί να είναι
αιώνιος.
Στο ανάκτορο της Ελευσίνας
Καταφτάνει η Δήμητρα
Και ο Βασιλιάς
Σέλευκος της εμπιστεύεται
τη φροντίδα
ενός νεογέννητου βρέφους,
του Δημοφώντα, που κάποια
μέρα θα γίνει ο Τριπτόλεμος.
[...]
ΧΟΡΟΣ:
Κι έτσι ξαναγεννιέται η ελπίδα στις
Χαρούμενες ψυχές μας. [...]»

Άγγελος Σικελιανός [1932 και 1935]

Λυρικός Βίος, «Ιερά Οδός»

«Από τη νέα πληγή που μ' άνοιξεν η μοίρα
έμπαιν' ο ήλιος θαρρούσα στην καρδιά μου
με τόση ορμή, καθώς βασίλευε, όπως
από ραγισματιάν αιφνίδια μπαίνει
το κύμα σε καράβι π' ολοένα
βουλιάζει... Γιατί εκείνο πια το δείλι,
σαν άρρωστος, καιρό, που πρωτοβγαίνει
ν' αρμέξει ζωή απ' τον έξω κόσμον,
ήμουν περπατητής μοναχικός στο δρόμο
που ξεκινά από την Αθήνα κι έχει
σημάδι του ιερό την Ελευσίνα.
Τι ήταν για μένα αυτός ο δρόμος πάντα

σα δρόμος της Ψυχής... Φανερωμένος
μεγάλος ποταμός, κυλούσε εδώθε
αργά συρμένα από τα βόδια αμάξια,
γεμάτα αθεμωνιές ή ξύλα, κι άλλα
αμάξια, γοργά που προσπερνούσαν,
με τους ανθρώπους μέσα τους σαν ίσκιους...
Μα παραπέρα, σα να 'χάθη ο κόσμος
κι έμειν' η φύση μόνη, ώρα κι ώρα
μιαν ησυχία βασίλεψε... Κι η πέτρα,
π' αντίκρισα σε μια άκρη ριζωμένη,
θρονί μού φάνη μοιραμένο μου ήταν
απ' τους αιώνες. Κι έπλεξα τα χέρια,
σαν κάθισα, στα γόνατα, ξεχνώντας
αν κίνησα τη μέρα αυτή ή αν πήρα
αιώνες πίσω αυτό τον ίδιο δρόμο...
Μα να· στην ησυχία αυτή απ' το γύρο
τον κοντινό προβάλανε τρεις ίσκιοι.
Ένας Ατσίγγανος αγνάντια ερχόνταν,
και πίσωθέ του ακλούθααν, μ' αλυσίδες
συρμένες, δυο αργοβάδιστες αρκούδες.
Και να· ως σε λίγο ζύγωσαν μπροστά μου
και μ' είδε ο Γύφτος, πριν καλά προφτάσω
να τον κοιτάξω, τράβηξε απ' τον ώμο
το ντέφι και, χτυπώντας το με το 'να
χέρι, με τ' άλλον έσυρε με βία
τις αλυσίδες. Κι οι δυο αρκούδες τότε
στα δυο τους σκώθηκαν βαριά... Η μία,
(ήτανε η μάνα, φανερά), η μεγάλη,
με πλεχτές χάντρες όλο στολισμένο
το μέτωπο γαλάζιες, κι από πάνω
μιαν άσπρη αβασκαντήρα, ανασηκώθη
ξάφνου τρανή, σαν προαιώνιο να 'ταν
ξόανο Μεγάλης Θεάς, της αιώνιας Μάνας,
αυτής της ίδιας που ιερά θλιμμένη,

με τον καιρόν ως πήρε ανθρώπινη όψη,
για τον καημό της κόρης της λεγόνταν
Δήμητρα εδώ, για τον καημό του γιου της
πιο πέρα ήταν Αλκμήνη ή Παναγία.
Και το μικρό στο πλάγι της αρκούδι,
σα μεγάλο παιχνίδι, σαν ανίδεο
μικρό παιδί, ανασκώθηκε κι εκείνο
υπάκοο, μη μαντεύοντας ακόμα
του πόνου του το μάκρος και την πίκρα
της σκλαβιάς που καθρέφτιζεν η μάνα
στα δυο πυρρά της που το κοίτααν μάτια!
Αλλ' ως από τον κάματον εκείνη
οκνούσε να χορέψει, ο Γύφτος, μ' ένα
πιδέξιο τράβηγμα της αλυσίδας
στου μικρού το ρουθούνι, ματωμένο
ακόμα απ' το χαλκά που λίγες μέρες
φαίνονταν πως του τρύπησεν, αιφνίδια
την έκαμε, μουγκρίζοντας με πόνο,
να ορθώνεται ψηλά, προς το παιδί της
γυρνώντας το κεφάλι, και να ορχιέται
ζωηρά...
Κι εγώ, ως εκοίταζα, τραβούσα
έξω απ' το χρόνο, μακριά απ' το χρόνο,
ελεύτερος από μορφές κλεισμένες
στον καιρό, από αγάλματα κι εικόνες·
ήμουν έξω, ήμουν έξω από το χρόνο...
Μα μπροστά μου, ορθωμένη από τη βία
του χαλκά και της άμοιρης στοργής της,
δεν έβλεπα άλλο απ' την τρανήν αρκούδα
με τις γαλάζιες χάντρες στο κεφάλι,
μαρτυρικό τεράστιο σύμβολο όλου
του κόσμου, τωρινού και περασμένου,
μαρτυρικό τεράστιο σύμβολο όλου
του πόνου του πανάρχαιου, οπ' ακόμα

δεν του πληρώθη απ' τους θνητούς αιώνες
ο φόρος της ψυχής... Τι ετούτη ακόμα
ήταν κι είναι στον Άδη...
Και σκυμμένο
το κεφάλι μου κράτησα ολοένα,
καθώς στο ντέφι μέσα έριχνα, σκλάβος
κι εγώ του κόσμου, μια δραχμή...
Μα ως, τέλος,
Ατσίγγανος ξεμάκρυνε, τραβώντας
ξανά τις δυο αργοβάδιστες αρκούδες,
και χάθηκε στο μούχρωμα, η καρδιά μου
με σήκωσε να ξαναπάρω πάλι
το δρόμον οπού τέλειωνε στα ρείπια
του Ιερού της Ψυχής, στην Ελευσίνα.
Κι η καρδιά μου, ως εβάδιζα, βογγούσε:
"Θα 'ρτει τάχα ποτέ, θε να 'ρτει η ώρα
που η ψυχή της αρκούδας και του Γύφτου,
κι η ψυχή μου, που Μυημένη τήνε κράζω,
θα γιορτάσουν μαζί;"
Κι ως προχωρούσα,
κι εβράδιαζε, ξανάνιωσα απ' την ίδια
πληγή, που η μοίρα μ' άνοιξε, το σκότος
να μπαίνει ορμητικά μες στην καρδιά μου,
καθώς από ραγισματιάν αιφνίδια μπαίνει
το κύμα σε καράβι που ολοένα
ουλιάζει... Κι όμως τέτοια ως να διψούσε
πλημμύραν η καρδιά μου, σα βυθίστη
ως να πνίγηκε ακέρια στα σκοτάδια,
σα βυθίστηκε ακέρια στα σκοτάδια,
ένα μούρμουρο απλώθη απάνωθέ μου,
ένα μούρμουρο,
κι έμοιαζ' έλεε:
"Θα 'ρτει...".»

***Ελευσίνια Διαθήκη*, «Ομιλία τρίτη»**

«[...] Ιερή Ελευσίνα·
ήπια στερνός το αδρό πιοτό σου,
και η ζωή πλημμύρισε βαθιά μου
σ' άκρη απαντοχή. [...]»

Αντονέν Αρτώ [1938]

***Το θέατρο και το είδωλό του*, Κεφ. 1 «Το θέατρο και η πανούκλα» και Κεφ. 3 «Το αλχημικό θέατρο», μτφρ. Παύλος Μάτεσις**

«[...] Η τρομαχτική εμφάνιση του Κακού που, στα Ελευσίνια Μυστήρια, παρουσιαζόταν στην αμιγή και αληθινά αποκαλυπτική του μορφή, αντιστοιχεί με την σκοτεινή ώρα μερικών αρχαίων τραγωδιών, ώρα που κάθε γνήσιο θέατρο πρέπει να ανακτήσει. Το αληθινό θέατρο μοιάζει με την πανούκλα, όχι γιατί είναι μεταδοτικό, αλλά επειδή όπως ακριβώς και η πανούκλα, είναι η αποκάλυψη, το ξεμπρόστιασμα, η εξωτερίκευση ενός βάθους λανθάνουσας σκληρότητας, με τη βοήθεια της οποίας εντοπίζονται όλες οι διεστραμμένες δυνατότητες του νου, ατόμων ή ομάδων.

[...]

Μας λένε ότι τα Ελευσίνια Μυστήρια περιοριζόντουσαν σε μια σκηνική πραγμάτωση, να παραθέτουν δηλαδή με σκηνικό τρόπο ορισμένες σκηνικές αλήθειες. Εγώ πιστεύω μάλλον ότι θα παράθεταν στη σκηνή συγκρούσεις που σφενδονίζονται και περνάνε σαν αστραπές, να παράθεταν την μη περιγραφόμενη πάλη δύο βασικών αρχών, ιδωμένων κάτω από αυτήν την ιλιγγιώδη και ολισθηρή προοπτική όπου κάθε αλήθεια χάνεται καθώς συνειδητοποιεί την λαβυρινθώδη και μοναδική συγχώνευση του αφηρημένου και του συγκεκριμένου, και νομίζω ότι μουσική οργανική, με συνδυασμούς χρωμάτων και μορφών, που εμείς πια δεν μπορούμε να συλλάβουμε και να ανασυνθέσουμε, θα πρέπει από τη μια να ανέβαζαν στο ζενίθ της αυτή τη νοσταλγία για ιδεατή ομορφιά, [...] κι από την άλλη να καταργούν ή και να εκμηδενίζουν κάθε σύγκρουση παραγόμενη από τον ανταγωνισμό ανάμεσα στην ύλη και στο πνεύμα, ανάμεσα στην ιδέα και στη μορφή,

ανάμεσα στο συγκεκριμένο και στο αφηρημένο, και όλα τα φαινόμενα να λιώνουν σε ένα μείγμα σε μια μοναδική έκφραση που θα πρέπει να είναι το ομότιμο του πτητικού χρυσού. [...]»

Αλμπέρ Καμύ [1938]

***Σημειώσεις*, «Σημειώσεις στην Τιπαζά»**
μτφρ. Μιχαήλ Μαρμαρινός

«[...] Αυτή είναι η θάλασσα, τα βουνά, τα άνθη [...] Ηταν μήπως για τη Δημητρα αυτός ο αρχαίος ύμνος που απρόσκλητος με επισκέφθηκε λίγο μετά: "Μακάριοι αυτοί που έζησαν και είδαν όλα αυτά". Να κοιτάς τούτη τη γη, πώς μπορεί κανείς να αγνοήσει ένα τέτοιο μάθημα; Στα μυστήρια της Ελευσίνας αρκούσε το να ατενίζεις. [...]»

Γουίλ Ντυράν [1939]

***Παγκόσμιος Ιστορία του Πολιτισμού*,**
Κεφ. VIII «Οι Θεοί των Ελλήνων: Θρησκεία και Ήθη»
μτφρ. Τάσος Κωνσταντινίδης

«[...] Ακόμη και τα Ελευσείνια Μυστήρια, αν και προσέφεραν υπερφυσικάς ελπίδας, εξήρτων την σωτηρίαν μάλλον από τον τελετουργικόν εξαγνισμόν παρά από την άψογον διαγωγήν. "Ο Παταικίων, ο κλέπτης, έλεγε σαρκαστικώς ο Διογένης, θα έχει καλύτερην μοίραν μετά θάνατον από τον Αγησίλαον ή τον Επαμεινώνδα, διότι ο Παταικίων εμυήθη εις την Ελευσίνα." [...].»

Γιώργος Σεφέρης [1940]

***Τετράδιο Γυμνασμάτων (1928-1937)*, «Δεκαέξι χαϊκού» (ΙΔ΄)**

«Τούτη η κολόνα
έχει μια τρύπα, βλέπεις
την Περσεφόνη;»

Αγνώστου [1941]

***Φυλλάδια για τον Γερμανό στρατιώτη*, «Ελευσίνα»**
μτφρ. Χρυσάνθη Παρτσανάκη, Αγγελική Γκίκα και Άννα Μαρία Χατζηστυλιανού

Από την “Ιερή Πύλη” δίπλα στο αθηναϊκό Δίπυλο, η Ιερά Οδός οδηγεί στην Ελευσίνα. Στο 5ο χιλιόμετρο διασχίζουμε τον Κηφισό, στα δεξιά βρίσκονται τα απομεινάρια του παλιού ελαιώνα, όπου βρισκόταν η Ακαδημία Πλάτωνος. Στην κορυφή του περάσματος, στο 10,2 χλμ, στη θέση ενός αρχαίου ναού του Απόλλωνα, η Μονή Δαφνίου με μια εκκλησία του 11ου αιώνα και τα περίφημα ψηφιδωτά. Εκεί που ο δρόμος πλησιάζει στη θάλασσα, στο 11ο χλμ. στα δεξιά ένα ερημητήριο της Αφροδίτης με τα απομεινάρια του πλακόστρωτου αρχαίου δρόμου. Αριστερά, η άποψη του νησιού της Σαλαμίνας: ανάμεσα σε αυτό και την ηπειρωτική χώρα έλαβε χώρα η περίφημη ναυμαχία το 480 π.Χ., στην οποία ο μικρός ελληνικός στόλος κατέστρεψε τον μεγάλο περσικό στόλο. Πιο δεξιά, δύο αλμυρές λίμνες, ήδη γνωστές από την αρχαιότητα, για τις οποίες τα δικαιώματα αλιείας επιφυλάσσονταν στους ιερείς της Ελευσίνας.

Φτάνουμε στο πλούσιο Θριάσιο Πεδίο, από το γόνιμο έδαφος του οποίου αναπτύχθηκε ο μύθος και η λατρεία της ξανθομαλλούσας Δήμητρας, της «μητέρας», και της κόρης της, του «κοριτσιού». Είχαν τις ρίζες τους στις αρχαίες ινδοευρωπαϊκές πεποιθήσεις της υπαίθρου. Η Δήμητρα, που φέρνει τη γονιμότητα στα χωράφια, γέννησε ένα κορίτσι με τον παντοδύναμο θεό της βροχής Δία, το οποίο ο θεός του κάτω κόσμου Άδης ή Πλούτων (“ο πλούτος”) πήρε για σύζυγό του αφού την άρπαξε. Από τότε, η Κόρη, η Περσεφόνη, πρέπει να μένει μαζί του στον κάτω κόσμο για ένα μέρος του έτους. Κατά τη διάρκεια των τεσσάρων καλοκαιρινών μηνών που το κορίτσι της σποράς παραμένει στη γη, οι σπόροι των σιτηρών ξεκουράζονται στις υπόγειες αποθήκες που περιέχουν τον πλούτο του αγρότη. Μετά τις πρώτες βροχές του φθινοπώρου, η σπορά γίνεται στον νότο και η Κόρη ανεβαίνει για να μείνει με τη μητέρα της για τους υπόλοιπους οκτώ μήνες μέχρι την τελευταία συγκομιδή τον Ιούνιο. Ο ερχομός της γιορτάζεται στα Μεγάλα Ελευσίνια Μυστήρια. Σύμφωνα με τον μύθο, η μητέρα είχε έρθει στην Ελευσίνα αναζητώντας την κλεμμένη κόρη της και κάθησε

να πενθήσει με την όψη γριάς δίπλα στο Καλλίχορο φρέαρ, γύρω από το οποίο χόρευαν τα κορίτσια της πόλης. Οι κόρες του βασιλιά την έφεραν στον πατέρα της, ο οποίος της επιφύλασσε φιλική υποδοχή. Στη συνέχεια, αποκαλύπτεται ως θεά και διδάσκει στον γιο του βασιλιά Τριπτόλεμο πώς να καλλιεργεί τη γη σε ένδειξη ευγνωμοσύνης για τη φιλοξενία του. Σπέρνει τον πρώτο σπόρο και φέρνει τα στάχυα που του έδωσε η Δήμητρα στους ανθρώπους όλης της γης με ένα φτερωτό άρμα. Έτσι απεικονίζεται στην εξωτερική πλευρά ενός αττικού αγγείου του 5ου αιώνα π.Χ. (βλ. επιγραφή πάνω από τον τίτλο: η Δήμητρα στα αριστερά, η Περσεφόνη στα δεξιά, πίσω της η Ελευσίνα προσωποποιημένη ως κορίτσι).

Μέσω αυτού του μύθου, η Ελευσίνα έγινε το κέντρο της λατρείας της Δήμητρας, οι γιορτές της οποίας ήταν οι πιο διαδεδομένες σε όλη την Ελλάδα: μια απόδειξη του γεγονότος ότι ο τρόπος ζωής των Ελλήνων ήταν εξ ολοκλήρου αγροτικός. Από την Αθήνα, η πομπή προχωρούσε κατά μήκος της Ιεράς Οδού προς την Ελευσίνα, όπου στο Τελεστήριο λάμβαναν χώρα παραστάσεις από το έπος της Δήμητρας. Δεδομένου ότι μόνο οι μυημένοι (μύσται) επιτρεπόταν να τις παρακολουθούν, έπρεπε να διενεργούνται σε κλειστό χώρο, ενώ κατά τα άλλα όλες οι λατρευτικές τελετές λάμβαναν χώρα σε εξωτερικούς χώρους μπροστά από τους βωμούς. Το Τελεστήριο στην Ελευσίνα ήταν μακράν το μεγαλύτερο και σημαντικότερο από αυτά τα κτίρια.

Οι μυημένοι δεσμεύονταν από εχεμύθεια, οπότε δεν γνωρίζουμε τίποτα για τα έθιμα μύησης και τα μυστήρια. Σίγουρα είχαν αναπτυχθεί από τα αγροτικά μυθεύματα γύρω από τις δυο θεές και εγγυώνταν στον μυημένο όχι μόνο τη βεβαιότητα μιας καλής σοδειάς για τα χωράφια του, αλλά και για τον ίδιο και τους απογόνους του μια καλή μεταθανάτια ζωή. Κάτι που ανταποκρίνεται πλήρως στον παλαιό τρόπο σκέψης, σύμφωνα με τον οποίο η αθανασία δεν χορηγείται στο άτομο, αλλά μόνο σε ολόκληρη τη γενιά. Επαναλαμβάνεται στα λόγια του Ευαγγελίου: "Ο κόκκος του σίτου πρέπει να πέσει στη γη και να πεθάνει, αλλιώς θα μείνει μόνος του, αλλά αν πεθάνει θα φέρει πολλούς καρπούς". Οι ίδιοι οι μυημένοι, ωστόσο, είχαν καλύτερη τύχη στον Κάτω Κόσμο, το βασίλειο των νεκρών, επειδή εκεί μπορούσαν να συνεχίσουν να γιορτάζουν τη χαρούμενη γιορτή των μυστηρίων και έτσι να ανανεώσουν τη βεβαιότητα της μεταθανάτιας ζωής

τους στη γη. Είναι η μόνη υπόσχεση για τη μεταθανάτια ζωή που γνώριζαν οι Έλληνες. Ως εκ τούτου, πολλοί διάσημοι άνδρες, ακόμη και Ρωμαίοι αυτοκράτορες, συμπεριλαμβανομένου του Αυγούστου, δεν περιφρόνησαν τα μυστήρια και δέχτηκαν να μυηθούν. Από εδώ διακηρύχθηκε το υψηλό μήνυμα της αγάπης μεταξύ μητέρας και παιδιού για πρώτη φορά στην Ευρώπη. "Να τιμάτε τους γονείς σας" ήταν η πρώτη από τις εντολές και χαράκτηκε σε πέτρα στο ιερό των Ελευσίνιων.

Η Ελευσίνα, η σημερινή Λευσίνα, απέχει 22,2 χιλιόμετρα από την Αθήνα. Οι ανασκαφές της Ελληνικής Αρχαιολογικής Εταιρείας έχουν ουσιαστικά αναδείξει το νοτιοανατολικό τμήμα της οχυρωμένης αρχαίας πόλης, όπου βρισκόταν το περίφημο ιερό. Η κατάσταση της κατασκευής που είναι σήμερα ορατή από τα ερείπια αντιστοιχεί σε εκείνη του 4ου αιώνα π.Χ. με ρωμαϊκές προσθήκες και μετατροπές. Η Ιερά Οδός καταλήγει σε ένα πλακόστρωτο προαύλιο με κτίρια που χρονολογούνται από τους ρωμαϊκούς χρόνους. Ακριβώς στα αριστερά, όπου καταλήγει η Ιερά Οδός, υπήρχε ένα πηγάδι, όπου οι προσκυνητές εξαγνίζονταν προτού εισέλθουν στον ιερό περίβολο. Ακριβώς δίπλα και στην απέναντι πλευρά της πλατείας υψώνονταν δύο μεγαλοπρεπείς εορταστικές πύλες, παρόμοιες σε διάταξη με την Πύλη του Αδριανού στην Αθήνα. Η κάτοψη μπορεί να συναχθεί μόνο από τις επιγραφές που είναι λαξευμένες στον βράχο. Μπροστά του υπάρχει ένας μεγάλος πέτρινος όγκος, η κοιλότητα του οποίου θα μπορούσε να κλείσει με έναν άλλο όγκο με σχισμή: ένα αρχαίο προσκυνητάρι. Ευθεία μπροστά βρίσκεται το πραγματικό κτίριο του τελεστηρίου. Πρόκειται για ένα κτίριο με ιδιαίτερο χαρακτήρα, ο οποίος ανταποκρίνεται στον ιδιαίτερο σκοπό του, την τέλεση λατρευτικών πράξεων σε κλειστό χώρο. Ως εκ τούτου, η κιονοστοιχία της αίθουσας έχει σχεδόν τετράγωνη κάτοψη και περιβάλλεται από όλες τις πλευρές, εν μέρει από τοίχους από σκούρο «ελευσίνιο» λίθο, με δύο θύρες ο καθένας, κι εν μέρει από τον βράχο στην πλευρά του βουνού. Η οροφή στηριζόταν σε 42 τεράστιους εσωτερικούς κίονες. Το συγκρότημα ήταν διώροφο: ο επάνω όροφος που περιλάμβανε στοές διατηρεί ακόμη μεγάλο μέρος της μαρμάρινης ανωδομής και έχε ανοικοδομηθεί. Στο γείσο η αφιέρωση «στις δύο θεές και στον αυτοκράτορα.... Περίπου στη μέση της πλατείας βρισκόταν ένας ναός της Αρτέμιδος, του οποίου η δωρική αρχιτεκτονική έχει ανασυντεθεί στη

βορειοδυτική του γωνία. Μπροστά από την ανατολική και τη νότια πλευρά του υπήρχαν μεγάλοι βωμοί.

Από το προαύλιο μια μεγάλη πύλη οδηγούσε στον ιερό περίβολο. Στα αριστερά της, σε χαμηλότερο ελληνικό επίπεδο, σε μια πλακόστρωτη μικρή αυλή, βρίσκεται το Καλλίχορο Φρέαρ, που ονομάστηκε έτσι από τους αρχαίους λατρευτικούς χορούς της χορωδίας των Ελευσίνιων γυναικών. Με τη μορφή που είναι ορατή σήμερα, χρονολογείται από την εποχή του τυράννου Πεισίστρατου (6ος αιώνας π.Χ.). Κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους, ο χώρος διατηρήθηκε ελεύθερος ως ένα άκρως ιερό λατρευτικό μνημείο. Το υπέροχο μαρμάρινο κτίριο της πύλης, του οποίου το κατώφλι είναι 3 μέτρα ψηλότερο από την κρήνη, τα Μεγάλα Προπύλαια, αντιστοιχούν με τη διαρρύθμισή τους απόλυτα στο πολύ παλαιότερο κτίριο της αθηναϊκής Ακρόπολης του 5ου αιώνα π.Χ. Στον τοίχο της πόρτας με πέντε ανοίγματα στο εσωτερικό, υπάρχουν προθάλαμοι που ανοίγουν με έξι δωρικούς κίονες ο καθένας. Η οροφή του εξωτερικού, κατώτερου προθαλάμου υποστηρίζεται από τρία ζεύγη ιωνικών εσωτερικών κιόνων.

Οι πέτρες του τοίχου της ανερχόμενης πόρτας καθώς και των πλευρικών τοίχων λείπουν εντελώς, αλλά τα κατώφλια της πόρτας εξακολουθούν να είναι σαφώς αναγνωρίσιμα. Υπολείμματα των κιόνων βρίσκονται στον προαύλιο χώρο, όπου έχει επίσης ανακατασκευαστεί το αέτωμα του κτιρίου με το μενταγιόν ενός Ρωμαίου αυτοκράτορα. Σώζεται ακόμη αποσπασματικά η επιγραφή θεμελίωσης, σύμφωνα με την οποία το κτίριο εγκαινιάστηκε από τον Ρωμαίο αυτοκράτορα Μάρκο Αυρήλιο, η εικόνα του οποίου πιθανόν να διαφαίνεται επίσης στην προτομή του αετώματος που αναφέρθηκε παραπάνω. Γνωρίζουμε ότι μυήθηκε στα Ελευσίνια μυστήρια και συμμετείχε προσωπικά στη μεγάλη γιορτή το 176 μ.Χ. Τα πλευρικά τείχη της πύλης, τα οποία σήμερα λείπουν, συνορεύουν και στις δύο πλευρές με ογκώδη τείχη ενισχυμένα με πύργους. Πρόκειται τόσο για το τείχος της πόλης όσο και για το εξωτερικό τείχος περίφραξης του ιερού περιβόλου. Μια δεύτερη πύλη, τα λεγόμενα Εσωτερικά ή Μικρά Προπύλαια, οδηγεί στο εσωτερικό του πραγματικού ιερού. Είναι περίπου 200 χρόνια παλαιότερα από τα Μεγάλα Προπύλαια, που χτίστηκαν γύρω στο 40 π.Χ. Η δωρική ζωφόρος τους έχει πλέον επανασυναρμολογηθεί και βρίσκεται δεξιά μπροστά από τη διάβαση. Φέρει μια λατινική αφιερωματική

επιγραφή, καθώς και εμβλήματα από τη λατρεία της Δήμητρας: στάχυα, στρογγυλό δοχείο, κύπελλα. Στο ίδιο κτίριο εντοπίζονται επίσης δύο γυναικείες μορφές που χρησιμεύουν ως φορείς του θριγκού, καθώς και κεφαλές κιόνων με γρύπες. Στη θέση του υπήρχε κάποτε μια παλαιότερη πύλη που ανήκε στο παλαιότερο τείχος, τα πόδια της οποίας είναι πλέον ευδιάκριτα στην μπροστινή δεξιά και πίσω αριστερή γωνία του προπύλαιου. Πρόκειται για περιφραγμένο τείχος από την εποχή του Πεισίστρατου (6ος αιώνας π.Χ.). Αποτελείται από μια ογκώδη λίθινη βάση, ύψους περίπου 1,20 μ., σε πολυγωνική τοιχοποιία, πάνω στην οποία υψωνόταν ένας τοίχος από πλίθινα τούβλα, δηλαδή ένας τοίχος από άψητα πήλινα τούβλα που είχαν απλώς στεγνώσει στον ήλιο (που είναι ακόμη εν μέρει ορατά κάτω από τις σύγχρονες τσίγκινες στέγες). Μεταξύ αυτού του τείχους και του μεταγενέστερου εξωτερικού τείχους υπήρχαν διάφορα κτίρια, συμπεριλαμβανομένων μεγάλων σιταποθηκών.

Οι καλά διατηρημένες ακόμη πέτρινες κολώνες τους, οι οποίες χρησίμευαν ως εσωτερικά στηρίγματα, έφεραν μια επίπεδη στέγη που χρησίμευε επίσης ως προέκταση της μεγάλης βεράντας της αυλής. Σε αυτές τις αποθήκες αποθηκεύονταν τα σιτηρά που προσφέρονταν στις Ελευσίνιες θεές ως προσφορά. Αμέσως δεξιά μετά τα Μικρά Προπύλαια βρίσκεται ένα ιερό του Πλούτωνα-Άδη, κλεισμένο με τοίχο και τοποθετημένο μέσα και μπροστά από μια βραχώδη σπηλιά, με μια υποτιθέμενη είσοδο στον Κάτω Κόσμο (αρπαγή της κόρης). Ένας μικρός ναός διατηρείται ακόμη σε αυτόν και ένας καλά διαμορφωμένος λάκκος θυσίας μπροστά του. Λίγο πιο πέρα, στη δεξιά πλευρά του πλακόστρωτου μονοπατιού, υπάρχει μια σειρά από πέτρινα σκαλοπάτια, ο σκοπός των οποίων δεν έχει διαπιστωθεί με σιγουριά, ίσως πρόκειται για μια κερκίδα για ειδικά τιμώμενους καλεσμένους. Στη συνέχεια, επίσης στα δεξιά, ψηλότερα σε μια μικρή βραχώδη αναβαθμίδα ακολουθεί ένας ναός, ο οποίος μπορούσε να προσεγγιστεί από τη βραχώδη αναβαθμίδα στα δυτικά. Σκαλοπάτια δεξιά και αριστερά πάνω στον βράχο οδηγούν σε αυτόν. Κατά μήκος των εσωτερικών τειχών, ανερχόμενα σκαλοπάτια που χρησίμευαν ως καθίσματα υψώνονταν ολόγυρα για τους θεατές. Πραγματοποιούνταν στο σκοτεινό δωμάτιο με τη χρήση ειδικά κατευθυνόμενου φωτός. Για τον σκοπό αυτό χρησιμοποιούταν πιθανότατα και μια υπερκατασκευή στην οροφή, η οποία μπορούσε να ανοίξει. Στα

ανατολικά βρισκόταν η στοά του αρχιτέκτονα Φίλωνα, που χτίστηκε στο δεύτερο μισό του 4ου αιώνα π.Χ. από μάρμαρο του Πεντελικού όρους. Ανοίγεται προς τα ανατολικά με δώδεκα δωρικούς κίονες, οι οποίοι παρέμειναν ημιτελείς, όπως φαίνεται από τις ραβδώσεις που ξεκινούσαν από την κορυφή και το κάτω μέρος των άξονων των κιόνων. Τμήματα της ζωφόρου (τριπλές σχισμές και ενδιάμεσα μαρμάρινα πεδία) βρίσκονται σε πολλά σημεία. Αρχικά, η αίθουσα έπρεπε να οδηγείται γύρω από τις τρεις ελεύθερες πλευρές του τελεστηρίου, όπως δείχνουν τα θεμέλια. Η διάταξη του περίφημου κτιρίου του τελεστηρίου ανάγεται ουσιαστικά στο σχέδιο των αρχιτεκτόνων του Περικλή, δηλαδή στα μέσα του 5ου αιώνα π.Χ. Ωστόσο, μπορούμε επίσης να βρούμε ενδείξεις για παλαιότερα κτίρια ιεροτελεστίας στην ίδια θέση, συγκεκριμένα ένα κτίριο από την εποχή του τυράννου Πεισίστρατου, το δεύτερο μισό του 6ου αιώνα π.Χ. Είχε πολύ παρόμοια κάτοψη, αλλά καταλάμβανε μόνο το ένα τέταρτο περίπου της έκτασης του τελευταίου τελεστηρίου. Κάτω από αυτό βρέθηκαν υπολείμματα ενός μεγάλου κτιρίου της Μυκηναϊκής περιόδου (1400-1200 π.Χ.). Τα κτίσματα σε αυτή τη σημαντική τοποθεσία χρονολογούνται επομένως από πολύ παλιά, γεγονός που ενισχύει την υπόθεση ότι τα μεταναστευτικά ελληνικά φύλα έφεραν μαζί τους τη λατρεία της Δήμητρας από την πατρίδα τους στην Κεντρική Ευρώπη. Ξανά και ξανά, έπρεπε να δημιουργηθούν μεγαλύτερες αναβαθμίδες για μεγαλύτερα συγκροτήματα, μετατοπίζοντας τους τοίχους αντιστήριξης προς τα νότια με επιχώσεις στις όχθες – η Στοά του Φίλωνα στέκεται ήδη σε θεμέλια ύψους 8-9 μέτρων. Κατά τη διάρκεια της τελευταίας επέκτασης, πιθανότατα στο 2ο μισό του 4ου αιώνα π.Χ., ο πρώην στρογγυλός πύργος στα νοτιοδυτικά του περιβόλου από τον 5ο αιώνα ενσωματώθηκε στο τείχος και ένας νέος στρογγυλός πύργος ανεγέρθηκε νοτιοδυτικότερα για να τον αντικαταστήσει.

Το τείχος που χώριζε το ιερό από την ακρόπολη και την πόλη διέτρεχε κατά μήκος του πίσω τοίχου της βραχώδους βεράντας, από την οποία έφτανε κανείς στον επάνω όροφο του κτιρίου του τελεστηρίου. Στο νότιο άκρο του υπήρχε κάποτε ναός, όπως δείχνουν τα γλυπτά στο βράχο. Το μικρό σύγχρονο ελληνικό παρεκκλήσι της Παναγίας είναι ο τελευταίος διάδοχος του περίφημου ιερού της Ελληνίδας Μητέρας Θεάς, το οποίο αποτελούσε τόπο λατρείας για πάνω από δύο χιλιετίες. Το 395 μ.Χ. λεη-

λατήθηκε από τους Οστρογότθους υπό τον Αλάριχο και τον 5ο αιώνα στερήθηκε κάθε σημασίας με την απαγόρευση της μυστηριακής λατρείας από τον χριστιανό αυτοκράτορα Θεοδόσιο Β΄. [...]

Τυπογραφείο «Εστία», Μάισνερ και Καργαδούρη,
οδός Ιπποκράτους 13, Αθήνα.»

Κάρλ Κερένυι [1941]

***Η επιστήμη της Μυθολογίας*, Κεφ. III «Η Κόρη: Παρθένες θεές»**
μτφρ. Κώστας Ζάρρας

«[...] Η Περσεφόνη είναι Κόρη [...] όχι επειδή βρίσκεται πάνω από όλες τις θηλυκές σχέσεις – με μητέρα ή σύζυγο – αλλά επειδή ενσωματώνει αυτές τις σχέσεις σαν δύο μορφές ύπαρξης, καθεμιά από τις οποίες φτάνει στα άκρα και εξισορροπείται από την άλλη. Η μια από τις μορφές (κόρη με μητέρα) εμφανίζεται σαν ζωή. Η άλλη (νεαρή κοπέλα με σύζυγο) εμφανίζεται σαν θάνατος. [...] Η Περσεφόνη αντιπροσωπεύει την απόλυτα παθητική όψη· μάζευε λουλούδια όταν την άρπαξε ο Άρχοντας των Νεκρών. Ήταν λουλούδια που μύριζαν βαριά, φυτά που σε μαγνήτιζαν, όπως ο νάρκισσος. Οι ποιητές κατάφερναν πάντα να αποδίδουν τη σημασία τούτης της σκηνής. Ένας από αυτούς έλεγε πως τα λουλούδια ήταν "κυνηγόσκυλα της κόλασης στο κατόπι της". Για κάποιον άλλον "η Περσεφόνη μάζευε λουλούδια, ενώ η ίδια ήταν το ομορφότερο από όλα". Η Κόρη είναι ένα πλάσμα προορισμένο να ζήσει σαν λουλούδι και δεν μπορεί να περιγράφει καλύτερα παρά μόνο με τα λόγια ενός από τους ποιητές:

..... *ένας μικρός χείμαρρος ζωής*
γέρνει στην κορφή του μίσχου, αστραποβολά, στρέφεται
γύρω στο πλευρό
της καμπύλης πτήσης μιας παραβολής,
βυθίζεται και γλιστρά σαν τον κομήτη που χάνεται
μέσα στο αόρατο.
[…]

Επομένως, εδώ βρίσκεται η Περσεφόνη μας· ένα ανυπότακτο πλάσμα που στέκεται πάνω σε μια κορφή της ζωής και εκεί συνάντηση τη μοίρα της – μια μοίρα που σημαίνει θάνατο στην ολοκλήρωση και κυριαρχία στο θάνατο. [...]»

Κεφ. ΙΙΙ «Η Κόρη: Δήμητρα»
μτφρ. Κ. Ζάρρας

«[...] Στη μακρινή αρχαιότητα ερμήνευαν τη λέξη *κόρη* σαν τη θηλυκή μορφή του *κόρος* (βλαστός). Μια άλλη αρχαία ερμηνεία βλέπει στο πρόσωπο της μαγεμένης κόρης της Δήμητρας το σπόρο. [...]»

Κεφ. ΙΙΙ «Η Κόρη: Το ελευσινιακό παράδοξο
μτφρ. Κ. Ζάρρας

«[...] Αυτός που μυείτο στα μυστήρια έβλεπε και βίωνε παθητικά το υπερατομικό· δενλυτρωνόταν από αυτό, αλλά ήταν ασφαλής και ευτυχισμένος μέσα σε αυτό επειδή εκεί κέρδιζεμια σοφία χωρίς λόγια. [...] Οι μυημένοι στα Ελευσίνια βίωναν κάτι παραπάνω από μια ατομική μοίρα, βίωναν τη μοίρα της οργανικής ζωής σαν να ήταν δική τους. Σαν Έλληνες δεν ήταν τόσο συνειδητοί για την "άβυσσο" που ανοιγόταν μέσα στην ύπαρξή τους, όσο για την "ύπαρξη" μέσα στην οποία ανοιγόταν η άβυσσος. [...]»

Χένρυ Μίλλερ [1941]

Ο κολοσσός του Μαρουσιού
μτφρ. Ιωάννα Καρατζαφέρη

«[...] Κανένας δεν πρέπει να περνάει την Ιερά Οδό με αυτοκίνητο – είναι ιεροσυλία. Πρέπει να την περπατά, όπως την περπατούσαν οι αρχαίοι και να αφήνει όλο του το είναι να πλημμυρίζει φως. Αυτή δεν είναι χριστιανική λεωφόρος: έγινε από τα πόδια αφοσιωμένων παγανιστών πηγαίνοντας προς μύηση στην Ελευσίνα. Δεν υπάρχει πόνος ούτε μαρτύριο ούτε μαστίγωμα της σάρκας που να συνδέονται με αυτήν τη μυσταγωγική αρτηρία.

Όλοι εδώ μιλάνε τώρα, όπως αιώνες πριν για μια φωταψία, μια εκτυφλωτική ευχάριστη φωταψία. Το φως αποκτά μια υπερβατική ιδιότητα: δεν είναι απλώς το φως της Μεσογείου, είναι κάτι παραπάνω, κάτι απροσμέτρητο, κάτι ιερό. Εδώ το φως εισχωρεί κατευθείαν στην ψυχή, ανοίγει τις πόρτες και τα παράθυρα της καρδιάς, σε απογυμνώνει, σε εκθέτει, σε απομονώνει σε μια μεταφυσική ευδαιμονία που κάνει τα πάντα ξεκάθαρα χωρίς να είναι γνωστά. Καμιά περαιτέρω ανάλυση δεν μπορεί να γίνει σε αυτό το φως: εδώ ο νευρωτικός ή θεραπεύεται ή παραυτά τρελαίνεται. Τα ίδια τα βράχια είναι αρκετά τρελά: αιώνες τώρα κείτονται εκτεθειμένα σε αυτή τη θεία φωταψία: παραμένουν ακίνητα και ήσυχα, φωλιασμένα ανάμεσα σε χρωματιστούς θάμνους που χορεύουν σε ένα αιμόσταχτο χώμα, αλλά είναι τρελά, το λέω, κι αν τα αγγίξεις διακινδυνεύεις να χάσεις την επαφή σου με οτιδήποτε κάποτε φαινόταν σταθερό, στέρεο και ατάραχο. Πρέπει να γλιστρήσει κανείς σε αυτήν την χαράδρα με εξαιρετική προσοχή, γυμνός, μόνος και απαλλαγμένος από κάθε χριστιανική αγυρτεία. Πρέπει να πετάξει από πάνω του δυο χιλιάδες χρόνια άγνοιας και προκατάληψης, νοσηρής, αρρωστημένα υποχθόνιας ζωής και ψευτιάς. Πρέπει πριν έρθει στην Ελευσίνα να έχει βγάλει το οστρακόδερμα που έχει δημιουργηθεί από τη βύθισή του αιώνες τώρα σε στάσιμα νερά. Στην Ελευσίνα καταλαβαίνει, αν δεν το έχει καταλάβει ποτέ πριν, ότι δεν υπάρχει σωτηρία με το να προσαρμόζεται σ' έναν κόσμο που είναι τρελός. Στην Ελευσίνα προσαρμόζεται με το κοσμικό. Εξωτερικά η Ελευσίνα μπορεί να φαίνεται κομματιασμένη, αποκομμένη από το συντριμμένο παρελθόν: όμως στην πραγματικότητα η Ελευσίνα είναι ακόμη άθικτη, εμείς είμαστε οι κομματιασμένοι, οι διασκορπισμένοι, οι συντριμμένοι. Η Ελευσίνα ζει, ζει αιώνια στο μέσος ενός θνήσκοντος κόσμου. [...]»

Τσεζάρε Παβέζε [1947]

***Διάλογοι με τη Λευκώ*, «Το μυστήριο»**
μτφρ. Ισμήνη Παπανικολάου

«[...] *Ότι τα Ελευσίνια Μυστήρια αναπαρασταίνανε στους μεμυημένους ένα θείο πρότυπο αθανασίας του Διόνυσου και της Δήμητρας , σ' όλους αρέσει*

να τ' ακούνε. Κείνο που λιγότερο αρέσει είναι ν' ακούν ότι η Δήμητρα είναι ένα στάχυ, το ψωμί – και ο Διόνυσος, το αμπέλι – το κρασί. "Λάβετε, φάγετε".»

Διόνυσος, Δήμητρα

ΔΙΟ.: Είναι στ' αλήθεια διασκεδαστικοί αυτοί οι θνητοί. Εμείς γνωρίζουμε τα πράμματα κι αυτοί τα κάνουν. Χωρίς αυτούς, αναρωτιέμαι, τι πράμμα θα ήτανε οι μέρες. Τι θα είμαστε εμείς οι θεοί οι Ολύμπιοι; Μας καλούν με τις φωνίτσες τους και μας δίνουν ονόματα.

ΔΗΜ.: Εγώ ήμουνα πριν απ' αυτούς και ξαίρω να σου πω πως ήταν μόνοι. Η γη ήταν άγριο δάσος, φίδια, χελώνες. Εμείς είμαστε η γη, ο αέρας, το νερό. Τι μπορούσε να γίνει; Είναι από τότε που πήραμε τη συνήθεια να είμαστε αθάνατοι.

ΔΙΟ.: Αυτό δε γίνεται με τους ανθρώπους.

ΔΗΜ.: Είναι αλήθεια. Ό,τι πιάνουν αυτοί γίνεται χρόνος. Γίνεται πράξη. Προσμονή και ελπίδα. Ακόμα και που πεθαίνουνε, είναι κι αυτό κάτι τι.

ΔΙΟ.: Έχουνε έναν τρόπο να ονομάζουνε τον εαυτό τους και τα πράγματα και μας τους άλλους, που πλουτίζει τη ζωή. Σαν τ' αμπέλια που μάθανε να φυτεύουνε σ' αυτούς τους λόφους. Όταν έφερα το βλαστάρι τ' αμπελιού στην Ελευσίνα, δεν πίστευα πως, από τόσα άσκημα ανηφόρια, θα κανάνε έναν τόσο γλυκό τόπο. Έτσι και με το σιτάρι και με τους κήπους. Παντού όπου σκορπάνε κούραση και λόγια, γεννιέται ένας ρυθμός, μια αίσθηση, μια ανάπαυση...

ΔΗΜ.: Και οι ιστορίες που ξαίρουν να διηγώνται για μας; Κάποτε αναρωτιέμαι αν εγώ είμαι πραγματικά η Ρέα, η Σίβυλλα, η Μεγάλη Μάνα που με λένε. Ξαίρουνε να δίνουνε ονόματα που μας φανερώνουνε στους ίδιους τους εαυτούς μας, Ίακχε, και μας βγάζουνε από την ενοχλητική αιωνιότητα του πεπρωμένου για να μας χρωματίσουνε στις μέρες και τους τόπους όπου είμαστε. [...] Να τους διδάξουμε την αιώνια ζωή. [...] Να τους διδάξουμε ότι μπορούν να γίνουνε όμοιοί μας από τη θλίψη και από τον θάνατο. Μα, να τους το πούμε μεις. Όπως το στάρι και το αμπέλι κατεβαίνουνε στον Άδη για να γεννηθούν, έτσι να τους διδάξουμε αυτό τον μύθο. Ας τους

οδηγήσουμε σ' αυτό τον μύθο. Να τους διδάξουμε δηλαδή ένα πεπρωμένο που να ενώνεται με το δικό μας. [...] Μια φορά που το αμπέλι και το στάρι θάχουνε την έννοια της αιώνιας ζωής, ξαίρεις, ξαίρεις, τι θα δούνε οι άνθρωποι στο ψωμί και στο κρασί: Σάρκα και άιμα, όπως τώρα, όπως πάντα. Και σάρκα και άιμα, θα τα χύνουνε πια, όχι για να καταπραΰνουν το θάνατο, αλλά για να φτάσουνε στην αιωνιότητα που τους περιμένει. [...]»

Μ. Καραγάτσης [1948]

***Βασίλης Λάσκος*, Μέρος Πρώτο, Κεφ. Α΄ «Ο Παμεινώντας και η Μαριγώ»**

«[...] Όταν κάποιος πανάθλιος φουκαράς κερδίσει καμιάν απροσδόκητη δραχμή, θυμόμαστε την περιπαιχτική παροιμία: "έπιασε κι η Λεψίνα στάρι!". Όχι πως ο κάμπος της είναι ολότελα άγονος. Μα δεν μπορεί να παραβληθεί με τα καρποφόρα χώματα της Θεσσαλίας, που λέει ο λόγος. Αν η Λεψίνα δεν πιάνει στάρι, πιάνει όμως λάδι. Κι ο γέρο Λάσκος είχε ελιές, πολλές ελιές, πάνω από δυό χιλιάδες ρίζες, που θα τις κληρονομούσαν – όταν ερχόταν η ώρα – τα τρία του αγόρια. Μα οι Αρβανίτες του καιρού εκείνου ήσαν κόκκαλα γερά, φτάναν τα ενενήντα χρόνια, τα εκατό! Κι όταν επιτέλους, πέθαιναν, οι γιοι που τους κληρονομούσαν, ήσανε πια γερόντοι...

Έτσι, λοιπόν, θα περνούσε τα νιάτα του – τη ζωή του – ο Παμεινώντας Λάσκος, ζώντας από το χαρτζηλίκι του πατέρα του; Προσμένοντας πότε θα πεθάνει ο γέρος να γίνει κι αυτός νοικοκύρης; Τέτοια πράγματα δεν αρμόζουν σ' έναν Λάσκο...

-Πατέρα! Το συλλογίστηκα καλά. Θα πάω στην Αθήνα να δουλέψω.

-Και τι δουλειά θα κάνεις, μωρέ;

-Λάδια... Θ' αγοράζω τα λάδια της Λεψίνας. Και θα τα πουλάω στην Αθήνα.

-Και πού θα βρεις παράδες να ξεκινήσεις το αλισβερίσι;

-Δικός μου λογαριασμός.

-Άιντε και με την ευκή μου.

Αυτή η κουβέντα γίνηκε περί το 1870 και εις άπταιστον αλβανικήν. Επειδή οι Λάσκοι ήσαν Αρβανίτες, μέλη της καθαρόαιμης πατριάς των Κουντουριωτέων, που κατοικεί το τρίγωνο Λεψίνα – Μάντρα – Μαγούλα. Λέγονται Κουντουριωτέοι, επειδή κοιτίδα τους, είναι τα Κούντουρα. Μέλος αυτής της πατριάς ήταν κι εκείνος – πριν τρακόσια χρόνια – μετανάστεψε από τα Κούντουρα στη Νύδρα και στέριωσε τη φαμίλια των Κουντουριώτηδων. Φαμίλια θαλασσινών κερδοσκόπων, ναυμάχων και πολιτικών ηγετών. [...]»

Μέρος Δεύτερο, Κεφ. Β΄ «Το γαλάζιο λουλούδι»

«[...] Άλλοτε ο πλούτος δεν εξιλέωνε κοινωνικά τον άνθρωπο αλλότε τον βοηθούσε να εξιλεωθεί εφόσον συμπεθέριαζε με το πνεύμα, τα γαλόνια, την πολιτική. Σήμερα ο πλούτος είναι η πρώτη κοινωνική δύναμη, ανεξάρτητη και αυτοτελής. Πνεύμα, γαλόνια και πολιτική, δεν μπορούν να ορθοποδήσουν στην κοινωνία, αν δεν συμπεθερέψουν με το κεφάλαιο. Το λοιπόν, ικανός είναι ο Βασίλης της, έξυπνος, δραστήριος. Αν αρπάξει την ευκαιρία απ' τα μαλλιά, θα κέρδιζε χρήματα. Θα γινόταν βιομήχανος, μέγας και τρανός. Σαν κι αυτούς που έχουν τα θηρία εργοστάσια, έξω απ' τη Λεψίνα. Που έρχονται, κάθε τόσο, μ' ένα αυτοκίνητο πέντε μέτρα μακρύ. Κι όλος ο κόσμος στη φάμπρικα κοψομεσιάζεται να τους χαιρετάει, σαν να ήσαν βασιλιάδες. Αν είναι να παν έτσι τα πράγματα, τότε το ξήλωμα των γαλονιώ θα βγεί σε καλό... [...]»

Γιάννης Κουτσοχέρας [1948]

περ. *Νέα Εστία*, «Το σονέττο της Περσεφόνης»

«Στο αρχαίο το καλοχόρευτο πηγάδι,
στης Ελευσίνιας Δήμητρας το χώρο,
να βρω ήρθα τον σοφό μαντατοφόρο
του Πλούτωνα, που οδεύει από τον Άδη.

Κι είδα ψυχή μου, στον χορό να μπαίνεις
τον καλλιπάρθενο της Περσεφόνης

και τις φτερούγες διάπλατα ν' απλώνεις
και κύκλων κύκλους μυστηρίων να υφαίνεις.

Και σ' έχασα, ψυχή μου, κι από τότες
χορεύουν σκαραβαίοι και τερρακότες.
Όμως, ω Ιέρειά μου, Περσεφόνη

σε καρτερώ να έρθεις ώρα την ώρα
σα θα μεστώσει του κορμιού μου η οπώρα
κι ο Φοίβος τα ροδόφυλλα θα οργώνει...»

Εμίλ Σιοράν [1949]

***Εγχειρίδιο αποσύνθεσης*, «Παραλλαγές πάνω στον θάνατο»**
μτφρ. Άννα Μαρία Χατζηστυλιανού, Αγγελική Γκίκα και Χρυσάνθη Παρτσανάκη

«[...] Έτσι, τα αρχαία Μυστήρια, που υποτίθεται ότι ήταν αποκαλύψεις των υπέρτατων μυστικών, δεν μας άφησαν τίποτα από πλευράς γνώσης. Οι μυημένοι ήταν αναμφίβολα υποχρεωμένοι να μην μεταδώσουν καμία από αυτές τις γνώσεις. Είναι αδιανόητο, ωστόσο, να μην υπήρχε ανάμεσά τους έστω και ένα άτομο που να μίλησε -υπάρχει πιο αντίθετο πράγμα στην ανθρώπινη φύση από μια τέτοια επιμονή στη μυστικότητα; Δεν υπήρχαν μυστικά· υπήρχαν τελετουργίες και συγκινήσεις. Μόλις έπεφταν τα πέπλα, τι άλλο ανακάλυπταν πέρα από ασήμαντες αβύσσους; Δεν υπάρχει άλλη μύηση παρά μόνο στην ανυπαρξία- και στη γελοιότητα του να είσαι ζωντανός.
... Και φαντάζομαι στην Ελευσίνα τις παραμορφωμένες καρδιές, ένα καθαρό Μυστήριο, χωρίς θεούς και χωρίς τη σφοδρότητα της ψευδαίσθησης. [...]».

Γιάννης Ρίτσος [περ. 1957-1967]

Μαρτυρίες (1957-1967), **«Προοπτική»**

«Τα σπίτια μας είναι χτισμένα πάνω σ' άλλα σπίτια
ευθύγραμμα, μαρμάρινα,
κ' κείνα πάνω σε άλλα. Τα θεμέλια τους
κρατιούνται πάνω στα κεφάλια όρθιων αγαλμάτων, δίχως χέρια.
Έτσι, όσο χαμηλά, στον κάμπο, κάτω απ' τις ελιές, κι αν απαγγιάζουν
τα καλύβια μας,
μικρά, καπνισμένα, με μια στάμνα μονάχα πλάι στην πόρτα,
θαρρείς πως μένεις στα ψηλά, και σου φέγγει ολοτρόγυρα ο αγέρας
ή κάποτε θαρρείς πως είσαι έξω απ' τα σπίτια, πως δεν έχεις
κανένα σπίτι, και πορεύεσαι ολόγυμνος,
μονάχος κάτω από 'ναν ουρανό τρομαχτικά γαλάζιο ή άσπρο,
κ' άγαλμα, καμιά φορά, ακουμπά ελαφρά το χέρι του στον ώμο σου.»

Καρλ Γκ. Γιουνγκ [1959]

***Τα αρχέτυπα και το συλλογικό ασυνείδητο*, Κεφ. VII, 17 «Οι ψυχολογικές διαστάσεις της Κόρης»**
μτφρ. Μιχαήλ Μαρμαρινός

«[...] Ο ψυχολόγος αντιλαμβάνεται αμέσως τις αναζωογονητικές επιδράσεις και την κάθαρση για τη γυναικεία ψυχή που απορρέουν από τις λατρείες της Δήμητρας, αλλά ταυτόχρονα και το έλλειμμα της ψυχικής υγείας που χαρακτηρίζει τον πολιτισμό μας, που δεν γνωρίζει πλέον το είδος και την ευεργετική εμπειρία του ελευσίνιου αισθήματος [...]»

Νίκος Καζαντζάκης [1961]

***Ταξιδεύοντας*, Κεφ. ΣΤ', 1 («Ο Μοριάς»)**

«[...] Η Ελευσίνα γυαλίζει, ανασκαμμένη, ολάνοιχτη, χωρίς κανένα πια μυστήριο, τα πευκόφυλλα στάζουν φως, τ' αμπέλια, πληγωμένα, τρυγη-

μένα, κοκκίνισαν, μυρίζει ο μούστος, χοντροκομμένοι γενειοφόροι χωριάτες κάθουνται στον ίσκιο, μέσα στον διονυσιακόν αέρα, βαταλαλούν αρβανίτικα, εύθυμοι και ζωώδεις, με βαριά κρασοβαρελίσια προφορά, σα Σάτυροι. [...]»

Γεώργιος Ε. Μυλωνάς [1961]

***Ελευσίς και Ελευσίνια Μυστήρια*, Κεφ. 9 «Τα Ελευσίνια Μυστήρια»**
μτφρ. Νίκος Σπυριδάκης

«[...] Πόσες και πόσες νύχτες δεν έχω περάσει στις σκάλες του Τελεστηρίου, λουσμένος στο μαγικό φως του φεγγαριού της Μεσογείου, ελπίζοντας να συλλάβω την διάθεση των μυστών, προσδοκώντας ότι η ανθρώπινη ψυχή μπορεί να ρίξει μια φευγαλέα ματιά σε αυτό που δεν μπορεί να ερευνήσει! Μάταια – ο αρχαίος κόσμος κρατάει καλέα φυλαγμένο το μυστικό του και τα Μυστήρια της Ελευσίνας παραμένουν κρυφά. [...]»

Κάρλ Κερένυι [1962]

***Ελευσίς*, Πρώτος Μέρος «Αναπαράσταση», Κεφ. Ι «Το γεωγραφικό και χρονολογικό πλαίσιο: Το θέμα της προέλευσης»**
μτφρ. Ελένη Παπαδοπούλου

«[...] Επιπλέον, το όνομα Ελευσίς δεν είναι συνηθισμένο ελληνικό τοπωνύμιο. Παλαιότερα ο τόπος ονομαζόταν Σαισαρία. Ίσως κάποιος ποιητής χρησιμοποίησε την ονομασία Ελευσίνα βάσει κάποιας παλαιάς ιστορίας. Σαισάρα λεγόταν μια ελευσίνια ηρωίδα. Το όνομά της, "η χαμογελαστή", σίγουρα μαρτυρεί ιδιότητα της χθόνιας θεάς. Το όνομα Ελευσίς είναι προφανέστερο. Αναφέρεται στην ευμενή όψη του κάτω κόσμου και μεταφράζεται ως "ο τόπος ευτυχισμένης άφιξης". Γραμματικά, διαφοροποιείται κατά τον τονισμό και την κλίση από τη λέξη *έλευσις*, αλλά, όπως και αυτή, σχετίζεται, σύμφωνα με τους κανόνες της ελληνικής μετάθεσης φωνηέντων, με το Ηλύσιον, το βασίλειο των μακάρων. Καμία επιφανειακή αφο-

μοίωση ενός θένου ονόματος δε συμφωνεί με τόσο θαυμαστή γραμματική ακρίβεια. Το όνομα της Ελευσίνας γοήτευσε όλους όσοι επιθυμούσαν μία ευτυχισμένη έλευση και κατέληξε να προσδιορίζει το στόχο της ανθρώπινης ύπαρξης. [...]»

Μελισσάνθη [1965]

***Το φράγμα της σιωπής*, «Περσεφόνη»**

«Απ' το βασίλειο του Πλούτωνα επιστρέφω
του σκοτεινού μου συζύγου
κρατώντας ένα βλασταράκι για πυρσό
την πυρκαγιά της άνοιξης μ' αυτό ν' ανάψω
Στον Άδη ψύχος και φωτιά, κύκλος αδιάσπαστης σιωπής
πέρα από κάθε ελπίδα με κρατά δεμένη ζωντανή νεκρή
Στους πεθαμένους πλάι αγρύπνησα
είδα μες στ' ανοιχτά τους μάτια τον ουρανό απολιθωμένο
κάθε λαμπρότητα του κόσμου να γυρνά σε τέφρα
Κανείς δεν γίνεται με το θνητό του σώμα
ν' αντισταθεί σε τόσο ψύχος και φωτιά
Πέφτουν τα δάχτυλα νεκρώνονται
τα μάτια καίγονται στεγνώνουν
– μ' από 'να δάκρυ του χιονιού κάτω απ' τα βλέφαρα
μπορεί να μείνουν χρόνους φυλαγμένα –
Λόγια δεν έχει ο Άδης να σου μάθει
μόνο αν μπορέσει μια κραυγή να σου αποσπάσει
την ώρα που η φωνή σου σφίγγεται σε σιδερένια μέγγενη
Ακίνδυνα κανείς ποτέ δεν έμαθε τα μυστικά της κόλασης
Κοιτάχτε αυτό το βλασταράκι το πυρό που φέρνω
κι αν γίνεται, μαντέψετε ποιο είναι του Άδη το χρώμα.»

Ζακ Ντεριντά [1967]

***Η γραφή και η διαφορά*, Κεφ. VIII «Το θέατρο της ωμότητας και ο κλοιός της παράστασης»**
μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης

«[...] Η γιορτή της ωμότητας αφαιρεί τις ράμπες και τα όρια μπροστά στον "απόλυτο κίνδυνο" που είναι "απείρου βάθους" (Σεπτ. 1945) [...]. Απέναντι στη γιορτή που επικαλείται ο Αρτώ και [...] σε σχέση με την εμπειρία της ωμότητας είναι ό,τι και το καρναβάλι της Νίκαιας εν σχέσει με τα Ελευσίνεια μυστήρια. Αυτή συναρτάται κυρίως με το γεγονός ότι υποκαθιστά την πολιτική δραστηριότητα με αυτήν την ολική επανάσταση που επέβαλλε ο Αρτώ. Η γιορτή πρέπει να είναι μια πολιτική πράξη. Και η πράξη της πολιτικής επανάστασης είναι θεατρική. [...]»

Γιάννης Ρίτσος [1968 και 1972]

***Επαναλήψεις*, «Ούτε η μυθολογία»**

«[...]

Φτωχά μας φάνηκαν και τα κουκιά του ροδιού κι η Περσεφόνη
μπροστά στη νύχτα που κατέβαινε βαριά και στην απόλυτη απουσία.

Λέρος, 31.ΙΙΙ.68»

***Τέταρτη διάσταση*, «Περσεφόνη»**

«(*Έχει γυρίσει, όπως κάθε καλοκαίρι, απ' την ξένη σκοτεινή χώρα, στο μεγάλο, εξοχικό, πατρικό της σπίτι, — πολύ ωχρή, σαν κουρασμένη απ' το ταξίδι, σαν άρρωστη απ' τη μεγάλη διαφορά κλίματος, φωτός, θερμότητας. Σαν ένα στρώμα προφυλακτικής σκιάς σκεπάζει ακόμα το πρόσωπό της και τα χέρια της. Μένει ξαπλωμένη στον παλιό καναπέ, σ' ένα ευρύχωρο, φρεσκοασβεστωμένο δωμάτιο, στο πάνω πάτωμα, με κλεισμένα τα παντζούρια στα τρία παράθυρα και στην μπαλκονόπορτα. Ωστόσο η αντηλιά φωτίζει έντονα*

τους τοίχους με τρεμάμενα ραβδωτά φέγγη. Στο πάτωμα, ένα σωρό πανέρια, γεμάτα αγριολούλουδα, όμοια μ' εκείνα που δεν είχε προφτάσει να πάρει μαζί της, τότε, στο πρώτο ξαφνικό ταξίδι της. Φαίνεται πως, πριν από λίγο, της τάχαν φέρει οι φιλενάδες της για τα καλωσορίσματα. Τώρα, μένει κοντά της μονάχα μια νέα με ανάλαφρο κυανό φόρεμα, με κυανή ταινία στα μαλλιά, σα νάναι η πιο πιστή, η θυσιασμένη της φίλη, η υδάτινη Κυάνη. Πλάι στον καναπέ, πάνω σε μια καρέκλα, ένα πιάτο με δροσερό νερό. Η φίλη της, κάθε τόσο, βρέχει εκεί ένα βατιστένιο, κεντητό μαντιλάκι, το στύβει και το αποθέτει χαμηλά στο μέτωπο της ταξιδιώτισσας, κρύβοντάς της τα φρύδια. Πότε πότε, καμιά σταγόνα κυλάει λοξά στο μάγουλό της, νοτίζει το φαρδύ πολύχρωμο μαξιλάρι, — έτσι κάπως σα να κλαίει με ξένα δάκρυα. Και τα μαλλιά της είναι λίγο βρεγμένα. Έξω, μόλις ακούγεται η θάλασσα —γαλήνια, λάδι— και κάποτε η φωνή κάποιου κολυμβητή. Η αντηλιά τότε δυναμώνει στο δωμάτιο. Μιλάει η ταξιδιώτισσα:)

Αλήθεια σου λέω, — ήμουν καλά εκεί πέρα. Συνήθισα. Εδώ δεν αντέχω·
είναι πολύ το φως —μ' αρρωσταίνει— απογυμνωτικό, απροσπέλαστο·
όλα τα δείχνει και τα κρύβει· αλλάζει κάθε τόσο — δεν προφταίνεις· αλλάζεις·
αισθάνεσαι το χρόνο που φεύγει — μια ατέλειωτη, κουραστική μετακίνηση·
σπάζουν τα γυαλικά στη μετακόμιση, μένουν στο δρόμο, αστράφτουν·
άλλοι πηδούν στη στεριά, άλλοι ανεβαίνουν στα πλοία· — όπως τότε,
έρχονταν, φεύγαν οι επισκέπτες μας, έρχονταν άλλοι·
μέναν για λίγο στους διαδρόμους οι μεγάλες βαλίτσες τους —
μια ξένη μυρωδιά, ξένες χώρες, ξένα ονόματα, —το σπίτι
δε μας ανήκε· —ήταν κι αυτό μια βαλίτσα μ' εσώρουχα καινούρια, άγνωστά μας —
μπορούσε κάποιος να την πάρει απ' το πέτσινο χερούλι και να φύγει.

[...]

Κει πέρα,
κανείς δεν πέφτει στο νερό· κανείς δε φωνάζει. Τα τρία ποτάμια,
σταχτιά, ακατάδεχτα, καθώς συρρέουν τριγύρω στο μεγάλο βράχο,

έχουν ολότελα άλλο θόρυβο —ισχυρό, ομοιόμορφο—
εκείνον τον ακίνητο θόρυβο της αιώνιας ροής· — τον συνηθίζεις·
σχεδόν δεν τον ακούς.

[...]

Ίσως γι' αυτό διαλέγουμε στο τέλος τη σκιά. Το σκοτάδι είναι μαύρο —
μαύρο, στιλπνό, αναλλοίωτο, χωρίς αποχρώσεις. Γλιτώνεις
απ' την προσπάθεια να διακρίνεις, — προς τι;
Ο υπηρέτης εκείνος
ήταν φτιαγμένος σαν από σκοτάδι. Θυμάσαι; — Όταν μ' άρπαξε
μαζεύαμε λουλούδια στο μεγάλο λιβάδι. Τα κανίσκια γεμάτα κρόκους,
βιολέτες, κρίνους, ρόδα, αμάραντα, υακίνθους· — εγώ είχα σκύψει
πάνω σ' ένα παράξενο λουλούδι —σα νάρκισσος έμοιαζε,— ένας νάρκισσος
πρωτόφαντος, μ' εκατό χρώματα, μ' εκατό μίσχους·
σπίθιζαν πάνω του οι σταγόνες της δροσιάς. Κ' εγώ εκεί, θαμπωμένη,
γερτή, σαν αναδιπλωμένη εντός μου, σα σκυμμένη σ' ένα πηγάδι,
να βλέπω τη μορφή μου (αυτάρκης σχεδόν), ερωτευμένη
με την τριανταφυλλένια σκιά στις άκρες των χειλιών μου,
με την κρουστή, φιλντισένια κοιλότητα ανάμεσα στα στήθη.

Πάνω απ' την πλάτη μου πλατάγιζε σαν σημαία το λιοπύρι·
μου 'καιγε τα μαλλιά· χιλιάδες άστρα λεπτότατα αναβόσβηναν,
ένα σε κάθε τρίχα μου, με πεντάχτινα χρώματα. Τα 'βλεπα
μέσα στο δροσερό νερό (ή μέσα σ' εκείνον τον νάρκισσο; — δεν ξέρω),
αμέτρητα
σπιθίζανε γύρω στο πρόσωπό μου, σα να 'χα πιάσει φωτιά, και σα να 'θελα
να πέσω μέσα στο νερένιο είδωλό μου να τη σβήσω.

Κι άξαφνα
είδα ορθωμένα μπρος στα μάτια μου τα δυο κατάμαυρα άλογά του
σαν τυφλωμένα απ' το φως, (τα 'δα μες στο νερό κ' εκείνα). Φώναξα,
όχι από φόβο αλλά από θάμπος, σαν να με κατάπιε το λουλούδι εκείνο,
σα να 'πεσα μες στο πηγάδι, σα να πήδησα μεμιάς όλη τη σκάλα

ως τα δωμάτια των υπηρετών· κ' ένιωσα στο γυμνό μου πέλμα
το εξαίσιο γλίστρημα του κάτω ημικύκλιου. Μόλις που πρόφτασα
να δω που πέφτανε σ' αυτό το ρήγμα τα κανίσκια σας με τα λουλούδια,
η κρήνη του κήπου, το πέτρινο λιοντάρι, η χάλκινη χελώνα.

[...]

Την απώλεια μόλις που την ένιωσα στην άκρη των χειλιών μου
που ξαφνικά στεγνώσαν· —δε σχημάτιζαν φθόγγο ή διάθεση φθόγγου,
μονάχα η μακρινή, σκοτεινή ελευθερία, ανταμωμένη
σώμα με σώμα — εγώ κ' εκείνη —η μια μέσα στην άλλη —ένα απίστευτο
σώμα.
Κ' ένιωσα τότε το χέρι του τυλιγμένο στη μέση μου
τραχύ, δασύτριχο, μυώδες, να δαμάζει την αντίστασή μου· —ποιάν αντί-
σταση;—
εγώ δεν ήμουν εγώ· — κανένας φόβος λοιπόν για μια ταπείνωση· τα πάντα
είχαν ακινητήσει σε μια απέραντη διαύγεια
ενός συντελεσμένου ακατόρθωτου.
"Φοβάσαι;", μου είπε
(τι ανίσχυροι που 'ναι οι πολύ δυνατοί· — φοβούνται πάντα
μήπως δεν τους φοβόμαστε όσο πρέπει, — οι ωραίοι, οι ανύποπτοι
μέσα στην παιδική αλαζονεία τους). "Ναι, του είπα, — φοβάμαι",
κ' εκείνος μ' έσφιξε πάνω του πιότερο, τόσο που αισθάνθηκα του χεριού
του το τρίχωμα
να εισδύει μέσ' απ' τους πόρους μου σα ν;αμουν δεμένη στο σώμα του
με χιλιάδες λεπτότατες ρίζες — καθόλου δεσμευμένη, μια κ' ήμουν αφη-
μένη.
[...]
Εκείνος είναι η μεγάλη, σκοτεινή βεβαιότητα — η μόνη.
[...]

Κει πέρα
τίποτα δεν ταράζει τη σιωπή. Μονάχα ένας σκύλος (κι αυτός δε γαβγίζει),
άσκημος σκύλος, ο δικός του, σκοτεινός με στραβά δόντια,

με δυο μεγάλα μάτια αόριστα, πιστά και ξένα,
σκοτεινά σαν πηγάδια, — κι ούτε ξεχωρίζεις μέσα τους
το πρόσωπό σου, τα χέρια σου ή το πρόσωπό του.
Ωστόσο
διακρίνεις το σκοτάδι ακέριο, συμπαγές και διάφανο,
πλήρες, παρηγορητικό, αναμάρτητο. Κάνει πως δε σε βλέπει
κι όμως οσμίζεται διαρκώς τα πάντα.

[...]

Ακούς και τ' άλογα στο στάβλο, και το νερό που πέφτει
καθώς υψώνουν οι προσκυνητές δυο πήλινα δοχεία,
το 'να προς την ανατολή και τ' άλλο προς τη δύση, χύνοντας υδρομέλι
ή κριθαρόνερο ανακατεμένο με άγρια μέντα
πάνω στο λάκκο με τις δάφνες, ενώ μουρμουρίζουν
διφορούμενα λόγια, παρακλήσεις και ξόρκια. Κι η φωνή της μητέρας
κάτι να λέει για τ' "ολόχρυσο στάχυ, το θερισμένο στη σιωπή". Μήτε η
νύχτα
δεν ξεκουράζει· — ένας απέραντος διάδρομος, κρυψίνοος,
με αγάλματα τεράστια, με ζωγραφιστά παραπετάσματα, προσωπίδες, καθρέφτες,
απάτες οπτικές, μεταλλικά αντικείμενα, κρύσταλλα, πόρτες, πέτρες,
μια στο σκοτάδι, μια στο φως, — η ίδια εκείνη σκάλα,
το 'να σκαλί χρυσό και τ' άλλο μαύρο.
"Σπάσ' την", του 'λεγα.
Κι οι τρεις γυναίκες πάντα εκεί, με γυρισμένες πλάτες,
με σκεπασμένα πρόσωπα, σκυμμένες πάνω απ' το άδειο πηγάδι,
φωνάζοντας λόγια ακατανόητα· κι οι αντίλαλοι πολλαπλασιάζοντας
την ανεξήγητη φωνή τους μες απ' το πηγάδι. Δεν αντέχω εδώ πέρα.

Τούτο το φως το αναστάσιμο, θάνατος. Τράβηξε τις κουρτίνες.
Μεγάλο, αμείλικτο, εχθρικό καλοκαίρι. Ο ήλιος
σε αρπάζει απ' τα μαλλιά, σε κρεμάει στο γκρεμό. Ποιος με ορίζει;
Εκείνος; Το σκυλί του; Η μητέρα; Καθένας

για κάποιο δικό του σκοπό που με αφορά και που εγώ δεν τον ξέρω. Ατέλειωτες μέρες. Αργεί να νυχτώσει. Κι η νύχτα σα μέρα — δε σε κρύβει.

[...]

Είναι όμορφα με το φθινόπωρο. Ανασαίνω. Ο ήλιος χάνει
τη δεσποτεία του, την τρομερή έπαρσή του. Τα πάντα ημερεύουν·
τα πάντα επιστρέφουν στον εαυτό τους, τόσο που λέω
μην είναι ο θάνατος ο πιο αληθινός εαυτός μας. Το άστρο της εσπέρας
ανατέλλει πολύ πιο ψηλά, κρυστάλλινο, διάφανο· μαρμαίρει
ευοίωνο πάνω απ' το μαύρο δάσος, σαν μια ελάχιστη
σταγόνα πεντακάθαρο νερό, αχτινοβολώντας
πολύ κοντά, σαν κολλημένο στο τζάμι του παράθυρου και ταυτόχρονα
απέραντα μακριά, — μια λευκή λάμψη, ένα δάκρυ
διυλισμένο, όλο διαύγεια, ανεξαρτησία κι ευφροσύνη ματαιότητα —
μια σιωπηλή, βαθιά βεβαιότητα του τέλους και του πάντα.

Τότε είναι η ώρα να επιστρέψω κοντά του, σχεδόν λυτρωμένη,
ή μάλλον για να λυτρωθώ μες στον ίσκιο του. Τράβηξε τις κουρτίνες. Κοίτα
μια μέλισσα στάθηκε ασάλευτη στο δαχτυλίδι μου,
βομβίζει κιόλας —την ακούς;— μια ηχητική δαχτυλιδόπετρα.

Κλείσε, λοιπόν, τις κουρτίνες. Δεν αντέχω εδώ πέρα.
Τούτο το φως με τρυπάει με χιλιάδες βελόνες,
μου τυφλώνει τα μάτια. Δεν το αντέχω. Τράβηξέ τες, σου λέω, τις κουρτίνες.

[...]

ΑΘΗΝΑ, ΕΛΕΥΣΙΝΑ, ΔΙΜΗΝΙΟ, ΣΑΜΟΣ,
Δεκέμβρης 1965-Δεκέμβρης 1970.»

Ζωή Καρέλλη [1973]

Τα ποιήματα της Ζωής Καρέλλη, «Περσεφόνη»

«Στην ακμή της ευαίσθητης εφηβείας,
όταν τους καλομύριστους πήγα ν' αγγίξω ναρκίσσους,
τότε το ρήγμα αντήχησε
κι η ομαλή, σίγουρη γη στα πόδια μου άνοιξε,
γνώμη απαίσια φάνταξε εμπρός μου,
πληγή χαίνουσα, χάος γεμάτο σκοτάδι.

Και συ, από κει αναδύθηκες, σκοτεινέ σύζυγε,
με τη σιωπή γραμμένη στο πρόσωπο,
στυλωμένη στο βλέμμα, με τη σιωπή,
έκφραση και σφραγίδα του φριχτού κλονισμού
που σ' έφερε στην επιφάνεια
για να μ' αρπάξεις και να μ' αφαρπάσεις
στ' ανήμερα βάθη που ποτέ ο λαμπρός Φοίβος
δε θα επισκεφτεί.
Σπλάχνα της γης,
βόγκοι γέννησης που το θάνατο μαρτυρά,
πώς σας είδα μπροστά μου;
Καθώς τα χέρια μου, σχεδόν παιδικά ακόμα,
στα αβρά και ύπουλα, ερωτικά λουλούδια
είχα απλώσει.

Ζοφερέ εραστή, της δειλής μου νεότητας,
ποια μεγάλη ανάγκη σ' έφερε ν' ανοιχτείς προς το φως,
και να καρφώσεις την όψη σου
στο έντρομο βλέμμα μου;
Θεοί, γνωρίζετε άραγε, ακόμα και 'σεις,
το νόημα του δέους που με κατέλαβε
κι ήμουν ακίνητη και στάθηκα ακίνητη
και τις κραυγές της μητέρας, τις αποτρεπτικές
και τους γόους δεν άκουσα,
ν' ακούσω δεν μπόρεσα πια.

Αχ, τι μπορεί ν' ακούσει κανείς
απ' της επίγειας δύναμης τη χάρη,
όταν η γη θα σκιστεί κάτω απ' τα τρεμάμενα βήματά του
και θα δει περίδεος του ερέβους τους κόσμους
κι ανασάνει την πνοή της σκιάς.
Φως που σε λάτρεψα, όπως κάθε θνητός
και συ τ' ουρανού κλέος,
γιατί μ' αφήσατε; Τι σας έκανε
να τραβηχτείτε από πάνω μου,
για να παραδοθώ στου σκοταδιού την αφή;
Ποια μεταβολή μέσα μου
σας έκανε να μ' αρνηθείτε;
[...]»

Χένρυ Μίλλερ [1973]

Πρώτες εντυπώσεις από την Ελλάδα
μτφρ. Ιωάννα Καρατζαφέρη

«[...] *Ελευσίνα*. Ο φίλος μου ο Γκίκας μού δείχνει τα ερείπια στο σκοτάδι, ανάβοντας σπίρτα για να με ξεναγήσει στα μυστηριακά σύμβολα σμιλεμένα σε πέτρες. Το να βρεις την Ελλάδα σκοτεινή στις έξι το απόγευμα είναι ένα από εκείνα τα φαινόμενα που, παρ' όλες τις ενδείξεις είναι δύσκολο να πιστέψεις. «Στην Ελλάδα δεν νυχτώνει ποτέ» είπε ένας Γάλλος, "απλώς η μέρα απουσιάζει". Αυτό μπορεί να είναι αλήθεια για την Ελλάδα θεωρητικά, αλλά δεν είναι αλήθεια για μέρη όπως οι Μυκήνες και η Ελευσίνα. Αντιθέτως, στην Ελευσίνα το σκοτάδι είναι πολύ πιο βαθύ από εκείνο που φέρνει η νύχτα. Φτάσαμε στην πόλη καθώς έδυε ο ήλιος. Μπήκαμε μέσα με μια γρήγορη, αθόρυβη Πακάρ. Ποτέ δεν υπήρξε ουρανός πιο γεμάτος από χρώματα, όπως αυτός. Το φως έσβηνε μέσα σε μια λάμψη από πυρπολημένα λάβαρα. Και μετά ξαφνικά μαυρίλα, πλήρης εκμηδένιση του φωτός. Ένας θάνατος, που θα τον ακολουθήσει η ανάσταση. Ύστερα από τα πιο εξαιρετικά πράσινα της δύσης, όλος ο ουρανός έμοιαζε με λίμνη από βρύα που βυθιζόταν, ξαφνικά η μόνη απόχρωση που διακρινόταν ήταν

το σκουριασμένο καφετί των φαγωμένων σκαλοπατιών. [...] Τα ερείπια βυθίζονται όχι μέσα στη νύχτα, αλλά μέσα στον χρόνο, μέσα στο γλιστερό πηγάδι του παρελθόντος, απ όπου κάθε μέρα το φως προσπαθεί μάταια να τα περισώσει. Ακόμα και ο αρχαιολόγος –ακούραστος βαστάζος καθώς είναι, τυφλοπόντικας, σκουλήκι, γαϊδούρι, σχολαστικός, σκλάβος– ακόμα και αυτό το τέρας φαίνεται ότι εδώ παραδέχεται την ήττα του. Το μυστήριο αρνείται να υποχωρήσει στη σκαπάνη ή τον χημικό αποστακτήρα. Οι άνθρωποι θα πρέπει να αναπτύξουν άλλα μέσα , άλλα όργανα κατανόησης και οξυδέρκειας. Η Ελευσίνα είναι σπουδαία μέσα στο σκότος της. Ένα μαλακό μεγαλείο, μια ζεστή οικειότητα που εμπνέει, μια ανθρώπινη, εντελώς πολύ ανθρώπινη, αμεσότητα. Συστελλόμενος στις φυσικές του ανθρώπινες διαστάσεις εκείνος ο άνθρωπος, δημιούργησε εδώ την ελληνική στάση απέναντι στο μυστήριο. Εδώ, αντιλαμβάνεσαι ότι ο ναός του πνεύματος είναι μια κατοικία κατασκευασμένη από τον άνθρωπο. [...]»

Πέτερ Χούχελ [1976]

***Τα ποιήματα*, «Περσεφόνη»**
μτφρ. Θεοδόσης Κοντάκης

«Η αβυσσαλέα ήρθε,
ανέβηκε μες απ' τη γη,
λάμποντας στο σεληνόφως.
Με το παλιό της θραύσμα στα μαλλιά,
το γοφό της στηριγμένο στη νύχτα.

Πουθενά θυσίας καπνός, το Παν
εισέρχεται στο άρωμα του ρόδου.»

Νίκος Γκάτσος [1976]

Όλα τα τραγούδια, «Ο εφιάλτης της Περσεφόνης»

«Εκεί που φύτρωνε φλισκούνι κι άγρια μέντα
κι έβγαζε η γη το πρώτο της κυκλάμινο
τώρα χωριάτες παζαρεύουν τα τσιμέντα
και τα πουλιά πέφτουν νεκρά στην υψικάμινο.

Εκεί που σμίγανε τα χέρια τους οι μύστες
ευλαβικά πριν μπουν στο τελεστήριο
τώρα πετάνε τ' αποτσίγαρα οι τουρίστες
και το καινούριο παν να δουν διυλιστήριο.

Εκεί που η θάλασσα γινόταν ευλογία
κι ήταν ευχή του κάμπου τα βελάσματα
τώρα καμιόνια κουβαλάν στα ναυπηγεία
άδεια κορμιά σιδερικά παιδιά κι ελάσματα.

Κοιμήσου Περσεφόνη
στην αγκαλιά της γης
στου κόσμου το μπαλκόνι
ποτέ μην ξαναβγείς.»

Άλλεν Γκίνσμπεργκ [1978]

***Πλουτώνια ωδή και άλλα ποιήματα*, «Πλουτώνια ωδή (Ι)»**

μτφρ. Τάσος Σαμαρτζής

«Ποιο νέο στοιχείο υπάρχει ενώπιόν μας αγέννητο μέσα στη φύση;
Υπάρχει άραγε κάποιο καινούργιο πράγμα κάτω απ' τον Ήλιο.
[...] τ' όνομά του χαρισμένο απ' τον πλανήτη του θανάτου
που ζει μέσα στη θάλασα πέρα απ' τον Ουρανό,
που το υποχθόνιο μετάλλευμά του γεννάει αυτόν τον ξεσκισμένο

απ' το μάγμα Άρχοντα του Άδη, τον Γεννήτορα των Ερινύων
που τώρα εκδικούνται, τον δισεκατομμυριούχο Διαβολοβασιλιά
που κάποτε λατρεύτηκε
με άσωτους λαιμούς κομμένους, με το πρόσωπο του ιερέα, αποστρεμμένο
απ' τα κρυφά μυστήρια σ' έναν μοναδικό ναό στην Ελευσίνα,
η πράσινη σαν Άνοιξη Περσεφόνη παντρεύτηκε τη μοιραία του
Σκιά, η Δήμητρα μητέρα του ασφόδελου θρηνεί,
η κόρη της φυλακισμένη μέσα σ' αλμυρές σπηλιές, κάτω απ' το άσπρο
χιόνι, το μαύρο χαλάζι, την γκρίζα χειμωνιάτικη βροχή,
τον πάγο τον Πολικό, [...]
φωνάζω τ' όνομά σου με κούφια φωνήεντα, ψέλνω από κοντά
τη Μοίρα σου, η ανάσα μου σχεδόν αθάνατη πάντα στο πλευρό σου
να συλλαβίζει το πεπρωμένο σου, εγώ στήνω αυτόν τον στίχο προφητικό
πάνω στους τοίχους του μαυσωλείου σου να σε σφραγίζει
έτσι Αιώνια με Διαμαντένια Αλήθεια! Ω Πλουτώνιο καταραμένο.»

Ανδρέας Καραντώνης [1978]

περ. *Νέα Εστία*, «Αισχύλος»

«Αλλά βασιλιά εγώ έναν μόνο ξέρω
τον υπέρλαμπρο Γέρο
Αισχύλο τον αγέλαστον από την Ελευσίνα
τότε που τριγυρίζοντας στους λόφους της
όλο από μάρμαρα χλόη κι αφροδίσια κρίνα
επάνω από τα ασπρόμαυρα κεφάλια μας
τη Μοίρα με τα ορχηστρικά του χέρια εκίνα...»

Άννα Σικελιανού [1981]

***Γράμματα στην Άννα*, Πρόλογος**

«[...] Τη Δευτέρα τ' απόγεμα 17 Ιουνίου 1940, ημέρα του Αγίου Πνεύματος, φορέσαμε τα νυφικά μας και πήραμε το δρόμο που 'χει "σημάδι του ιερό

την Ελευσίνα". Μπήκαμε στον αρχαιολογικό χώρο, λίγο πριν πέσει η νύχτα, κι όχι δεν ήταν όνειρο η "θεία τούτη μέρα". Διαβήκαμε το δρομάκι ανάμεσα "σ' ορατά κι αόρατα", και φτάσαμε στο εκκλησάκι της Παναγίτσας που βρίσκεται πάνω στο λόφο. Ο παπάς έδειξε έναν μικρό βωμό ακριβώς έξω από το εκκλησάκι κι είπε στον Άγγελο πως αυτή ήταν η "Αγέλαστη Πέτρα", όπου κάθισε η Δήμητρα να συλλογιστεί την κόρη της. Άλλο δεν ήθελε ν' ακούσει ο Άγγελος, να γεφυρώσει τη ζωή μας με τ' αόρατα, κι ο γάμος μας δεν έγινε στο εκκλησάκι μέσα, παρά στο βωμό της Δήμητρας. Είχε νυχτώσει πια και μόνο το φεγγάρι μεσούρανα και οι λαμπάδες που τις κρατούσαμε μόνοι μας, με τρεμάμενη τη φλόγα τους και την καρδιά μας, φωτίζανε το μυστήριο. Και μπροστά στο θάνατο μπορώ να το πω: Δεν έγινε ποτέ ωραιότερος γάμος! [...]»

Δημήτριος Π. Παπαδίτσας [1982]

περ. *Νέα Εστία*, «Ελευσίνιο»

«Ήταν τα μάρμαρα ήταν η σκόνη ήταν Νέιθ Αθώρ
ΙΕΡΟΘΑ [...] ΚΕΛΕΥΘΑ ΜΙΝ
ΛΗΜΩ ΜΕΓΑΡ [...];
Ήταν παρόχθια μυστικά;
Ήταν τα χνάρια μου ακριβώς τα χνάρια σου;
Ήταν το μυστικό απ' το μυστικό;
η αίσθηση μέσα απ' την αίσθηση;
Ήταν ό,τι ακριβώς ήμουν εσύ: όργιο αγαθό, στάχυ, πομπή;
το χέρι εκείνο που άγγιζε κι έπεφτε αιθάλη;
Η συκιά μέσα απ' τη συκιά ο καρπός;
τα βήματα μέσ' απ' τα βήματα τα πόδια;
(αχ αυτά που πάτησαν φωτιές
και μια ήταν σκιές και μια ήταν άνθια)
Ήταν συκοβλάσταρο σε δράκου στόμα; πώς να ξεχάσω
του Αυγούστου το πλουτώνιο άντρο;
πώς τις αγέλαστες πλουτώνιες πέτρες
πώς το νερό πώς την αράχνη πώς το παρθένιο φρέαρ;

Πώς το φιλί που δεν σ' αντάμωσε και πώς εγώ ο ηλιογδαρμένος σ' έχασα απ' τα μάτια;»

***Το προεόρτιον*, «Το πράο σκοτάδι – είπα»**

«Το πράο σκοτάδι — είπα
σε ιλιγγιώδη αρπίσματα
αύριο εκπνέει
Και ω θεοείκελε άνδρα
καύχημα θείο πανόλβιο
στρέψε με δάκρυα
να ιδείς την Περσεφόνη
πηγή ανθέων και φωνημάτων ευδίας
Να ιδείς δάχτυλα ήπια
που ό,τι αν αγγίξουν άυλη
σκόνη κρημνίζεται, όπως
από φτερό μελίσσης
η πάναγνη αύρα.»

Υβ Μπονφουά [1982]

***Pierre écrite*, «Διάλογος περί αγωνίας και επιθυμίας»**
μτφρ. Άννα Μαρία Χατζηστυλιανού, Αγγελική Γκίκα και Χρυσάνθη Παρτσανάκη

«[...]
II
Και σκέφτομαι
Την Κόρη, την απούσα: που πήρε
Στα χέρια της την αστραφτερή μαύρη καρδιά των λουλουδιών
Κι εχάθη, πίνοντας το σκότος, το ακάλυπτο
Στο λιβάδι του φωτός — και της σκιάς.
Καταλαβαίνω
Αυτό το λάθος, το δικό μου.

Ασφόδελοι, γιασεμιά
Κατάγονται από τη χώρα μας.
Όχθες του νερού
Ρηχό και διαυγές και πράσινο το κάνει να ριγεί
Η σκιά της καρδιάς του κόσμου...
Αλλά ναι πάρτο.
Το λάθος του κομμένου λουλουδιού μάς το παραδίδουν,
Ολόκληρη η ψυχή περιστρέφεται γύρω από ένα απλό ρητό,
Το γκρίζο χάνεται στον ώριμο καρπό.
Το σίδερο των λέξεων του πολέμου λιώνει
Στην ευτυχή την ύλη χωρίς επιστροφή.

III
Ναι, αυτό είναι.
Μια θαμπάδα στα αρχαία λόγια.
Αναβαθμίθες
Όλη μας τη ζωή μακριά σαν μια θάλασσα
Χαρούμενη, που διαφωτίζεται από ένα όπλο ζωντανού νερού.
Δεν το χρειαζόμαστε πια
Σπαρακτικές εικόνες αγάπης.
Αυτό το δέντρο μας φτάνει εκεί, που από το φως.
Λύνεται και δεν ξέρει πια
Ότι το όνομα σχεδόν έλεγε για έναν σχεδόν ενσαρκωμένο θεό,
Και όλη αυτή η ύψιστη χώρα που καίει ο Ένας ο κοντινός.
Και αυτός ο σοβάς ενός τοίχου που μόνο ο χρόνος ακουμπά
Με τα χέρια του χωρίς θλίψη, και με μετρήματα [...]»

Ζακ Λακαριέρ [1982]

***Το ελληνικό καλοκαίρι*, «Ελευσίνα 1982»**
μτφρ. Ιωάννα Χατζηνικολή

«[...] Το 1950 πήγα στην Ελευσίνα. Τα Μυστήρια – μάλλον ο ίσκιος τους

– με έθελγαν. Δεν είχα ακόμα απαλλάξει την ψυχή μου από τους πεθαμένους θεούς που ζούσαν σ' αυτήν. Αχαϊκή σκόνη της μνήμης, Ιονικός ιριδισμός του απολιθωμένου χρόνου. Και έγραψα τότε αυτό, αλίμονο, προφητικό ποίημα!:

Ένα λαβωμένο άλογο παραμονεύει να δει ακολουθίες
που δεν θα ξανάρθουνε πια.
Άλλες θα έρθουν, άνθρωποι με λευκές μπλούζες, μηχανικοί,
εργάτες, αδιάφοροι γι' αυτά τα μυστήρια,
και τα εργοστάσια θα λαλούν σε ώρα καθορισμένη
τον ερχομό ίσκιων και μυστικών
χαμένων μέσα στα μάτια ενός αλόγου που αγρυπνεί
μπροστά στον ίδιο τον θάνατό του.

Το 1982 ξαναγύρισα στην Ελευσίνα. Τριάντα δυο χρόνια για να απογυμνωθεί ένας τόπος από τη μνήμη του. Τα εργοστάσια έχουν πολλαπλασιαστεί καθώς και τα διυλιστήρια, τα ναυπηγεία, οι καπνιές, τα μιάσματα, οι κηλίδες του πετρελαίου κάτω στη θάλασσα.

Στην Ελευσίνα σήμερα είναι παντού αυτές που επιγραφές που λένε:

ΘΑΛΑΣΣΑ ΑΠΑΓΟΡΕΥΜΕΝΗ

Η Ελευσίνα σήμερα είναι τάνκερ, δοκάρια, σιδερικά νεκρά, κάργκο που ψυχορραγούν, νεκροταφείο για στραγγαλισμένες γοργόνες, θαμμένες μέσα στο μαζούτ νηρηίδες.

Αλλά είναι επίσης: η ελπίδα αυτών που θέλουν πάση θυσία μα ζήσουν εκεί τη νέα μάχη των αυτόχθονων ενάντια στα τέρατα της θάλασσας, τον αγώνα των άοπλων που αψηφούν τους Εφοπλιστές.

Στην Ελευσίνα είδα μια γυναίκα να ποτίζει στο μπαλκόνι της μπουκαμβίλιες και να εξορκίζει το μέλλον.

Είδα λουλούδια να βλασταίνουνε πάνω στις στείρες μέρες. Στην Ελευσίνα είδα τη μάχη του αληθινού μέλλοντος ενάντια στο κάλπικο παρόν. [...]»

Γκέρριτ Μπέκερ [1985]

«Αλλαγή επιπέδου: Ο Δημήτριος μπροστά»
μτφρ. Γεωργία Ταρσούλα

«Το σπίτι δεν είναι πια δικό μου,
εγώ είμαι,
είμαι εδώ,
για να σφίγγω τη γροθιά μέσα στην τσέπη μου,
να μεταφέρω τα εργαλεία –
έτσι που αν δεν θέλω να σκύψω
από περιφάνεια –
η δουλειά θα με κάνει να λυγίσω.
Εδώ στο εργοστάσιο τσιμέτων "Τιτάν"
στην Ελευσίνα.»

Γιαν Κόττ [1984]

***Ένα θέατρο ουσίας*, «Το στίγμα του φιδιού»**
μτφρ. Έλενα Πατρικίου, Ελένη Παπάζογλου

«[...] Όταν ο Άδης απήγαγε την Περσεφόνη από ένα ανθισμένο λιβάδι, κάτω από το άπλετο φως, και την πήγε στον Κάτω Κόσμο, η μητέρα της η Δήμητρα έβγαλε μια μεγάλη κραυγή. Απείλησε ότι, αν δεν ξαναγύριζε η κόρη της, οι σπόροι στη γη δεν θα βλάσταιναν, τα δέντρα στους κήπους δεν θα καρποφορούσαν και οι άνθρωποι θα πέθαινα από την πείνα. Ο Δίας διέταξε τον Άδη να ελευθερώσει την Περσεφόνη από τα Τάρταρα. Όμως, την τελευταία στιγμή, πριν φύγει, ο Άδης "έβαλε μυστικά στο στόμα (της) γλυκιά τροφή, τον καρπό του ροδιού, και (την) ανάγκασε να τον γευτεί παρά τη θέλησή (της)". Έτσι έχει την ιστορία ο *Ύμνος στη Δήμητρα*, του έβδόμου αιώνα π.Χ. (II, 411-13). Οι ζωντανοί δεν έπρεπε να αγγίζουν την τροφή των νεκρών εφόσο επρόκειτο να φύγουν από τον Κάτω Κόσμο. Η Περσεφόνη επεστράφη στη μητέρα της, αλλά είχε δοκιμάσει την τροφή του θανάτου. Συνεπώς, θα έπρεπε να επιστρέφει κάθε χρόνο στη χώρα

των νεκρών. Σύμφωνα πάλι με μια άλλη παράδοση, η Περσεφόνη δεν έφαγε έναν, αλλά επτά σπόρους του ροδιού. Το επτά είναι ένας μαγικός αριθμός, είναι η ένωση του τριγώνου με το τετράγωνο, που σημαίνει την πληρότητα και την ολοκλήρωση του κύκλου. Όταν, στο τέλος του τρίτου χειμερινού μήνα, η Περσεφόνη φεύγει από τον Κάτω Κόσμο, είναι άνοιξη και οι σπόροι βλασταίνουν στη γη.

"Κατά μια έννοια, οι μύθοι επανα-σκέπτονται ο ένας τον άλλον", έγραψε ο Λεβί-Στρως, στην "Εισαγωγή" του *Le cru et le cuit* (*Το ωμό και το ψημένο*). Στον περίφημο πίνακα του Ροσέττι στην Ταίητ Γκάλλερυ, η Περσεφόνη κρατάει ένα μισοφαγωμένο ρόδι πάνω στο στήθος της με το αριστερό της χέρι. Με ένα φόρεμα που οι πτυχές του πέφτουν σαν ελληνικού χιτώνα, αυτή, μοντέρνα και προ-ραφαηλική Περσεφόνη, δαιμονική και εκπεσούσα, έχει απεικονιστεί σκοπίμως σαν δεύτερη Εύα. Με τα χείλη μισάνοιχτα, ατενίζει το πουθενά. Τα πάντα έχουν ήδη γίνει και αυτή γνωρίζει ήδη τα πάντα. Η θυγατέρα της Δήμητρας έφαγε κι αυτή από το βιβλικό δέντρο της γνώσεως.

Μακριά είναι τα άνθη της Έννας από τούτον τον θλιβερό,
Καταστροφικό καρπό, που, αφού τον γεύτηκα, πρέπει αιχμάλωτη εδώ να είμαι.
Μακριά εκείνοι οι ουρανοί από ετούτη την γκριζάδα των Ταρτάρων,
Που με παγώνει: και μακριά, πόσο μακριά,
Οι νύχτες που θα έρθουν από τις μέρες που πέρασαν.

(Ντάντε Γκαμπριέλ Ροσέττι, *Περσεφόνη: Για έναν Πίνακα*).

Και στους δυο μύθους, η κατανάλωση του απαγορευμένου καρπού βρίσκεται στο επίκεντρο. Η πλοκή είναι παρεμφερής. Η απαγορευμένη τροφή συνδέεται με το σεξ, και η γνώση συνδέεται με τον θάνατο. Σεξ και τροφή μεσολαβούν ανάμεσα στη φύση και τον πολιτισμό. Οι μαθητές του Λεβί-Στρως θα προσέθεταν ότι η τροφή και το σεξ μαζί συνιστούν την πανάρχαια μεσολάβηση ανάμεσα στη φύση και τον πολιτισμό. Ενώ είναι φυσικά, και συνεπώς ουσιώδη και αμετάβλητα, είναι ταυτοχρόνως πολιτισμικά, υπόκεινται σε εντολές και απαγορεύσεις, σε κανόνες μεταβλητούς, όπως ανήκουν στην περιοχή του ταμπού. Και οι δυο αυτές τάξεις περιέχονται στον συμβολισμό του ροδιού.

Το άλικο, ζουμερό ρόδι φύτρωσε από το χυμένο αίμα του Διονύσου, όπως φύτρωσε η ανεμώνη από το αίμα του Άδωνι και ο κρίνος από το αίμα του Άττι. Ο συριακός Άδωνις ήταν, φαίνεται, η ίδια θεότητα με τον φρυγικό Άττι. Ο Διόνυσος, ο Άδωνις, ο Άττις όπως και η Περσεφόνη, είναι θεότητες της βλάστησης που προΐστανται του ετήσιου κύκλου του θανάτου και της ανανέωσης. Αντίθετα, όμως, από την κόρη της Δήμητρας, που υπνά κάθε άνοιξη από τον χειμερινό της ύπνο, αυτές οι αντρικές θεότητες πεθαίνουν τον βίαιο θάνατο των ανθρώπων και των ζώων. Η ροδιά ξεπετιέται πό το χυμένο αίμα τους.

Οι γλυκοί σπόροι του ροδιού, που ο Άδης έβαλε στο στόμα της Περσεφόνης, είναι μία καταχθόνια τροφή, ταμπού για τους ζωντανούς. Η κατανάλωσή τους σημαίνει αιώνιο θάνατο και, συνεπώς, στειρότητα. Στους μυημένους απαγορευόταν να τρώνε τους σπόρους του ροδιού, παρόλο που στα Θεσμοφόρια, τα φθινοπωρινά μυστήρια για τη λατρεία της Δήμητρας, στόλιζαν το κεφάλι τους με φύλλα ροδιάς. Το ρόδι είναι προικισμένο με δύο ιδιότητες, που η μία αντιπαρατίθεται στην άλλη, σαν τα σημεία του συν και του πλην. Σ' αυτό το δυαδικό σύστημα, η στειρότητα αντιστοιχεί στη γονιμότητα. [...]

Στην *Περσεφόνη* του Αντρέ Ζιντ, το ρετσιτατίβο που γράφτηκε για το μελόδραμα του Στραβίνσκι, ο Ερμής φέρνει τον καρπό του ροδιού στον Κάτω Κόσμο,

Κόβει ένα ώριμο ρόδι,
Βεβαιώνεται
Πως έχει του ήλιου την θαμπή, πυρακτωμένη ακτίνα,
Την Περσεφόνη για να σαγηνεύσει.
Θαμπώνεται εκείνη από την όψη του,
Ως ξαναβρίσκει, μες στην νύχτα της,
Αυτό το θυμητάρι του φωτός
Και της γης
Της χαράς την ξεχασμένη απόχρωση, τον πόθο...

(*Περσεφόνη*, II)

Ο Ζιντ ανατρέπει το σημείο του ελληνικού μύθου. Τα σπόρια του ροδιού δεν είναι πια η τροφή των νεκρών, είναι κοινωνία για τους ζωντανούς. Στην πορεία της εκπληκτικά όμορφης Περσεφόνης που χορογράφησε ο Μπαλανσίν για την εκατονταετηρίδα του Στραβίνσκι, τα ελληνικά σύμβολα μετατρέπονται σε χριστιανικά, και, στην τελευταία σκηνή, ένας χορός παιδιών με λευκά άμφια χαιρετά την επιστροφή της κόρης της Δήμητρας. Ο καρπός του θανάτου έγινε καρπός της ανάστασης. [...]»

Ιγκέτ Ζουνό [1989]

Η επιστροφή της Περσεφόνης
μτφρ. Ερρίκος Χατζανέστης

«[...] Προς τα κάτω να πηγαίνουμε ακόμα...
κι έπειτα στο μεσημέρι ν' αστράφτουμε
να σμίγουμε τ' άσμιχτα
η Δήμητρα πια να μην κλαίει
Την οσμή της βροχής την είχα ξεχάσει
των σταγόνων το σαχήμα
στο δέρμα μου πάνω το βάρος τους...
Δεν βρέχει εκεί πέρα ποτέ
τα νησιά τα καράβια
ανάστροφα ζούνε
Καμιά φορά όμως
το κατάρτι ορθό ξαναβλέπω
στου νερού την τρεμαμένη εικόνα...
Στο βασίλεμα του ήλιου
το ρόδινο χρώμα γινότανε μενεξελί
Εδώ δεν ανατέλλει ο ήλιος ποτέ
να τον δούνε τον ίδιο ο Πλούτων δεν θέλει [...].

Απόστολος Μπουλασίκης [2005]

«Αρμένισσα», άλμπουμ: *Μάρνη και 3ης*

«[...] Είν' η Ελευσίνα μια ματιά του Κίρικο
και εντολοδόχος του εγώ. [...]»

Ηλίας Κατσούλης [2005]

«Ελευσίνα», άλμπουμ: *Σεβντάς*

«Μες στου καπνού τα κρίνα
ξυπνάει η Ελευσίνα
το γκρίζο της ξεβάφω
και πράσινη τη βάφω
σαν τα μάτια σου
τα δυο μου χέρια ανοίγω
πετώ μα δε θα φύγω
εδώ σ' αυτήν την πόλη
είναι η ζωή μου όλη
σαν τα μάτια σου.

Ένα όνειρο με ήλιο ονειρεύτηκα
αχ ζωή ήσουν ωραία, σ' ερωτεύτηκα
σ' ερωτεύτηκα.

Τινάζω απ' το μπαλκόνι
της λησμονιάς τη σκόνη
αλλάζω τον αέρα,
να μπει καινούργια μέρα
σαν τα μάτια σου
απλώνω τα σεντόνια
τα παιδικά μου χρόνια
εδώ σ' αυτήν την πόλη
είναι η ζωή μου όλη
σαν τα μάτια σου.

Ένα όνειρο με ήλιο ονειρεύτηκα
αχ ζωή ήσουν ωραία, σ' ερωτεύτηκα
σ' ερωτεύτηκα.

Μες στου καπνού τα κρίνα
ξυπνάει η Ελευσίνα
το γκρίζο της ξεβάφω
και πράσινη τη βάφω
σαν τα μάτια σου.»
«Στα ίσα και στ' ανάποδα φωνές στον ύπνο μου άκουγα.
Αυτί μου πλανημένο στον Άδη κατεβαίνω.

Λουίζ Γκλικ [2006]

***Averno*, «Ο μύθος της αθωότητας»**
μτφρ. Γιώργος Χουλιάρας

«Ένα καλοκαίρι πηγαίνει στον αγρό όπως συνήθως
κάνοντας μία στάση στη δεξαμενή όπου συχνά
κοιτάζει τον εαυτό της για να δει
αν διακρίνει καθόλου αλλαγές. Βλέπει
το ίδιο άτομο, τον φρικτό μανδύα
της θυγατρικότητας κολλημένο ακόμη πάνω της.

Ο ήλιος φαίνεται, στο νερό, πολύ κοντά.
Αυτός είναι ο θείος μου που πάλι κατασκοπεύει, σκέφτεται –
τα πάντα στη φύση είναι κατά κάποιον τρόπο συγγενείς της.
Δεν είμαι ποτέ μόνη, σκέφτεται,
μετατρέποντας τη σκέψη σε προσευχή.

Έπειτα εμφανίζεται ο θάνατος, όπως η απάντηση σε μια προσευχή.
Κανείς δεν καταλαβαίνει πια
πόσο όμορφος ήταν. Αλλά η Περσεφόνη θυμάται.
Επίσης ότι την αγκάλιαζε, εκεί ακριβώς,
με τον θείο της να παρακολουθεί. Θυμάται

το φως του ήλιου να λάμπει στα γυμνά μπράτσα του.

Αυτή είναι η τελευταία στιγμή που θυμάται καθαρά.
Έπειτα ο σκοτεινός θεός την πήρε μακριά.

Επίσης θυμάται, λιγότερο καθαρά,
την ψυχρή επίγνωση πως από εκείνη τη στιγμή
δεν μπορούσε πια να ζήσει χωρίς εκείνον.

Το κορίτσι που εξαφανίζεται από τη δεξαμενή
δεν θα επιστρέψει ποτέ. Μια γυναίκα θα επιστρέψει,
ψάχνοντας για το κορίτσι που υπήρξε.

Στέκεται στη δεξαμενή λέγοντας, πότε πότε,
ήμουν θύμα απαγωγής, αλλά της ακούγεται
λάθος, καμία σχέση με το τι ένιωσε.
Έπειτα λέει, δεν ήμουν θύμα απαγωγής.
Έπειτα λέει, προσφέρθηκα, ήθελα από το σώμα μου
να δραπετεύσω. Ακόμη, κάποιες φορές,
το επιθυμούσα. Αλλά η άγνοια

δεν μπορεί να επιθυμήσει τη γνώση. Η άγνοια
επιθυμεί κάτι φανταστικό, που πιστεύει ότι υπάρχει.

Όλα τα διαφορετικά ουσιαστικά –
τα λέει περιστροφικά.
Θάνατος, σύζυγος, θεός, ξένος.
Όλα ακούγονται τόσο απλά, τόσο συμβατικά.
Πρέπει να ήμουν, σκέφτεται, ένα απλό κορίτσι.

Δεν μπορεί να θυμηθεί τον εαυτό της ως εκείνο το άτομο
αλλά συνεχίζει να σκέφτεται ότι η δεξαμενή θα θυμάται
και θα της εξηγήσει τη σημασία της προσευχής της
ώστε να καταλάβει
αν απαντήθηκε ή όχι.»

Ηλίας Κατσούλης [2012]

«Θριάσιο», άλμπουμ: *Φεύγουν τα τραγούδια*

«Στα τσιμεντάδικα ανθίζουνε τα χρόνια
σαν τα κυκλάμινα στην πέτρα την παλιά
και στο Θριάσιο της θάλασσας τ' αηδόνια
κοιμούνται ακόμα στου Θεού την αγκαλιά.

Έν' αεράκι κυματίζει στα μπαλκόνια
όλα τα όνειρα του κόσμου απατηλά
και στο Θριάσιο οι δάφνες δίχως κλώνια
τα κυπαρίσσια τρεις αιώνες σιωπηλά.

Στα ναυπηγεία με το φως παίζουν οι σκόνες
τα μάτια άνοιξε στον ήλιο η μυγδαλιά
σαν Περσεφόνη που ξεχνάει τους χειμώνες
και ανεβαίνει αργά του ήλιου τα σκαλιά.

Έν' αεράκι κυματίζει στα μπαλκόνια
όλα τα όνειρα του κόσμου απατηλά
και στο Θριάσιο οι δάφνες δίχως κλώνια
τα κυπαρίσσια τρεις αιώνες σιωπηλά.»

Ελένη Λαδιά [2016]

***Το ποικιλόγραφο βιβλίο*, «Η Ελευσίνα και το αιώνιο νόημα της»**

«[...] Η Ελευσίνα χωρίς δόγματα, διαχωρισμούς και εξαιρέσεις, είναι η κοινή νοητή μας πατρίδα. Είναι η αρχαία πατρίδα όλων μας, και του καθενός ξεχωριστά, είτε το ξέρει είτε όχι. Ας επιστρέψουμε στην Ελευσίνα, ας πηγαίνουμε στην Ελευσίνα. Κι αν δεν μπορούμε, ας την θυμόμαστε. [...]»

Πολλαπλές αρχαιότητες

«[...] Άνοιξη και φθινόπωρο στην Ελευσίνα: οι κοιλότητες των αρχιτεκτονικών μελών είναι γεμάτες από τα νερά της βροχής, ενώ παπαρούνες και χορταράκια φυτρώνουν ή χάνονται στο έδαφος. Αρχιτεκτονικά μέλη, σπασμένα και σκορπισμένα στη γη, φωταυγή από τον ελληνικό φωτισμό, που αναδεικνύει τις ανάγλυφες διακοσμήσεις ροδάκων και στάχεων πάνω στις μαρμάρινες πλάκες.

Σταματώ στην αγέλαστη πέτρα, όπου είχε καθήσει ή θλιμμένη και κατάκοπη από τις περιπλανήσεις θεά. Κατόπιν βρίσκομαι στο Παρθένιον φρέαρ. Εδώ η πανύψηλη Δήμητρα με την ξανθή κόμη, μεταμφιεσμένη σε πολύχρονη γριά, γνωρίσθηκε με τις κόρες του βασιλέως Κελεού, κι ανέλαβε την ανατροφή του μικρού Δημοφώντος. Απέναντί μου το Πλουτώνιο άντρο, όπου ο Πλούτων άρπαξε την Κόρη, την στιγμή που μάζευε στο λιβάδι, με τις θυγατέρες του Ωκεανού, ρόδα, κρόκους, σπαθόχορτα, όμορφους μενεξέδες, υάκινθο και νάρκισσο. Νάρκισσο, δόλωμα και παγίδα που έστησε η Γη για το χατήρι του ερωτευμένου Πλούτωνος. Έφτασε με το τετράϊππο άρμα του, πήρε την ζαλισμένη από την μυρωδιά του λουλουδιού Κόρη και την νυμφεύτηκε "σε γάμους φθινοπωρινούς". Στο σημερινό τοπίο του αρχαιολογικού χώρου της Ελευσίνος σηματοδοτείται όλη η ιστορία των δύο θεαινών. Πάντα βλέπω στην σχισμή του Πλουτώνιου άντρου απαρχές των προσφορών (στάχυα, ρόδια κ.ά.) που αφήνουν οι σύγχρονοι μύστες.

Επικρατεί σιωπή: Είμαι μόνη στον χώρο, εδώ, όπου είχε καταργηθεί ο Λόγος και έγινε μυστικό, μύηση, μυστήριο, που σημασία δεν είχαν τα λεγόμενα αλλά τα δεικνύμενα και τα δρώμενα. Για μένα η Ελευσίνα συμβολίζει την κάθαρση της ψυχής. Και θεωρώ πως είναι η αρχαία πατρίδα όλων μας».

Ελένη Σικελιανός [2018]

«Αποτροπαϊκή δοσολογία της αρκούδας»
μτφρ. Θεόδωρος Χιώτης, Αθηνά Βογιατζόγλου

«[...] Μερικά φθινόπωρα πριν, στον δρόμο μου για τη Λευκάδα, πέρασα ως επιβάτης σε ταξί τον αρχαίο τόπο της Ελευσίνας. Η Ελευσίνα, όπως ξέρετε καλά, ήταν ο χώρος των ακατανόητων μυστηρίων τα οποία περιέβαλαν την Περσεφόνη και τη Δήμητρα. Η κλασική ιστορία μητέρας-κόρης, και όμως, όπως τόσο πολλές παλιές ιστορίες, ακόμη επίκαιρη. Ξέρετε πώς πάει η ιστορία. Η Περσεφόνη βρίσκεται έξω ζωγραφίζοντας όλα τα λουλούδια του κόσμου όταν την απαγάγει ο Άνδρας από την Κόλαση. Είναι πλέον ευθύνη της μητέρας της να τη βρει. Ως κόρη μιας μητέρας που ήταν κόρη μιας μητέρας, και ως μητέρα μια κόρης στην εφηβεία, έχω αναρωτηθεί στο παρελθόν: πώς βρίσκουμε ξανά η μια την άλλη και πώς φέρνουμε πίσω η μια την άλλη από τα σκοτεινά ταξίδια; Η Δήμητρα (της οποίας η ρίζα "μήτηρ" τη συνδέει όχι μόνο με την μητέρα αλλά και με το μέτρο και τον νόμο) ξεκινά μια μακριά, μανιασμένη περιπλάνηση, πολύ πριν ο Κέρουακ και οι πρόγονοί του κάνουν κάτι παρόμοιο, τραβώντας την κόρη της στο φως της ημέρας για ένα ικανό μέρος του χρόνου, χρόνο αρκετό για να είναι μάρτυρας μπροστά "στο σιωπηλό θερισμό ενός σταχυού", σύμφωνα με τα μυστήρια. [...]»

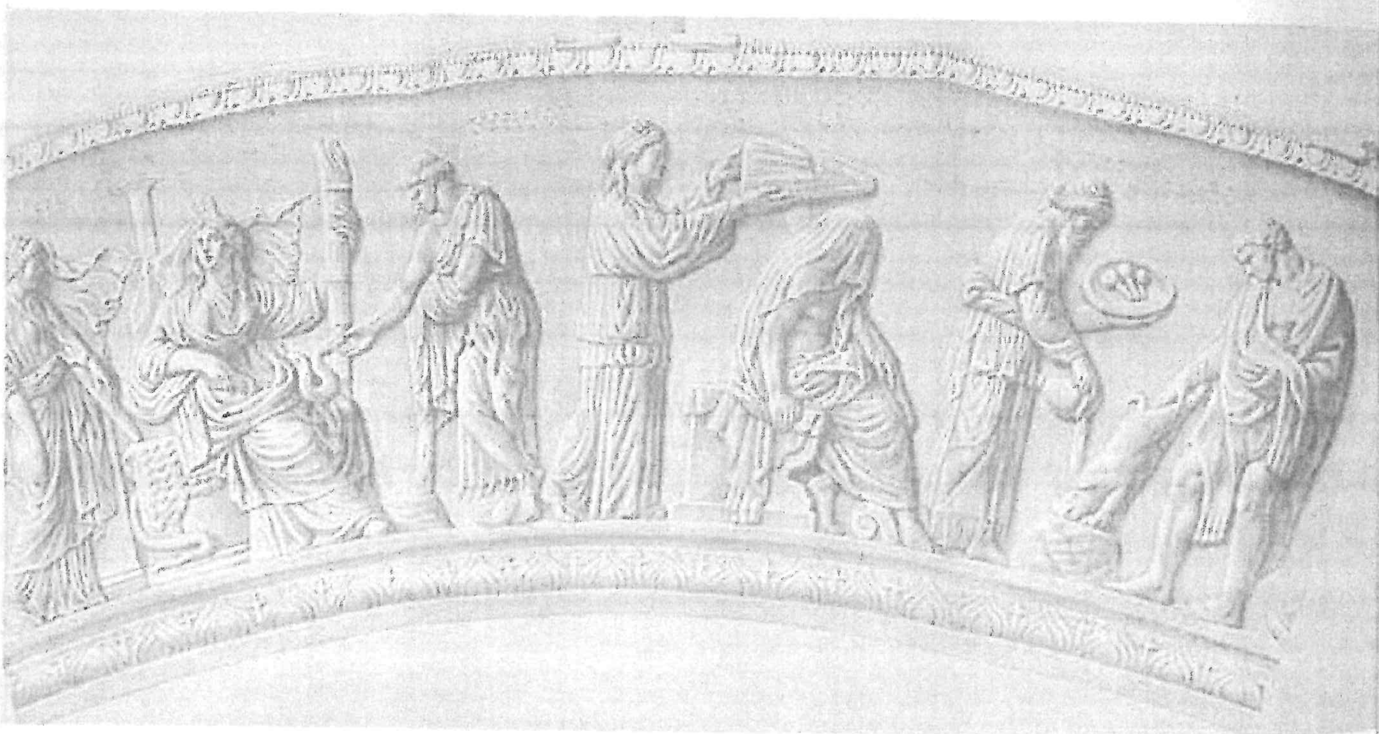
Εικόνες

Σωκράτης Μαυρομάτης (2002)
«ΘΕΑ» (περ. 100 π.Χ.)

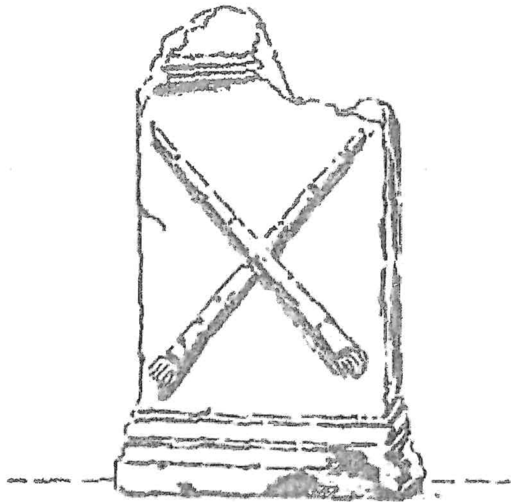

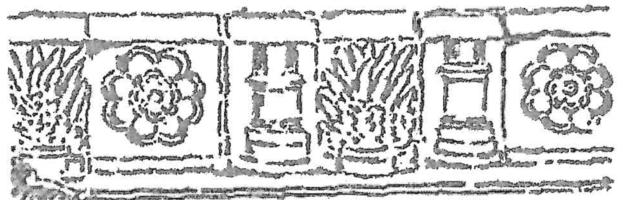
Σωκράτης Μαυρομάτης (2002)
«Φεύγουσα Κόρη» (5ος π.Χ.)

Αγνώστου (1ος αι. π.Χ.)
«Η μύηση του Ηρακλή στα Ελευσίνια Μυστήρια»

ELEVSIS

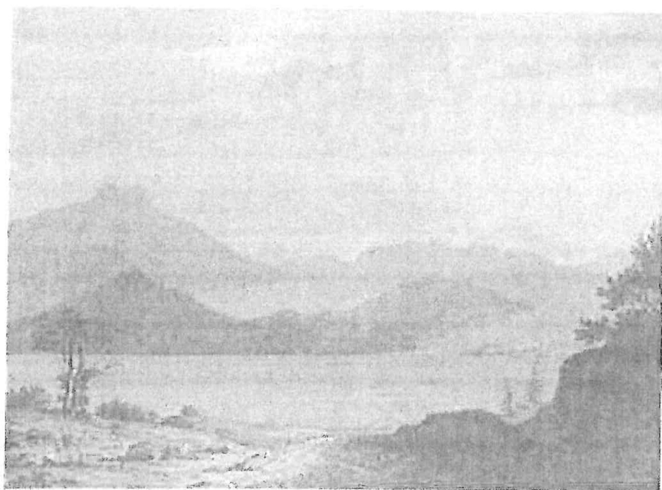

Αγνώστου (1906)
«ELEVSIS του Δημήτρη Φίλιου»

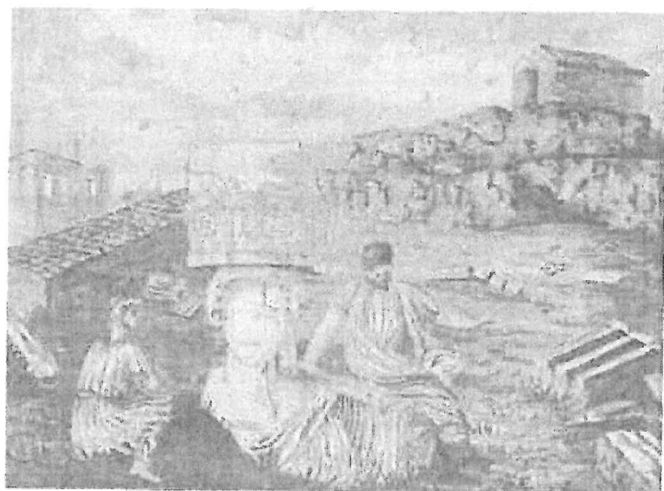
Ιωάννης Τραυλός (1960)
«Το Ιερόν της Ελευσίνας περί τα τέλη του 4ου αι. π.Χ.»

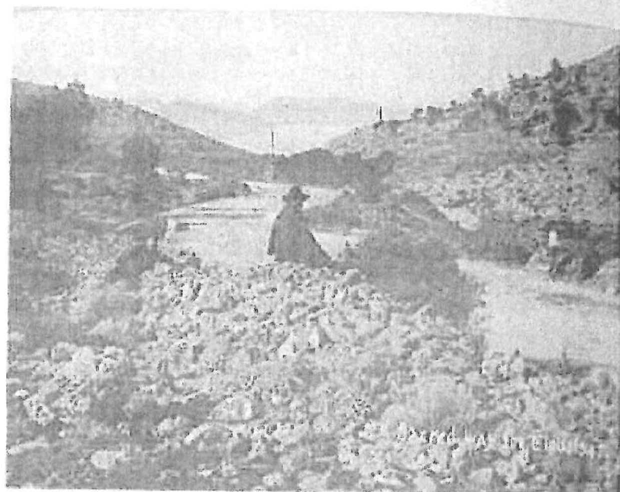
Έντουαρντ Ντ. Κλαρκ (1810)
«Ο κόλπος της Ελευσίνας από το Δαφνί»

Αγνώστου (περ. 1920)
«Βιομηχανική Ελευσίνα»

Ουίλλιαμ Γκελλ (1801)
«Το άγαλμα της Δήμητρας στην Ελευσίνα»

Α. Πάλλης (περ. 1900)
«Ιερά Οδός»

Κάρλ Ρότμαν (1843)
«Η γέφυρα του Ελευσινιακού Κηφισού»

Αγνώστου (1941)
«Οδικές γερμανικές πινακίδες κοντά στην Ελευσίνα»

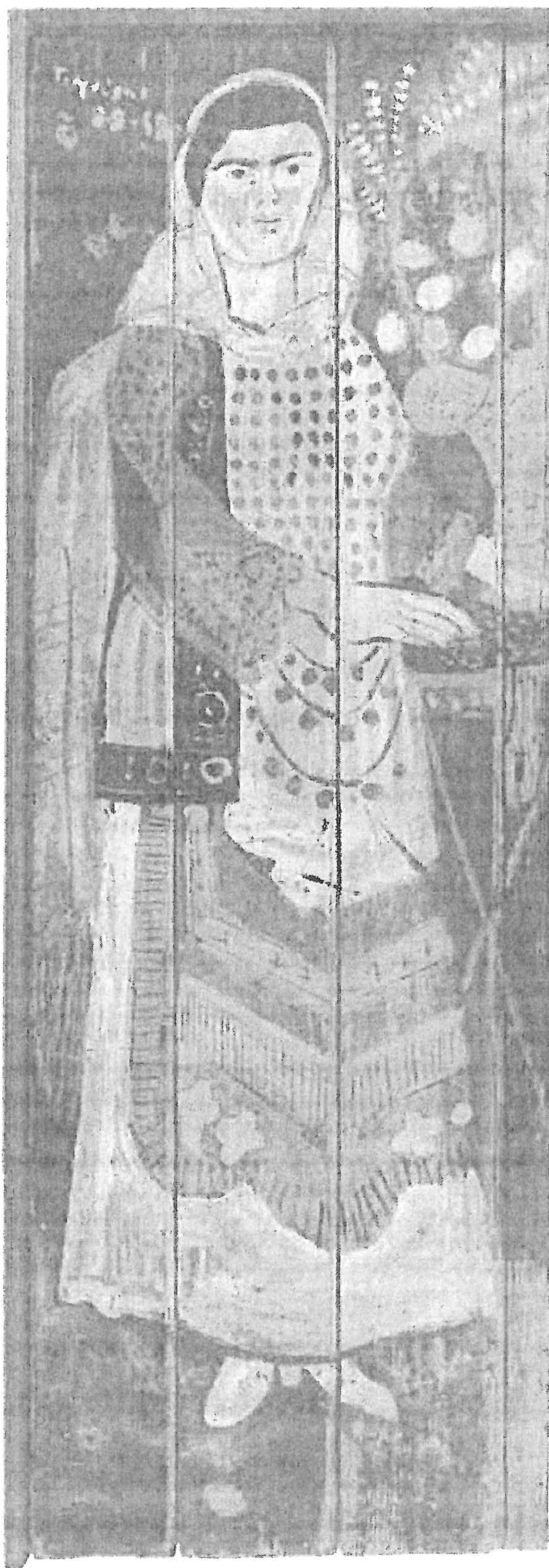
Ρέμπραντ (1630)
«Η αρπαγή της Περσεφόνης»

Όσκαρ Κοκόσκα (1950)
«Άδης και Περσεφόνη»

Ντάντε Γκάμπριελ Ροσέτι (1874)
«Περσεφόνη»

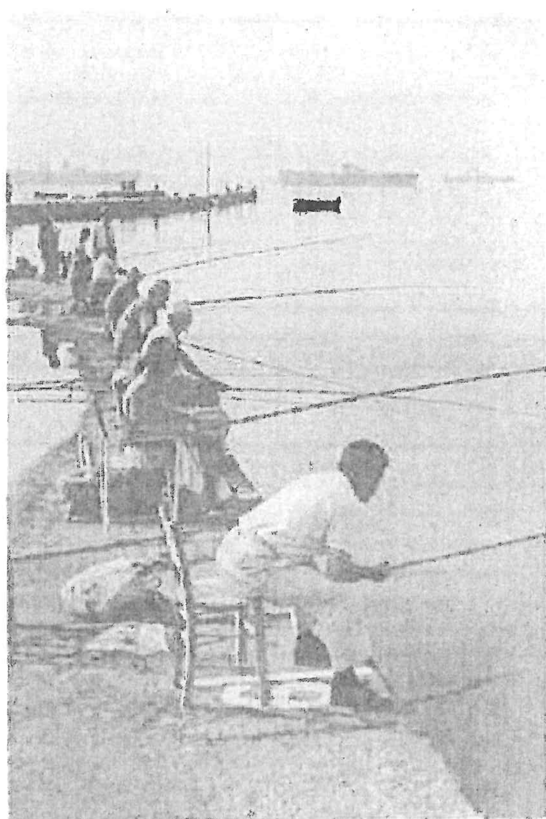
Γιάννης Τσαρούχης (1948)
«Κουντουριώτισσα ή Γυναίκα από την Ελευσίνα»

Σπύρος Αλεξίου (1937)
«Εορτή του Θερισμού»

Αγνώστου (1908)
«Ταβέρνα στον σταθμό»

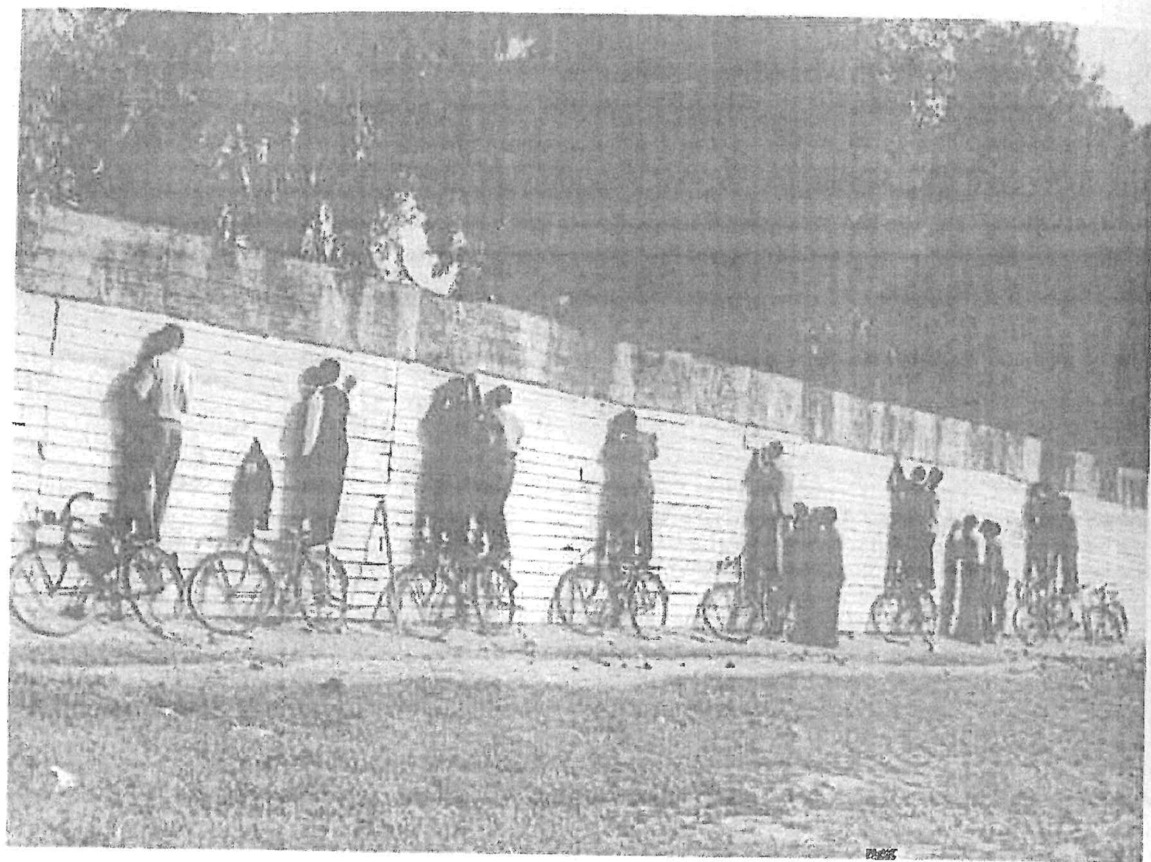
Φώτης Φλώρος (1960)
«Β΄ Πανελλήνιοι Ερασιτεχνικοί Αγώνες Αλιείας»

Άγκνες Μπάλντουιν Μπρέτ (1903)
«Ελευσίνα»

Ανρί Καρτιέ-Μπρεσόν (1953)
«Ελευσίνα»

Βαγγέλης Τσάκος (περ. 1960)
(πάνω) «Ποδηλάτες»
(κάτω) «Ποδηλάτες έξω από το
εργοστάσιο ΤΙΤΑΝ»

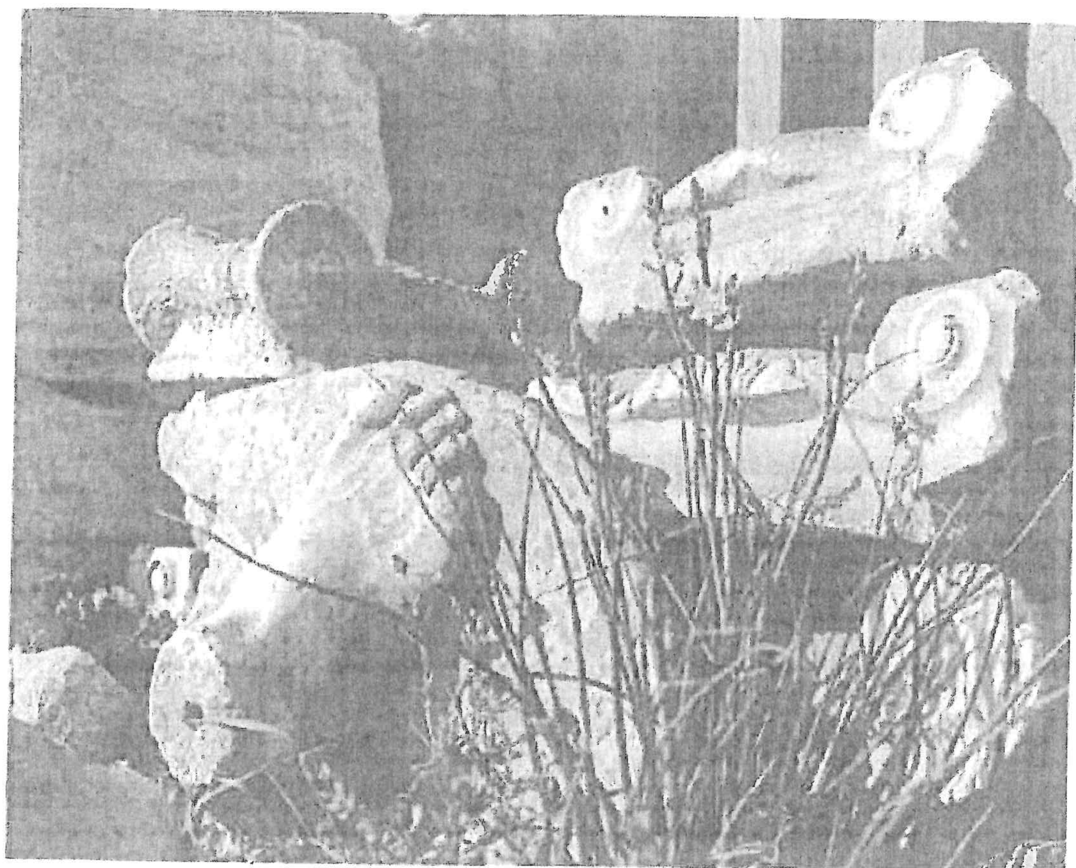
Αγνώστου (περ. 1960)
«Ο Ιωάννης Τραυλός μπροστά στους Ρειτούς ποταμούς»

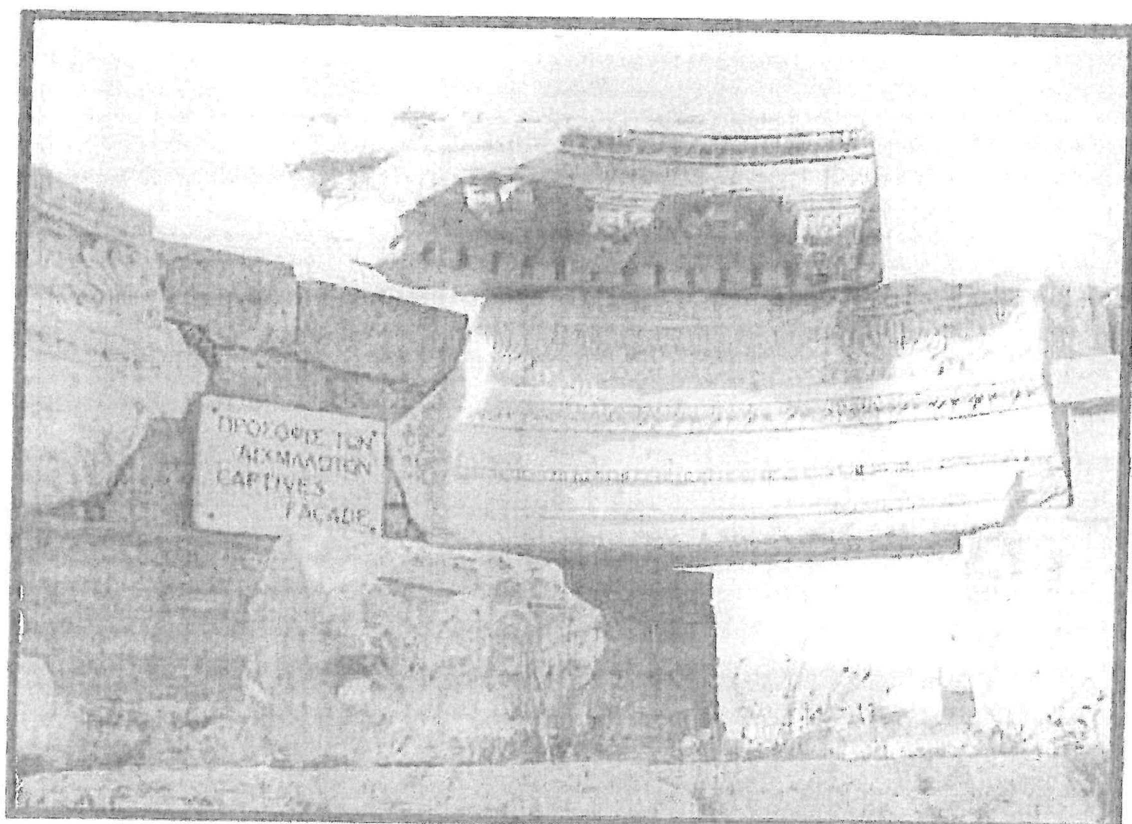
Αγνώστου (1955)
«Ο Αλμπέρ Καμύ στην Ελευσίνα»

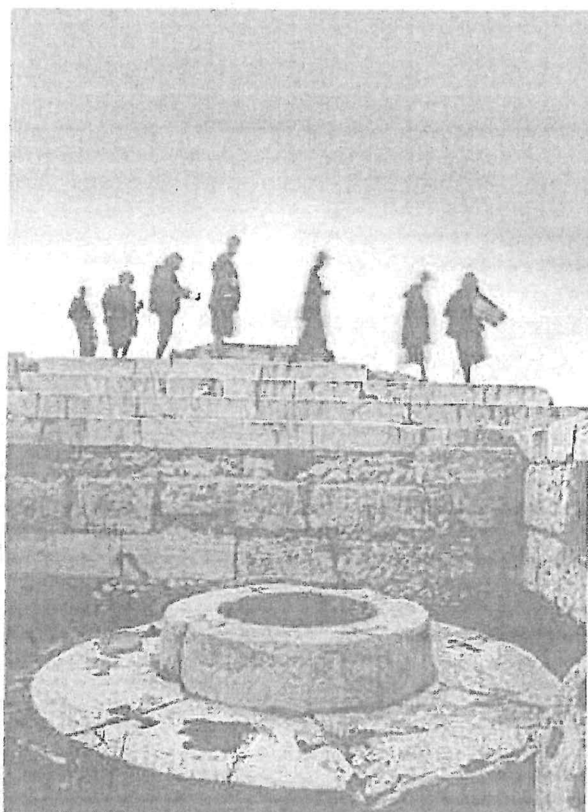
Ανδρέας Εμπειρίκος (1955)
«Ελευσίνα»

Χέρμπερτ Λίστ (1937)
«Ελευσίνα – Ιωνικές πρωτεύουσες»

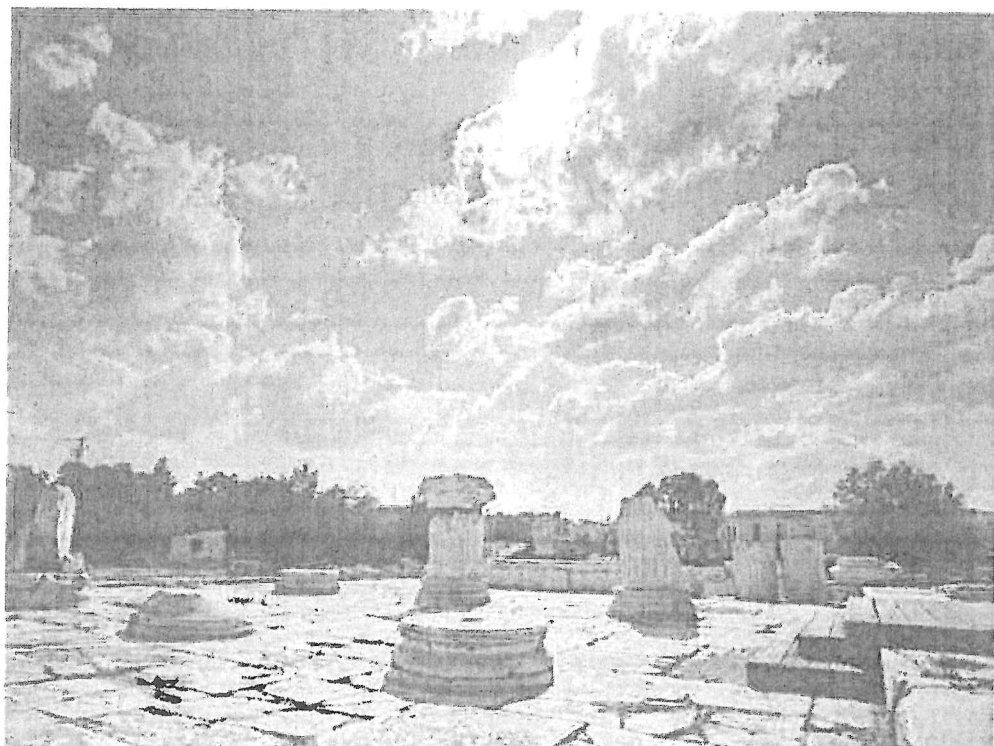
Αγνώστου (1955)
«Ελευσίνα – Αρχαιολογικός Χώρος»

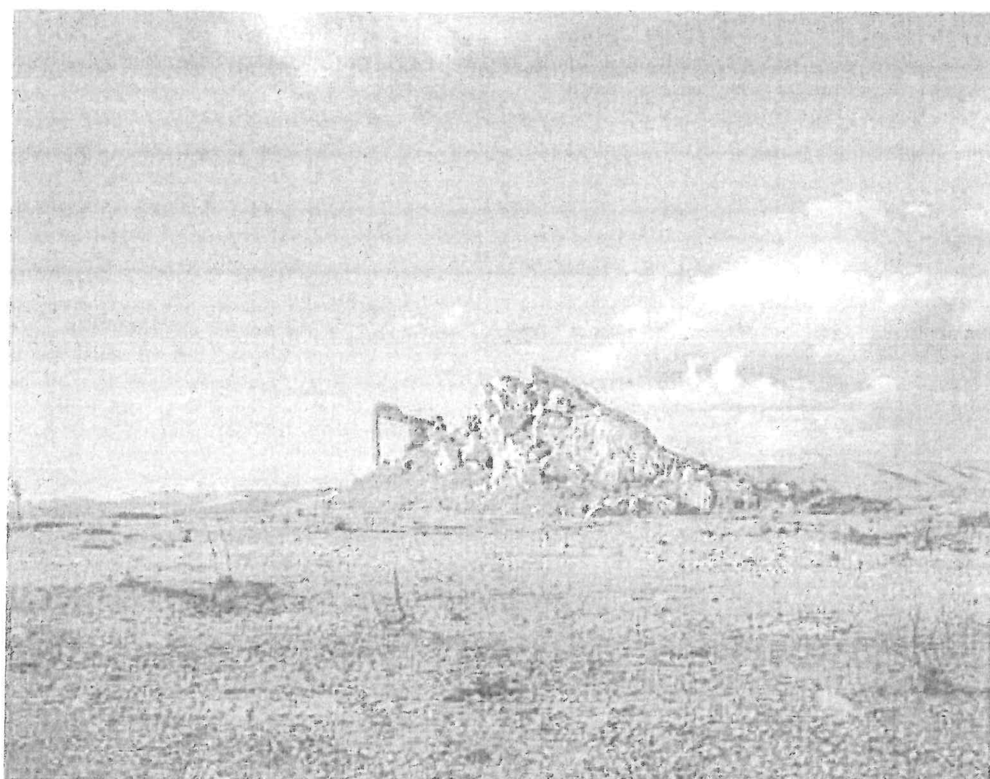
Φώτης Κουτσαφτής (2000)
«ΑΓΕΛΑΣΤΟΣ ΠΕΤΡΑ του Φίλιππου Κουτσαφτή»

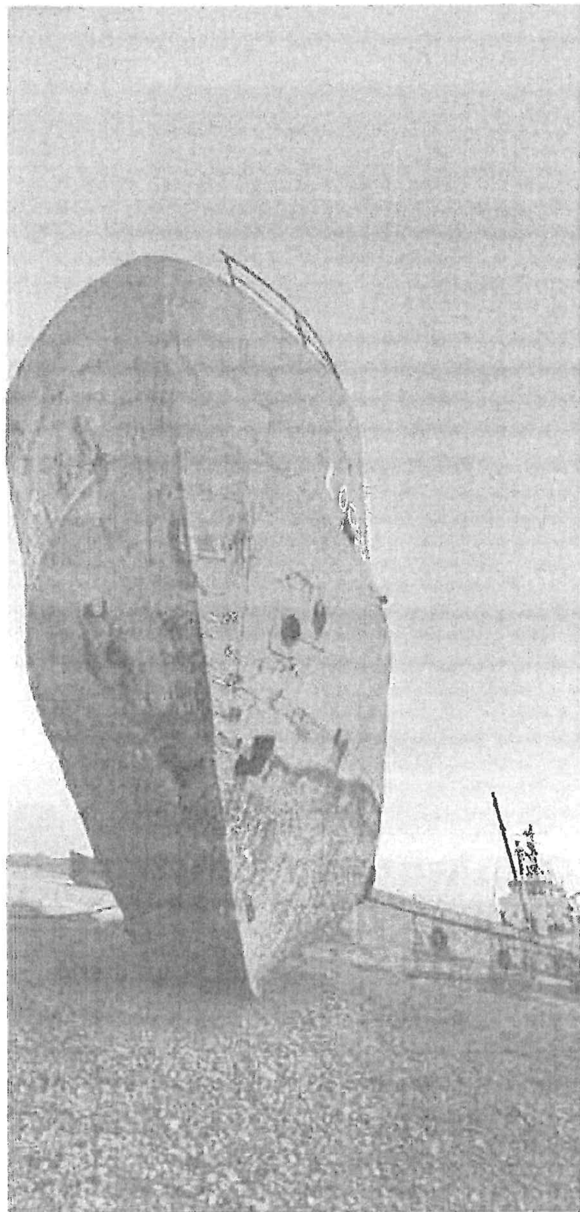
Νίκος Ναυρίδης (2013)
«Try Again. Fail Again. Fail Better»

Βαγγέλης Γκίνης (2013)
«Τα Μεγάλα Προπύλαια»

Μυρτώ Παπαδοπούλου (2020)
«Κυνόδοντες»

Ελευθερία Ντεκώ (Καλοκαίρι 2022)
«LOGOS»

Αγνώστου (περ. 2020-2022)
«Άνθρωπος σε καράβι»

Κατάλογος Δημιουργών

ΚΛΑΣΙΚΟΙ

ΑΓΙΟΣ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΟΣ (περ. 354-430 μ.Χ.), Αλγερινός χριστιανός θεολόγος, φιλόσοφος με σημαντική επίδραση στην ανάπτυξη της Δυτικής Φιλοσοφίας.

ΑΘΗΝΑΙΟΣ Ο ΝΑΥΚΡΑΤΙΤΗΣ (περ.170-223 μ.Χ.), ρήτορας από τη Ναυκρατίδα (σημερινή Αίγυπτος).

ΑΙΛΙΟΣ ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ (περ. 117-199 μ.Χ.), σοφιστής, κύριο μέλος της δεύτερης σοφιστικής σχολής.

ΑΙΣΧΥΛΟΣ (περ. 525-456 π.Χ.), τραγικός ποιητής (Ελευσίνιος).

ΑΝΤΙΦΙΛΟΣ Ο ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ (1ος αι. μ.Χ.), επιγραμματοποιός.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ (384-322 π.Χ.), φιλόσοφος, επιστήμονας· καθοριστική μορφή στην ανάπτυξη της δυτικής σκέψης και φιλοσοφίας, με τα γραπτά του να διαπραγματεύονται ποικίλα ζητήματα από τον τομέα των επιστημών μέχρι και των τεχνών.

ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ (περ. 445-385 π.Χ.), σατιρικός ποιητής.

ΒΙΡΓΙΛΙΟΣ (περ. 70-19 π.Χ.), Ρωμαίος ποιητής.

ΔΙΟΔΩΡΟΣ ΣΙΚΕΛΙΩΤΗΣ (περ. 90-30 π.Χ.), ιστορικός, συγγραφέας.

ΕΠΙΚΤΗΤΟΣ (περ. 50-138 μ.Χ.), στωικός φιλόσοφος.

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ (περ. 480-406 π.Χ.), τραγικός ποιητής.

ΗΡΟΔΟΤΟΣ (περ. 484-425 π.Χ.), ιστορικός, περιηγητής, γεωγράφος.

ΗΣΙΟΔΟΣ (9ος-8ος αι. π.Χ.), ποιητής, μυθογράφος.

ΘΕΟΓΝΙΣ Ο ΜΕΓΑΡΕΥΣ (περ. 570-485 π.Χ.), ελεγειακός ποιητής.

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ ΡΩΜΗΣ (περ. 170-235 μ.Χ.), Ρωμαίος χριστιανός συγγραφέας, θεολόγος, ανακηρύχθηκε Άγιος της Ορθόδοξης και Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας (Άγιος Ιππόλυτος, Πάπας της Ρώμης).

ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ (436-338 π.Χ.), ρήτορας, ένας από τους δέκα αττικούς ρήτορες.

ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ Ο ΚΥΡΗΝΑΙΟΣ (περ. 300-240 π.Χ.), ποιητής, επιγραμματοποιός, εκπρόσωπος της Αλεξανδρινής ποίησης.

ΚΙΚΕΡΩΝ (περ. 106-43 π.Χ.), Ρωμαίος πολιτικός, ύπατος, ρήτορας, νομικός, φιλόσοφος.

ΚΛΗΜΗΣ Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ (περ. 150-215 μ.Χ.), Αλεξανδρινός συγγραφέας, θεολόγος, από τους κυριότερους εκκλησιαστικούς πατέρες.

ΚΡΙΝΑΓΟΡΑΣ Ο ΜΥΤΗΛΗΝΑΙΟΣ (περ. 70/65 π.Χ-18 μ.Χ.), επιγραμματοποιός.

ΛΟΥΚΙΟΣ ΑΠΟΥΛΗΙΟΣ (περ. 123-170 μ.Χ.), Ρωμαίος φιλόσοφος (πλατωνιστής και σοφιστής), ποιητής, ρήτορας.

ΜΑΚΕΔΟΝΙΟΣ (Ή ΜΑΚΗΔΟΝΙΟΣ) Ο ΥΠΑΤΟΣ (6ος αι. μ.Χ.), επιγραμματοποιός, από τη Θεσσαλονίκη.

ΜΑΡΚΟΣ ΑΥΡΗΛΙΟΣ (περ. 121-180 μ.Χ.), Ρωμαίος Αυτοκράτορας, στωικός φιλόσοφος.

ΞΕΝΟΦΩΝ (περ. 430-355 π.Χ. 0, ιστορικός, στρατηγός, φιλόσοφος (μαθητής του Σωκράτη).

ΟΒΙΔΙΟΣ (περ. 43-17 π.Χ.), Ρωμαίος ποιητής.

ΟΜΗΡΟΣ (9ος-8ος αι. π.Χ.), επικός ποιητής, ραψωδός.

ΟΡΑΤΙΟΣ (περ. 65-8 π.Χ.), Ρωμαίος λυρικός ποιητής.

ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ (περ. 110-180 μ.Χ.), περιηγητής, γεωγράφος.

ΠΙΝΔΑΡΟΣ (περ. 518-438 π.Χ.), λυρικός ποιητής.

ΠΛΑΤΩΝ (περ. 427-347 π.Χ.), φιλόσοφος, μαθητής του Σωκράτη και δάσκαλος του Αριστοτέλη.

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ (περ. 45-120 μ.Χ.), ιστορικός, βιογράφος, φιλόσοφος, δοκιμιογράφος.

ΣΕΝΕΚΑΣ (περ. 4 π.Χ-65 μ.Χ.), Ρωμαίος πολιτικός, ρήτορας, δραματουργός, στωικός φιλόσοφος.

ΣΟΥΗΤΩΝΙΟΣ (περ. 69-126 μ.Χ.), Ρωμαίος ιστορικός.

ΣΟΦΟΚΛΗΣ (περ. 496-406 π.Χ.), τραγικός ποιητής.

ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΙ:

ΓΚΑΤΣΟΣ ΝΙΚΟΣ (1911-1992), ποιητής, μεταφραστής, στιχουργός.

ΓΚΙΝΗΣ ΒΑΓΓΕΛΗΣ (γεν. περ.1980), φωτογράφος (Ελευσίνιος).

ΔΡΟΣΙΝΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ (1859-1951), ποιητής, πεζογράφος, δημοσιογράφος, συνιδρυτής της Νέας Αθηναϊκής Σχολής.

ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ (1901-1975), υπερρεαλιστής ποιητής, φωτογράφος, ψυχαναλυτής.

ΚΑΒΑΦΗΣ Κ. Π. (1863-1933), ποιητής (Αλεξανδρινός).

ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ ΝΙΚΟΣ (1883-1957), μυθιστοριογράφος, ποιητής, δραματουργός, μουσικός, περιηγητής δημοσιογράφος, πολιτικός, φιλόσοφος.

ΚΑΡΑΓΑΤΣΗΣ Μ. (1908-1960), πεζογράφος, κύριος εκπρόσωπος της Γενιάς του '30.

ΚΑΡΑΝΤΩΝΗΣ ΑΝΔΡΕΑΣ (1910-1982), δοκιμιογράφος, ποιητής, μεταφραστής, κριτικός.

ΚΑΡΕΛΛΗ ΖΩΗ (1901-1998), ποιήτρια (αδελφή του Νίκου Γαβριήλ Πεντζίκη), μεταφράστρια, δοκιμιογράφος, δραματουργός.

ΚΑΤΣΟΥΛΗΣ ΗΛΙΑΣ (1940-2008), στιχουργός, φιλόλογος.

ΚΟΥΤΣΑΦΤΗΣ ΦΙΛΙΠΠΟΣ (γεν. 1950), σκηνοθέτης (Ελευσίνιος).

ΚΟΥΤΣΑΦΤΗΣ ΦΩΤΗΣ (;), γραφίστας.

ΚΟΥΤΣΟΧΕΡΑΣ ΓΙΑΝΝΗΣ (1904-1994), ποιητής, νομικός, λογοτέχνης και πολιτικός.

ΛΑΔΙΑ ΕΛΕΝΗ (γεν. 1945), πεζογράφος.

ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ ΣΩΚΡΑΤΗΣ (γεν. 1949), Επικεφαλής φωτογράφος στην Υπηρεσία Συντήρησης Μνημείων Ακρόπολης του Υπουργείου Πολιτισμού.

ΜΕΛΙΣΣΑΝΘΗ (1907-1991), ποιήτρια.

ΜΠΟΥΛΑΣΙΚΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ (γεν. δεκ. 1940), τραγουδοποιός.

ΜΥΛΩΝΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ε. (1898-1988), αρχαιολόγος, ακαδημαϊκός.

ΝΑΥΡΙΔΗΣ ΝΙΚΟΣ (γεν.1958), εικαστικός.

ΝΤΕΚΩ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ (γεν. περ. 1963), σχεδιάστρια φωτισμού.

ΠΑΛΑΜΑΣ ΚΩΣΤΗΣ (1859-1943), ποιητής, πεζογράφος, δραματουργός, ιστορικός· πρωτοπόρος της Νέας Αθηναϊκής (ή Παλαμικής) Σχολής.

ΠΑΠΑΔΙΤΣΑΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ Π. (1922-1987), ποιητής, μεταφραστής, ιατρός.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΜΥΡΤΩ (γεν. 1978), φωτογράφος, εκπαιδευτικός, δημιουργός ντοκιμαντέρ.

ΠΕΡΔΙΚΑΡΗΣ ΑΝ. (;) περιηγητής, συγγραφέας, επιχειρηματίας.

ΠΕΡΔΙΚΑΡΗΣ ΓΚΡΕΓΚΟΡΙ Α. (1810-1833), Ελληνοαμερικανός δικηγόρος, καθηγητής,

ΠΟΛΙΤΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ (1852-1921), λαογράφος, καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών· πρόδρομος της επιστήμης της λαογραφίας.

ΡΙΤΣΟΣ ΓΙΑΝΝΗΣ (1909-1990), ποιητής και λογοτέχνης, με έντονη πολιτική παρουσία.

ΣΕΦΕΡΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ (1900-1971), ποιητής, μεταφραστής (Νόμπελ Λογοτεχνίας 1963), διπλωμάτης.

ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ ΑΓΓΕΛΟΣ (1884-1941), ποιητής.

ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ ΕΛΕΝΗ (γεν. 1965), Ελληνοαμερικανίδα ποιήτρια (δισέγγονη του Άγγελου Σικελιανού), ακαδημαϊκός.

ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ ΑΝΝΑ (1900/1904-2006), συγγραφέας (δεύτερη σύζυγος του Άγγελου Σικελιανού).

ΤΡΑΥΛΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ (1908-1985), αρχιτέκτονας, αρχαιολόγος, ιστορικός, συγγραφέας.

ΤΣΑΚΟΣ ΒΑΓΓΕΛΗΣ (1913-1955), φωτογράφος, πρωτεργάτης του εργατικού κινήματος και της Αντίστασης.

ΤΣΑΡΟΥΧΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ (1910-1989), ζωγράφος, σκηνογράφος

ΦΙΛΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ (1844-1907), αρχαιολόγος, συγγραφέας.

ΦΛΩΡΟΣ ΦΩΤΗΣ (1924-1994), φωτογράφος.

ΧΡΗΣΤΟΜΑΝΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ 1867-1911, δραματουργός, μυθιστοριογράφος, ποιητής, σκηνοθέτης, ιδρυτής του θεατρικού σχήματος «Νέα Σκηνή».

ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΞΕΝΟΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΙ:

ΑΝΤΕΡΣΕΝ ΧΑΝΣ Κ. (1805-1875), Δανός λογοτέχνης, συγγραφέας παραμυθιών και περιηγητής.

ΑΡΤΩ ΑΝΤΟΝΕΝ (1896-1948), Γάλλος θεωρητικός του θεάτρου, ηθοποιός, σκηνοθέτης, ποιητής, πρωτοπόρος του υπερρεαλιστικού κινήματος.

ΒΟΛΤΑΙΡΟΣ (1694-1778), Γάλλος φιλόσοφος και ιστορικός, εξέχων εκπρόσωπος του Διαφωτισμού.

ΓΙΟΥΝΓΚ ΚΑΡΛ ΓΚ. (1875-1961), Ελβετός ψυχίατρος και ψυχαναλυτής, ιδρυτής της αναλυτικής ψυχολογίας.

ΓΚΑΙΤΕ ΓΙΟΧΑΝ Β. φον (1749-1832), Γερμανός ποιητής, μυθιστοριογράφος, δραματουργός, θεωρητικός της Τέχνης, φυσιοδίφης και φιλέλληνας.

ΓΚΑΛΤ ΤΖΟΝ (1779-1839), Σκωτσέζος περιηγητής, συγγραφέας, επιχειρηματίας, πολιτικός, κοινωνικός σχολιαστής, μυθιστοριογράφος· θεωρείται ο πρώτος πολιτικός συγγραφέας επειδή ασχολήθηκε με τη Βιομηχανική Επανάσταση.

ΓΚΕΛΛ ΟΥΙΛΛΙΑΜ (1777-1836), Άγγλος αρχαιολόγος και εικονογράφος.

ΓΚΕΡΡΙΤ ΜΠΕΚΕΡ (γεν. 1943), Ελληνογερμανός (Ελευσίνιος) ποιητής, στιχουργός, ζωγράφος.

ΓΚΙΝΣΜΠΕΡΓΚ ΑΛΛΕΝ (1926-1997), Αμερικανός ποιητής, ιδρυτικό μέλος της γενιάς των «Μπήτ».

ΓΚΛΙΚ ΛΟΥΙΖ (γεν. 1943), Αμερικανίδα ποιήτρια (Νόμπελ Λογοτεχνίας 2020).

ΓΟΥΛΦ ΒΙΡΤΖΙΝΙΑ (1842-1941), Αγγλίδα μυθιστοριογράφος, πρωτοπόρος της αγγλικής λογοτεχνίας του 20ού αι., δοκιμιογράφος, περιηγήτρια.

ΖΙΝΤ ΑΝΤΡΕ (1869-1961), Γάλλος μυθιστοριογράφος, δραματουργός, λιμπρετίστας και δοκιμιογράφος (Νόμπελ Λογοτεχνίας 1927).

ΖΟΥΝΟ ΙΓΚΕΤ (γεν. 1943), Γαλλίδα ποιήτρια, μυθιστοριογράφος.

ΚΑΖΑΝΟΒΑ ΤΖΙΑΚΟΜΟ (1725-1798), Ιταλός τυχοδιώκτης, συγγραφέας.

ΚΑΜΥ ΑΛΜΠΕΡ (1913-1960), Γάλλος φιλόσοφος, λογοτέχνης· πρωτοπόρος του κινήματος του «Παραλόγου».

ΚΑΡΤΙΕ-ΜΠΡΕΣΟΝ ΑΝΡΙ (1908-2004), Γάλλος φωτογράφος.

ΚΕΡΕΝΥΙ ΚΑΡΛ (1897-1973), Ούγγρος καθηγητής κλασικών σπουδών, μυθολόγος, ιστορικός της θρησκείας· ασχολήθηκε ιδιαίτερα με τη σύγχρονη πρόσληψη στην ελληνική μυθολογία.

ΚΛΑΡΚ ΕΝΤΟΥΑΡΝΤ ΝΤ. (1769-1822), Άγγλος περιηγητής, φυσιοδίφης, ορυκτολόγος, κληρικός, συλλέκτης· μεταξύ άλλων αφαίρεσε, από τον Ναό της Δήμητρας στην Ελευσίνα και μετέφερε στην Αγγλία, το μαρμάρινο άγαλμα της ελευσίνιας Καρυάτιδας.

ΚΟΚΟΣΚΑ ΟΣΚΑΡ (1886-1980), Αυστριακός ζωγράφος, ποιητής, δραματουργός.

ΚΟΡΡΙΓΚΑΝ ΣΕΡ ΝΤΟΜΙΝΙΚ ΤΖ. (1802-1880), Ιρλανδός βαρώνος, περιηγητής, συγγραφέας, γιατρός· γνωστός για τις πρωτότυπες παρατηρήσεις του πάνω στην καρδιοπάθεια· χάρη σε αυτόν, η μη φυσιολογική πτώση στον σφυγμό λόγω της ανεπάρκειας της αορτικής βαλβίδας ονομάζεται «σφυγμός του Κόρριγκαν».

ΚΟΤΤ ΓΙΑΝ (1914-2001), Πολωνός θεωρητικός, κριτικός θεάτρου, δραματουργός, πολιτικός ακτιβιστής.

ΛΑΚΑΡΙΕΡ ΖΑΚ (1925-2005), Γάλλος δοκιμιογράφος, κριτικός, στοχαστής, μεταφραστής, υπεύθυνος για τη διάδοση της ελληνικής λογοτεχνίας στη Γαλλία.

ΛΑΚΟΥΡ ΖΑΚ-ΛΟΥΙ (1771-;), Γάλλος περιηγητής, αρχαιολόγος, συγγραφέας.

ΛΕ ΚΟΡΜΠΥΖΙΕ (1887-1965), Γάλλος αρχιτέκτονας, πολεοδόμος, ζωγράφος, γλύπτης, περιηγητής, συγγραφέας, σχεδιαστής επίπλων.

ΛΙΣΤ ΧΕΡΜΠΕΡΤ (1903-1975), Γερμανός φωτογράφος.

ΛΟΡΔΟΣ ΑΛΦΡΕΝΤ ΤΕΝΙΣΟΝ (1809-1892), Άγγλος ποιητής, βαρόνος.

ΛΟΡΔΟΣ ΜΠΑΪΡΟΝ (1788-1824), Άγγλος ποιητής, πολιτικός, φιλέλληνας.

ΛΩΡΕΝΣ ΝΤ. Χ. (1885-1930), Άγγλος πεζογράφος, ποιητής, κριτικός, δραματουργός, ζωγράφος.

ΜΑΛΛΑΡΜΕ ΣΤΕΦΑΝ (1842-1898), Γάλλος συμβολιστής, ποιητής, κριτικός, με επιρροή σε πολλά κινήματα (κυβισμό, φουτουρισμό, νταντάϊσμό και υπερρεαλισμό).

ΜΑΝΝΙΝΓΚ ΦΡΕΝΤΕΡΙΚ (1882-1935), Αυστραλός ποιητής, μυθιστοριογράφος.

ΜΑΝΤΕΛΣΤΑΜ ΟΣΙΠ (1891-1938), Ρώσος ποιητής, δοκιμιογράφος, εξόριστος του σταλινικού καθεστώτος.

ΜΙΛΕΫ ΕΝΤΝΑ Β. (1892-1950), Αμερικανίδα λυρική ποιήτρια, δραματουργός.

ΜΙΛΛΕΡ ΧΕΝΡΥ (1891-1980), Αμερικανός λογοτέχνης, κύριος εκπρόσωπος της μεσοπολεμικής γενιάς, ζωγράφος, περιηγητής.

ΜΙΛΤΟΝ ΤΖΟΝ (1608-1674), Άγγλος ποιητής.

ΜΟΝΣΩ ΑΝΤΡΕ ΝΤΕ (17ος αι.), Γάλλος περιηγητής, συγγραφέας.

ΜΟΝΤΑΓΚΙΟΥ ΤΖΟΝ, 4ος ΚΟΜΗΣ ΤΟΥ ΣΑΝΤΟΥΙΤΣ (1718-1792), Άγγλος πολιτικός, στρατιωτικός, περιηγητής, συγγραφέας, επινοητής του «σάντουιτς».

ΜΟΡΡΙΤ ΤΖΟΝ ΜΠ. Σ. (περ. 1772-1843), Άγγλος περιηγητής, πολιτικός, συγγραφέας, κλασικός φιλόλογος.

ΜΠΑΙΡΝΤ ΧΕΝΡΥ Μ. (1832-1906), Αμερικανός περιηγητής, ιστοριογράφος, εκπαιδευτικός.

ΜΠΑΡΟΟΥΖ ΣΑΜΙΟΥΕΛ ΤΖ. (1845-1909), Αμερικανός περιηγητής, συγγραφέας, ρεπουμπλικάνος πολιτικός, κληρικός.

ΜΠΑΡΤΕΛΕΜΥ ΖΑΝ-ΖΑΚ (1716-1795), Γάλλος περιηγητής (χάρτες του εμπεριέχονται στη «Χάρτα» του Ρήγα), συγγραφέας, ακαδημαϊκός με επιστημονικό ενδιαφέρον στη νομισματολογία, αποκρυπτογράφος του παλμυρικού και του φοινικικού αλφαβήτου.

ΜΠΕΡΓΚΣΟΝ ΑΝΡΙ (1859-1941), Γάλλος φιλόσοφος (Νόμπελ Λογοτεχνίας 1927).

ΜΠΟΝΦΟΥΑ ΥΒ (1923-2016), Γάλλος ποιητής, κριτικός τέχνης, μεταφραστής.

ΜΠΟΡΡΕΡ ΝΤΟΣΟΝ (1818-;), Άγγλος περιηγητής, συγγραφέας.

ΜΠΟΥΡΝΟΦ ΕΜΙΛ-ΛΟΥΙ (1821-1907), Γάλλος περιηγητής, συγγραφέας, πρωτοστάτης του οριενταλιστικού κινήματος, καθηγητής φιλολογίας στο Πα-

νεπιστήμιο του Νανσί, διευθυντής της Γαλλικής Σχολής Αθηνών (1867-1875), συγγραφέας του σανσκριτικογαλλικού λεξικού.

ΜΠΡΕΜΕΡ ΦΕΝΤΡΙΚΑ (1801-1865), Περιηγήτρια φινλανδοσουηδικής καταγωγής, ζωγράφος, λογοτέχνης, υπέρμαχος του φεμινιστικού κινήματος.

ΜΠΡΕΤ ΑΓΚΝΕΣ ΜΠ. (1876-1955), Αμερικανίδα νομισματολόγος, αρχαιολόγος, φωτογράφος, η πρώτη επιμελήτρια της Αμερικάνικης Νομισματικής Εταιρείας,

ΝΤ' ΙΣΤΡΙΑ ΝΤΟΡΑ (1828-1888), Δούκισσα αλβανορουμανικής καταγωγής, συγγραφέας, ποιήτρια περιηγήτρια, φιλελληνίδα, πρωτοστράτια του κινήματος της Αλβανικής Εθνικής Αναγέννησης.

ΝΤΑΙΕΡ ΛΟΥΙΣ (1851-1908), Αμερικανός παιδαγωγός, περιηγητής, συγγραφέας.

ΝΙΤΣΕ ΦΡΙΝΤΡΙΧ (1844-1900), Γερμανός φιλόσοφος, φιλόλογος, ποιητής, συνθέτης.

ΝΤΕΡΙΝΤΑ ΖΑΚ (1930-2004), Γάλλος (Αλγερινός) φιλόσοφος, θεμελιωτής της θεωρίας της «αποδόμησης».

ΝΤΟΝΤΟΥΕΛ ΕΝΤΟΥΑΡΝΤ (1767-1832), Ιρλανδός περιηγητής, ζωγράφος, αρχαιολόγος, συγγραφέας.

ΝΤΟΣΤΟΓΙΕΦΣΚΙ ΦΙΟΝΤΟΡ (1821-1881), Ρώσος μυθιστοριογράφος, φιλόσοφος, διηγηματογράφος, δημοσιογράφος, δοκιμιογράφος.

ΝΤΥΡΑΝ ΓΟΥΙΛ (1885-1981), Αμερικανός συγγραφέας, ιστορικός και φιλόσοφος.

ΟΛΙΒΙΕ ΓΚΙΓΙΩΜ-ΑΝΤΟΥΑΝ 1756-1814), Γάλλος περιηγητής, συγγραφέας, εντομολόγος, φυσιοδίφης.

ΟΥΑΪΛΝΤ ΟΣΚΑΡ (1854-1900), Ιρλανδός μυθιστοριογράφος, ποιητής, δραματουργός, κριτικός.

ΟΥΓΚΩ ΒΙΚΤΩΡ (1802-1885), Γάλλος μυθιστοριογράφος, ποιητής, δραματουργός, ο κυριότερος εκπρόσωπος του γαλλικού ρομαντισμού.

ΟΥΙΛΙΣ ΝΑΘΑΝΙΕΛ Π. (1806-1867), Αμερικανός συγγραφέας, περιηγητής, ποιητής, επιμελητής επιφανών συγγραφέων (όπως του Έντακγαρ Άλλαν Πόε).

ΟΥΙΤΜΑΝ ΟΥΩΛΤ (1819-1892), Αμερικανός συγγραφέας, ποιητής, δημοσιογράφος· από τους πιο αμφιλεγόμενους συγγραφείς της εποχής του (η συλλογή του *Φύλλα Χλόης* χαρακτηρίστηκε «άσεμνη» εξαιτίας του υπέρμετρου αισθησιασμού της).

ΠΑΒΕΖΕ ΤΣΕΖΑΡΕ (1908-1950), σημαντικός Ιταλός ποιητής, μυθιστοριογράφος, μεταφραστής, κριτικός λογοτεχνίας.

ΠΑΟΥΝΤ ΕΖΡΑ (1885-1972), Αμερικανός ποιητής, δοκιμιογράφος, από τους πιο σημαντικούς εκπροσώπους του αγγλοαμερικανικού μοντερνισμού.

ΠΑΡΚΕΡ ΝΤΟΡΟΘΙ (1893-1967), Αμερικανίδα ποιήτρια, διηγηματογράφος, κριτικός, σατιρογράφος (ειδικά για την αστική τάξη του 20ού αι.).

ΠΟΥΚΕΒΙΛ ΦΡΑΝΣΟΥΑ (1770-1838), Γάλλος ιατρός, περιηγητής, διπλωμάτης, ιστορικός συγγραφέας, ακαδημαϊκός, φιλέλληνας.

ΡΟΣΕΤΙ ΝΤΑΝΤΕ ΓΚ. (1828-1882), σημαντικός Άγγλος ποιητής, ζωγράφος, μεταφραστής.

ΡΟΤΜΑΝ ΚΑΡΛ (1797-1850), Γερμανός ζωγράφος τοπίων.

ΡΟΥΖ ΟΥΙΛΛΙΑΜ Χ. ΝΤ. (1863-1950), Άγγλος δάσκαλος, μεταφραστής, συγγραφέας.

ΣΑΙΞΠΗΡ ΟΥΙΛΛΙΑΜ (1564-1616), Άγγλος ποιητής, δραματουργός.

ΣΑΤΩΜΠΡΙΑΝ ΦΡΑΝΣΟΥΑ-ΡΕΝΕ ντε (1768-1848), Γάλλος συγγραφέας, θεωρείται ιδρυτής του γαλλικού ρομαντισμού, περιηγητής, πολιτικός, φιλέλληνας.

ΣΕΛΛΕΫ ΠΕΡΣΥ ΜΠ. (1792-1822), Άγγλος ποιητής, δραματουργός, βασικός εκπρόσωπος του αγγλικού ρομαντισμού.

ΣΙΛΛΕΡ ΦΡΙΝΤΡΙΧ (1759-1805), Γερμανός ποιητής, δραματουργός, ιστορικός.

ΣΙΝΙΟΡ ΝΑΣΣΑΟΥ Ο. (1790-1864), Άγγλος περιηγητής, συγγραφέας, δικηγόρος, οικονομολόγος.

ΣΙΟΡΑΝ ΕΜΙΛ (1911-1995), Ρουμάνος φιλόσοφος, δοκιμιογράφος.

ΣΚΡΟΦΑΝΙ ΣΑΒΕΡΙΟ (17ος αι.), Ιταλός περιηγητής, συγγραφέας.

ΣΟΠΕΝΑΟΥΕΡ ΑΡΘΟΥΡ (1788-1860), Γερμανός φιλόσοφος, ιδεαλιστής.

ΣΠΟΝ ΖΑΚΟΜΠ (1647-1685), Γάλλος περιηγητής, ιατρός, αρχαιολόγος, από τους πρώτους μελετητές των αρχαίων μνημείων.

ΣΤΗΒΕΝΣ ΤΖΟΝ Λ. (1805-1852), Αμερικανός αρχαιολόγος, περιηγητής, συγγραφέας.

ΣΥΡΕ ΕΝΤΟΥΑΡ (1842-1926), Γάλλος φιλόσοφος, ποιητής, δραματουργός, μυθιστοριογράφος, μουσικοκριτικός, εκδότης.

ΤΣΑΝΤΛΕΡ ΡΙΤΣΑΡΝΤ (1737-1810), Άγγλος περιηγητής και αρχαιοδίφης.

ΤΣΒΕΤΑΓΙΕΒΑ ΜΑΡΙΝΑ (1892-1941), Ρωσίδα ποιήτρια.

ΦΛΩΜΠΕΡ ΓΚΥΣΤΑΒ (1821-1880), Γάλλος μυθιστοριογράφος, περιηγητής· εξαιρετικά σημαντική η συμβολή του στη γαλλική πεζογραφία και ειδικά στο γαλλικό μυθιστόρημα.

ΦΡΙΜΑΝ ΕΝΤΟΥΑΡΝΤ Ο. (1823-1852), Άγγλος περιηγητής, συγγραφέας, αρχιτέκτονας, ιστορικός, φιλελεύθερος πολιτικός (υπέρ των δικαιωμάτων των κατοίκων των αποικιών).

ΧΑΪΝΕ ΧΑΙΝΡΙΧ (1797-1856), Γερμανός ποιητής, δημοσιογράφος, δοκιμιογράφος, κριτικός λογοτεχνίας.

ΧΑΟΥ ΣΑΜΙΟΥΕΛ ΓΚ. (1801-1876), Αμερικανός ιατρός, πολέμιος της δουλείας στις ΗΠΑ, υποστηρικτής της εκπαίδευσης των τυφλών, φιλέλληνας· υποστηρικτής της Επανάστασης του '21, όπου συμμετείχε ως γιατρός, καθώς και ως αρωγός των μεταναστών αναλαμβάνοντας την εκπαίδευση πολλών παιδιών από την Ελλάδα τα οποία πήρε μαζί του όταν επέστρεψε στη Βοστώνη.

ΧΑΟΥ ΤΖΟΥΛΙΑ Ο. (1819-1910), Αμερικανίδα περιηγήτρια, συγγραφέας, υπέρμαχος του κινήματος κατά της δουλείας, ακτιβίστρια για το δικαίωμα ψήφου των γυναικών.

ΧΑΟΥΠΤΜΑΝ ΓΚΕΡΧΑΡΤ (1842-1946), Γερμανός δραματουργός, πεζογράφος (Νόμπελ Λογοτεχνίας 1912), περιηγητής.

ΧΕΓΚΕΛ ΓΚΕΟΡΓΚ Β. Φ. (1770-1843), Γερμανός φιλόσοφος, γνωστός για τη διαλεκτική θεωρία, ποιητής· κύριος εκπρόσωπος του γερμανικού ιδεαλισμού.

ΧΟΥΧΕΛ ΠΕΤΕΡ (1903-1981), Γερμανός ποιητής, εκδότης

ΧΟΦΜΑΝΣΤΑΛ ΟΥΓΚΟ φον (1874-1929), Αυστριακός ποιητής, δραματουργός, δοκιμιογράφος, λιμπρετίστας, ιδρυτικό μέλος του Φεστιβάλ του Σάλτσμπουργκ.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

Σύγχρονη

Αγνώστου, «Φυλλάδια για τον Γερμανό στρατριώτη στους ιστορικούς τόπους της Ελλάδας» («Ελευσίνα»), 3η έκδοση, μτφρ. Χρυσάνθη Παρτσανάκη, Αγγελική Γκίκα και Άννα Μαρία Χατζηστυλιανου Afterwords Translations (2022).

Χανς Κρίστιαν Άντερσεν, *Οδοιπορικό στην Ελλάδα*, Κεφ. VIII («Δαφνί»), μτφρ. Άλλαν Λούντ, επιμ. Λουκία Θεοδώρου, Εστία, Αθήνα 1974. [Hans Christian Andersen, *En Digters Bazar*, Andel Deel ("Griechenland"), Kap. VIII ("Daphne"), Reitzel C. A., Kjøbenhavn 1877.]

Αντονέν Αρτώ, *Το θέατρο και το είδωλό του*, Κεφ. 1 («Το θέατρο και η πανούκλα») και Κεφ. 3 («Το αλχημικό θέατρο»), μτφρ. Παύλος Μάτεσις, Δωδώνη, Αθήνα (Ιούλιος 2013). [Antonin Artaud, *Le théâtre et son double*, Chapt. 1 ("Le théatre et la peste") και Chapt. 3 ("Le théatre alchimique"), Gallimard, Paris 1938.]

Βολταίρος (Φρανσουά-Μαρί Αρουέ), *Φιλοσοφικό λεξικό* («Χριστιανισμός: Ιστορική έρευνα για τον Χριστιανισμό»), μτφρ. Άννα Μαρία Χατζηστυλιανου, Αγγελική Γκικα και Χρυσανθη Παρτσανάκη, Afterwords Translations (2022). [Voltaire (François-Marie Arouet), *Dictionnaire Philosophique* ("Christianisme: Rechèrches Historiques sur le Christianisme"), tome III, Marc-Michel Rey, Amsterdam 1789.]

Κάρλ Γκουστάβ Γιούνγκ, *Τα αρχέτυπα και το συλλογικό ασυνείδητο*, Κεφ. VII, 17 («Οι ψυχολογικές διαστάσεις της Κόρης»), μτφρ. Μιχαήλ Μαρμαρινός (2022). [Carl Gustav Jung, *Die Archetypen und das kollektive Unbewusste*, vol. 9, Kap. VII, 17 ("Züm psychologischen Aspekt der Kore"), Solothurn Düsseldorf Walter, Düsseldorf 1995.]

Γιόχαν Βόλφγκανγκ φον Γκαίτε, «Ρωμαϊκές Ελεγείες» (XII), *Ρωμαϊκές Ελεγείες και Τριλογία του Πάθους*, μτφρ. Κυριάκος Γ. Σαμέλης, Φιλύρα, Αθήνα (Δεκέμβριος 2016). [Johann Wolfgang von Goethe, "Elegie 12", Deutscher Künstler Der Goethezeit (http://www.goethezeitportal.de/wissen/projektepool/goethe-italien/roemische-elegien/roem-elegien-text/12-elegie.html).]

Τζον Γκάλτ, *Επιστολές από την Ανατολή, με θέσεις για την κοινωνική κατάσταση, τη νοοτροπία, και το εμπόριο στην Ελλαδά και σε αρκετά από τα κυριότερα νησιά του αρχιπελάγους* («Επιστολή XII: Αθήνα»), μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς, όπως παρατίθεται στο Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς, «Εις Ελευσίνα», επιμ. Κωνσταντίνος Χατζηλάκος, Χατζηλάκος, Αθήνα (Μάιος 2021). [John Galt, *Letters from the Levant: Containing Views of the State of Society, Manners, and Commerce in Greece and Several Principal Islands of the Archipelago* ("Letter XII: Athens"), T. Cadell and W. Davies, London 1813.]

Άλλεν Γκίνσμπεργκ, «Πλουτώνια Ωδή» (I), *Πλουτώνια Ωδή και άλλα ποιήματα 1977-1980*, μτφρ. Τάσος Σαμαρτζής, Απόπειρα, Αθήνα (Σεπτέμβριος 2002). [Allen Ginsberg, "Plutonian Ode" (I), *Plutonian Ode and Other Poems (1977-1980)*, City Lights Books, San Fransisco (January 1982).]

Λουίζ Γκλικ, «Ο μύθος της αθωότητας», μτφρ. Γιώργος Χουλιάρας, περ. *Χάρτης*, τχ. 23 (23/11/2020). [Louise Glück, "A Myth of Devotion", *Averno*, Farrar, Straus and Giroux, New York 2006.]

Βιρτζίνια Γουλφ (Αντελίν Βιρτζίνια Στίβεν), «Ελλάδα 1906: Ελευσίνα», *Στη χώρα του φεγγαριού: Βρετανίδες περιηγήτριες στην Ελλάδα 1718-1932*, μτφρ. Σοφία Αυγερινού, επιμ. Βασιλική Κολοκοτρώνη, Εστία, Αθήνα 2005. [Virginia Woolf (Adeline Virginia Stephen), "Eleusis, September 1906", όπως παρατίθεται στο *A Passionate Apprenctice: The Early Journals (1897-1909)*, ed. Mitchell Alexander Leaska, Harcourt Brace Jovanovich, San Diego 1990.]

- Γούλφ, «Γράμμα 363: Στην Βάιολετ Ντίκινσον», μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς, όπως παρατίθεται στο Καλλιαντάς, ό.π. [Woolf, *The Letters of Virginia Woolf*, vol. 1 *(1888-1912)*, ed. Nichel Nicholson and Johanna Trautmann, Mariner Books, Boston (May 1977).]

Αντρέ Ζιντ, *Περσεφόνη*, Μέρος II («Η Περσεφόνη στον Κάτω Κόσμο»), μτφρ. μτφρ. Χρυσάνθη Παρτσανάκη, Αγγελική Γκίκα και Άννα Μαρία Χατζηστυλιανου, Afterwords Translations (2022). [André Gide, *Perséphone*, Partie II ("Perséphone aux Enfers"), Gallimard, Paris 1934.]

Ιγκέτ Ζουνό, *Η επιστροφή της Περσεφόνης*, μτφρ. Ερρίκος Χατζανέστης, Editions de Sable, Γενεύη 1989. [Huguette Junod, *La Retour de Perséphone*, transl. Errikos Hadjanestis, Editions de Sable, Genève 1989.]

Τζιάκομο Καζανόβα, *Τα Απομνημονεύματα του Ζακ Καζανόβα*, τμ. III, Κεφ. V, μτφρ. Άννα Μαρία Χατζηστυλιανου, Αγγελική Γκικα και Χρυσανθη Παρτσανάκη, Afterwords Translations (2022). [Giacomo Casanova, *Histoire de ma vie*, vol. III, Chapt. V, Brockhaus Plon, Paris 1822.]

Αλμπέρ Καμύ, «Σημειώσεις στην Τιπαζά», *Σημειώσεις*, μτφρ. Μιχαήλ Μαρμαρινός (2022). [Albert Camus, "Noces à Tipasa", *Noces: suivi de l'été*, Gallimard, Paris 1959.]

Κάρλ Κερένυι, *Η επιστήμη της μυθολογίας*, Κεφ. III («Η Κόρη: Παρθένες θεές», «Η Κόρη: Δήμητρα» και «Η Κόρη: Το ελευσινιακό παράδοξο»), μτφρ. Κώστας Θ. Ζάρρας, επιμ. Γιώργος Καστανάς, Ιάμβλιχος, Αθήνα 1989.

- Κερένυι, *Έλευσις: Μυστήρια και Λατρεία*, Πρώτος Μέρος («Αναπαράσταση»), Κεφ. I («Το γεωγραφικό και χρονολογικό πλαίσιο: Το θέμα της προέλευσης»), μτφρ. Ελένη Παπαδοπούλου, επιμ. Βίκυ Τατσή, Ιάμβλιχος, Αθήνα (Δεκέμβριος 2008). [Kerényi, *Die Mysterien von Eleusis*, Kap. I, 4 ("Vor Einem Besuch in Eleusis: Die historische Ende der Mysterien", Rhein Verlag, Zurich 1962.]

Έντουαρντ Ντάνιελ Κλαρκ, όπως παρατίθεται στο Γουίλλιαμ Όττερ, *Η ζωή και τα υπολειπόμενα του Έντουαρντ Ντάνιελ Κλάρκ*, Κεφ. VI («Ελευσίνα»), μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς, όπως παρατίθεται στο Καλλιαντάς, ό.π. [William Otter, *The Life and Remains of Edward Daniel Clarke*, vol. 2, Chapt. VI ("Eleusis"), Collins and Hannay, New York 1827.]

- Κλαρκ, *Ταξίδια σε χώρες της Ευρώπης, της Ασίας και της Αφρικής*, τμ. IV, Κεφ. XVII («Πελοπόννησος και Αττική: Ελευσίνα»), μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς, όπως παρατίθεται ό.π. [Edward, Daniel Clarke, *Travels in Various Countries of Europe, Asia and Africa*, vol. IV, Chapt. XVIII ("Peloponnesus and Attica: Eleusis"), Jacod Gillet, New York 1815.]

Λε Κορμπιζιέ (Σαρλ-Εντουάρ Ζανρέ-Γκρι), «Ο Παρθενώνας», *Κείμενα για την Ελλάδα*, μτφρ. Λήδα Παλλαντίου, επιμ. Γιώργος Σημαιοφορίδης, Άγρα, Αθήνα (Νοέμβριος 2009). [Le Corbusier (Charles-Édouard Jeanneret-Gris), "Le Parthénon", *Le Voyage d'Orient*, Parenthèses, Paris 1987.]

Σερ Ντόμινικ Τζον Κόρριγκαν, *Δέκα ημέρες στην Αθήνα, με σημειώσεις από το ταξίδι: Κα-*

λοκαίρι 1861, Κεφ. III («Αθήνα: Ελευσίνα – Τα Πηγάδια του Λόφου»), μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς, όπως παρατίθεται στο Καλλιαντάς, ό.π. [Sir Dominic John Corrigan, *Ten Days in Athens, With Notes by The Way: Summer of 1861*, Chapt. III ("Athens: Eleusis"), Longman and Roberts, London 1862.]

Γιαν Κόττ, «Το στίγμα του φιδιού», *Ένα θέατρο ουσίας*, μτφρ. Ελένη Πατρικίου – Ελένη Παπάζογλου, επιμ. Έλενα Πατρικίου, Χατζινικολή, Αθήνα (Νοέμβριος 2006). [Jan Kott, "The Serpent's Sting", *The Theatre of essence: and other essays*, Northwestern University Press, Evanston (Illinois) 1984.]

Ζακ Λακαριέρ, «Επιστροφές στην Ελλάδα 1976-1982 – Ελληνικό Δελτίο Ταυτότητας: Ελευσίνα 1982», *Το ελληνικό καλοκαίρι: Μια καθημερινή Ελλάδα 4000 ετών*, μτφρ. Ιωάννα Χατζινικολή, Χατζινικολή, Αθήνα 2002. [Jacques Lacarrière, "Rétours en Grèce 1976-1982 – Carte d'identite grecque: Eleusis 1982", *L'été grec: une Grèce quotidienne de 4000 ans*, Plon, Paris 1997.]

Ζακ-Λουί Λακούρ, *Ταξίδια στην Ελλάδα, κατά τη διάρκεια της κατοχής του Μοριά από τον γαλλικό στρατό, στα χρόνια 1832 και 1833*, Βιβλίο II, Κεφ. XVII («Η Αλβανίδα»), μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς, όπως παρατίθεται στο Καλλιαντάς, ό.π. [Jacques-Louis Lacour, *Excursions en Grèce, pendant l'occupation de la Morée par l'armée française, dans les années 1832 et 1833*, Livre II, Chapt. XVII ("L'Albanaise"), Arthus Bertrand, Paris 1834.]

Ντέιβιντ Χέρμπερτ (Ντ. Χ.) Λώρενς, «Πορφυρές Ανεμώνες» και «Βαυαβαρικές γεντιανές», μτφρ. Χρυσάνθη Παρτσανάκη, Αγγελική Γκίκα και Άννα Μαρία Χατζηστυλιανου, Afterwords Translations (2022). [David Herbert (D. H.) Lawrence, "Purple anemones" και "Bavarian Gentians", *The Complete Poems of D. H. Lawrence*, Penguin, New York 1977.]

- Λώρενς, *Ο εραστής της λαίδης Τσάτερλι*, Κεφ. 8, μτφρ. Γιώργος Τζήμας, επιμ. Σοφία Αλεξάκη, Μεταίχμιο, Αθήνα (Δεκέμβριος 2017). [Lawrence, *Lady Chatterley's Lover*, Chapter VIII, Martin Secker, London 1932.]

Στεφάν Μαλλαρμέ, *Οι αρχαίοι θεοί*, μτφρ. Άννα Μαρία Χατζηστυλιανου, Αγγελική Γκίκα και Χρυσανθη Παρτσανάκη, Afterwords Translations (2022). [Stephan Mallarmé, "Les dieux antiques", *Oeuvres complètes*, Gallimard, Paris 1951.]

Φρέντερικ Μάνινγκ, «Κόρη», μτφρ. Κωνσταντίνος Αθανάσιος Τρυπάνης, περ. *Νέα Εστία*, τ.χ. 1401 (15/11/1985). [Frederic Manning, "Korè", *Poems*, publ. John Murray, London 1910.]

Όσιπ Εμίλιεβιτς Μάντελσταμ, *Τρίστια* [«Μεγκάνομ» (1)], μτφρ. Μιχαήλ Μαρμαρινός (2022). [Осип Емилыевич Манделстам (Osip Emilyevich Mandelstam), *Tristia*, "Меганом" ("Meganom") (1), Петрополис (Petropolis), Петерсбург-Берлин (Petersburg-Berlin) 1922.]

Έντνα Σαν Βίνσεντ Μίλεϊ, «Ωδή στη Σιωπή», *Δεύτερος Απρίλης*, μτφρ. Afterwords Translations (2022). [Edna Saint Vincent Millay, "Ode to Silence", *Second April*, Mitchell Kenerley, New York 1921.]

Χένρυ Μίλλερ, «Ο Κολοσσός του Μαρουσιού» και «Πρώτες εντυπώσεις από την Ελλάδα», *Ο Κολοσσός του Μαρουσιού – Πρώτες εντυπώσεις από την Ελλάδα*, μτφρ. Ιωάννα Καρατζαφέρη, επιμ. Αλέξανδρος Αργυρίου, Μεταίχμιο, Αθήνα (Φεβρουάριος 2017). [Henry Miller, *The Colossus of Maroussi*, Secker & Warburg, London 1945 και "First Impressions of Greece", *Sextet: Six Essays*, Capra Press, Santa Barbara (California) 1977.]

Τζον Μίλτον, «Επιστολή στον Τσαρλς Ντιοντάτι» και «Για τον θάνατο του Αντιπρύτανη, Ιατρού», μτφρ. Afterwords Translations (2022). [John Milton, "Letter to Charles Diodati", όπως παρατίθεται στο "The Life of Milton – Horton Period 1632-1638", *The Complete Poetical Works*, The Riverside Press, Cambridge 1899 και "On the death of Vice-Chancellor, a Physician", *The Complete Poetical Works: Poems in various meters*, ό.π.]

- Μίλτον, *Ο Απωλεσθείς Παράδεισος*, Βιβλίο IV (268-272), μτφρ. Αθανάσιος Δημητρίου Οικονόμου, Οδός Πανός, Αθήνα (Μάρτιος 2010). [Milton, "Paradise Lost", Book IV ("The Argument", 268-272), ό.π.]

Αντρέ ντε Μονσώ, όπως παρατίθεται στο Κορνέιγ Λε Μπρουν, *Ταξίδια*, τμ. V («Ταξίδι στην Ανατολή, δηλαδή στις κυριότερες περιοχές της Μικράς Ασίας, στα νησιά της Χίου, της Ρόδου, της Κύπρου, κ.λπ., όπως, επίσης, στις πιο γνωστές πόλεις της Αιγύπτου, της Συρίας και των Αγίων Τόπων»), «Απόσπασμα από ένα ταξίδι του κ. Ντε Μονσώ», μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς, όπως παρατίθεται στο Καλλιαντάς, ό.π. [André de Monceaux, όπως παρατίθεται στο Corneille Le Brun, *Voyages*, tome V ("Voyage au Levant, c'est-à-dire dans les principaux endroits de l'Asie Mineure, dans les isles de Chio, de Rhodes, de Chypre, etc., de même que dans les plus considérables villes d'Égypte, de Syrie et de la Terre Sainte"), "Excerpt d'un voyage de Mr. de Monceaux", G. Cavelier, Paris 1714.]

Τζον Μόνταγκιου, 4ος Κόμης του Σάντουιτς, *Ταξίδι, που πραγματοποιήθηκε από τον αείμνηστο Κόμη του Σάντουιτς, γύρω από τη Μεσόγειο κατά τη διάρκεια των χρόνων 1738 και 1739*, μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς, όπως παρατίθεται στο Καλλιαντάς, ό.π. [John Montague (Late Earl of Sandwich), *A Voyage Performed by the Late Earl of Sandwich, Round the Mediterranean, in the Years 1738-1739*, Lackington Allen and Co., London 1807.]

Τζον Μπ. Σ. Μόρριτ, *Μια μεγάλη περιήγηση: Επιστολές και ημερολόγια 1794-1796*, Κεφ. VIII, μτφρ. Afterwords Translations (2022). [John Bacon Sawrey Morrit, *A Grand Tour: Letters and Journals 1794-1796*, Chapt. VIII, Century, London 1985.]

Χένρυ Μάρτιν Μπαιρντ, *Μοντέρνα Ελλάδα: Αφήγηση από τη διαμονή και τα ταξίδια μέσα στη χώρα, με παρατηρήσεις επάνω στις αρχαιότητες, τη λογοτεχνία, τη γλώσσα, την πολιτική και τη θρησκεία*, Κεφ. XIX («Θήβα και Ελευσίνα»), μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς, όπως παρατίθεται στο Καλλιαντάς, ό.π. [Henry Martyn Baird, *Modern Greece: A Narrative of a Residence and Travels in that Country; With Observations on its Antiquities, Literature, Language, Politics and Religion*, Chapt XIX ("Thebes and Eleusis"), Harper and Brothers, New York 1856.]

Τζορτζ Γκόρντον Μπάιρον (Λόρδος Βύρων), *Απόσπασμα νουβέλας*, μτφρ. Κωσταντίνος Π. Καλλιαντάς, όπως παρατίθεται στο Καλλιαντάς, ό.π. [George Gordon Byron (Lord Byron), "A Fragment", *The Complete Works of Lord Byron*, A. and W. Galignani and Co., Paris 1835.]

Σάμιουελ Τζουν Μπάροουζ, *Τα νησιά και τα ιερά της Ελλάδας*, Κεφ. III («Τα ιερά της Αττικής: Περιπλανήσεις»), μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς, όπως παρατίθεται στο Καλλιαντάς, ό.π. [Samuel June Barrows, *The Isles and Shrines of Greece*, Chapt. III ("The Shrines of Attica: Attic Wanderings"), Little, Brown and Company, Boston 1899.]

Ζαν-Ζακ Μπαρτελεμύ, *Ταξίδι του Νεαρού Ανάχαρσι στην Ελλάδα*, ελ. απ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς (*Επιτομή της περιηγήσεως του Νέου Αναχάρσιδος του Αββά Βαρθελεμύ*, μτφρ. Σ. Σκούφος, εκ της Β. Τυπογραφίας, Αθήνα 1838), όπως παρατίθεται στο Καλλιαντάς, ό.π. [Jean-Jacques Barthélemy, *Abrégé du voyage du jeune Anacharsis en Grèce: dans le milieu*

du quatrième siècle, avant l'ère vulgaire, Chapt. XLIII ("Lettre de Calimédon"), Grattenauer, Nuremberg 1794.]

Γκέρριτ Μπέκερ, «Αλλαγή επιπέδου: Ο Δημήτριος μπροστά», μτφρ. Γεωργία Ταρσούλη, περ. *Νέα Εστία*, τχ. 1390 (15/06/1985). [Gerrit Bekker, "Schichtwechsel, Demitrios davor" (www.gerritbekker.de/gerrit-bekker-in-der-hafencity).]

Ανρί Μπεργκσόν, *Οι δύο πηγές της ηθικής και της θρησκείας*, Κεφ. II («Η στατική θρησκεία: Η μυθολογική φαντασία»), μτφρ. Βασίλης Τομανάς, Νησίδες, Αθήνα (Μάιος 2006). [Henri Bergson, *Les deux sources de la morale et de la religion*, Chapt. II ("La religion statique: La fantasie mythologique"), Félix Alcan, Paris 1932.]

Υβ Μπονφουά, «Διάλογος περί αγωνίας και επιθυμίας», μτφρ. Άννα Μαρία Χατζηστυλιανού, Αγγελική Γκικα και Χρυσανθη Παρτσανάκη, Afterwords Translations (2022). [Yves Bonnefoy, "Le dialogue d'angoisse et de désir", *Pierre écrite*, Gallimard, Paris 1964.]

Ντόσον Μπόρερ, *Ένα ταξίδι από τη Νάπολη στην Ιερουσαλήμ μέσω της Αθήνας, της Αιγύπτου και της χερσονήσου του Σινά, καθώς και ένα ταξίδι στην κοιλάδα του Φαγιούμ*, Κεφ IV («Αθήνα: Εκδρομή στην Ελευσίνα»), μτφρ. Afterwords Translations (2022). [Dawson Borrer, *A Journey from Naples to Jerusalem, by Way of Athens, Egypt, and the Peninsula of Sinai, Including a Trip to the Valley of Fayoum*, Chapt VI ("Athens: Excursion to Eleusis"), J. Madden and Co., London 1845.]

Φεντρίκα Μπρέμερ, *Η Ελλάδα και οι Έλληνες: Η αφήγηση μιας χειμερινής διαμονής και ενός καλοκαιρινού ταξιδιού στην Ελλάδα και τα νησιά της*, Ένατος σταθμός («Η Ελευσίνα και τα μυστήρια της»), μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς, όπως παρατίθεται στο Καλλιαντάς, ό.π. [Fedrika Bremer, *Greece and the Greeks: The Narrative of a Winter Residence and Summer Travel in Greece and Its Islands*, vol. I, Ninth Station ("Eleusis"), Hurst and Blackett, London 1863].

Εμίλ-Λουί Μπουρνόφ, «Ελευσίνα», μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς, όπως παρατίθεται στο Καλλιαντάς, ό.π.

Γεώργιος Ε. Μυλωνάς, *Ελευσίς και Ελευσίνια Μυστήρια*, Κεφ. 9 («Τα Ελευσίνια Μυστήρια»), μτφρ. Νίκος Σπυριδάκης, επιμ. Καλλιόπη Παπαγγελή, ΚΥΚΕΩΝ TALES, Ελευσίνα (Απρίλιος 2010). [George E. Mylonas, *Eleusis and Eleusinian Mysteries*, Chapt. IX ("The Eleusinian Mysteries"), Princeton University Press, Princeton (New Jersey) 1961.]

Βίλχελμ Φρίντριχ Νίτσε, *Η γέννηση της τραγωδίας*, Κεφ. 1, μτφρ. Ζήσης Σαρίκας, Πανοπτικόν (Δεκέμβριος 2012). [Wilhelm Friedrich Nietzsche, *Die Geburtder Tragödie ausdem Geisteder Musik*, Kap.I, E. W. Fritzsch, Leipzig 1872.]

Λουίς Ντάιερ, *Μελέτες των Θεών στην Ελλάδα σε ορισμένους ιερούς ναούς προσφάτως ανασκαμμένους*, Κεφ. V («Οι Θεοί της Ελλάδας: Η Ιερή Σιωπή της Ελευσίνας»), μτφρ. Afterwords Translations (2022). [Louis Dyer, *Studies of the Gods in Greece at Certain Sanctuaries Recently Excavated*, Chapt. V ("The Gods of Eleusis: The Holy Silence of Eleusis"), Macmillan and Co., London-New York 1891.]

Ζακ Ντεριντά, *Η γραφή και η διαφορά*, Κεφ. VIII («Το θέατρο της ωμότητας και ο κλοιός της παράστασης»), μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης, Καστανιώτης, Αθήνα (Μάρτιος 2003). [Jacques Derrida, *L'écriture et la differance*, Chapt. VIII ("Le théâtre de la cruauté et la clôture de la représentation"), Éditions du Seuil, Paris 1967.]

Έντουαρντ Ντόντγουελ, *Αρχαιολογική και τοπογραφική περιοδεία στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια των χρόνων 1801, 1805 και 1806*, τμ. I, Κεφ. IX («Το χωριό Κούντουρα» και

«Θριάσιο Πεδίο») και Κεφ. XLV («Τα ερείπια της Ελευσίνας»), μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς, όπως παρατίθεται στο Καλλιαντάς, ό.π. [Edward Dodwell, *A Classical and Topographical Tour Through Greece During the Years 1801, 1805 and 1806*, vol. 1, Chapt. IX ("Village of Kondourra"), Rodwell and Martin, London 1819.]

Φιόντορ Ντοστογιέφσκι, *Αδελφοί Καραμάζοφ*, Τρίτο Βιβλίο («Οι Φιλήδονοι»), Κεφ. III («Η εξομολόγηση μιας φλογερής καρδιάς – Σε στίχους»), τμ. 1, μτφρ. Άρης Αλεξάνδρου, Γκοβόστη, Αθήνα 1990.

Ντόρα ντ'Ίστρια (Έλενα-Κόλτσοβα Μασσάλκαγια, Δούκισσα ή Έλενα Γκίκα), «Ελευσίνα II», μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς, όπως παρατίθεται στο Καλλιαντάς, ό.π.

Γουίλ Ντυράν, *Παγκόσμιος Ιστορία του Πολιτισμού: Ο Βίος των Ελλήνων*, Κεφ. VIII, III («Οι Θεοί των Ελλήνων: Θρησκεία και Ήθη»), μτφρ. Τάσος Κωνσταντινίδης, Βίβλος, Αθήνα (Δεκέμβριος 1954). [Will Durant, *Story of Civilization: Life of Greece*, vol. 2, Chapt. VIII, III ("The Gods of Greece: Religion and Morals"), Simon and Schuster, New York 1939.]

Όσκαρ Ουάιλντ, «Θεόκριτος: Μία Βιλανέλα», μτφρ. Άννα Μαρία Χατζηστυλιανου, Αγγελική Γκίκα και Χρυσανθη Παρτσανάκη, Afterwords Translations (2022). [Oscar Wilde, "Theocritus: A Villanelle", *Poems*, Methuen & Co. Ltd., London 1913.]

- Ουάιλντ, «Χαρμίδης» (3), *Χαρμίδης και άλλα ποιήματα*, μτφρ. Ελισάβετ Π. Ψαρά, Αλεξάνδρεια 1942. [Wilde, "Charmides", *Poems*, ό.π.]

Ναθάνιελ Πάρκερ Ουίλλις, *Καλοκαιρινή κρουαζιέρα στη Μεσόγειο πάνω σε μια αμερικανική φρεγάτα* («Επιστολή XXVI: Αρχαία Ερείπια της Ελευσίνας»), μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς, όπως παρατίθεται στο Καλλιαντάς, ό.π. [Nathaniel Parker Willis, *Summer Cruise in the Mediterranean: On Board an American frigate* ("Letter XXVI"), C. Scribner, New York 1858.]

Ουώλτ Ουίτμαν, «Περήφανη μουσική της καταιγίδας» (10), *Φύλλα χλοής*, μτφρ. Μιχαήλ Μαρμαρινός (2022). [Walt Whitman, "Proud Music of the Storm", *Leaves of Grass*, David McKay, Philadelphia 1891.]

Γκιγιώμ-Αντουάν Ολιβιέ, *Ταξίδι μέσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, την Αίγυπτο και την Περσία, που πραγματοποιήθηκε με διαταγή της κυβέρνησης, κατά τη διάρκεια των πρώτων χρόνων της Κοινοπολιτείας*, μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς, όπως παρατίθεται στο Καλλιαντάς, ό.π. [Guillaume-Antoine Olivier, *Voyage dans l'empire Othoman, l'Égypte et la Perse: Fait par ordre du government, pendant les six premières années de la République*, tome II, Chapt. XXVII ("Voyage en Perse"), H. Agasse, Paris 1801.]

Βίκτωρ Ουγκώ, *Φιλοσοφία και φιλολογία*, Μέρος Πρώτο, Βιβλίο IV («Σαίξπηρ ο Αρχαίος»), Κεφ. IX, μτφρ. Γεράσιμος Βουτσινάς, Εκδοτικός Οίκος Γ. Φέξη, Αθήνα 1911. [Victor Hugo, *William Shakespeare*, Première Partie, Livre IV ("Shakespeare l'ancien"), Chapt. VIII , Librairie Internationale, Paris 1864.]

Τσεζάρε Παβέζε, «Το μυστήριο» (*Διάλογοι με την Λευκώ*), μτφρ. Ισμήνη Παπανικολάου, περ. *Νέα Εστία*, τχ. 812 (01/05/1961). [Cesare Pavese, *Dialoghi con Leucò*, Cap. IV ("Il mistero"), Giulio Einaudi, Torino 1947.]

Έζρα Πάουντ, «Κάντο XLV», «Κάντο XLVII» και «Κάντο LI», *Η Πέμπτη Δεκάδα των Κάντο*, μτφρ. Γιώργος Μπλάνας, Αρμός (Γαβριηλίδης), Αθήνα 2022 (Φεβρουάριος 2019). [Ezra Pound, "Canto XLV", "Canto XLVII" και "Canto LI", *The Cantos of Ezra Pound*, New Directions Pub. Co., New York 1993.]

- «Κρέντο», *Επιλογή πεζών*, όπως παρατίθεται στο William Cookson, «Σημειώσεις για τον Έζρα Πάουντ και τον Τ. Σ. Έλιοτ», μτφρ. Ιουλία Ραλλίδη, περ. *ΔΙΑΒΑΖΩ*, τχ. 133 (18/12/1985). [Pound, "Religio: Credo", *Selected Prose (1909-1965)*, New directions, New York 1973.]

Ντόροθι Πάρκερ, «Βροχερή Νύχτα», *Ποίηματα*, μτφρ. Ασημίνα Λαμπράκου, Ψηφιακή έκδοση (Οκτώβριος 2017). [Dorothy Parker, "Rainy Night", *The New Yorker* (26/09/25).]

Γκρέγκορι Άντονυ Περδικάρης, *Η Ελλάδα των Ελλήνων*, τμ. Ι, Κεφ. Ι («Μέγαρα»), μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς, όπως παρατίθεται στο Καλλιαντάς, ό.π. [Gregory Anthony Perdicaris, *The Greece of the Greeks*, vol. II, Chapt I ("Megara"), Paine & Burgess, New York 1845.]

Φρανσουά-Σαρλ-Υγκ-Λωράν Πουκεβίλ, *Ταξίδι στην Ελλάδα*, τμ. IV, Κεφ. CVII («Αττική»), μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς, όπως παρατίθεται στο Καλλιαντάς, ό.π. [François-Charles-Hugues-Laurent Pouqueville, *Voyage de la Grèce*, tome IV, Chapt. CVIII ("Attika"), Chez Firmin Didot – Père et Fils, Paris 1826.]

Ουίλλιαμ Χένρυ Ντένχαμ Ρούζ, «Εισαγωγή», *Εικόνες στη Χώρα των Ναών*, μτφρ. After-words Translations (2022). [William Henry Denham Rouse, Introduction, *Pictures in the Land of the Temples*, William Heinemann Ltd., London 1915.]

Ουίλλιαμ Σαίξπηρ, *Τρικυμία*, Πράξη Τέταρτη, Σκηνή 1 (1770-1785), μτφρ. Νίκος Χατζόπουλος, Νεφέλη, Αθήνα (Δεκέμβριος 2008). [William Shakespeare, *The Tempest*, Act IV (Scene I), Ginn & Company, Boston 1887.]

Φρανσουά-Ωγκύστ-Ρενέ, Υποκόμης ντε Σατωμπριάν, *Οδοιπορικό: Η Ελλάδα του 1806*, μτφ. Ανδρέας Καραντώνης, Δωδώνη, Αθήνα (Σεπτέμβριος 1979). [François-Auguste-Réné de Chateubrand, *Voyage en Grèce*, MacMillan, Λονδίνο 1911.]

Πέρσυ Μπ. Σέλλεϋ, «Το άσμα της Περσεφόνης», *Ποιητικά Έργα*, μτφρ. AfterWords Translations (2022). [Percy Bysshe Shelley, "Song of Proserpine", *Poetical works*, publ. Mary B. Shelley, London 1839.]

Ελένη Σικελιανός, «Αποτροπαϊκή δοσολογία της αρκούδας», μτφρ. Θοδωρής Χιώτης – Αθηνά Βογιατζόγλου, περ. *Χάρτης*, τχ. 40 (Απρίλιος 2022). [Eleni Sikelianos, "A Little Apotropaic Dose of the Bear", *Poetry Foundation* (February 2018).]

Γιόχαν Κρίστοφ Φρίντριχ φον Σίλλερ, «Οι θεοί των Ελλήνων», μτφρ. Φίλιππος Ιωάννου, *Φιλολογικά πάρεργα*, Εκ του τυπογραφείου των αδελφών Περρή, Αθήνα 1874. [Johan Christoph Friedrich von Schiller, "Die Götter Griechenlands", *Friedrich Schiller Archiv* (https://www.friedrich-schiller-archiv.de/gedichte-schillers/highlights/die-goetter-griechenlands/).]

- Σίλλερ, «Το παράπονο της Δήμητρας» (2, 3, 7, 10), μτφρ. Λορέντζος Μαβίλης, όπως παρατίθεται στο *Τα Έργα του Λορέντζου Μαβίλη*, Γράμματα, Αλεξάνδρεια 1915. [Schiller, *Klage der Ceres*, J. G. Gotta, Tübingen 1797.]

- «Η ελευσίνια γιορτή», μτφρ. Θρασύβουλος Σταύρου, όπως παρατίθεται στο Θρασύβουλος Σταύρου, *Στο ζυγό του στίχου μου: μεταφράσεις ποιημάτων*, Αθήνα 1972. ["Das Eleusische Fest", ό.π. (https://www.friedrich-schiller-archiv.de/inhaltsangaben/das-eleusische-fest-text-inhaltsangabe-interpretation/).]

Νασσάου Ουίλλιαμ Σίνιορ, *Ημερολόγιο από την Ελλάδα και την Τουρκία από το φθινόπωρο του 1857 και τις αρχές του 1858* («Αθήνα: Ο δρόμος για την Φυλή»), μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς, όπως παρατίθεται στο Καλλιαντάς, ό.π. [Nassau William Senior, *A Journal*

kept in Turkey and Greece in the Autumn of 1857 and the Beginning of 1958 ("Athens: Road to Phyle"), Tongans and Robers, London 1859.]

Εμίλ Μιχάι Σιοράν, *Εγχειρίδιο αποσύνθεσης* («Παραλλαγές πάνω στον θάνατο»), μτφρ. Άννα Μαρία Χατζηστυλιανού, Αγγελική Γκικα και Χρυσανθη Παρτσανάκη, Afterwords Translations (2022). [Emil Mihai Cioran, *Précis de Décomposition* ("Variations sur La morte"), Gallimard, Paris 1949.]

Σαβέριο Σκροφάνι, *Ταξίδι στην Ελλάδα που πραγματοποιήθηκε στα χρόνια 1794, 1795*, μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς, όπως παρατίθεται στο Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς, ό.π. [Saverio Scrofani, *Viaggio in Grecia di Saverio Scrofani Siciliano: Fatto nell'anno 1794, 1795*, Londra 1799.]

Άρθουρ Σοπενάουερ, *Πάρεργα και παραλειπόμενα: Μικρά φιλοσοφικά γραπτά*, τόμος 2. κεφ. XV («Περί Θρησκείας: Ένας Διάλογος»), μτφρ. Χρυσανθη Παρτσανάκη, Αγγελική Γκίκα και Άννα Μαρία Χατζηστυλιανου, Afterwords Translations (2022). [Arthur Schopenhauer, *Parerga und Paralipomena*, vol. 2, Kap. XV ("Über Religion: Ein Dialog"), A. W. Hayn, Berlin 1851.]

Ζακόμπ Σπον, *Ταξίδι στην Ιταλία, τη Δαλματία, την Ελλάδα και την Ανατολή που πραγματοποιήθηκε στα χρόνια 1675 και 1676*, τμ. II, Βιβλίο IV («Ταξίδι στην Ελευσίνα: Περιγραφή των αρχαιοτήτων»), μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς, όπως παρατίθεται στο Καλλιαντάς, ό.π. [Jacob Spon, *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce, et du Levant: Fait aux années 1675 & 1676*, tome II, Livre IV ("Megare et Corinthe"), Antoine Cellier le fils, Paris 1678.]

Τζον Λόυντ Στίβενς, *Συμβάντα του ταξιδιού στην Ελλάδα, Τουρκία, Ρωσία και Πολωνία*, μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντά, όπως παρατίθεται στο Καλλιαντάς, ό.π. [John Lloyd Stephens, *Incidents of Travel in Greece, Turkey, Russia, and Poland*, Chapt. VII ("A Dreary Funeral"), William Curry, Jun. and Company, Dublin 1839.]

Εδουάρδος Συρέ, *Η γένεση της τραγωδίας και τα Ελευσίνια Μυστήρια*, Κεφ. II, II («Η εφηβική ηλικία του Αισχύλου στην Ελευσίνα: Το πρώτο αντίκρυσμα των Μυστηρίων») και Κεφ. IV, II («Ο δυαδισμός στην τραγωδία και το ελευσίνειο δράμα»), μτφρ. Χ. Βασιλειάδης, Αναγνωστίδης, Αθήνα 1944. [Édouard Schuré, *La Genèse de la Tragedie: Le drame d'Eleusis*, Perrin, Paris 1926.]

Άλφρεντ Λόρδος Τένισον, «Δήμητρα και Περσεφόνη», *Δήμητρα και άλλα ποιήματα*, μτφρ. Χρυσανθη Παρτσανάκη, Αγγελική Γκίκα και Άννα Μαρία Χατζηστυλιανου, Afterwords Translations (2022). [Alfred Lord Tennyson, "Demeter and Persephone" *Demeter and Other Poems*, Macmillan and Co., London–New York 1889.]

Ρίτσαρντ Τσάντλερ, *Ταξίδια στην Ελλάδα ή ένας απολογισμός μιας περιοδείας με τη χορηγία της Εταιρείας των Ντιλεττάντι*, Κεφ. XLII («Περί Ελευσίνας»), όπως παρατίθεται στο Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς, ό.π. [Richard Chandler, *Travels in Greece, or, An account of a Tour Made at the Expense of the Society of Dilettanti*, Chapt. XLII ("Of Eleusis"), Clarendon Press, Oxford 1776.]

Μαρίνα (Ιβάνοβνα) Τσβετάγιεβα, «Το ποιημα του βουνού», *Το ποίημα του βουνού και άλλα ποιήματα*, μτφρ. Άννα Μπακάλη, επιμ. Γιώργος Κοροπούλης, Ύψιλον, Αθήνα 2006. [Марина Ивановна Цветаева (Marina Ivanovna Tsvetaeva), "Поэма Горы" ("Poema Gory"), Вёрсты (Varsity), (Prague) 1923.]

Γκυστάβ Φλωμπέρ, *Το ταξίδι στην Ελλάδα (Δεκέμβριος 1850-Φεβρουάριος 1851)*, μτφρ. Παύλος Ζάννας, Ολκός 1989. [Gustave Flaubert, "Athènes et environs d' Athènes (Décem-

bre 1850 - Février 1851) – Voyage en Orient (1849-1851)", *Oeuvres complètes illustrés de Gustave Flaubert*, tome IV, Édition du Centenaire, Paris 1925.]

Έντουαρντ Όγκουστους Φρίμαν, *Παρατηρήσεις ταξιδιού – Ελλάδα*, τμ. II («Από Κόρινθο στην Ελευσίνα»), μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς, όπως παρατίθεται στο Καλλιαντάς, ό.π. [Edward Augustus Freeman, *Studies of Travel: Greece*, vol. II, Chapt. ("Corinth to Eleusis"), G. P. Putnam's Sons, New York 1893.]

Χάινριχ Χάινε, «Ο Κάτω Κόσμος» (I-II), *Χάινε: μεταφράσεις ποιημάτων του (ανθολογία)*, μτφρ. Δημήτριος Ι. Λάμψας, επιμ. Νάσος Βαγενάς και Αθηνά Σοκόλη, Σοκόλης, Αθήνα (Δεκέμβριος 2007). [Heinrich Heine, "Romanzen; Unterwelt", *Neue Gedichte*, Hoffmann und Campe, Hamburg 1844.]

Τζούλια Γουόρντ Χάου, *Από τη Βελανιδιά στην Ελιά* («Εκδρομές»), μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς, όπως παρατίθεται στο Καλλιαντάς, ό.π. [Julia Ward Howe, *From Oak to Olive* ("Excursions"), Lee and Shepard, Boston 1868.]

Σάμουελ Γκρίντλευ Χάου, *Επιστολές και ημερολόγια*, τμ. I («Η Ελληνική Επανάσταση»), Κεφ. IX («Η πολιορκία της Αθήνας»), μτφρ. Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς, όπως παρατίθεται στο Κωνσταντίνος Π. Καλλιαντάς, ό.π. [Samuel Gridley Howe, *Letters and Journals*, vol I ("The Greek Revolution"), Chapt. IX ("The Siege of Athens"), D. Estes & Company, Boston 1906.]

Γκέρχαρτ Χάουπτμαν, *Ελληνική Άνοιξη*, μτφρ. Χρυσανθη Παρτσανάκη, Αγγελική Γκίκα και Άννα Μαρία Χατζηστυλιανου, Afterwords Translations (2022). [Gerhart Hauptmann, *Griechischer Frühling*, S. Fischer, Berlin 1908.]

Γκέοργκ Βίλχελμ Φρίντριχ Χέγκελ, «Ελευσίς», μτφρ. Ανδρέας Καραντώνης, περ. *Νέα Εστία*, τμ. 75, τχ. 883 (15/04/1964). [Georg Wilhelm Friedrich Hegel, "Eleusis – An Höelderlin", Selbstverl. d. Hrsg., Berlin 1982.]

- Χέγκελ, *Φαινομενολογία του πνεύματος*, τμ. 1, Κεφ. A, I («Συνείδηση: Η αισθητήρια βεβαιότητα ή το 'Αυτό' και το 'Νομίζειν'»), μτφρ. Δημήτρης Τζωρτζώπουλος, Δωδώνη, Αθήνα (Δεκέμβριος 1993). [Hegel, *Phänomenologie des Geistes*, Kap. A, I ("Bewußtsein: Die sinnliche Gewißheit oder das Dieses und das Meinen"), Verlag der Dürr'schen Buchhandlung, Leipzeig 1907.]

Πέτερ Χούχελ, «Περσεφόνη», *Η Ένατη Ώρα*, μτφρ. Θεοδόσης Κοντάκης, επιμ. Ιωσήφ Αρνές, Βακχικόν, Αθήνα (Νοέμβριος 2017). [Peter Huchel, "Persephone", *Gesammelte Werke in zwei Bänden*, Band 1 ("Die Gedichte. Herausgegeben und erläutert von Axel Vieregg"), Suhrkamp Verlag, Frankfurt 1984.]

Ούγκο φον Χόφμανσταλ, «Βουκολικό», μτφρ. Άννα Μαρία Χατζηστυλιανου, Αγγελική Γκίκα και Χρυσανθη Παρτσανάκη, Afterwords Translations (2022). [Hugo von Hofmannsthal, "Idylle" (23-25), *Blätter für die Kunst*, Band 4, Berlin (Mai 1893).]

Κλασική

Άγιος Αυγουστίνος (Ιππώνος), *Η πολιτεία του Θεού*, Βιβλίο VII (Κ), μτφρ. Ανδρέας Γ. Δαλέζιος, Ιδιωτική έκδοση, Αθήνα 1955. [Aurelius Augustinus Hipponensis, *De Civitate Dei contra Paganos*, Liber VII (XX), *The Latin Library* (https://www.thelatinlibrary. com/augustine/civ7.shtml%5D).]

Λούκιος Απουλήιος, *Ο χρυσός γάιδαρος ή οι μεταμορφώσεις*, Βιβλίο VI (2), μτφρ.-επιμ.

Αριστείδης Αϊβαλιώτης, Νεφέλη, Αθήνα (Δεκέμβριος 1982). [Lucius Apuleius, *Metamorphoses*, Liber VI (2), ό.π. (https://www.thelatinlibrary.com/apuleius/apuleius6.shtml).]

Μάρκος Τύλλιος Κικέρων, *Περί Νόμων: Βιβλία τρία*, Βιβλίο 2 (36), μτφρ.-επιμ. Ιωάννης Ντεληγιάννης, Καρδαμίτσα, Αθήνα (Μάρτιος 2017). [Marcus Tullius Cicero, *De Legibus*, Liber II (36), Belles Lettres, Paris 1959.]

- Κικέρων, *Περί της Φύσεως των Θεών*, Βιβλίο I (119), μτφρ. Αγγελική Γκίκα, Άννα Μαρία Χατζηστυλιανού και Χρυσανθη Παρτσανάκη, Afterwords Translations (2022). [Cicero, *De Natura Deorum*, Liber I (119), W. Heinermann, Ltd., London 1933.]

Πόπλιος Βιργίλιος Μάρων, *Τα γεωργικά*, Βιβλίο Α' (160-175), μτφρ. Κωνσταντίνος Θεοτόκης, Δρόμων, Αθήνα (Δεκέμβριος 2013). [Poplius Virgilius Maro, *Georgica*, Liber I (160-175), *The Latin Library* (https://www.thelatinlibrary.com/vergil/geo1.shtml).]

Πόπλιος Οβίδιος Νάσων, *Fasti*, Βιβλίο IV (399-417), μτφρ. Αγγελική Γκίκα, Άννα Μαρία Χατζηστυλιανού και Χρυσανθη Παρτσανάκη, Afterwords Translations (2022). [Poplius Ovidius Naso, *Fasti*, Liber IV (399-417), ό.π. (https://www.thelatinlibrary.com/ovid/ovid.fasti4.shtml).]

Λούκιος ή Λεύκιος Ανναίος Σενέκας, *Φυσικές έρευνες*, Βιβλίο 7 (30.6), μτφρ. MENTOR, ερευνητικό έργο MyEleusis. [Lucius Annius Seneca, *Questiones Naturales*, Liber VII (30.6), ό.π. (https://www.thelatinlibrary.com/sen/sen.qn7.shtml).]

Γάιος Σουητώνιος Τράγκυλλος, *Η ζωή των Καισάρων*, Κεφ. 34 («Νέρων»), μτφρ. Περικλής Ροδάκης, Παρασκήνιο, Αθήνα 1990. [Gaius Suetonius Tranquillus, *De vitis Caesarum*, Cap. XXXIV ("Nero"), ό.π. (https://www.thelatinlibrary.com/suetonius/suet.nero.html#34).]

Κόιντος Οράτιος Φλάκκος, *Οι Ωδές*, Βιβλίο III, II (στ. 5-32), μτφρ.-επιμ. Κωνσταντίνος Χ. Γρόλλιος, Εστία, Αθήνα (Απρίλιος 2009). [Quintus Horatius Flacus, *Odes*, Liber III (5-32), ό.π. (https://www.thelatinlibrary.com/horace/carmsaec.shtml).]

- Οράτιος, *Carmen Saeculare* (29-32), μτφρ. Χρυσάνθη Παρτσανάκη, Αγγελική Γκίκα και Άννα Μαρία Χατζηστυλιανου, Afterwords Translations (2022). [Flacus, *Carmen Saeculare* (29-32), ό.π. (https://www.thelatinlibrary.com/horace/carmsaec.shtml).]

Ελληνόγλωσση

Κλασική

Αγνώστου, *Αξίοχος* (371), όπως παρατίθεται στο Πωλ Φουκάρ, *Τα Ελευσίνια Μυστήρια*, μτφρ. Δέσποινα Παπαθανασοπούλου, επιμ. Ελένη Κεκροπούλου, Ενάλιος, Αθήνα (Δεκέμβριος 2000). [«Άξίοχος» (371), *Άπαντα Πλάτωνος* (http://www.physics.ntua.gr /mourmouras/greats/platon/axiochosapodidomeno.html).]

Αγνώστου, «Της Δήμητρος Ελευσινίας, θυμίαμα με στύρακα», «Ύμνος της Περσεφόνης» και «Στον Πλούτωνα», *Ορφικοί ύμνοι* (40, 29 και 18), μτφρ. Δημήτριος Π. Παπαδίτσας και Ελένη Λαδιά, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1997.

Αγνώστου, «Στη Δήμητρα», *Ομηρικοί Ύμνοι* (2), μτφρ. Δημήτριος Π. Παπαδίτσας και Ελένη Λαδιά, Καρδαμίτσας, Αθήνα 1985.

Αθήναιος ο Ναυκρατίτης, *Αθήναιος: Άπαντα*, τμ. 5 [«Δειπνοσοφιστών Ε΄» (51)], μτφρ. Θεόδωρος Γ. Μαυρόπουλος, επιμ. φιλολογική ομάδα Κάκτου, Αθήνα (Νοέμβριος 1997). [Athenaeus Naucratites, *The Deipnosophists*, vol. I, Book V (51), William Heinemann Ltd.,

London 1927.]

Αισχύλος, «Ελευσίνιοι», *Αποσπάσματα* (53a), μτφρ. Θεόδωρος Κ. Στεφανόπουλος (2022) και *Άπαντα: Αποσπάσματα*, μτφρ. Τάσος Ρούσσος, Κάκτος, Αθήνα 1992. [Aeschylus, "Eleusinioi", *Fragments*, Harvard University Press, Cambridge-London (December 2008).]

Αντίφιλος ο Βυζάντιος, «Επιδεικτικό Επίγραμμα», *Τα αρχαία ελληνικά επιδεικτικά επιγράμματα: Ολόκληρο το ένατο βιβλίο (IX) της Παλατινής ή Ελληνικής Ανθολογίας* (298), μτφρ. Βασίλης Ι. Λαζανάς, Δ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα 1991.

Πόπλιος Αίλιος Αριστείδης, «Ελευσίνιος», *Λόγοι* (13), μτφρ. Θεόδωρος Κ. Στεφανόπουλος (2022). [Publius Aelius Aristidis, «Ἐλευσίνιος» (13), *Orationes*, Wilhelm Dindorf, Leipzeig 1829.]

Αριστοτέλης, «Περί φιλοσοφίας», *Αποσπάσματα* (15), μτφρ. Θεόδωρος Κ. Στεφανόπουλος (2022). [«Περὶ φιλοσοφίας», *Ἀποσπάσματα – Μαρτυρίαι – Ἀναφοραί: Ἀποσπάσματα* (2.16) (http://www.physics.ntua.gr/mourmouras/greats/aristoteles/apospasmata_aristotelous.html).]

Αθηναίων Πολιτεία (39), μτφρ. Άγγελος Σ. Βλάχος, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1980. [Aristotle, *The Athenian Constitution* (39), transl. Sir Frederic G. Kenyon, G. Bell & Sons, London 1891.]

Αριστοφάνης, «Νεφέλες», Πάροδος (299-313), *Οι κωμωδίες του Αριστοφάνη*, μτφρ.-επιμ. Θρασύβουλος Σταύρου, Εστία, Αθήνα 1986.

- «Ειρήνη», Επεισόδιο Α΄ (374-375), ό.π.

- «Βάτραχοι», Πρόλογος (154-158), *Λυσιστράτη – Βάτραχοι – Εκκλησιάζουσες*, μτφρ. Κώστας Ταχτσής, Ερμής, Αθήνα (Μάιος 2013) και «Βάτραχοι», Πρόλογος-Πάροδος (316-404 και 440-459), *Οι κωμωδίες του Αριστοφάνη*, ό.π.

Μάρκος Αυρήλιος, «Επιστολή στον Ηρώδη τον Αττικό», όπως παρατίθεται στο Φλάβιος Φιλόστρατος, *Άπαντα*, τμ. 4 [«Βίοι σοφιστών» (554)], μτφρ. φιλολογίκη ομάδα Κάκτου, επιμ. Βασίλειος Γ. Μανδηλαράς, Κάκτος, Αθήνα (Δεκέμβριος 1994).

Διόδωρος Σικελιώτης, *Άπαντα*, τμ. 5 [«Βιβλιοθήκης Ιστορικής» (4.4)], μτφρ. φιλολογική ομάδα Κάκτου, επιμ. Βασίλειος Γ. Μανδηλαράς, Κάκτος, Αθήνα (Ιούνιος 1997).

Επίκτητος, *Διατριβή Γ΄*, κα΄ [«Σε αυτούς που εύκολα αποφασίζουν να διδάξουν φιλοσοφία» (13-16)], μτφρ.-επιμ. Ιωάννης Σ. Χριστοδούλου, Ζήτρος, Αθήνα (Φεβρουάριος 2003).

Ευριπίδης, *Ιππόλυτος*, Πρόλογος (1-31), μτφρ. Κώστας Βάρναλης, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα (Ιούλιος 1998). [Euripides, "Hippolytus", Prologue (1-31), *Euripidis Fabulae*, vol. 1, Oxford Clarendon Press, Oxford 1913.]

- «Ικέτιδες», Πρόλογος (1-9 και 35-46), *Φοίνισσες – Ικέτιδες – Ηρακλείδες – Κύκλωψ*, τμ. 3, μτφρ. Δημήτρης Σάρρος, Κύκλος, Αθήνα 1938. [Euripides, "Suppliants", Prologue (1-41), ό.π., vol. 2.]

- *Ίων*, Στάσιμο Γ΄ (1048-1089), μτφρ. Κώστας Τοπούζης, Επικαιρότητα, Αθήνα (Σεπτέμβριος 1993).

- *Ελένη*, Στάσιμο Β΄ (1301-1313, 1319-1344 και 1353-1368), μτφρ. Τάσος Ρούσσος, Κάκτος, Αθήνα 1992.

Ηρόδοτος, *Ιστορίαι*, Βιβλίο Θ, 65 («Ουρανία»), τμ. 5 («Ουρανία – Καλλιόπη»), μτφρ. Ηλίας Σ. Σπυρόπουλος, Γκοβόστη, Αθήνα 1995. [Herodotus, *The History of Herodotus*, Book IX (65), Macmillan, London and NY 1890.]

Ησίοδος, «Έργα και Ημέραι» (391-392), *Έργα και Ημέραι – Θεογονία – Η ασπίδα του Ηρακλή: Μαρτυρίες για τη ζωή και τα έργα του*, μτφρ.-επιμ. Σταύρος Γκιργκένης, Ζήτρος, Αθήνα 2001.

Θέογνις ο Μεγαρεύς, *Ελεγείαι*, Βιβλίο Α΄ (973-978), μτφρ. MENTOR, ερευνητικό έργο myEleusis. [Theognis of Megara, «Ἐλεγειῶν Α» (973-978), *The elegies of Theognis and other elegies included in the Theognidean sylloge*, G. Bell and Sons, London 1910.]

Ιππόλυτος Ρώμης, *Φιλοσοφούμενα ή κατά πασών αιρέσεων έλεγχος*, Βιβλίο V (8.39-42), μτφρ. Θεόδωρος Κ. Στεφανόπουλος (2022). [*Philosophumena, sive haeresium omnium confutatio opus origeni adscriptum*, Liber V (8.28-32), Excusum in Typographeo Imperiali, Parisiis 1860.]

Ισοκράτης, *Άπαντα: Λόγοι – Πανηγυρικός – Πλαταϊκός – Αρχίδαμος*, τμ. 3 [«Πανηγυρικός» (4.28)], μτφρ. Σωκράτης Παπαιωάννου, επιμ. Βασίλειος Γ. Μανδηλαράς, Κάκτος, Αθήνα (Δεκέμβριος 1993).

Καλλίμαχος ο Κυρηναίος, «Στη Δήμητρα» (6.1-6.30), *Καλλίμαχου Ύμνοι*, μτφρ. Θανάσης Ν. Παπαθανασόπουλος, Νεφέλη, Αθήνα 1996.

Κλήμης ο Αλεξανδρεύς ή Αλεξανδρινός (Τίτος Φλάβιος Κλήμης), *Άπαντα*, τμ. 1 [«Προτρεπτικός προς Έλληνας», Κεφ. ΙΙ (22.2)], μτφρ. Παναγιώτης Κ. Χρήστου, Το Βυζάντιον, Θεσσαλονίκη 1992. [Clement of Alexandria, *Protrepticus*, Chapt. II (22.2), William Heinemann Ltd – G.P. Putnam's Sons. London – New York 1919.]

Κριναγόρας ο Μυτιληναίος, «Συμποτικό επίγραμμα», όπως παρατίθεται στο *Κριναγόρας: Μορφή στα νέα ελληνικά*, μτφρ. Οδυσσέας Ελύτης, επιμ. Μαρία Κυρτζάκη, Ύψιλον, Αθήνα (Νοέμβριος 1987). [Κριναγόρας ο Μυτιληναίος, «Συμποτικά και σκωπτικά επιγράμματα», *Ανθολογία Ελληνική* (*Παλατινή Ανθολογία*), τμ. 10, Βιβλίο ΙΕ΄ (42), Κάκτος, Αθήνα (Φεβρουάριος 2004).]

Μακεδόνιος (ή Μακηδόνιος) ο Ύπατος, «Συμποτικό επίγραμμα», όπως παρατίθεται στο Παντελής Σ. Μπουκάλας, *Συμποτικά επιγράμματα: Από το ενδέκατο βιβλίο της Παλατινής Ανθολογίας* (59), μτφρ. Παντελής Σ. Μπουκάλας, επιμ. Σταύρος Πετσόπουλος, Άγρα, Αθήνα (Μάιος 2009).

Ξενοφών, *Ελληνικά* (4.8-4.9 και 4.19-4.22), μτφρ. Ρόδης Ρούφος, Ωκεανίδα, Αθήνα (Οκτώβριος 2000).

Όμηρος, *Οδύσσεια*, Ραψωδία κ΄ (490-495), μτφρ. Δημήτρης Νικολάου Μαρωνίτης, Ίδρυμα Τριανταφυλλίδη, Αθήνα (Οκτώβριος 2009). [Homer, *The Odyssey*, Book X (490-495), vol. I, Clarendon Press, Oxford 1866.]

Παυσανίας, *Αττικά* (38.1-38.7 και 39.1-39.2), μτφρ. Νικόλαος Δ. Παπαχατζής, Δαίδαλος (Ζαχαρόπουλος Ι.), Αθήνα (Δεκέμβριος 1980).

Πίνδαρος, *Λυρικοί Ποιητές: Άπαντα*, τμ. 4 [*Πίνδαρος 3: Αποσπάσματα*, «Θρήνοι» (121)], μτφρ. φιλολογική ομάδα Κάκτου, Κάκτος, Αθήνα (Ιούνιος 2001).

Πλάτων, «Κρατύλος» (404c-e), *Άπαντα*, τμ. 13, μτφρ. Γιάννης Κουχτσόγλου, Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων, Αθήνα 1966.

- «Φαίδων» (69), *Άπαντα*, τμ. 1, μτφρ. Γιάννης Κουχτσόγλου, Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων, Αθήνα 1966.

Πολιτεία, τμ. 4, Βιβλίον Η' (560e-561a), μτφρ. Ιωάννης Γρυπάρης, Εκδοτικός Οίκος Γεωργίου Φεξή, Αθήνα 1911. [«Πολιτεία» (560e-561a), *Άπαντα Πλάτωνος* (http://www.ph-

ysics.ntua.gr/mourmouras/greats/platon/politeiaperidikaiou.html#politeiavivlioh).]

- *Φαίδρος* (250b-c), μτφρ. Νικόλαος Μ. Σκουτερόπουλος, επιμ. Άννα Μαραγκάκη – Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, Πόλις, Αθήνα (Μάρτιος 2015).

Πλούταρχος, *Ηθικά*, Βιβλίο 12 [«Περί του εμφαινομένου προσώπου τω κύκλω της σελήνης» (27)], τμ. 24, μτφρ. φιλολογική ομάδα Κάκτου, επιμ. Βασίλειος Γ. Μανδηλαράς, Κάκτος, Αθήνα (Σεπτέμβριος 1996).

Πλούταρχος, «Θεμιστοκλής» (15.1), *Πλουτάρχου «Θεμιστοκλής» και «Περικλής»*, μτφρ. Μιχάλης Χ. Οικονόμου, Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα 1965. [Plutarch, *Plutarch's Lives*, Chapt. XV ["Themistocles" (15.1)], William Heinemann Ltd, London 1914.]

Σοφοκλής, *Αντιγόνη*, Στάσιμο Ε' (1115-1122), μτφρ. Νίκος Παναγιωτόπουλος, Η Νέα Σκηνή – Θέατρο της Οδού Κυκλάδων, Αθήνα (Δεκέμβριος 2006). [Sophocles, "Antigone" (1115-1121), *Sophocles*, vol I ("Oedipus the king – Oedipus at Colonus – Antigone"), William Heinemann Ltd. – The Macmillan Company, London – New York 1912.]

- *Οιδίπους επί Κολωνώ*, Στάσιμο Β' (1044 και 1050-1053), μτφρ. Δημήτρης Ν. Μαρωνίτης, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης (ΜΙΕΤ), Αθήνα (Φεβρουάριος 2004).

Σύγχρονη

Αγνώστου, «Άτιτλο», εφ. *Ακρόπολις*, Έτος Ε΄, τχ. 775 (27/04/1884).

Αγνώστου, «Σημειώσεις: Ελευσίνια Μυστήρια», εφ. *Εστία*, τχ. 1 (28/10/1902).

Γ. Τ., «Σημειώσεις προσκυνητού», εφ. *Νέον Άστυ*, τχ. 1189 (28/03/1905).

Νίκος Γκάτσος, «Ο εφιάλτης της Περσεφόνης», *Όλα τα τραγούδια*, επιμ. Αγαθή Δημητρούκα, Πατάκης, Αθήνα 1999.

Γεώργιος Δροσίνης, *Θα βραδιάζη: 1915-1922*, Ν. Ι. Σιδέρη, Αθήνα 1930.

Κ. Π. (Κωνσταντίνος Π. Καβάφης), «Ο Ιουλιανός εν τοις Μυστηρίοις», *Κρυμμένα Ποιήματα (1877-1923)*, επιμ. Γιώργος Πάνου Σαββίδης – Κωστούλα Σκλαβενίτη, Ίκαρος, Αθήνα 1993.

- Καβάφης, «Διακοπή», *Τα Ποιήματα*, τμ. Α΄ (1897–1918), επιμ. Γ. Π. Σαββίδης, Ίκαρος, Αθήνα 1995.

Νίκος Καζαντζάκης, *Ταξιδεύοντας: Ιταλία – Αίγυπτος – Σινά – Ιερουσαλήμ – Κύπρος – Ο Μοριάς*, Κεφ. ΣΤ΄, 1 («Ο Μοριάς»), εκδ. Ελένη Καζαντζάκη, Αθήνα 1965.

Μ. Καραγάτσης (Δημήτριος Ροδόπουλος), *Βασίλης Λάσκος*, Μέρος Πρώτο, Κεφ. Α' («Ο Παμεινώντας και η Μαριγώ») και Μέρος Δεύτερο, Κεφ. Β' («Το γαλάζιο λουλούδι»), επιμ. Δημήτρης Παπακώστας, Εστία, Αθήνα 2017.

Ανδρέας Καραντώνης, «Αισχύλος», περ. *Νέα Εστία*, τχ. 1227 (15/98/1978).

Ζωή Καρέλλη, «Περσεφόνη», *Τα ποιήματα της Ζωής Καρέλλη*, τμ. Β΄ (1955–1973), Κοράλι (Οι Εκδόσεις των Φίλων), Αθήνα 2000 (Θεσσαλονίκη 1973).

Ηλίας Κατσούλης (στίχοι) – Παντελής Θαλασσινός (μουσική), «Ελευσίνα», άλμπουμ: *Σεβντάς*, Εταιρεία «Eros» (2005).

- Κατσούλης (στίχοι) – Γιάννης Γερογιάννης (μουσική), «Θριάσιο», άλμπουμ: *Φεύγουν τα τραγούδια*, Εταιρεία «MINOS-EMI» (2011).

Γιάννης (Ι. Π.) Κουτσοχέρας, «Το Σονέττο της Περσεφόνης», περ. *Νέα Εστία*, τχ. 504

(01/07/1948).

Ελένη Λαδιά, «Για τους φίλους που έφυγαν: Η Ελευσίνα και το αιώνιο νόημα της», *Το ποικιλόγραφο βιβλίο*, επιμ. Νίκος Δούκας, Αρμός, Αθήνα (Ιούνιος 2016).

- Λαδιά, όπως παρατίθεται στο *Πολλαπλές αρχαιότητες: Επιτραπέζιο εβδομαδιαίο ημερολόγιο 2017 – 106 Έλληνες συγγραφείς*, επιμ. Δήμητρης Χουλιαράκης, Πατάκης, Αθήνα (Νοέμβριος 2016).

Μελισσάνθη (Ήβη Κούγια-Σκανδαλάκη), «Περσεφόνη», *Τα ποιήματα της Μελισσάνθης 1930-1974* (*Το φράγμα της σιωπής*), Οι Εκδόσεις των Φίλων, Αθήνα 1975.

Απόστολος Μπουλασίκης (στίχοι-μουσική), «Αρμένισσα», άλμπουμ: *Μάρνη και 3ης*, Εταιρεία «Δίκτυο» (2005).

Κωστής Παλαμάς, «Α΄ Ασκραίος» (*Από τα μεγάλα οράματα*) και «Ο Ναός» (*Ο γυρισμός*), *Η ασάλευτη ζωή*, επιμ. Ηλίας Λάγιος, Ιδεόγραμμα, Αθήνα (Ιανουάριος 2004).

- Παλαμάς, «Ομηρικός Ύμνος Α΄: η Δήμητρα» και «Ομηρικός Ύμνος Β’: Ο Δημοφών» (*Πρόσωπα και Μονόλογοι*), *Άπαντα*, τμ. 11 (1901-1940), Μπίρης, Αθήνα 1967.

- «Την Περσεφόνη ο Σατανάς», *Άπαντα*, τμ. 11, Ίδρυμα Κωστή Παλαμά, Αθήνα (Μάρτιος 2021).

Δημήτριος Π. (Δ. Π.) Παπαδίτσας, «Ελευσίνιο», περ. *Νέα Εστία*, τ.χ. 1321 (15/07/1982).

Παπαδίτσας, «Το πράο σκοτάδι – είπα», *Ποίηση: Το Προεόρτιον*, Αστρολάβος-Ευθύνη, (Στιγμή), Αθήνα 1997 (1986)

Νικόλαος Πολίτης, *Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού: Παροιμίαι*, Μέρος Α΄ [«Το άγαλμα (Ελευσίς)»], Π. Δ. Σακελλάριος, Αθήνα 1904.

Γιάννης Ρίτσος, «Προοπτική», *Μαρτυρίες (1957-1967)*, Κέδρος, Αθήνα 1970.

- Ρίτσος, «Ούτε η Μυθολογία» (*Επαναλήψεις*), *Ποιήματα*, τμ. Ι΄ (1963-1972), Κέδρος, Αθήνα 1998.

- «Περσεφόνη» (*Τέταρτη διάσταση*), *Ποιήματα*, τμ. ΣΤ΄ (1956-1972), Κέδρος, Αθήνα 2009.

Γιώργος Σεφέρης, «Δεκαέξι Χαϊκού (ΙΔ΄)», *Ποιήματα: Τετράδιο Γυμνασμάτων (1928-1937)*, επιμ. Δημήτρης Δασκαλόπουλος – Γεωργία Παπαγεωργίου, Ίκαρος, Αθήνα 2000.

Άγγελος Σικελιανός, «Ο τελευταίος ορφικός διθύραμβος ή Ο διθύραμβος του ρόδου» *Θυμέλη*, τμ. Α΄, επιμ. Γεώργιος Π. Σαββίδης, Ίκαρος, Αθήνα 1971.

- Σικελιανός, «Ελευσίνια Διαθήκη», *Πεζός Λόγος*, τμ. Γ΄ (1929-1938), επιμ. Γ. Π. Σαββίδης, Ίκαρος, Αθήνα (Απρίλιος 1981).

- «Ιερά Οδός», *Λυρικός Βίος*, τμ. Ε΄, επιμ. Γ. Π. Σαββίδης, Ίκαρος, Αθήνα 1968.

Άννα Σικελιανού, Πρόλογος, όπως παρατίθεται στο Σικελιανός, *Γράμματα στην Άννα*, Ίκαρος, «Ίκαρος & Αρχείο Κώστα Μπουρναζάκη», Αθήνα 1981.

Κωνσταντίνος Χρηστομάνος, *Η κερένια κούκλα*, Φεξής, Αθήνα 1911.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Αγνώστου, «Η μύηση του Ηρακλή στα Ελευσίνια Μυστήρια» (1ος αι. π.Χ.), Φωτογραφία της *Urna Lovatelli*: Αναπαράσταση σκηνής, από τα Μικρά Ελευσίνια Μυστήρια, επάνω σε τεφροδόχο, Ιδιωτική Συλλογή Κωνσταντίνου Π. Καλλιαντά.

Αγνώστου, «ELEVSIS του Δημήτρη Φίλιου» (1906), ΚΥΚΕΩΝ TALES, Ελευσίνα 2010.

Αγνώστου, «Βιομηχανική Ελευσίνα» (περ. 1930), Φωτογραφία, Ιδιωτική Συλλογή Γιώργου Παυλόπουλου.

Αγνώστου, «Η Ιερά Οδός» (περ. 1900), Επιστολική Κάρτα, Εκδόσεις Α. Πάλλης.

Αγνώστου, «Γερμανικές οδικές πινακίδες κοντά στην Ελευσίνα» (1941), Φωτογραφία, Greece at WWII Archives.

Αγνώστου, «Ταβέρνα στον σταθμό» (1908), Φωτογραφία, Αρχείο Λίζας Κουτσαπλή

Αγνώστου, «Ο Ιωάννης Τραυλός μπροστά στους Ρειτούς ποταμούς» (περ. 1960), Φωτογραφία, όπως παρατίθεται στο *Bildlexikon zur Topographie des antiken Attika*, Αρχείο Ιωάννη Τραυλού – Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία.

Αγνώστου, «Ο Αλμπέρ Καμύ στην Ελευσίνα» (1955), Φωτογραφία, Βιβλιοθήκη «Mejànes» και Συλλογή Κατρίν και Ζαν Καμύ.

Αγνώστου, «Ελευσίνα – Αρχαιολογικός Χώρος» (1955), Φωτογραφία, Greece at WWII Archives.

Αγνώστου, «Άνθρωπος σε καράβι» (περ. 2020-2022), Φωτογραφία, Αρχείο Μιχαήλ Μαρμαρινού.

Αλεξίου Σ., «Εορτή του θερισμού» (1937), Φωτογραφία, Ιδιωτική Συλλογή Κώστα Λυκίδη.

Γκελλ Ο. Σερ, «Το άγαλμα της Δήμητρας στην Ελευσίνα» (1801), Σκίτσο σε χαρτί (160 x 200 mm), Συλλογή Βρετανικού Μουσείου – The Trustees of the British Museum Λονδίνου.

Γκίνης Β., «Τα Μεγάλα Προπύλαια» (2013), Φωτογραφία, Αρχείο Βαγγέλη Γκίνη.

Εμπειρίκος Α., «Ελευσίνα» (1955), Φωτογραφία, Αρχείο Λεωνίδα Εμπειρίκου – Εκδόσεις «Άγρα».

Κλαρκ Ντ. Ε., «Ο κόλπος της Ελευσίνας από το Δαφνί» (1810), Λιθογραφία, όπως παρατίθεται στο *Travels in Various Countries*, Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη.

Καρτιέ-Μπρεσόν Α., «Ελευσίνα» (1953), Φωτογραφία, Ίδρυμα Henri Cartier-Bresson – Συλλογή «Magnum Photos».

Μπρετ Μπ. Α., «Ελευσίνα» (1903), Φωτογραφία, Συλλογή «Agnes B. Brett» –Αμερικάνικο Νομισματικό Μουσείο.

Ντεκώ Ε., «Άτιτλο» (Καλοκαίρι 2022), Φωτογραφία, Αρχείο Ελευθερίας Ντεκώ.

Κοκόσκα Ο., «Άδης και Περσεφόνη», Ελαιογραφία σε μουσαμά (238 x 233.8 cm), Ίδρυμα Όσκα Κοκόσκα – Samuel Courtauld Trust – Εθνική Πινακοθήκη Λονδίνου.

Κουτσαφτής Φ., «ΑΓΕΛΑΣΤΟΣ ΠΕΤΡΑ του Φίλιππου Κουτσαφτή» (2000), Κινηματογραφική Αφίσα, Αρχείο Φίλιππου Κουτσαφτή.

Λιστ Χ.., «Ελευσίνα – Ιωνικές Πρωτεύουσες» (1937), Φωτογραφία, Ίδρυμα Χέρμπερτ Λιστ.

Μαυρομάτης Σ., «ΘΕΑ» και «Φεύγουσα Κόρη», Φωτογραφίες, όπως παρατίθενται στο Καλλιόπη Παππαγελή, *Ελευσίνα: Ο Αρχαιολογικός Χώρος και το Μουσείο*, Όμιλος Λάτση/Eurobank, Αθήνα 2002.

Ναυρίδης Ν., «Try Again. Fail Again. Fail Better», Εικαστική εγκατάσταση (Αισχύλεια 2013), Αρχείο Νίκου Ναυρίδη.

Παπαδοπούλου Μ., «Άτιτλο» (2020), Φωτογραφία, Αρχείο Μυρτούς Παπαδοπούλου.

Ρέμπραντ Χάρμενσοον φαν Ράιν, «Η αρπαγή της Περσεφόνης» (1630), Ελαιογραφία σε ξύλο οξιάς (84.8 x 79.7 cm), Πινακοθήκη Gemäldegalerie Βερολίνου.

Ροσέτι Γκ. Ντ., «Περσεφόνη» (1874), Ελαιογραφία σε μουσαμά (125.1 x 65 cm), Πινακοθήκη Μοντέρνας Τέχνης Tate Modern Λονδίνου.

Ρότμαν Τζ. Α. Κ., «Η γέφυρα του Ελευσινιακού Κηφισού» (1843), Ελαιογραφία σε μουσαμά (161.4 x 205.2 cm), Νέα Πινακοθήκη (Μόναχο) – Bayerische Staatsgemäldesammlungen.

Τραυλός Ι., «Ο Ναός της Ελευσίνας γύρω στον 4ο αι. π.Χ.» (1960), Αρχείο Ιωάννη Τραυλού – Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία.

Τσάκος Β., «Ποδηλάτες» και «Ποδηλάτες έξω από το εργοστάσιο ΤΙΤΑΝ», Φωτογραφίες, Ιδιοκτησία του ΕΚΕ-ΔΑ (Εργατοϋπαλληλικό Κέντρο Ελευσίνας-Δυτικής Αττικής).

Τσαρούχης Γ., «Κουντουριώτισσα ή Γυναίκα από την Ελευσίνα» (1948), Τέμπερα σε ξύλο (πόρτα), Διαστάσεις έργου: 181 x 70 cm, Διαστάσεις κάδρου: 181 x 70 cm, Εθνική Πινακοθήκη – Μουσείο Αλέξανδρου Σούτσου (Αθήνα). Φωτογραφία: Σταύρος Ψυρούκης.

Φλώρος Φ., «Β΄ Πανελλήνιοι Ερασιτεχνικοί Αγώνες Αλιείας, δια καλαμίδιου, στο λιμάνι της Ελευσίνας», Φωτογραφία, Ιδιωτική Συλλογή Γιώργου Παυλόπουλου.

«[...] Κάποια μυστήρια δεν αποκαλύπτονται μονομιάς.
Η Ελευσίνα κρατάει κάτι για όσους
την επισκέπτονται ξανά. [...]»

ΣΕΝΕΚΑΣ

Ευχαριστίες

Η 2023 Ελευσίς Πολιτιστική Πρωτεύουσα ευχαριστεί θερμά το Διοικητικό Συμβούλιο του Ιδρύματος Αικατερίνης Λασκαρίδη για τη γενναιοδωρία του να χορηγήσει την ανά χείρας αφιερωματική δίγλωσση έκδοση *Έγραψαν για Αυτήν*. Ιδιαίτερες ευχαριστίες απευθύνουμε στη διευθύντρια του Ιδρύματος, Καλή Παγουλάτου-Κυπαρίσση για την ολόψυχη υποστήριξή της.

Για την παραχώρηση των πνευματικών δικαιωμάτων είμαστε ευγνώμονες σε πολυάριθμα ιδρύματα, μουσεία, εταιρείες, βιβλιοθήκες και εκδοτικούς οίκους, όπως και σε δημιουργούς και εκπροσώπους τους, σε μεταφραστές και συλλέκτες, χωρίς τη συμβολή των οποίων η συγκεκριμένη έκδοση δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί.

Ευχαριστίες οφείλουμε:

στα ιδρύματα Όσκαρ Κοκόσκα, Χέρμπερτ Λιστ και Ανρί Καρτιέ-Μπρεσόν·

στο Αμερικάνικο Νομισματικό Μουσείο, στο Βρετανικό Μουσείο, στην Εθνική Πινακοθήκη Αθηνών – Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτσου, στην Νέα Πινακοθήκη Μονάχου, στην Πινακοθήκη «Γκεμέλντε» και στην Πινακοθήκη Μοντέρνας Τέχνης «Τέιτ»·

στην Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία, στην Εταιρεία Ελλήνων Συγγραφέων· στην ομάδα του MENTOR, Ερευνητικό Έργο myEleusis· στον οργανισμό συλλογικής διαχείρισης μουσικών πνευματικών δικαιωμάτων «Autodia».

στη Βιβλιοθήκη «Mejànes», στη Συλλογή «Magnum Photos»· στο Εργατοϋπαλληλικό Κέντρο Ελευσίνας-Δυτικής Αττικής· στους εκδοτικούς οίκους: Άγρα, Αρμός, Βακχικόν, Γκοβόστη, Δωδώνη, Ενάλιος, Εστία & *Νέα Εστία*, Ζήτρος, Ιάμβλιχος, Ίκαρος, Κάκτος, Καρδαμίτσα, Κέδρος, Κοράλι,

ΚΥΚΕΩΝ TALES, Μεταίχμιο, Νεφέλη, Νησίδες, Οδός Πανός, Ολκός, Πανοπτικόν, Πατάκης, Πόλις, Ύψιλον, Φιλύρα, Χατζηλάκος, Χατζηνικολή· Éditions de Sable, Carcanet Press, Farrar, Straus and Giroux (Macmillan), Gallimard, John & Wiley Sons, Mercure de France, Parenthèses, Penguin Books, Plon, Suhrkamp Verlag· στα περιοδικά Νέα Εστία και Χάρτης.

Χάρητες οφείλουμε επίσης στους/στις: Μανώλη Αλυγιζάκη, Αθηνά Βογιατζόγλου, Γιάννη Γερογιάννη, Βαγγέλη Γκίνη, Αγαθή Δημητρούκα, Λεωνίδα Εμπειρίκο, Ιγκέτ Ζουνό, Παντελή Θαλασσινό, Κωνσταντίνο Π. Καλλιαντά, Κατρίν Καμύ, Νάγια Κατσούλη, Άντονι & Άνταμ Κλάιν, Λίζα Κουτσαπλή, Φίλιππο & Φώτη Κουτσαφτή, Ερατώ Κουτσουδάκη, Ελένη Λαδιά, Ασημίνα Λαμπράκου, Κλέιτον Μάιλς Λίμαν, Κώστα Λυκίδη, Γκέρριτ Μπέκερ & Νίνον Κόλνερικ, Σωκράτη Μαυρομάτη, Γιώργο Μπλάνα, Απόστολο Μπουλασίκη, Κώστα Μπουρναζάκη, Νίκο Ναυρίδη, Ελευθερία Ντεκώ, Καλλιόπη Παπαγγελή, Μυρτώ Παπαδοπούλου, Γιώργο Παυλόπουλο, Έρη Ρίτσου, Ελένη Σικελιανός, Θεόδωρο Χιώτη, Γιώργο Χουλιάρα.

Ευχαριστούμε ιδιαίτερα την Ιωάννα Ρωμηού, συνεργάτιδα του Ιδρύματος Αικατερίνης Λασκαρίδη για τη γλωσσική επιμέλεια των ελληνικών κειμένων.

Πολλές και ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλουμε στους μεταφραστές του τόμου, Θεόδωρο Κ. Στεφανόπουλο, Αγγελική Γκίκα, Χρυσάνθη Παρτσανάκη, Άννα-Μαρία Χατζηστυλιανού και Σοφία Σιμώνη· στις εκδόσεις «Μένανδρος» και ιδιαίτερα στον Καλλιτεχνικό Διευθυντή Παναγιώτη Καγιαλή· σε όλη την ομάδα της 2023 Ελευσίς Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης, καθώς και στους νομικούς συμβούλους και συνεργάτες, για την πολύτιμη και αδιάλειπτη συνεισφορά τους, στην οργάνωση της παρούσας έκδοσης.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ

ο αστερίσκος (*) υποδεικνύει την καταμέτρηση των γραμμών από το τέλος της σελίδας

Σελίδα, Γραμμή/ές - Διόρθωση

Σελ. 4, Γραμμή 20 - Γραφιστικός Σχεδιασμός Παναγιώτης Καγιαλής
Γραφιστικός Σχεδιασμός Εικόνων Ηλιάνα Καλαδάμη

Σελ. 41, Γραμμές 11-20 - ***Αντιγόνη*, Στάσιμο Ε' (1115-1124)**
μτφρ. Νίκος Α. Παναγιωτόπουλος
«[...]
ΧΟΡΟΣ
Τὰ δικά σου τὰ ὀνόματα δὲν ἔχουν τέλος·
εἶσαι τοῦ κοριτσιοῦ τοῦ Κάδμου ἡ περηφάνια
εἶσαι καὶ τοῦ Δία, ποὺ βαριά βροντάει, γιός.
Σκέπη μου ἐσὺ τῆς ξακουσμένης Ἰταλίας
καὶ προστασία μου στῆς Ἐλευσίνας τὴν ἀγκάλη
ἐκεῖ ποὺ πᾶνε ὅλοι καὶ μαζεύονται γιὰ τὴ γιορτὴ τῆς Δηῶς
Βάκχε
αὐτὸ εἶναι τὸ σπίτι σου
ἡ μητρόπολη τῶν Βακχῶν, ἡ Θήβα
πλάι στοῦ Ἰσμηνοῦ τὸ ρέμα, στὰ νερὰ
πλάι στὰ μέρη ποὺ εἶναι σπαρμένος ἄγριος δράκοντας.
[...]»
ΣΗΜΕΙΩΣΗ
Μολονότι κύριο θέμα τοῦ χορικοῦ εἶναι ὁ Διόνυσος καὶ ἡ Θήβα, τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο ἀνθολογεῖται γιατὶ στοὺς ἔξοχους στίχους του γιὰ τῆς Ἐλευσίνας τὴν ἀγκάλη καὶ τὴν γιορτὴ τῆς Δηῶς (Δήμητρας), διαφαίνεται ἡ κρυφὴ σχέση ποὺ εἶχε ὁ θεὸς τῆς ζωῆς, ὁ ἐσταυρωμένος Βάκχος, μὲ τὸν κάτω κόσμο καὶ τὴν ἄνοδο τῆς Κόρης τοῦ Σίτου. Τὰ ἐλευσίνια μυστήρια ἦταν στὴν οὐσία τους ἡ λατρεία τοῦ σπόρου ποὺ πεθαίνει καὶ ὁποῖος πολὺν καρπὸν φέρει ὅπως ἀργότερα θὰ εἰπωθεῖ στὸ Εὐαγγέλιο.

Σελ. 68, Γραμμή 7* - μτφρ. Περικλής Ροδάκης

Σελ. 113, Γραμμή 8* - ...μέχρι το ευωδιαστό πευκόδασος του Κιθαιρώνα.

Σελ. 166 & 167, Γραμμές 4 & 5 - μτφρ. Χ. Βασιλειάδης

Σελ.174, Γραμμή 18 - **Άγγελος Σικελιανός [1935]**

Σελ. 218, Γραμμή 1 - **Ηλίας Κατσούλης [2011]**

Σελ. 237, Λεζάντα 1 - «Ιωνικές Πρωτεύουσες και το Πόδι ενός Αγάλματος – Ελευσίνα»

Σελ. 245, Γραμμή 8 - **ΚΟΥΤΣΑΦΤΗΣ ΦΙΛΙΠΠΟΣ** (γεν.1950), σκηνοθέτης.

Σελ. 245, Γραμμή 12 - "ΛΑΔΙΑ ΕΛΕΝΗ (γεν. 1945), πεζογράφος (μυθιστόρημα, διήγημα, δοκίμιο), μεταφράστρια. "

Σελ. 254, Γραμμή 20* - ...Αθήνα 2008 (1989).
Σελ. 255, Γραμμή 11 - ...Χατζηνικολή/Βασδέκη, Αθήνα 2005.
Σελ. 259, Γραμμή 8 - ...Αθήνα 1999 (1974).
Σελ. 260, Γραμμή 16* - ...Αθήνα 2000 (1993).
Σελ. 260, Γραμμή 1* - ...Ολκός 2007 (1989).
Σελ. 262, Γραμμή 6* - ...Εστία (Βιβλιοπωλείο της Εστίας), Αθήνα 2010 (1997).
Σελ. 262, Γραμμή 4* - ...Εστία, Αθήνα (Σεπτέμβριος 2010).
Σελ. 263, Γραμμή 15 - «Αθηναίων Πολιτεία» (39), Αθηναίων Πολιτεία – Γερο-ολιγαρχικός: Το πολίτευμα των Αθηναίων, μτφρ. Άγγελος Σ. Βλάχος, Εστία (Βιβλιοπωλείον της Εστίας), Αθήνα Δεκέμβριος 2010 (1980).
Σελ. 263, Γραμμή18 - ...Αθήνα 2010 (1986).
Σελ. 264, Γραμμή 2 & 3 - ...Αθήνα 2010 (2001).
Σελ. 265, Γραμμή 10 - ...Στάσιμο Ε' (1115-1124), μτφρ. Νίκος Α. Παναγιωτόπουλος....
Σελ. 265, Γραμμή 21 - ...Αθήνα 2018 (1999).
Σελ. 265, Γραμμή 12* - ...Αθήνα 2011 (1965).
Σελ. 266, Γραμμές 18 & 19 - ...Αστρολάβος-Ευθύνη, Αθήνα 1997.
Σελ. 266, Γραμμή 14* - ...Αθήνα 2014 (1970).
Σελ. 266, Γραμμή 4* - ...Αθήνα 2000 (1968).
Σελ. 266, Γραμμή 2* - ...Αθήνα 2009 (1981).
Σελ. 267, Γραμμή 5 - "Αγνώστου, «ELEVSIS του Δημήτρη Φίλιου» (1906), εξώφυλλο από το Demetrios Philios, ELEVSIS: Her mysteries, Ruins and Museum, transl. Hamilton Gatliff, ΚΥΚΕΩΝ TALES, Ελευσίνα 2008. "
Σελ. 268, Γραμμές 1 & 2 - Λιστ Χ., «Ιωνικές Πρωτεύουσες και το Πόδι ενός Αγάλματος – Ελευσίνα» (1937), Φωτογραφία, Ίδρυμα Χέρμπερτ Λιστ. ["Ionic Capitals and Foot of a Statue. Eleusis", Herbert List / Magnum Photos / Herbert List Estate Hamburg.]
Σελ. 268, Γραμμή 10 - "...Πινακοθήκη Gemäldegalerie Βερολίνου. [bpk / Gemäldegalerie, SMB / Christoph Schmidt.] "
Σελ. 268, Γραμμή 12 - ...Πινακοθήκη Μοντέρνας Τέχνης Tate Modern (Tate Images) Λονδίνου.
Σελ. 270, Γραμμές 12-14 - Ευχαριστίες οφείλουμε: στα ιδρύματα Λε Κορμπυζιέ, Όσκαρ Κοκόσκα,...·
Σελ. 271, Γραμμές 2-5 - ...Χατζηνικολή/Βασδέκη· Éditions de Sable, Calder (Alma Classics), Carcanet Press, City Light Books,... Grove Press, John & Wiley Sons, Mercure de France, Libris, New Directions, Northwestern University Press, Parenthèses, Patmos-Verlag, Penguin Books, Plon, Princeton University Press, Simon and Schuster, Suhrkamp Verlag, The Wylie Agency· στα περιοδικά Διαβάζω ...
Σελ. 271, Γραμμή 10 - ...Άντονι & Δρ. Άνταμ Κλάιν,...
Σελ. 271, Γραμμή 4 - ...Καγιαλή· στην Ηλιάνα Καλαδάμη για την κρίσιμη συμβολή της στο στήσιμο του φωτογραφικού υλικού· σε όλη την ομάδα της 2023 Ελευσίς Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης...